

PAMÁTKY ZÁPADNÍCH ČECH

IV – 2014

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE V PLZNI

PAMÁTKY ZÁPADNÍCH ČECH

1. strana obálky:

Bičování Krista. Sousoší osazené na zděném hranolovém piliři. Celková výška 3,75 m, výška sousoší 1,95 m. Hrubořmný pískovec. Kolem roku 1700 nebo přibližně 1. polovina 18. století. Horšovský Týn, v pořadí třetí známé zastavení křížové cesty z Velkého předměstí směrem k lokalitě Na Vršíčku s poutním kostelem sv. Anny. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství, foto Č. Šíla, 1975)

1. stránka:

Vrchní úřad trauttmansdorffských panství na Horšovském Týnu – úřední pečeť. Připojena k listině vydané dne 26. 1. 1844. Pečeť nese knížecí trauttmansdorffský erb. Po jejím obvodu je nápis HERRSCHAFT B:TEINITZER OBERAMT. (SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vě Horšovský Týn, inv. č. 741, sign. 4, kart. 230; pečeť je pro tisk po obvodu oříznuta a upravena, foto b. a., 2014)

PAMÁTKY ZÁPADNÍCH ČECH

IV – 2014

STUDIE A ZPRÁVY

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V PLZNI
PLZEŇ 2014

Tato recenzovaná publikace pro hmotné kulturní dědictví a památkovou péči v západních Čechách byla vydána s finanční podporou poskytnutou sponzory: Atelier Soukup s. r. o., BOLID-M s. r. o., ŠKODA TRANSPORTATION a. s.

Redakční rada: Ing. Jan Anderle; PhDr. Alena Černá; Ing. arch. Petr Domanický; Ing. arch. Jan Kaigl, Ph.D.; Ing. arch. Karel Kibic, Ph.D.; Mgr. Pavel Kodera, Ph.D.; PhDr. Petr Křišťuf, Ph.D.; PhDr. Alena Nachtmannová, Ph.D.; PhDr. Vratislav Ryšavý; Mgr. Petr Sokol (předseda); Mgr. Radek Široký, Ph.D.; Prof. PhDr. Pavel Vlček

Tajemník redakční rady a redakční spolupráce: Mgr. Karel Matásek

Redaktor: Ing. arch. Jan Kaigl, Ph.D.

Redakční spolupráce: Mgr. Alena Křížková

Kontakty: Prešovská 7, 306 37 Plzeň; tel.: 377 360 911; krizkova.alena@npu.cz

Pokyny pro autory a další informace na <http://www.npu.cz/news/8523-n/>.
Za původnost a věcnou správnost uveřejněných příspěvků odpovídají autoři.
Obsah příspěvků se nemusí shodovat s názorem vydavatele.

Vychází 1× ročně.

Tento svazek je volně dostupný na webových stránkách vydavatele.

© Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, 2014

ISBN 978-80-85035-43-8

ISSN 1805-8906

Obsah

STUDIE

Karel Nováček – Radek Široký – Lenka Starková: Pokračování výzkumu v areálu premonstrátské kanonie v Teplé	7
Vladěna Haragová: Ikonografická rekonstrukce nástěnných maleb z kostela sv. Wolfganga v Doupově	20
Jan Kaigl: Kostel sv. Anny u Horšovského Týna, Souhrnný kulturněhistorický nástin k úvahám o budoucnosti památky	36

ZPRÁVY

Petr Sokol: Archeologie na hradě Přimda	53
Viktor Kovařík – Pavel Zahradník: Mariánský sloup na náměstí Republiky v Plzni, Ke vzniku a opravám památky ve světle archivních pramenů	69
Renáta Hronová: Jen stručně k poslednímu restaurování epitafu Floriána Gryspeka v Kralovicích	85
Karel Foud – Jaroslava Kováčová: K vesnickému domu na Rokycansku, Drobnosti s využitím fototéky plzeňského pracoviště Národního památkového ústavu	87
David Tuma: Sokolovna v Chudenicích	92

DROBNÉ A OSOBNÍ ZPRÁVY

Výhled nových národních kulturních památek v Plzeňském kraji	100
K památkové obnově zahradního pavilónu v areálu kláštera v Chotěšově	102
Výstava <i>Půvab dřeva v sakrálním prostoru</i>	103
Předvánoční exkurze památkářů do Nebílov v roce 2013	104
Památkářská dílna v Merklíně	105
Nové ve starém	105
Leporelo <i>Horšov – kostel Věch svatých</i>	106
Vratislav Ryšavý sedmdesátiletý	106
Za Lucíí Štěrbovou	108

RECENZE

Petr Rožmberský, Pavel Vařeka – <i>Středověké osídlení Rokycanska</i>	109
Lesk, barvy a iluze – Architektura Plzně v šedesátých letech	109

Příspěvky uvedené v oddílech Studie a Zprávy byly posouzeny v anonymním recenzním řízení a doporučeny recenzenty k publikaci.

Pokračování výzkumu v areálu premonstrátské kanonie v Teplé

KAREL NOVÁČEK – RADEK ŠIROKÝ – LENKA STARKOVÁ

Článek předkládá předběžné výsledky druhé etapy archeologického výzkumu vyvolaného stavební a památkovou obnovou tepelské kanonie. Tato etapa probíhající v letech 2011–2012 byla souběžná s první fází realizace stavebních prací a měla povahu záchranného (předstihového) výzkumu a operativní dokumentace. Průzkumy a sondáže se soustředily na jižní část kanonie, zejména do prostoru bývalého rajského dvora a po obvodu prelatury, a přinesly – kromě velkého množství poznatků o středověkých a barokních klášterních budovách a o jejich opevnění – také objev neznámé románské sakrální stavby, kterou spojujeme s osobou velmože Hroznaty, zakladatele kláštera.

Klíčová slova: premonstráti – západní Čechy – kanonie Teplá – stavebněhistorický průzkum – archeologie – románská a gotická architektura

Obnova prelatury a konventních budov premonstrátské kanonie v Teplé je v současné době největší památkovou realizací v Karlovarském kraji a právem přitahuje pozornost odborné i laické veřejnosti. Před několika lety jsme měli možnost shrnout dosažený stav historického a archeologického výzkumu tepelského kláštera a přiblížit okolnosti, metodu i první výsledky zjišťovací etapy archeologického výzkumu, která probíhala od října 2010 do května 2011.¹ Nyní pokračujeme ve stejně pojatém nástupu hlavních výsledků druhé etapy výzkumu, jež časově spadala v jedno s první fází realizace stavebních prací v rámci projektu *Vzorová obnova NKP Klášter premonstrátů Teplá*, financovaného z prostředků *Integrovaného operačního programu* Ministerstvem kultury.²

Výzkum začal 8. 8. 2011. Bez dokončení byl zastaven 13. 12. 2012 z důvodu náhlého odstoupení hlavního zhotovitele stavebního díla od smlouvy s investorem. Kvůli přerušení prací nebyly některé plánované sondy otevřeny, jiné, rozpracované, nemohly být dokopány. Na jaře roku 2013 navázala na nedokončené práce třetí, poslední etapa archeologického výzkumu (probíhající souběžně s druhou fází stavebních prací), která bude dokončena v roce 2014. Pět let trvající archeologický projekt se zařadil k nejrozsáhlejším výzkumům klášterních areálů ve střední Evropě; jen během jeho druhé etapy byla prozkoumána v 159 sondách plocha přibližně 3 000 m² archeologických souvrství.

Terénní část výzkumu prováděl tým tvořený dvěma vedoucími archeology, dvěma až třemi archeology – asistenty výzkumu (Mgr. J. Bařinka, Mgr. K. Postránecká, Mgr. L. Starková, Ph.D.), třemi až pěti specialisty-dokumentátory, geodetem (Mgr. J. Švejnoha), fotografem a průměrně dvaceti terénními pracovníky. Externě na projektu spolupracovali další odborníci, například Mgr. P. Kočár (archeobotanika), Mgr. J. Krček (epigrafika, archivní průzkum), PhDr. J. Militký, Ph.D. (numismatika), Mgr. M. Panáček (stavebněhistorický průzkum), prof. RNDr. K. Pavelka, CSc. (geofyzikální průzkum) či RNDr. J. Zavřel (geologie, geomorfologie a petrografie).

Umístění a rozsah sond druhé etapy výzkumu byly striktně určeny pěti hlavními částmi stavební obnovy. Nejdůležitější z nich bylo vybudování nové dešťové

kanalizace a položení jílových hydroizolací podél základů jižního a jihozápadního křídla prelatury (obr. 1). Právě zmíněné dva stavební objekty byly archeologickým výzkumem řešeny sloučeně – odkryv byl prováděn systémem propojovaných sond v pásu širokém 4,2 m podél celého obvodu prelatury, v celkové délce téměř 175 m. Někde, zejména v poloze jihozápadním směrem od jihozápadního křídla prelatury, byla základní plocha výzkumu dodatečně rozšířena. Po dokončení sondáže následovaly odkopy zeminy pod povrchem eluvia až k základové spáře budovy prelatury a odhalený základ byl operativně dokumentován. Stejný postup se uplatnil při severním průčelí prelatury, v prostoru bývalého rajského dvora.

Třetím stavebním záměrem, jenž si vyžádal odkryv v suterénu jižního a jihozápadního křídla prelatury, částečně i jihozápadního křídla konventu, byly sanace podlah. Pod historickými podlahami z trachytových desek se uplatňovalo vesměs eluvium, jen ojediněle také negativy středověkých základů konventních staveb či jednotlivé mladší objekty. Právě tento záměr zůstal z větší části nedokončen a souvislé úseky suterénů byly pak sledovány v další etapě výzkumu v roce 2013.

Výzkumu se výrazně týkala rekonstrukce historického štolového (odvodňovacího) systému kláštera. Průzkum a exkavace staré kanalizace musely být řešeny v náležitých prostorových souvislostech, takže výrazně zasáhly i mimo půdorys rekonstruovaných budov. Značná pozornost byla věnována západním větvím barokní kanalizace (pod západním křídlem prelatury, v severozápadním křídle konventu, v trase přístupové cesty k západnímu průčelí klášterního kostela Zvěstování Panny Marie a uvnitř jeho střední lodi), na opačné straně pak především páteří štole procházející objektem zaniklého mlýna. S tímto úkolem úzce souviselo také čištění a dokumentace tří studní (v bývalém rajském dvoře, před západním průčelím kláštera a v chrámové lodi) a jedné odpadní jímky (v suterénu jižního křídla prelatury).

1 ŠIROKÝ, R.; NOVÁČEK, K.: *První etapa výzkumu v areálu premonstrátské kanonie v Teplé*.

2 Registrační č. projektu: CZ.1.06/5.1.00/01.05508.

Obr. 1. Teplá (okr. Cheb), klášter, jižní křídlo prelatury a konventu (v pozadí). Pohled od jihozápadu během archeologického výzkumu. (Foto M. Lejsková, 2011)

Celkem zanedbatelný byl odborný přínos sondáží a operativní dokumentace prováděných v souvislosti se zařízením staveniště a budováním přístupové komunikace ve východní části klášterního areálu.

Nejcennější a informačně nejpřírodnější situace se nalézaly v těchto částech kanonie (obr. 2): v prostoru kolem jihozápadního nároží a jižně od jihozápadního křídla prelatury (zejména sondy 106/11, 80/11, 81/11 a 173/11), na ploše přiléhající od severu k jihozápadnímu křídlu prelatury (sondy 175/11, 77/11, 76/11, 172/11 a 75/11) a v jižní části dvora prelatury – bývalého rajského dvora (sondy 90/11, 93/11, 215–218/12). Mimo právě uvedená místa měla výrazná archeologická zjištění spíše jen bodový charakter (část sondy 104/11 před jižním průčelím konventu, posvátný pramen v lodi kostela, jámka v jižním křídle prelatury a jinde).

Archeologický výzkum se soustředil – stejně jako v první zjišťovací etapě – na řešení souboru otázek odborné i stavebnětechnické povahy. Cíle poznání byly definovány už v první fázi výzkumu do několika základních okruhů:

- rekonstrukce vývoje reliéfu v areálu kláštera před jeho založením a během jeho stavebního vývoje,
- poznání základních obrysů topografie a stratigrafie středověkého konventu,
- postup, rozsah a technické řešení vrcholně barokní přestavby kláštera,
- rozšíření poznatků o kanalizačních systémech a výzkum každodenního života v klášteře, jeho kontaktu směrem navenek a ekonomických aspektů.

K tomu se během druhé etapy výzkumu přidaly ještě další tři významné otázky:

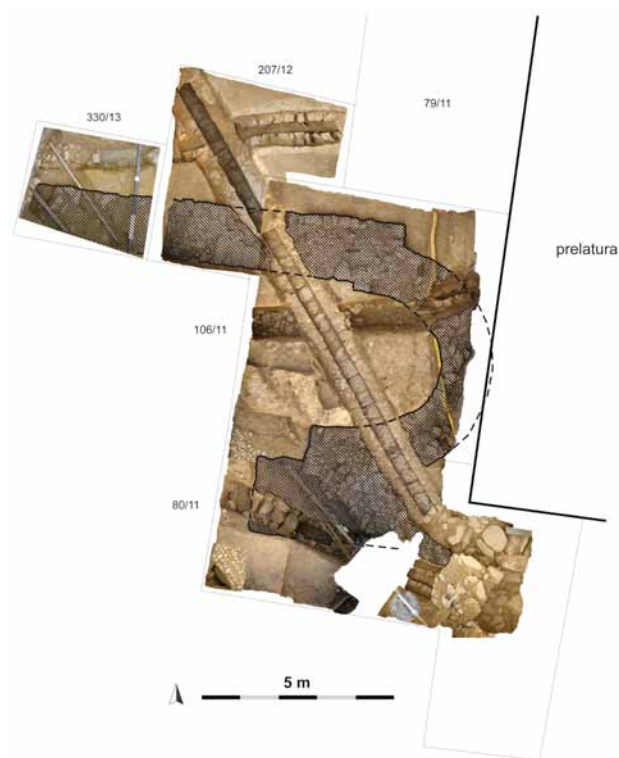
- rozsah a charakter předklášterního horizontu osídlení,
- architektonicko-umělecké afilace románsko-gotické stavební etapy konventu,
- stavební vývoj a architektonická podoba renesanční a raně barokní stavební etapy konventu.

Holocenní reliéf terénu před založením kláštera a dynamika jeho mladších změn

Předběžné informace o reliéfu klášterního terénu a dynamice navrstvování po dobu existence konventu, získané v průběhu zjišťovací fáze výzkumu, byly upřesněny pro střední část zkoumaného území, tedy pro jižní křídlo prelatury a jeho bezprostřední okolí. Rekonstrukci původního terénního reliéfu omezuje fakt, že v tak intenzivně využívaném prostoru, jakým byl areál vnitřního konventu, můžeme pouze výjimečně nalézt mladší zásahy neporušenou niveletu sterilního eluvia (např. v sondě 76/11 nebo pod kontrolním blokem mezi sondami 175/11 a 107/11). Intaktní půdní horizont nebyl prokázán v žádném zkoumaném místě a mocnost původních či středověkých pokryvných útvarů lze – opět jen na několika místech – odhadovat pouze nepřímo. Velmi významným výsledkem této etapy výzkumu nicméně bylo určení nivelety přízemí středověké jižní

Obr. 2. Teplá, areál kláštera, jižní část. Plán s vyznačením sond první (červený obrys) a druhé (světle modrý obrys) etapy archeologického výzkumu, včetně interpretace některých nálezových situací; a – základy neznámé zděné stavby (dokumentace v roce 1997), b – řez kovářským pracovištěm (dokumentace v roce 1997), c – neznámá sakrální stavba, d – příčný řez příkopem (ověřený průběh tmavě modrá plocha, hypotetický plocha světle modrá), e – vnější hrana příkopu(?), f – suterén středověké dřevohliněné stavby, g – klenutý suterén postmedievální stavby, h – raně barokní nárožní věž, i – středověká(?) zeď, j – fons sacer, k – ověřený (černě) a hypotetický (šedě) průběh nádvorní zdi gotického ambitu, l – podezdívka požárem zaniklé středověké stavby (dokumentace v roce 2010). Světle hnědý rastr – rekonstrukce průběhu traktové zdi jižního křídla středověkého konventu. Tučná čerchovaná čára – předpokládaný průběh stupně mezi nivou a terasou. Zelené tenké čáry – obrysy historických systémů vodovodu a kanalizace. (Zaměření Archetyp-M, s. r. o., doplnil J. Švejnoha, zpracovali K. Nováček a R. Široký, 2014)

Obr. 3. Teplá, areál kláštera. Zaniklá sakrální stavba odkrytá v sondách před západním průčelím jihozápadního křídla prelatury. Fotoplán. (Zpracovali J. Švejnoha, L. Starková a K. Nováček, 2014)

ambitové chodby (658,81 m n. m.), což je vůbec první přímý výškový údaj týkající se středověkého konventu. Výšku odpovídajícího povrchu vnějšího terénu se stanovit zatím nepodařilo (určitou indicii vidíme v rozdílech v charakteru zdiva studny v rajském dvoře).

Mladší (pozdně středověký a raně novověký) vývoj reliéfu byl ve zkoumaném prostoru charakterizován energetickým planyrováním, rozsáhlými a hlubokými zásahy do terénu a selektivním zvyšováním nadloží. Planýrkám tak podlehla celá plocha západně od kláštera, včetně pozůstatků neznámé sakrální stavby (viz níže), stejně jako plocha východně od opatské zahrady, kde musel být terén v období baroka snížen nejméně o 2,5 m. Zahlubování barokních suterénů znamenalo zánik téměř veškerých starších situací v rozsahu celého jižního a jihozápadního křídla prelatury, na ploše před jižním průčelím jihozápadního křídla a v jižní části nádvoří prelatury. Záměrné navrstvování bylo spojeno především se vznikem vyrovnané plochy opatské zahrady, ale také se zasypaním podsklepené stavby zbořené při stavbě jihozápadního křídla prelatury či s definitivním řešením plochy bývalého rajského dvora koncem 18. a začátkem 19. století.

Nález neznámé sakrální stavby

Jedním z nejzávažnějších výsledků výzkumu v Teplé je nález základů neznámé sakrální stavby v poloze před jihozápadním nárožím prelatury, v sondách 80/11, 106/11 a 207/12 (obr. 3; na obr. 2 místo označené c). Z této stavby

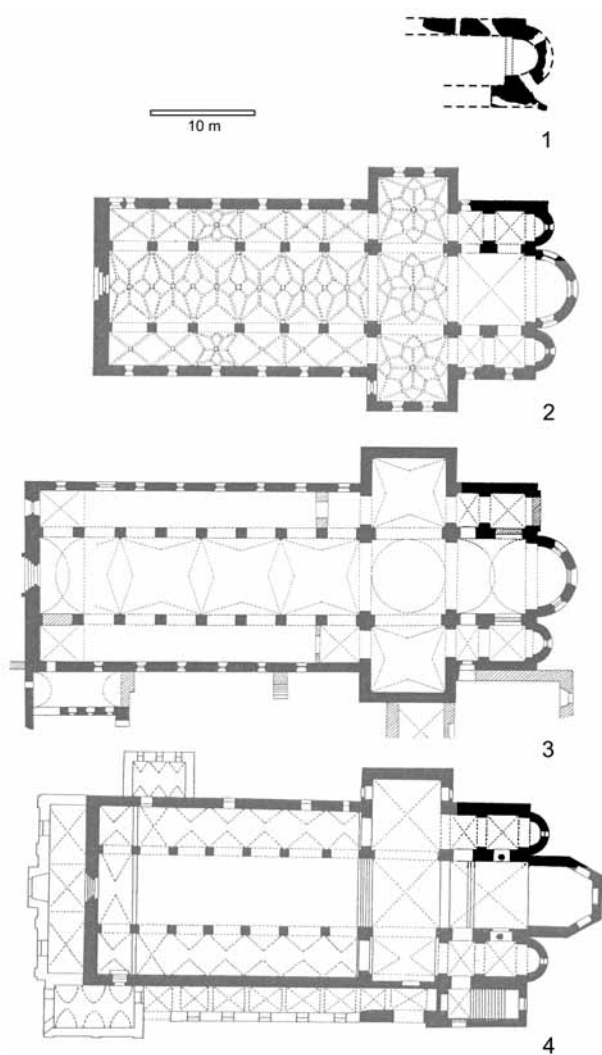
byly odkryty nesouvislé úseky základu její východní části, zbavené všech nadzemních partií (nadzemního zdiva, podlahových úrovní), poničené několika větvemi inženýrských sítí a základem budovy barokní prelatury. Základ byl vystavěn ze směsi lomového a sbíraného kamene, v níž výrazně převažovaly místní jemnozrné až středně zrnité amfibolity (více než 95 %), ojediněle doplněné bílými sekrečními křemeny, úlomky biotitických rul a arkóz.³ Chyběl byt jen úlomek trachytu, typického pro tepelské klášterní stavby všech období. Zdivo bylo pojeno okrovou písčitou hlínou se šterkem. Na východě stavba měla půlkruhovou apsidu o vnitřní šířce 3,35 m a hloubce 2,25 m, při tloušťce zdi asi 1,3–1,4 m. Na odsazený severní okraj apsidy navazovala severní obvodová zeď vnitřního chrámového prostoru, která byla sledována v délce přes 6 m, aniž by bylo nalezeno její zalomení k jihu (po pozdějším rozšíření zkoumané plochy sondou 330/13 přesáhla severní zeď celkovou délkou 10 m). Jižní zeď byla opatřena v ukončení válcového zdiva apsidy masivním nárožím a kolmým lícem – patrně zde existoval široký vstup či arkádový oblouk. Jižní líc jižní zdi byl zachycen pouze ve formě jediného kamene a krátkého otisku v protilehlé stěně výkopu provedeného ve směru východ-západ pro trativod. Z průběhu jednoznačně provázaného zdiva dále k východu (sledovatelného v délce 5,3 m) je však zřejmé, že sakrální stavba byla spojena s dalším objektem – buď s další apsidou, popřípadě se stavbou, jejíž severní zeď probíhala rovně k východu. Pro první variantu jasně mluví fakt, že nejvýchodnější dochovaný fragment tohoto zdiva přesahuje přes rekonstruovanou přímku jižního líce směrem k jihu. Na protilehlé jižní straně výkopu pro trativod, v plošně porušeném prostoru, už nebylo žádné pokračování zdiva zachyceno.

Proporce odkrytých částí stavby a její přímé propojení s objektem na jižní straně, výrazně protaženým k východu, podporují eventualitu, že kostel mohl být vícelodní a že nalezená část představovala jeho severní postranní loď, nebo postranní chór s apsidálním závěrem. O půdorysu objektu víme jinak stále málo a možnosti zjistit víc jsou velmi omezené, neboť jeho rozsáhlé části zanikly při mladších stavebních zásazích. Bez úplného odkryvu plochy navazující na sondy 106/11 a 330/13 na západní straně se nelze jakkoli vyjádřit o vztahu kostela ke středověké, požárem zaniklé stavbě s mohutnou podezdívkou a dřevohliněnou nástavbou, která byla odkryta v sondě 20/10 a byla považována za věž klášterního opevnění (na obr. 2 místo označené l).⁴ Půdorysy obou objektů nejsou shodně orientovány, jejich severní líce nejsou umístěny v přímce a mohutná věžová stavba (je-li naše hypotéza správná) v této poloze příliš nekoresponduje s pomyslnou dispozicí kostela.

Sakrální stavba neposkytuje žádná přímá vodítka pro datování. Chronologické úvahy lze založit pouze na jejím typu, formálních znacích a prostorovém kontextu. Podélný typ kostela s odsazenou půlkruhovou apsidou svědčí pro románský původ. Z toho vyplývá, že objekt musí pocházet

3 ZAVŘEL, J.: *Klášter Teplá u Mariánských Lázní, Petrografický rozbor historických zdív a architektonických článků.*

4 ŠIROKÝ, R.; NOVÁČEK, K., c. d., s. 43.

Obr. 4. Srovnání půdorysů vybraných románských kostelů v Čechách a v Bavorsku. 1 – Teplá, klášter premonstrátů, kostel neznámého zasvěcení; 2 – Biburg, benediktinský klášter; 3 – Windberg, premonstrátský klášter; 4 – Prüfening, benediktinský klášter. Jednotné měřítko. (Půdorysy 2 a 4 převzaty od STROBEL, R.; WEIS, M.: *Romanik in Altbayern*. Zpracoval K. Nováček, 2014)

buď z předklášterního období nebo z prvních desetiletí existence kanonie. I když rekonstrukce detailního půdorysu nadzemního zdiva z porušených základů není bez problémů, přece jen nám snad umožňuje předpokládat jeden důležitý architektonický detail: hranolový pilíř v jihovýchodním koutu interiéru, jenž přechází bez odsazení do oblouku apsidy. Pilíř nespíš nemůže být totožný s hranou vítězného oblouku apsidy (půdorys interiéru by jinak byl nezvykle deformován). Mnohem pravděpodobnější je, že vynášel zdivo mohutného klenebního pasu, lemujícího přilehlé pole bezžeberné křížové klenby chóru. Toto řešení známe v typizované podobě z postranních chórů řady klášterních bazilik v Bavorsku, zejména takových, které jsou spojeny s fundátorskou činností Oty Bamberského v první polovině 12. století (Prüfening, Biburg, Kastl – benediktini; Windberg – premonstráti; obr. 4).⁵

V okolí nálezu pozůstatků románského kostela ani v jeho interiéru nebyly zjištěny žádné známky pohřbívání.

Z hlediska umístění v rámci klášterního areálu je nejnápadnějším rysem stavby skutečnost, že byla příkopem oddělena od vnitřního konventu; jednoznačně se nestala jeho součástí, ale vázala se jako samostatný areál zvnějšku k jihozápadnímu nároží klášterišť. Jednalo se tedy nepochybně o kostel určený pro laiky a nejspíš o soukromou fundaci. Soudobá existence románského kostela a příkopu přitom není doložena přímo nálezovou situací; v bezprostřední blízkosti byl příkop zcela odstraněn výkopy rozsáhlých suterénů barokních staveb a jeho průběh rekonstruujeme jen na základě vzdálenějších dokumentačních bodů. S takovým průběhem se však zdá být v kolizi výraznější pokračování stavby kostela jihovýchodním směrem.

I když nemůžeme odpovědět jednoznačně na otázku, kdy kostel vznikl a kdo byl jeho zakladatelem, je zcela zřejmé, že nález výrazně mění pohled na nejstarší dějiny tepelského kláštera a bude mít jistě i širší význam při zkoumání počátků klášterních fundací v Čechách. Klášterní prameny nepřinášejí informace o žádné stavbě, kterou bychom mohli s odhalenou svatyní ztotožnit. Kaple Všech svatých a Čtrnácti svatých pomocníků, založená podle mladší tradice zaznamenané v tepelských análech opatem Benediktem v roce 1248, je písemnými a ikonografickými prameny jasně situována do blízkosti hlavní brány kláštera a nemůže být totožná s nálezem.⁶ Logicky vyvstává možnost spojovat tuto sakrální stavbu neznámého zasvěcení z 12. století, nejpozději z první poloviny 13. století, s osobou blahoslaveného Hroznaty – velmože, fundátora kláštera a světce, a s jeho dlouho hledanou rezidencí, jež se stala východiskem klášterní fundace. Je třeba navíc zdůraznit, že na ploše severně od nálezů kostela, rovněž vně areálu vymezeného příkopem, se nacházejí stopy nedatované kamenné zástavby a doklady extenzivní kovářské výroby (na obr. 2 místa označená a, b), jejíž časové zařazení spadá podle nálezů keramiky rámcově do 12. až první poloviny 13. století.⁷ Sakrální stavba a výrobní areál (pokud spolu opravdu časově souvisely) podporují představu komplexně vybavené rezidence zahrnující významnou hospodářskou složku.

Hroznatova rezidence v historických pramenech blízkých době založení tepelského kláštera přímo nefiguruje, pomíneme-li obtížně vysvětlitelné *burgum*, objevující se v Hroznatově legendě,⁸ které mělo ležet v sousedství kláštera a ten měl dostat podle něj své jméno. J. Kejř však tento termín zatím nejpřesvědčivěji vztáhl na knížecí celnici a trhovou ves Teplá.⁹ Ve zprávách z přelomu 12. a 13. století se vyskytují jen ojedinělé nepřímé zmínky, které by mohly být dány do souvislosti se sídlem velmože Hroznaty v Teplé. Například v konfirmaci takzvaného Hroznatova testamentu knížetem Břetislavem Jindřichem z roku 1197 je podrobněji specifikován rozsah obvěnění kláštera:

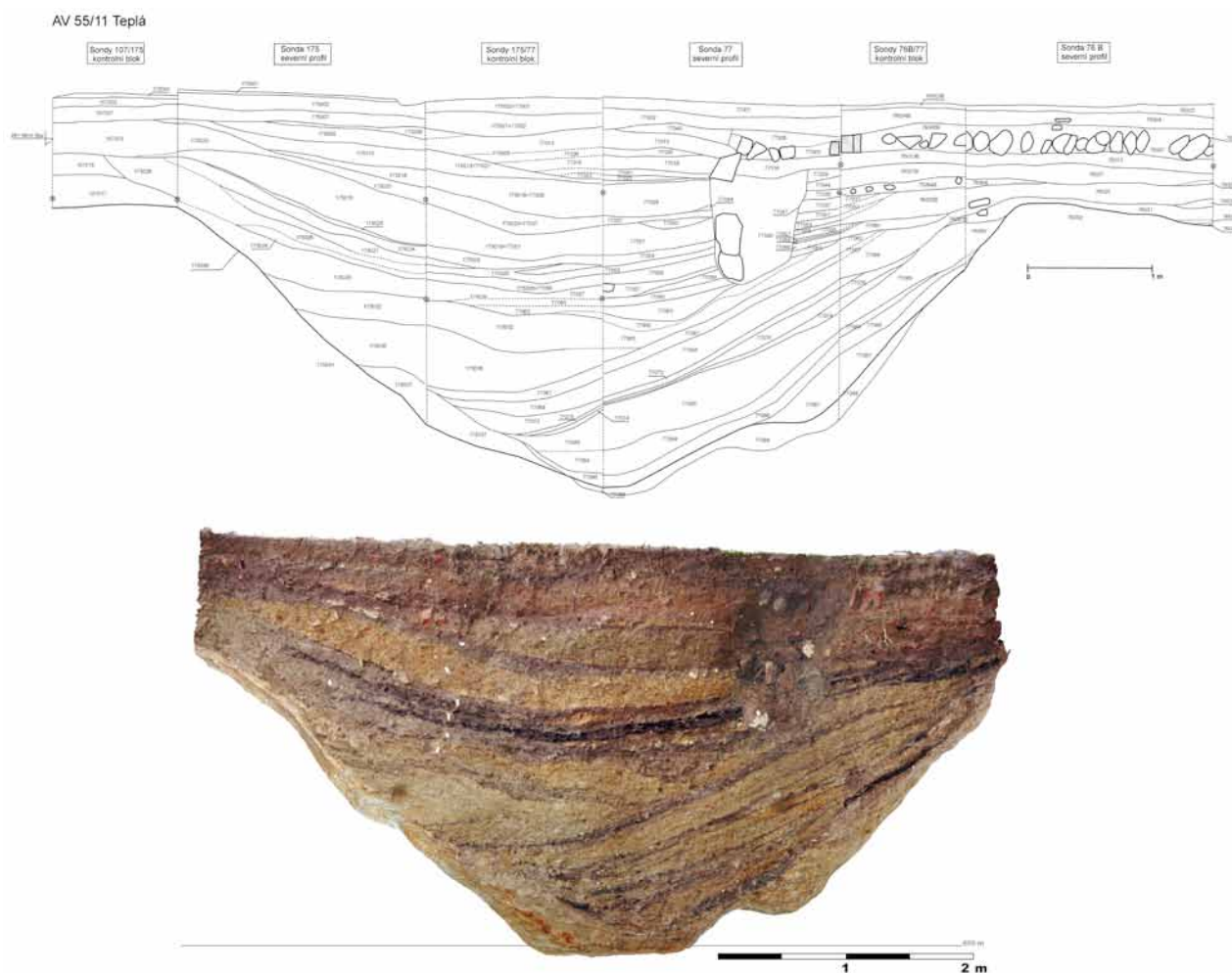
5 Např. STROBEL, R.; WEIS, M.: *Romanik in Altbayern*, s. 138–139, 154–155, 201, 258–259.

6 GNIRS, A.: *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in den Bezirken Tepl und Marienbad*, s. 378–380.

7 NOVÁČEK, K.: *Klášter Teplá – plynofikace*.

8 FRB I, s. 373.

9 KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 78–81.

Obr. 5. Teplá, areál kláštera. Západní rameno příkopu, součást opevnění středověkého vnitřního konventu. Složený kreslený profil a fotogram. (Zpracovali J. Švejnoha, L. Starková a K. Nováček, 2014)

klášter získal mimo jiné Hroznatovu čeleď a služebné, jakož i dobytek – koně, voly, ovce a další.¹⁰ Klášteru tak byl předáván inventář, jenž byl s velkou pravděpodobností k dispozici přímo v místě založení, pravděpodobně v již existujícím Hroznatově hospodářském dvoře. Určitou, byť slabou stopou může být také zmínka z roku 1197 o Hroznatově soukromém kaplanu Holofernovi,¹¹ nasvědčující existenci „privátní“ sakrální stavby v rámci některého z Hroznatových potenciálních sídel, možná právě v Teplé. Koneckonců i z faktu, že si Hroznata po založení kláštera uzurpoval dominantní roli probošta konventu, tedy ovládal jej, reprezentoval, udržoval s ním těsný kontakt, aniž byl zpočátku členem řádu, lze soudit, že Hroznata musel mít k dispozici vlastní, nezávislou rezidenci v těsné vazbě na kanonii. Ta se postupně transformovala na klášterní proboštví a později na prelaturu, jejíž umístění v dispozici kláštera zůstalo navzdory radikálním přestavbám rámcově zachováno v jihozápadní části původní středověké kvadratury. Lokalizaci opatství v těchto místech přesvědčivě dokládá popis renesanční přestavby kláštera po požáru v roce 1611,¹² tedy v době, kdy byla ještě v provozu značná část budov středověkého původu. Z této starobylé tradice vycházelo i umístění prelatury v rámci vrcholné barokní přestavby kláštera.

Je nasnadě, že diskuse o účelu a zakladateli nalezené sakrální stavby je na samém počátku a přesahuje rámec této předběžné studie. Přesto lze už nyní ve smyslu výše podaných argumentů vyslovit hypotézu, že nálezy se vztahují k zakladatelské aktivitě velmože Hroznaty a že kostel byl součástí jeho tepelské rezidence. Z této hypotézy pak vyplývá závěr, že Hroznata založil kanonii na vlastních pozemcích a klášter byl prostorově a zpočátku i ekonomicky těsně svázán se starším sídlem fundátora, přibližně tak, jak to odpovídalo tehdy již velmi anachronickému mechanismu zakládání vlastnických klášterů v západní Evropě.¹³ Je možné, že právě z těchto souvislostí se vyvíjel Hroznatův silně autoritativní poměr ke konventu, výmluvně doložený jak historickými prameny, tak hroznatovskou hagiografií.

10 CDB I, č. 358.

11 CDB I, č. 357.

12 ZAHRADNÍK, P.: *Stavební dějiny premonstrátského kláštera Teplá (I. část)*, s. 14–16.

13 Např. JACOBSEN, W.: *Die Klosterresidenz im frühen und hohen Mittelalter*. SENNHAUSER, H. R.: *Funktionale Bestimmung von Trakten und Räumen der karolingischen Klosteranlage von Müstair*. FEHRING, G. P.; STACHEL, G.: *Unterregenchach: Neue Grabungsbefunde und erreichter Forschungsstand*.

Prostorové uspořádání, zástavba a architektura středověkého konventu

Výzkumem se podařilo dále upřesnit prostorové vymezení nejstarší fáze středověkého kláštera. Pozůstatky vnitřní (severní) hrany (eskarpy) jižní linie středověkého příkopu, jenž ohraničoval vnitřní konvent a jehož existence byla prokázána již ve zjišťovací etapě výzkumu, byly zachyceny ve většině sond v opatské zahradě. Ani v jednom případě však nebylo možné dokumentovat horní hranu a celou původní výplň tohoto objektu: terén zde byl v postmedievální době snižován a část příkopu ustoupila širokému základovému vkopu při stavbě vrcholně barokní prelatury. Od sondy 88/11 dále k východu se příkop mírně stáčil k východo-severovýchodu; v sondách 105, 104 a 89/11 už byla zachycena celá šířka jeho dna (jeho zplanýrovaný pozůstatek). Další průběh fortifikace východním, resp. severním směrem by mohl být perspektivně ověřen hlubší sondáží v jižním křídle konventu.

Přibližně uprostřed jihozápadního křídla prelatury se středověký příkop zalamoval v pravém úhlu k severu; vlastní roh fortifikace však vzal za své při stavbě suterénů raně barokních budov. Západní rameno příkopu bylo odkryto v celé své šířce a ve velmi dobrém stavu dochování sondami 175, 77 a 76/11 (na obr. 2 místo označené *d*). Příkop měl výrazný profil typu *V* se stěnami ve sklonu pod úhlem 45°, zaoblené dno a nenesl stopy žádných úprav (obr. 5). Šířka příkopu činila 7,4 m. Původní hloubku bylo možné stanovit na 2,6 m. Na vnitřní straně příkop zřejmě nebyl opatřen žádnou fortifikací. Nebyly zjištěny ani indicie palisády, vyplétaného plotu či podobné jiné lehké konstrukce.

Ve vzdálenosti 37 m severně od zdokumentovaného řezu příkopem byla v sondě 181/11 zachycena západní hrana rozměrného zahloubeného objektu, který by svým tvarem, stratigrafickou pozicí i polohou odpovídal téměř příkopu (na obr. 2 místo označené *e*). Tato interpretace je ovšem komplikována faktem, že sousední sondy 180 a 147/11 nemohly být dokopány na podloží, a rozsah objektu tak nebyl ověřen. Pokračování příkopu k severu, jakkoli logické a pravděpodobné, zůstává tedy zatím hypotézou a námětem pro další studium.

Ze zástavby středověkého vnitřního konventu se podařilo definitivně vyjasnit pozici jižního ramene ambtové chodby (na obr. 2 místo označené *k*). Ve dvou dalších dokumentačních bodech (sondy 150/11 a 196/12) byl znovu ověřen průběh její vnitřní (traktové) zdi; navíc byla v dlouhém úseku odkryta i její severní – průčelní zeď. V sondách 93/11, 120/11, 215/12 a 218/12 se kromě základu uplatnil i nálezy jednoho až dvou rádků nadzemního zdiva provedeného z přesně opracovaných trachytových kvádrů. V sondě 215/12, jejíž výzkum nebyl dokončen, se v jižním líci zdi (do interiéru) dochoval v původním umístění tesaný architektonický prvek: osmiboký profilovaný trnož meziokenního pilíře, na který kdysi zřejmě nasedala polygonální, popřípadě svazčitá přípora klenby ambitu. Sondy 215 a 218/12, zčásti též 90/11 přinesly nálezy zbytků dlažby v ambitu; překvapivě se jednalo jen o prosté, režné, špatně položené a velmi opotřebované dlaždice čtvercového formátu (o straně zhruba 20 cm).

Představu o architektonickém tvarosloví ambitu neustále prohlubují další soubory dislokovaných gotických článků, druhotně osazených do základů zdiva vrcholně barokní prelatury a do stěn přilehlých štol. Jen v sondách v bývalém rajském dvoře bylo v letech 2011–2012 zdokumentováno padesát čtyři článků reprezentujících široké spektrum architektonické výzdoby interiéru (válcové přípory, hruškovcová a klínová, široce vyžlabená žebra, okenní ostění tvarovaná sekvencí výžlabků, okenní pruty, zlomky profilovaných překladů či panelů, klenáky (?) a další), kterou lze rámcově datovat do doby kolem poloviny 14. století. Jejich budoucí komplexní vyhodnocení přinese mnoho cenných poznatků o výtvarně-řemeslné úrovni, uměleckém kontextu a chronologii gotického konventu.

Velmi hypoteticky bychom mohli se středověkým konventem spojit ještě jednu konstrukci – torzo kamenné zdi probíhající ve směru východ-západ v sondách 174/11 a 83/11 a předstupující před základ obvodové zdi barokní prelatury (na obr. 2 místo označené *i*). Tato zeď nemá žádnou zjevnou souvislost s jinými konstrukcemi ani stratigrafickými horizonty. Lze uvažovat o jejím možném pokračování jak k východu, tak západním směrem, kde se uplatňuje náznak negativu, překrytý základovým zdivem raně barokní nárožní věže prelatury.

Výzkum přispěl k novému poznání vnitřního konventu nejen dokumentací zděných konstrukcí. Za klíčový lze považovat nálezy v sondě 172/11, v koutu jihozápadního a západního křídla prelatury (na obr. 2 místo označené *f*). Jednalo se zde o suterén dřevěné stavby, zahloubený přibližně 1 m do rulového eluvia, s dochovanými otisky i nezuhebnatelnými zbytky nosné konstrukce provedené z mohutných sloupů (obr. 6). Rozměry suterénu, jehož stěny byly zřejmě orientovány shodně s obecnou orientací konventních budov, přesahovaly 4,2 × 5 m. Západní hrana objektu byla vzdálena jen 3 m od hrany eskarpy příkopu a část této meziplochy byla vydlážděna. Podle stratigrafie oba právě zmíněné objekty – zahloubená stavba a příkop – zanikaly pozvolna a alespoň zčásti ve stejném časovém intervalu. Podle předběžného vyhodnocení nálezů keramiky se tak stalo někdy na přelomu 14. a 15. století. Účel zahloubeného objektu nebyl sice určen, ale zánikové vrstvy obsahovaly mimořádně vysokou koncentraci keramických artefaktů a organického odpadu (kostí, uhlíků), navozující představu sekundárního kuchyňského odpadu. Existence kuchyňského areálu a zpracování potravin v této části středověkého konventu neodporuje obecným topografickým představám. Po zániku a zasypání objektu plocha opakovaně sloužila jako vnější komunikační úroveň.

Ke stavebnímu vývoji a architektonické podobě renesanční a raně barokní stavební etapy konventu

Velmi cenná jsou zjištění, která výzkum přinesl k podobě kláštera v raném novověku, v době před jeho velkou vrcholně barokní přestavbou. V průběhu 17. století je písemnými prameny jednoznačně doloženo několik přestaveb: pozdně renesanční po požáru v roce 1611 a raně barokní v letech 1659–1663, 1666–1667 a 1667–1681.¹⁴

Archeologickým výzkumem byly odkryty dvě výrazné stavby, jejichž existence dosud nebyla zaznamenána, přestože se obě uplatňují na historických vyobrazeních kláštera ze 17. století. První z nich měla podobu válcovité věže vystupující svými třemi čtvrtinami z původního jihozápadního nároží konventu (dnes v jihozápadním nároží průjezdu prelatury; na obr. 2 místo označené *h*). Zeď vycházející z ní směrem na sever zjevně koresponduje se západní obvodovou zdí západního křídla konventu. Interiér věže byl v přízemí dlážděný, ale stěny postrádaly překvapivě jakékoliv povrchové úpravy. Rezidenční využití přízemí věže se proto nezdá být pravděpodobné.

Západně od věže, v sondách 173, 81 a 80/11, byly odkrývány relikt valeně sklenutých suterénů (na obr. 2 místo označené *g*). Podle půdorysu a stratigrafie by se mohlo jednat o suterén jedné, dvoutraktově uspořádané stavby o vnitřní šířce zhruba 10 m. Východní, užší trakt se jeví jako průběžná chodba, západní byl členěn příčkami do místností, propojených osovými vstupy. Podlahy měly precizní úpravu valounovou dlažbou. Stavba nebyla orientována souhlasně s vnitřním konventem, její delší osa probíhala ve směru severovýchod–jihozápad. Na severovýchodním konci se dostávala do těsné blízkosti, ne-li do kontaktu s výše zmíněnou nárožní válcovitou věží, nicméně vzájemný časový poměr těchto dvou objektů se nepodařilo výzkumem stanovit. Účel budovy, pouze orientačně zakreslené na několika raně barokních vedutách kláštera, zatím jen odhadujeme (hospodářský, provozní). Oba objekty – věž i suterénní stavba – vzaly za své zřejmě až při vzniku vrcholně barokní prelatury v letech 1710–1721;¹⁵ suterény byly zasypany po vyždění základů jejího jihozápadního křídla.

K podobě, způsobu založení, stavební technice a postupu výstavby barokního konventu

Téměř úplným odkrytím základů jihozápadního křídla konventu a jižní části (jižního a jihozápadního křídla) prelatury se potvrdilo, že tyto budovy jsou od základu vrcholně barokními novostavbami. Jejich obvodové zdivo neobsahuje žádné starší stavební konstrukce. Byly založeny do rozměrné, hluboké stavební jámy, jejíž dno dosáhlo skalního podloží. Partie základů zahloubené do rostlého terénu byly přizděny přímo ke stěně základové jámy. Vyšší úroveň lomového základového zdiva jižního křídla prelatury a jihozápadního křídla konventu je provedena z rozměrného základového vkopu, jenž protnul souvrství staršího vývoje kláštera. Zajímavým technickým detailem je odvodnění základové spáry drobnými kanálky svedenými do suterénu (sonda 149/11).

Několik odkrytých situací dokládá postup výstavby v rámci velké vrcholně barokní přestavby konventu, realizované postupně v delším období let 1690–1725. Sonda 151/11 odkryla místo na rozhraní jižního a jihozápadního křídla konventu, kde byla stavba zhruba v letech 1701–1704 přerušena. Ze sousední komory záchodového spadiště, vybudované na konci jižního křídla, procházely základovým zdívem dva otvory s půlkruhovými záklenky

do širokého základového vkopu, opatřeného výdřevou. Při pokračování stavby dále k západu byla tato situace zasypana. Situace, kterou interpretujeme jako přípravu pro hloubení stavební jámy pod jihozápadním křídlem konventu, ukazuje na poněkud odlišný původní záměr výstavby suterénu nebo vodohospodářského systému v této části. Posouzením polohy základu na rozhraní jihozápadního křídla konventu a jižního křídla prelatury, pod západním nárožím výrazně předstupujícího rizalitu (sonda 149/11), lze rozlišit rovněž určitý hiát: směrem k západu pokračující zdivo prelatury se opírá o základ nároží rizalitu, ale zároveň je do něj zašmorcováno.

Nálezem značného kulturněhistorického významu je soubor raně barokních náhrobníků přeložených asi z podlahy středověkého ambitu (zbourán při přestavbě roku 1703), které posloužily pro obklad stěn kuchyňské studny v suterénu jižního křídla prelatury, pod opatskou kuchyní, budovaného v letech 1713–1721.¹⁶ Tři náhrobníky, opatřené dosud čitelnými nápisy, poskytují genealogická data o tepelských konventuálech Janu Steinerovi († 1633), Janu Meuskönigovi († 1639) a Humprechtu Vřesovci Kyšperském z Vřesovic († 1642). Nález podstatně obohacuje dosud jen skromnou skupinu sepulkrálních památek tepelské provenience (obr. 7).¹⁷

Historické zdroje vody a kanalizační systémy

Výzkum vodních zdrojů tepelského konventu se zaměřil na dva objekty využívané s velkou pravděpodobností už středověkým konventem. V prvním případě jde o studnu v bývalém rajském dvoře, jejíž spodní část o výšce přes 6 m odpovídá charakterem zdiva středověkému původu. Pro asymetrické umístění studny v rajském dvoře se nám zatím nepodařilo najít žádné vysvětlení.

Druhý objekt měl mimořádnou povahu a nesloužil k běžnému zásobování vodou. Máme na mysli studnu v západní části střední lodi klášterního kostela, která je poměrně vzácným středověkým objektem typu *fons sacer*.¹⁸ Přesné umístění studny lze identifikovat na chrámové podlaze podle nápisu FONS, vytesaného do jedné z kamenných dlaždic. Po odkrytí této a sousední dlaždice se objevila svislá komínovitá šachtice obdélného profilu (světlé rozměry 67 × 46 cm), ústící do volné sklenuté dutiny, na jejímž dně byla zřetelná ohlubeň kamenného pláště zasypané studny, zaplněné až po okraj vodou. Jakmile se podařilo za průběžného odčerpávání vody zasypané vybrat až na skalnaté dno studny, byl takto uvolněný prostor důkladně zdokumentován.

Vlastní studna má mírně oválný půdorys 142 × 133 cm. Její mísovité dno spočívá v hloubce 2,79 m od podlahy

14 PANÁČEK, M.; ŠIROKÝ, R.: *Kláster Teplá, čp. 1., Konvent a prelatura*, s. 57–58.

15 PANÁČEK, M.; ŠIROKÝ, R., *c. d.*, s. 47–51.

16 ZAHRADNÍK, P., *c. d.*, s. 51–55.

17 KRČEK, J.: *Nález barokních náhrobníků v klášteře Teplá*, (v tisku).

18 Popsal jej už GNIRS, A., *c. d.*, s. 381, 414.

Obr. 6. Teplá, areál kláštera, sonda 172/11. Nároží dřevohliněné zahloubené stavby se sloupovou konstrukcí. (Foto M. Lejsková, 2012)

kostela, a poměrně pečlivě lícovaný plášť z řádkového lomového zdiva o tloušťce odhadem 35 cm (obr. 8). Ten se dochoval do výšky 1,5 m ode dna. Výplň studny tvořilo šest vrstev tmavého písčitého nebo hlinitopísčitého sedimentu s kameny, cihlami a ojediněle i dalšími artefakty novověkého původu. Po zániku původní funkce studny bylo její obvodové zdivo nahoře ubouráno nejméně o 1,3 m (pokládáme-li niveletu podlahy v chrámové lodi za relativně neměnnou) a zbývající prostor byl opatřen nízkou segmentovou klenbičkou na obdélném půdorysu s delší osou ve směru východ–západ. Do severního a jižního čela klenby jsou organicky zavázána vyústění dvou kamenných kanálů: jeden o vnitřním průřezu 70 × 60 cm směřuje ze severozápadního koutu dutiny k severu, druhý vybíhá z protilehlého klenebního čela směrem na jihovýchod. Svislá vstupní šachtice porušuje klenbu, je v celé výšce vyzděna a má povahu dodatečně vytvořeného revizního otvoru.

Posvátná studna či pramen (*fons sacer, fons vitae*) představovala v raném křesťanství objekt spojený nejčastěji s iniciačním rituálem, tedy křtem. Později se studny v sakrálních prostorech stávaly spíše cílem poutí nebo předmětem zájmu lidového léčitelství. Četné středověké posvátné studny známe například v chrámových interierech v jižním Německu a Rakousku. Přesnější interpretace posvátné studny v Teplé si vyžádá ještě další studium. Výzkumem se nepodařilo určit dobu její výstavby ani zániku a transformace na objekt jiného účelu.

Jako nejpravděpodobnější *terminus ad quem*, k němuž bychom mohli transformaci studně vztáhnout, se jeví vrcholně barokní úprava podlah v klášterním kostele v období let 1714–1717. Plášť studny byl asi právě tehdy nahoře rozebrán, zbytek zaklenut a do vzniklé dutiny byly ze dvou stran zaústěny odvodňovací kanálky tvořící spojnici mezi kanalizační větví směřující pod západní křídlo prelatury a dosud jen zčásti poznaným kanalizačním systémem pod kostelem a pod objekty na jeho severní straně. Není zřejmé, zda studna byla již při této příležitosti zasypaná, či zda ještě po určitou dobu sloužila jako revizní kanalizační jímka; výplň studny však byla zjevně až recentní.

Fragmenty středověkých odvodňovacích systémů, které byly porůznu v areálu tepelského kláštera objeveny, svědčí o značné intenzitě jejich výstavby, ale současně zřejmě také o absenci celkové koncepce kanalizace gotického konventu a převaze opatření *ad hoc*, pokud jde o problémy s vodou. Je však nutno zdůraznit, že jen výjimečně byly trativody přímo datovatelné; jejich detailní vzájemný chronologický vztah pak zůstává mimo možnosti detekce archeologickou metodou.

Trativody středověkého původu byly zjištěny:

- v sondě 75/11 před západním průčelím prelatury (severojižní průběh se spádem k jihu),
- v sondě 90/11 v jihovýchodním koutu bývalého rajského dvora; kanál byl veden diagonálně dvorem k jihovýchodu a byl zazděn do základu nádvorní zdi jižního ambitu, jeho vznik přibližně v první polovině 14. století

Obr. 7. Teplá, klášter, budova jižního křídla. Odpadní jímka (sonda 197/12). Západní stěna s druhotně použitými náhrobníky. (Foto K. Nováček, 2012)

(*terminus ante quem*) je nesporný; shodně byl orientován a vyspádován kamenný trativod v sondě 150/11 v jižní části rajského dvora (pokud byl středověký, pak musel probíhat pod podlahou středověké ambitové chodby),

- c) v sondě 88/11 v opatské zahradě, kde byl trativod vložen do výplně zasypávaného středověkého příkopu a svažoval se k východu a severovýchodu; tento kanálek je důležitým dokladem drenážní funkce příkopu, která měla zjevně zůstat zachována i po jeho zasypání,
- d) rámcově středověkého původu (bez možnosti upřesnění) může být trojice přibližně souběžných kanálků vedených od západu směrem na východ před západním průčelím jihozápadního křídla prelatury (v sondách 79/11, 80/11, 106/11 a 207/12); naskýtá se domněnka, že ústily do středověkého příkopu kolem vnitřního konventu; trojice shodně budovaných a orientovaných objektů je v každém případě výmluvným dokladem masivního přítoku spodní a srážkové vody z vyvýšené polohy v západním sousedství kláštera a současně svědectvím o snaze klášterních stavitelů tento přítok regulovat,
- e) pozdně(?) středověkého původu byla dvojice trativodů v sondě 82/11; směřovaly z vnitřní klauzury směrem

na jih a jihovýchod, datování bude zřejmě ještě možné upřesnit po analýze náleзовých souborů z vrstev v jejich nadloží.

V raném novověku došlo k posílení zdrojů zásobování kláštera vodou. Pokud jde o prelaturu, kromě studny na dvoře vznikla speciální studna ještě v suterénu jižního křídla, která dodávala vodu převážně do opatské kuchyně. Pro datování stavby další studny, umístěné na nádvoří před hlavním vstupem do konventu, nepřinesl výzkum žádnou archeologickou oporu; podle rozdílů ve srovnání se studnou na dvoře prelatury usuzujeme na její vznik v raném novověku. Studna na nádvoří před hlavním vchodem do konventu je vidět již na vedutách tepelského kláštera z první poloviny 17. století.

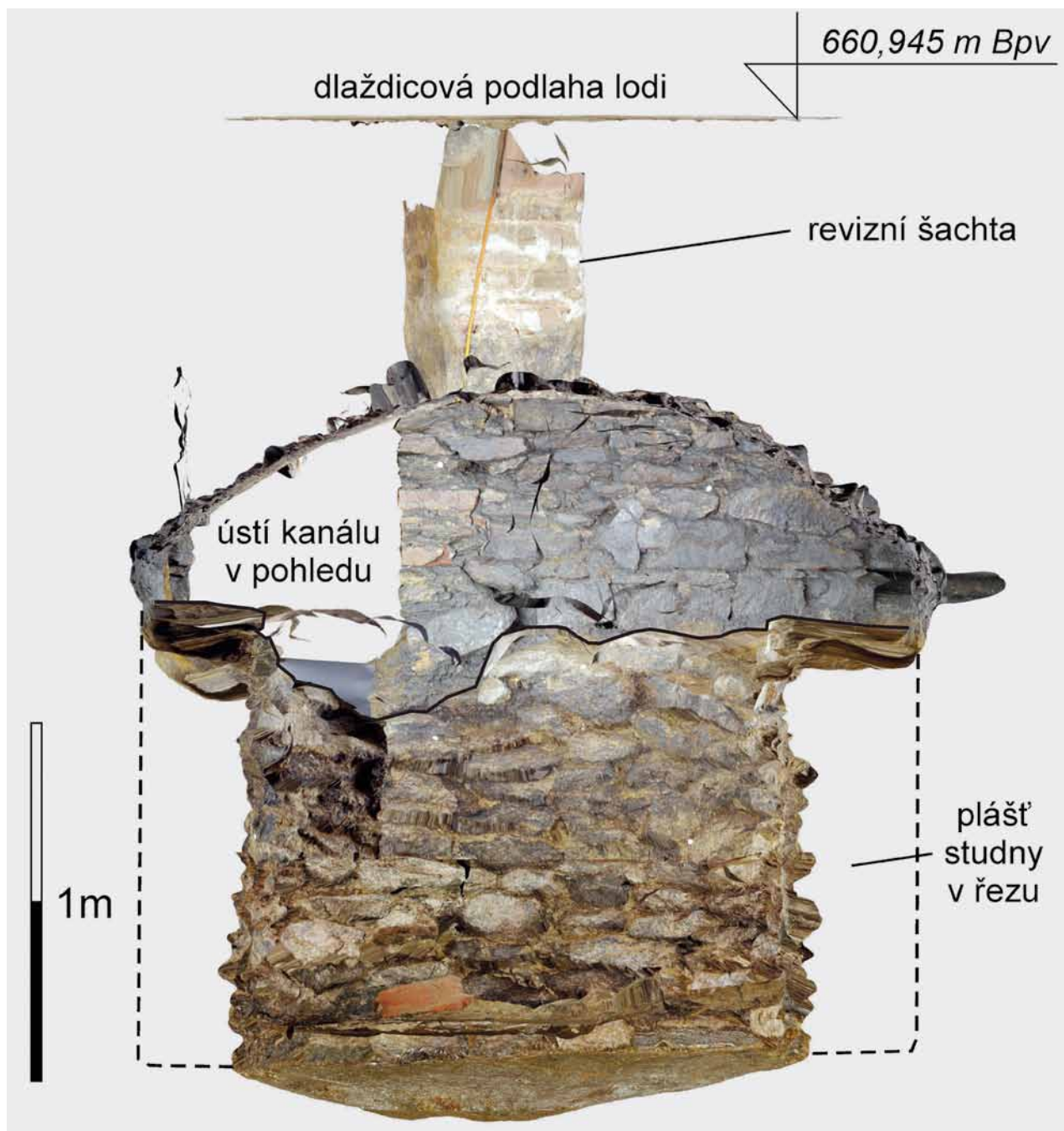
Archeologický výzkum v letech 2011–2012 výrazně rozšířil poznání systému štol v areálu kláštera v době barokní.¹⁹ V sondě 95/11 na jižním okraji areálu začal odkryv zaměřený na zjištění dalšího průběhu páteřní vodoteče, která přiváděla do kláštera vodu z takzvaného Starého rybníka. K páteřní štolě v těchto místech přiléhal objekt klášterního mlýna (zbořen spolu s dalšími hospodářskými budovami v padesátých letech 20. století). Mlýn prošel složitým stavebním vývojem, přičemž páteřní vodoteč zůstala převrstvena stavebními konstrukcemi v jeho podzemí. Při jihozápadním křídle prelatury byly odkryty štolý druhotně připojené na odvodňovací systém pod prelaturou a konventem; štola směřující z nádvoří a obcházející jihozápadní nároží je starší, do ní je od jihu napojena jiná štola postavená současně s infirmariem v období let 1888–1892.

Každodennost, vnější kontakty a ekonomické aspekty života kanonie – první pohled na movité nálezy

Rozsáhlý soubor movitých archeologických nálezů prošel už během terénní fáze výzkumu základním laboratorním ošetřením (čištění, mytí, prvotní konzervace). Byly proplaveny půdní vzorky a náleзовě bohaté uloženy, kompletně odebrané v listopadu a prosinci roku 2011 z některých sond z důvodu časové nouze a dalších nepříznivých podmínek. Celý náleзовý soubor získaný v letech 2011–2012 je zpracován v přírůstkovém seznamu, rozříděn podle skupin materiálů a náležitě uložen. Vybrané kategorie nálezů (zejména zlomků keramiky s morfologickými znaky) jsou fotograficky zdokumentovány.

Kolekce movitých nálezů je uložena celkem v 219 bednách. Kompletní inventář čítá 5 579 evidenčních jednotek (sáčků), což je 173 369 jednotlivých předmětů, a 360 sáčků vzorků. Tři čtvrtiny souboru (127 973 zlomků) tvoří kuchyňská a stolní keramika z 13. až 20. století. Druhou nejpočetnější položku představuje osteologický materiál (zhruba 37 000 ks s podstatným podílem drobných kostí z rozplavené frakce). Pro budoucí podrobnou analýzu má mimořádný význam velký soubor železných

19 ŠIROKÝ, R.; PANÁČEK, M.: *Barokní štolový systém konventu a prelatury premonstrátské kanonie v Teplé*.

Obr. 8. Teplá, klášterní kostel Zvěstování Panny Marie. Fotogrammetrický řez posvátnou studnou s pohledem k severu. (Zpracovali J. Švejnoha a K. Nováček, 2014)

předmětů (přes 2 800 položek) a předmětů z barevných kovů (126 kusů), zahrnující ozdoby, knižní a další kovární, patnáct mincí a dva početní peníze, knoflíky, rydlo (*stilus*), zdobené spony, přezky, prsten, přívěsek a další. Důležité informace lze očekávat od souboru skleněných artefaktů (přes 2 500 položek), stavební keramiky (cihly, dlaždice, střešní krytina, keramické roury) a kachlů (783 kusů). V mnohem menší míře než ve zjišťovací etapě výzkum zasáhl do zvodnělých horizontů, což se v náleзовém fondu promítlo poměrně nízkým zastoupením předmětů z organických hmot (dřevo, kůže, textil – jen 70 položek).

Součástí náleзовého fondu je rovněž několik desítek architektonických prvků vyzdvížených ze zasympů, popřípadě uplatňujících se v druhotné poloze v mladších stavebních konstrukcích.

Rozmístění nálezů v jednotlivých sondách a areálech je velmi nepravidelné. Výjimečnou četností nálezů se vyznačují středověké situace v koutu mezi jihozápadním a západním křídlem prelatury. Omezíme-li se jen na typické zlomky keramiky, tedy takové, které nesou jasné morfologické znaky, pak jejich absolutně nejvyšší počet (11 910 – 44 %) pochází ze sondy 75/11, nalézající se přímo v právě zmíněném koutu, a z navazující sondy 172/11

(výplň středověkého dřevohliněného suterénu). Stejná koncentrace nálezů (s ohledem na zhruba poloviční plochu sondy) byla zaznamenána ve výplni zaniklého středověkého příkopu v sondě 175/11 (2 578 typických zlomků keramiky). Celkem bylo v pěti navazujících sondách při severním průřezu jihozápadního křídla prelatury získáno 69 % typických keramických zlomků (18 551) v rámci celé druhé etapy výzkumu (26 941 zlomků); nelze však vyloučit, že tento vysoký podíl je ovlivněn odlišnou metodikou vybírání artefaktů ze sedimentů (plavením) v sondách 75, 172 a 175/11. Kromě tohoto jediného areálu byla koncentrace nálezů v ostatních sondách poměrně nízká. Vyšší četnosti (kolem 3 % typických keramických zlomků) jsme zaznamenali jen u sond 165/11 (suterén jižního křídla prelatury), 93/11 (dvůr prelatury), 173/11 a 106/11 (jižní a západní průřez jihozápadního křídla prelatury – tady se však do relativně vyšší četnosti nálezů promítá spíše nadprůměrná plocha sond).

Soubor movitých archeologických nálezů lze charakterizovat zatím jen velmi přibližně; podrobné vyhodnocení potrvá řadu let. Nicméně již nyní je nepopíratelným faktem, že druhá etapa výzkumu v Teplé poskytla zatím největší a nejrozmantější soubor středověkých a novověkých keramických artefaktů v západních Čechách, na jehož bázi bude možné se zabývat řešením širokého spektra otázek (účel keramiky, ekonomické aspekty její distribuce a spotřeby, sociální vztahy, geneze odpadních areálů, formační procesy a transformace archeologických nálezových souborů), a to nejen pro nejstarší období existence kláštera, ale i pro většinu jeho dalších historických etap až do počátku 20. století.

Soubory středověké keramiky jsou dominantně tvořeny kuchyňskou keramikou a převážně nádobkovými kachli místní proveniencí. Objevilo se však i mnoho importů (červeně malovaná keramika tachovsko-plánské okruhu a keramika severočeská, takzvané loštické poháry ze severní Moravy, saská kamenina). Soubory pocházející z 16. až z počátku 19. století jsou rozmanité, pokud jde o zastoupení různých výrobních okruhů, které budou muset být teprve identifikovány. Od konce 18. století se ke

keramice a fajánsi připojuje ještě bělnina, porcelán, polokamenina (často mariánskolázeňské proveniencí); výrazně je v tomto časovém úseku zastoupení keramického, kameninového a skleněného lékárnického nádobí.

V navazující třetí etapě se výzkum premonstrátského kláštera v Teplé musí vyrovnávat s rozsáhlými změnami projektu stavební a památkové obnovy, spočívajícími mimo jiné v podstatném zvětšení rozsahu hydroizolací podél základů konventních budov. Oproti původní představě se nyní počítá s izolacemi po celém obvodu bývalého rajského dvora a podél celého západního průřezu kláštera až po severozápadní nároží kostela Zvěstování Panny Marie. Archeologický výzkum tak zasáhne i do centrálních částí klášterního organismu. Stavební realizace se navíc dotkne naprosté většiny podlah a klenebních zášypů v prelatuře a v jižním i východním křídle konventu. Poměrně rozsáhlé jsou venkovní úpravy (budování komunikací a parkovišť v areálu hospodářského dvora, velkého nádvoří a na plochách východně a jižně od konventu) a nově projektované inženýrské sítě, včetně výkopů pro tepelná čerpadla v prostoru nivy na východní straně areálu. Další etapa výzkumu bude tedy jistě znamenat další dynamický nárůst objemu dat a poznatků o nejstarší minulosti konventu. Věříme, že se podaří přizpůsobit další postup stavební obnovy novým zjištěním a klást stejný důraz jako dosud na ochranu významných nálezových situací a historických stavebních konstrukcí.

Podobně jako u jiných klášterů radikálně přestavěných v období baroka konstatujeme i v Teplé vysokou míru likvidace středověkých archeologických souvrství. Některé detailní otázky, jako je vnitřní dispozice a provoz konventu v předbarokním období, zůstávají do značné míry mimo poznávací možnosti archeologie. Dosavadní zaměření archeologického výzkumu v Teplé na problémy prostorového a stavebního vývoje klášterního areálu je přirozenou prioritou, vyplývající nejen z koncepce výzkumu, ale i z počátečního stavu zpracování výsledků. Lze očekávat, že s postupujícím vyhodnocováním shromážděné pramenné základny se výzkum dostane i k řešení komplexnějších otázek hospodářsko-sociální povahy.

Prameny

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. 1. svazek (ed. FRIEDRICH, Gustav), CDB I. Praage, Sumptibus comitiorum regni Bohemiae, 1904–1907.

Prameny dějin českých. 1. díl, *Životy svatých a některých jiných osob nábožných*; FRB I. Praha, Museum Království českého, 1873.

Literatura

FEHRING, Günter P.; STACHEL, Günter: Unterregenbach, Neue Grabungsbefunde und erreichter Forschungsstand. In *Forschungen und Berichte der Archäologie des Mittelalters in Baden-Württemberg*. 4. Stuttgart, Landesdenkmalamt Baden-Württemberg, 1977, s. 209–235.

GNIRS, Anton: *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in den Bezirken Tepl und Marienbad*. Augsburg, Benno Filser, 1932.

JACOBSEN, Walter: Die Klosterresidenz im frühen und hohen Mittelalter. In *Wohn- und Wirtschaftsbauten frühmittelalterlicher Klöster, Internationales Symposium*, 26. 9. – 1. 10. 1995 in Zurzach und Müstair, im Zusammenhang mit den Untersuchungen im Kloster St. Johann zu Müstair. Zürich, Hochschulverlag, 1996, s. 59–68.

KEJŘ, Jiří: *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha, Karolinum, 1998.

KRČEK, Jakub: Nález barokních náhrobníků v klášteře Teplá, Ojedinělý doklad pohřební kultury premonstrátské kanonie v 17. století a příspěvek k problematice druhotného používání sepulkralií. In *Epigraphica et Sepulcralia*. 5, (v tisku).

- SENNHAUSER, Hans R.: Funktionale Bestimmung von Trakten und Räumen der karolingischen Klosteranlage von Müstair. In *Wohn- und Wirtschaftsbauten frühmittelalterlicher Klöster, Internationales Symposium, 26. 9. – 1. 10. 1995 in Zurzach und Müstair, im Zusammenhang mit den Untersuchungen im Kloster St. Johann zu Müstair*. Zürich, Hochschulverlag, 1996, s. 283–300.
- STROBEL, Richard; WEIS, Markus: *Romanik in Altbayern*. Würzburg, Zodiaque, 1994.
- ŠIROKÝ, Radek; NOVÁČEK, Karel: První etapa výzkumu v areálu premonstrátské kanonie v Teplé. In *Památky západních Čech*. 1. Plzeň, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, 2011, s. 37–47.
- ŠIROKÝ, Radek; PANÁČEK, Michal: Barokní štolový systém konventu a prelatury premonstrátské kanonie v Teplé. In *Dějiny staveb 2013*. Plzeň, Klub Augusta Sedláčka, 2013, s. 252–262.
- ZAHRADNÍK, Pavel: Stavební dějiny premonstrátského kláštera Teplá (I. část). In *Sborník muzea Karlovarského kraje*. 19. Cheb, Muzeum Cheb, 2011, s. 7–72.

Nepublikované zprávy

- NOVÁČEK, Karel: *Klášter Teplá – plynofikace, I. etapa, Zpráva o archeologickém výzkumu (1997)*. Plzeň, 1998. Západočeské muzeum v Plzni. Čj. 15/98.
- NOVÁČEK, Karel et al.: *Klášter Teplá, předstihový a záchranný archeologický výzkum 2011–2012, závěrečná nálezová zpráva*. Plzeň, 2013. ZIP o. p. s. Plzeň.
- PANÁČEK, Michal; ŠIROKÝ, Radek: *Klášter Teplá, čp. 1, Konvent a prelatura, standardní nedestruktivní stavebně historický průzkum*. Plzeň, 2010. ZIP o. p. s. Plzeň
- ZAVŘEL, Jan: *Klášter Teplá u Mariánských Lázní, Petrografický rozbor historických zdív a architektonických článků, 1. etapa*. Praha, 2014. ZIP o. p. s. Plzeň.

Summary

Continuation of excavations in the precinct of the Premonstratensian abbey at Teplá

Keywords: *Premonstratensians (Norbertines) — archaeology — West Bohemia — Teplá Abbey — historic building recording — Romanesque and Gothic architecture*

A large-scale restoration of the Premonstratensian abbey at Teplá was an immediate stimulus for a five-year archaeological project (2010–2014) which has become one of the largest excavation projects realized on a monastic site in Central Europe (Fig. 2). The second phase of the project, carried out from August 2011 to December 2012, is a subject of this preliminary communication, following the first informative paper (Široký and Nováček 2011). The location and extent of the excavation areas are strictly determined by the aims and needs of the restoration. Hence, the excavation work was concentrated in the southern half of the monastery area, both in the abbey's paradise and in the prelature's perimeter and interior.

Among other results, finding of an unknown Romanesque sacral structure represents a research highlight of the project's second phase (Fig. 3). Truncated, heavily damaged masonry foundations of a longitudinal chapel with semi-circular eastern apsis enable no reliable reconstruction of the whole building. Nevertheless, two details of its plan should be emphasized: on the one hand a corner pillar set between south end of apsis and a nave, which probably bore a transverse arch separating triumphal arch from a vaulted bay; on the other, the large entrance opening broken through the south wall of the chapel, which suggests a continuation of the space either into the central choir (in case of a multi-choir church) or into a profane, residential room. The first detail shows parallels with several Bavarian monastic churches, foundation of which was initiated by Otto I, bishop of Bamberg, in the 1st half of the 12th century (Fig. 4). The church unearthed was separated from the claustral area by a moat, being attached from the outside to the south-west corner of the fortified area. The moat delimited the claustrum till the late 14th century (Fig. 5). This location of the church one can consider as indication of its secular, non-monastic purpose as well as of partly parallel co-existence of the church (chapel) with the abbey. Though the identification of the founder and meaning of

the church will be by all means a matter of further discussion, we can, according to all arguments available so far, formulate a hypothesis about a relationship between the structure and a residence of Blessed Hroznata (d. 1217), nobleman, founder of the abbey and one of the leading personalities in Bohemia at the turn of the 12th and 13th century.

Furthermore, the excavation has verified location and construction quality of the Gothic cloister's south wing, with one architectural element found in situ (an octagonal pedestal of an interfenestral pillar) and many other dislocated elements dispersed in surrounding, high Baroque foundation walls. Apart from masonry architecture, remains of partly sunken interior of a wooden structure were uncovered in the claustral area, between the western portion of the moat and the south-west corner of a paradise (Fig. 6). Infill of the interior had character of kitchen waste and contained enormously numbered assemblages of artefacts, mainly consisted of pottery fragments (creating nearly half of total amount of the pottery sherds obtained during this excavation phase), dated to the late 14th and early 15th century.

The project deals extensively with early to high Baroque buildings as well as with historical water sources, drainage and sewage systems. It is worth mentioning the revision of the holy well, situated in the abbey church, in the western part of its central nave (Fig. 8). In the post-medieval period, after cessation of its original use, the structure was integrated into the abbey's northern drainage branch. A Baroque cesspit built in the 1710s in the prelature's south wing represents another important find, since its walls were masoned of re-used sepulchral slabs originated from the church interior. Three slabs bear legible inscriptions providing valuable genealogical data about two conventuals and one noble benefactor of the abbey, deceased in the 1630–40s (Fig. 7).

In its initial empirical phase, the Teplá project naturally concentrates on spatial reconstruction and building dynamics of the abbey during the medieval and post-medieval periods. Nevertheless, the evidence from the excavations will give us, in a more advanced stage of procession of the extraordinary extensive data sets, an opportunity to study in depth the development and economy of a major monastic house from the 13th to the 20th century.

(Translated by Karel Nováček)

Ikonografická rekonstrukce nástěnných maleb z kostela sv. Wolfganga v Doupově

VLADĚNA HARAGOVÁ

Z lodi kostela sv. Wolfganga v Doupově na Karlovarsku, zbouraného v době po roce 1975, se zachoval početný soubor transferů monumentálních pozdně gotických nástěnných maleb. Jde především o rozsáhlý cyklus Kristových pašijí, obraz Panny Marie Ochranitelky, votivní zobrazení Sv. Anna Samotřetí mezi sv. Kateřinou Alexandrijskou a sv. Barborou a o scénu s poustevníkem a sv. Kryštofem. I když některé malby jsou ve velmi špatném stavu, autorka je ikonograficky přesvědčivě interpretuje s využitím dobových analogií a evangelijních textů. Se znalostí historického kontextu klade vznik malířského díla do doby po roce 1513 a naznačuje možnost jeho inspirace grafickými listy takzvaných Malých pašijí od A. Dürera nebo kompozicemi Lucase Cranacha st.

Klíčová slova: severozápadní Čechy — Doupov — kostel sv. Wolfganga — pozdně gotické nástěnné malby — Pašijový cyklus — ikonografická rekonstrukce — Jan Maštovský z Kolovrat — doba po roce 1513

Dnes již neexistující někdejší okresní město Doupov,¹ situované v centrální části Doupovských hor na severozápadě Čech, bylo v minulosti centrem doupovského panství. Zánik města, podmíněný rovněž jeho geografickou polohou v pohraničí a odsunem místního obyvatelstva německé národnosti po druhé světové válce, byl stvrzen zřízením vojenského výcvikového prostoru *Hradiště* v roce 1953. Krátce poté proběhly první demolice. Ještě v druhé polovině šedesátých let 20. století však zůstalo zachováno několik starých budov, mezi nimi i hřbitovní kostel sv. Wolfganga.² Ten byl zbourán až v době po roce 1975.³

Středověké osídlení Doupova, jehož počátky spadají nejpozději do poloviny 13. století,⁴ bylo soustředěno nejdříve asi kolem místa, kde stával kostel sv. Wolfganga, to znamená ve vzdálenosti téměř jednoho kilometru od pozdějšího městečka lokačního typu se svažitém tržištěm.⁵ Doupov, povýšený na městečko snad už v druhé polovině 14. století, patřil tehdy Doupovcům z Doupova. Od nich ho koupili Žďárští ze Žďáru; k roku 1512 se jako majitel Doupova uvádí Jan ze Žďáru. Následujícího roku došlo k rozdělení panství. Jednu jeho část se zámek, jenž vznikl přestavbou středověké tvrze stojící ve vyvýšené poloze nad tržištěm v městečku, koupil Bohuslav Strachota z Kralovic. Druhou část, zahrnující i kostel sv. Wolfganga, držel Jan Maštovský z Kolovrat. K opětovnému majetkoprávnímu scelení Doupova došlo v roce 1546. Mezi pozdějšími majiteli panství vynikali zejména Šlikové v 16. století, Verdugové (1623–1698) a Colloredo-Mansfeldové (1780–1845).

Stavba kostela sv. Wolfganga v Doupově byla poměrně prostá, s polygonálně ukončeným presbytářem na východní straně, opatřeným opěráky, a lodí téměř čtvercového půdorysu (obr. 1). Vznik svatyně je kladen buď do osmdesátých let 14. století,⁶ nebo až na počátek 15. století.⁷ Shoda v odborné literatuře je v hodnocení pozdějších úprav stavby. Ty se projeví především v presbytáři a provedením nového okna a vchodu do chrámové lodi na její severní straně, přičemž zde zanikla nebo byla poškozena část nástěnných maleb.

Kostel sv. Wolfganga sloužil nejspíš už od svého počátku jako hřbitovní svatyně. Výjimku tvořilo období od osmdesátých let 16. století do dvacátých let století

následujícího, kdy farní kostel Nanebevzetí Panny Marie v městečku využívali výhradně protestanté, zatímco katolické mše se konaly právě v kostele sv. Wolfganga.

Nástěnné malby, jež se nalézaly v lodi kostela na její severní, východní a jižní stěně, byly objeveny v roce 1966.⁸ Dnes jsou uloženy jako transfery v gotickém sále v přízemí na hradě Švihov (okr. Klatovy), kde tvoří součást tamější expozice.⁹ Přestože jsou vystaveny poměrně logicky, pro návštěvníka, i kdyby pozorně sledoval schéma původního uspořádání malířského díla (obr. 2), je poměrně náročné představit si celek, který malby kdysi tvořily. Přitom je třeba si uvědomit, že některé transfery jsou dochovány jen fragmentárně.

Celá severní stěna lodi kostela sv. Wolfganga v Doupově byla věnována Kristovým pašijím (obr. 3). Všechny scény, počínaje *Vjezdem Krista do Jeruzaléma* vlevo nahoře a konče *Zmrtvýchvstáním Krista* vpravo docela dole, měly červeně malované orámování, jímž bylo vytvořeno dvacet

1 BINTEROVÁ Z.: *Zaniklé obce Doupovska v bývalém okrese Kadaň*, s. 9–14. Táž.: *Zaniklé obce Doupovska od A do Ž*, s. 17–21. KARELL V.: *Das Duppauer Land*, 1–32. TIPPMANN, M.: *Geschichte der Stadt Duppau in Böhmen*, 1–80.

2 Byl zapsán do státních seznamů kulturních památek v roce 1963.

3 ČECHURA, M.: *Zaniklé kostely Čech*, s. 55.

4 Jako jeho první známý, pramenně doložený držitel je roku 1281 uváděn Beneš z Doupova (*Benessius de Tuppowe*). *RBM II*, s. 531.

5 KÚČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, 1. díl, s. 756. Tamtéž, s. 754–757, je uveden celkový základní přehled dějin a urbanistického vývoje Doupova.

6 Např. BINTEROVÁ, Z.: *Zaniklé obce Doupovska v bývalém okrese Kadaň*, s. 12.

7 WIRTH, Z.: *Umělecké památky Čech*, s. 154.

8 BENEDÍK, K.; BERGER, V.; MARTAN, A.: *Písemná a fotografická dokumentace z I. etapy (průzkumu) restaurátorských prací na gotických freskách v kostele sv. Wolfganga v Doupově*.

9 S výjimkou transferu části malby znázorňující sv. Kryštofa s dítětem Ježíšem a iluzivní malby nad jižním oknem lodi kostela. – Po technické stránce jde o transfery fresek na odlehčeném vápenném štuk. Transfery spravuje Národní památkový ústav.

Obr. 1. Doupov (okr. Karlovy Vary), kostel sv. Wolfganga. Pohled od jihovýchodu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství, foto b. a., před rokem 1945)

pět obdélných polí ve třech pásech nad sebou. Dochovalo se dvacet dva výjevů. Pět z nich nelze jednoznačně identifikovat, neboť se jedná už jen o žalostná torza; jejich ikonografii budeme proto odvozovat v kontextu sousedních scén.

Východní stěna s triumfálním obloukem byla na levé straně zdobena obrazem Panny Marie Ochránitelky a vpravo votivní scénou *Sv. Anna Samotřetí mezi sv. Kateřinou Alexandrijskou a sv. Barborou*. Podle fotografie z roku 1967,¹⁰ pořízené před sejmutím maleb, víme, že se pod právě zmíněnou votivní scénou nalézala iluzivní, dekorativně pojednaná drapérie. Obdobně tomu bylo na stěně jižní i severní, kde drapérie navazovala na spodní řadu obrazů.

Jižní stěnu, opatřenou přibližně v polovině délky lodi kostela nikou gotického portálu, zdobilo vyobrazení sv. Kryštofa s poustevníkem a iluzivní malba zdobné gotické lišty nad oknem, v jehož špaletách byla namalována sv. Markéta Antiošská a sv. Vavřinec.

Jak už bylo výše uvedeno, Pašijový cyklus začínal vlevo docela nahoře scénou *Vjezd Krista do Jeruzaléma*.¹¹ Špatný stav tohoto výjevu brání jeho přesnému popisu. Lze na něm rozlišit jen obkročmo sedící postavu s pozvednutou pravíci, oděnou v červeném plášti, a jinou, vůči divákovi částečně zády natočenou figuru, která se sklání k zemi. V pozadí je vidět ještě několik linií naznačujících architekturu. I s ohledem na následující scénu *Poslední večeře Páně*

se bezpochyby jedná o výjev, jak žehnajícím Kristus vjíždí na oslátku do Jeruzaléma.¹² Architekturu v pozadí je městská brána. Další figura patří jednomu z přihlížejících, jenž kladl na cestu před Kristovo oslátko palmové ratolesti.

Další výjev – *Poslední večeře* – je mnohem čitelnější (obr. 4).¹³ Odehrává se v interiéru znázorněném velmi jednoduše, jen pomocí několika zalomených linií. Zachycuje všech dvanáct Kristových učedníků, jak sedí kolem kulatého stolu, v jehož čele je Kristus.¹⁴ Učedníci, vyjma jednoho z nich, jenž sedí na stoličce, jsou usazeni na jednoduchých hranolových lavicích (jejich perspektiva není docela zvládnuta). Ve snaze co nejlépe využít celou plochu obrazu umístil malíř do jeho prvního plánu dolů dva učedníky, otočené k divákovi zády a hledící vzhůru směrem ke Kristu. Na Kristových prsou spočívá sv. Jan, miláček Páně. Všechny dochované postavy mají obdobný dlouhý, přepásaný šat. V malbě se uplatňují odstíny žluté, modré a červené barvy. Červeně je pojednaný oděv Krista a učedníka, který sedí proti němu na druhé straně stolu.

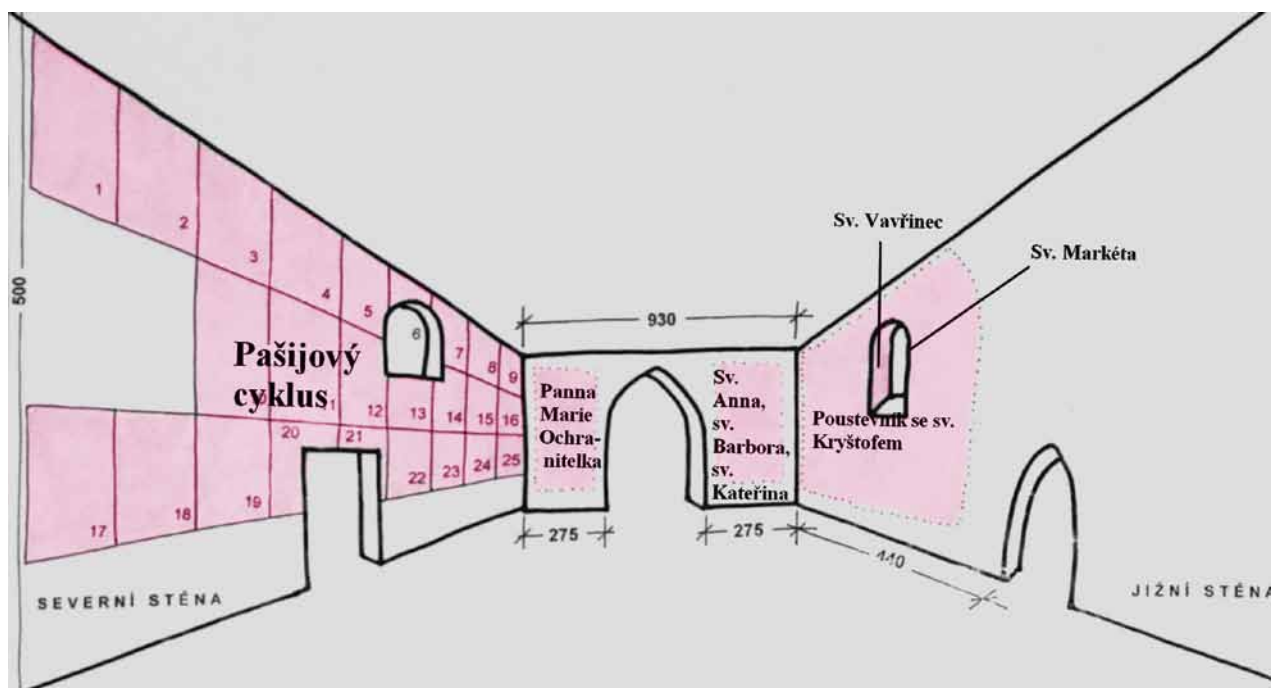
10 BENEDÍK, K.; BERGER V.; MARTAN, A., c. d.

11 Transfer inv. č. PY 1491, rozměry 129,5 × 110 cm.

12 Např. ROYT, J.: *Slovník biblické ikonografie*, s. 305–305.

13 Inv. č. PY 1492, rozměry 129,5 × 110 cm.

14 Dnešní stav malby dovoluje napočítat pouze deset postav s kruhovými svatozářemi na hlavách.

Obr. 2. Doupov, kostel sv. Wolfganga. Schéma rozmístění nástěnných maleb v lodi. (Převzato z BERGER, P.; BERGER, T.; BERGER, V.: Restaurátorská zpráva, Osazení, restaurování a prezentace gotických nástěnných maleb z kostela sv. Wolfganga v Doupově. Doplnky V. Haragová, 2013)

	2	3	4	5		7	8	9
1	(Obr. 4)	(Obr. 5)	(Obr. 6)	(Obr. 7)	6		(Obr. 8)	(Obr. 9)
		10	11	12	13	14	15	16
						(Obr. 10)	(Obr. 11)	(Obr. 12)
17	18	19			22	23	24	25
(Obr. 13)	(Obr. 14)	(Obr. 15)			(Obr. 16)	(Obr. 17)	(Obr. 18)	(Obr. 19)
			20	21				
A						A		

Obr. 3. Doupov, kostel sv. Wolfganga. Severní stěna lodi: schéma rozmístění a ikonografická rekonstrukce nástěnných maleb Pašijového cyklu. 1 – Vjezd Krista do Jeruzaléma, 2 – Poslední večeře, 3 – Umývání nohou učedníkům, 4 – Přijímání učedníků, 5 – Zatčení Krista, 6 – Kristus před Anášem (?; malba neexistuje), 7 – Kristus před Kajfášem, 8 – Posmívání se Kristu, 9 – Kristus před Pilátem, 10 – Kristus před Herodem, 11 – Pilát si myje ruce, 12 – Bičování Krista, 13 – Korunování Krista trnám, 14 – Ecce homo, 15 – Klesnutí Krista pod křížem, 16 – Svlékání Krista z šatů, 17 – Přiblížení Krista na kříž, 18 – Vojáci se prou o Kristův šat, 19 – Vztyčování kříže pomocí provazů, 20 – Ukřižování (malba neexistuje), 21 – Snímání z kříže (malba neexistuje), 22 – Oplakávání Krista, 23 – Ukládání Krista do hrobu, 24 – Sestoupení Krista do předpekli, 25 – Zmrtvýchvstání Krista, A – dekorativní malovaný pás – draperie. (V. Haragová, 2013; kresba redakčně upravena, 2014)

Následující výjev znázorňuje *Umývání nohou učedníkům* (obr. 5).¹⁵ Svou návazností na předchozí scénu potvrzuje její význam. Během Poslední večeře, která se měla podle tradice odehrávat v domě, kde se našel Davidův hrob, vstal Kristus od stolu a začal shromážděným učedníkům omývat nohy. Na doupovském obrazu vidíme v popředí interiéru, jenž je vyjádřen pouze schematicky, klečícího

15 Inv. č. PY 1493, rozměry 129,5 × 110 cm. – Jiná pozdně gotická nástěnná malba *Umývání nohou učedníkům* se dochovala v kapli sv. Apolonie v chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře (viz např. MUDRA, A.: *Ecce panis angelorum*, s. 101–102). Přes mnohé podobnosti je patrné, že význam kutnohorských maleb, které nejsou součástí narativního cyklu, nelze přímo srovnávat s doupovským Pašijovým cyklem.

Obr. 4. Anonym: *Poslední večeře Páně*. Transfer nástěnné malby, rozměry 129,5 × 110 cm, inv. č. PY 1492. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

Obr. 5. Anonym: *Umývání nohou učedníkům*. Transfer nástěnné malby, rozměry 129,5 × 110 cm, inv. č. PY 1493. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

Krista, zachyceného z profilu a oděného v charakteristický červený plášť, přepásaný plátnem. Kristus se sklání nad umyvadlem, v němž má postava sedící před Kristem ponořené nohy. Mezi těmito dvěma ústředními figurami stojí na zemi jedna vyšší nádoba, patrně pro uchovávání čisté vody. Kristově počínání přihlíží deset mužských postav s kruhovými svatozářemi, rozdělených na dvě skupinky. Jde o mytí nohou snad sv. Petrovi, jenž se tomu velmi bránil.

Čtvrtý obraz v horní řadě Pašijového cyklu zřejmě znázorňuje *Přijímání učedníků* (obr. 6),¹⁶ tedy scénu vážící se opět k Poslední večeři. Kolem ústřední postavy je rozestoupeno dalších osm figur. Je-li interpretace správná, divák se zde stává svědkem okamžiku, kdy Kristus stojící uprostřed skupiny, oděný v charakteristický červený šat, podává svému učedníkovi klečícímu před ním chléb, popřípadě mu nabízí kalich s vínem.

Následuje scéna *Zatčení Krista* (obr. 7; její pravá část byla kdysi zničena při dodatečném provedení okna chrámové lodi v tomto místě).¹⁷ Nejlépe se z ní dochovala postava stojícího muže zachyceného z profilu, s nepatrným vytočením za pravým ramenem. Muž má spodní šat žluté barvy s dlouhými rukávy. Přes něj má přehozený dlouhý, pod krkem sepnutý červený plášť s kontrastní rubovou stranou. Delší tmavé vlasy přecházejí v hustý plnovous. Muž natahuje ruce, v nichž drží asi meč, před sebe, směrem k jiné figuře klečící před ním (jsou vidět jen její obrysy). Pozoruhodnou, byť jen zčásti dochovanou součástí malby je hlava umístěná nad stojícím mužem. V pojednání jemnou malířskou prací se vyznačuje hustým plnovousem a tmavými delšími vlasy, vyčuhujícími zpod přílby. Přivřená víčka a sevřené rty jí dodávají vážný a jakoby zahloubaný výraz. Při torzálním stavu dochování malby lze uvedený námět identifikovat pouze hypoteticky: vzhledem k předcházejícím scénám se zdá, že

jde právě o Kristovo zatčení, a to v části se sv. Petrem, sluhou velekněze Malchem, jemuž bylo mečem utato pravé ucho, a vojákem, jenž stojí a ději přihlíží v pozadí obrazu.

Šestý výjev v horní řadě vzal za své při dodatečné vestavbě okna do lodi kostela. Při tom zanikla větší část dalšího sousedního obrazu. Ikonografické určení obou scén je tedy pouze dohadem, jenž se opírá o posloupnost textu evangelia a srovnání s obvyklým, nikoliv však závazným řazením scén v jiných pozdně gotických, rozsáhle koncipovaných christologických cyklech. Jak se dovídáme z Janova evangelia (*J 18, 12–13*), Kristus byl hned po svém zatčení odveden vojáky před Anáše, zetě velekněze Kaifáše. Proto se lze domnívat, že námětem dnes již neexistujícího horního šestého obrazu byl *Kristus před Anášem*, zatímco ten sedmý, dnes prakticky již nečitelný, by nesl označení *Kristus před Kaifášem*.¹⁸

16 Inv. č. PY 1494, rozměry 129,5 × 110 cm. Bylo by možné uvažovat i o znázornění Krista na Olivetské hoře, avšak pro velký počet přítomných osob a jejich zachycení ve stoje je daleko pravděpodobnější výše uvedená interpretace. – Spolu s předchozími scénami je zde připomenut vedle Kristovy pokory i princip očistění nezbytného pro přijetí svátosti oltářní, jejímž prostřednictvím se Kristus obětuje za spásu lidstva. Umístění scén *Přijímání apoštolů* a *Ukřižování* uprostřed pašijového cyklu dokládá existenci záměrné snahy po jejich zdůraznění, a to nejen s ohledem na vykupitelskou roli Krista, ale i ve vztahu ke konání bohoslužeb v kostele.

17 Inv. č. PY 1495, rozměry 130 × 110 cm.

18 Inv. č. PY 1498, rozměry 130 × 110 cm. – Problematice ikonografického rozlišení velekněze Kaifáše od jeho zetě Anáše a s tím spjaté časové posloupnosti se naposledy věnovala KY-ZOUROVÁ, I.: *Transformace střeoevropských a italských vzorů v díle Mistra litoměřického oltáře*, s. 50–51.

Obr. 6. Anonym: Přijímání učedníků. Transfer nástěnné malby, rozměry 129,5 x 110 cm, inv. č. PY 1494. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

V předposlední scéně v horní řadě jde o *Posmívání se Kristu* (obr. 8).¹⁹ Dole v popředí obrazu je Kristus, jak leží na zemi, oděný do červeného pláště a spodního bílého roucha. Hlavu, opírající se o levou ruku, zdobí svatozář. Nad Kristem stojí na jednoduché, do segmentu prohnuté lavici tři biřicové. Jejich postavy, byť už špatně čitelné, se vyznačují karikovanými postoji a gesty. Podle fragmentů červené linky v pozadí, naznačující strop, tušíme, že se scéna odehrává v interiéru.

Horní řadu Pašijového cyklu uzavírá scéna *Kristus před Pilátem* (obr. 9).²⁰ K Pilátovi byl Kristus přiveden brzy ráno za početného doprovodu vojáků a Židů. Děj se odehrává nejspíš v interiéru (nebo na nádvoří paláce), jak lze soudit podle klenby a trojdielného okna v pozadí obrazu. Uprostřed stojí v tříčtvrtečním natočení za pravým ramenem Kristus v dlouhém červeném rouchu. Hlavu s delšími vlasy a svatozáří obrací směrem k Pilátovi, jehož figura se nedochovala. Podle jen malých zbytků malby lze vytušit, že Pilát seděl na sedadle postaveném na vyvýšeném stupni. Za Kristovými zády postávají dva biřicové.

Transfery, které tvořily druhou řadu doupovského cyklu Kristových pašijí, se všechny dochovaly. Míra dochování maleb je však velmi nízká. S jistotou lze rozlišit pouze tři výjevy. První čtyři obrazy, kdysi navazující na scénu *Kristus před Pilátem*, jsou hodně poškozeny. Jejich význam uvádíme opět formou hypotéz.

Z Lukášova evangelia vyplývá, že Ježíš byl na Pilátův příkaz odveden ke galilejskému tetrarchovi Herodovi (*Lk 23, 7–12*). Prostřední řada maleb tedy začínala asi právě scénou *Kristus před Herodem*.²¹ Dnes se na transferu malby uplatňují už jen dvě zčásti dochované postavy v tříčtvrtečním natočení, které byly, jak naznačují jejich chodidla,

Obr. 7. Anonym: Zatčení Krista. Transfer nástěnné malby, rozměry 130 x 110 cm, inv. č. PY 1495. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

obráčeny doleva. Úzké pruhované nohavice jedné z figur, končící u kolen a barevně sladěné s horním oděvem, svědčí o snaze malíře přiblížit biblický výjev lidem v kostele užitím prvků soudobé módy. Snad se jedná o jednoho z Herodových vojáků. Poté, co se Herodes od Krista odvrátil, protože neodpovídal na jeho otázky a neučinil před ním žádný zážrak, poslal ho s doprovodem k Pilátovi zpět.

Pašijový děj v tomto okamžiku předpokládá existenci scény *Pilát si myje ruce*.²² Na transferu malby lze rozpoznat při pravém okraji dvě postavy. Jedna z nich, ta která stojí blíže ke středu obrazu, kde je namalováno několik schůdků a podesta, má svatozář a na sobě dlouhý červený šat s kontrastní modrou rubovou stranou. U podesty je vidět noha stojící nádoby. Podesta měla sloužit zcela jistě jako vyvýšené místo pro druhou figuru, sedící na sedadle. Skupinku doplňuje v dalším plánu drobnější, téměř už nečitelná postava, od které vlaje trojúhelníkový praporec.²³

19 Inv. č. PY 1496, rozměry 130 x 110 cm. – Židé a vojáci se měli vysmívat Kristu celkem čtyřikrát. Poprvé to bylo v Anášově domě, k němuž se vztahuje právě tento výjev, podruhé v domě Herodově a potřetí v domě, kde působil Pilát. Naposled Kristus trpěl výsměchem okolních lidí, když byl přibit na kříž. JAKUB DE VORAGINE: *Legenda aurea*, s. 130–131.

20 Inv. č. PY 1497, rozměry 130 x 110 cm. – Nelze vyloučit ani možnost, že se jednalo o výjev *Kristus před Herodem*. Autorka však předpokládá, že tomuto námětu byl věnován až další obraz.

21 Inv. č. PY 1499, rozměry 130 x 110 cm.

22 Inv. č. PY 1500, rozměry 130 x 110 cm.

23 Praporec v některých případech zobrazení nesl zkratku SPQR (*Senatus populusque Romanus*), která odkazovala na římskou úřední moc svěřenou Pilátovi.

Obr. 8. Anonym: Posmívání se Kristu. Transfer nástěnné malby, rozměry 130 × 110 cm, inv. č. PY 1496. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

Obr. 9. Anonym: Kristus před Pilátem. Transfer nástěnné malby, rozměry 130 × 110 cm, inv. č. PY 1497. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

Obr. 10. Anonym: Ecce homo. Transfer nástěnné malby, rozměry 130 × 110 cm, inv. č. PY 1502. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

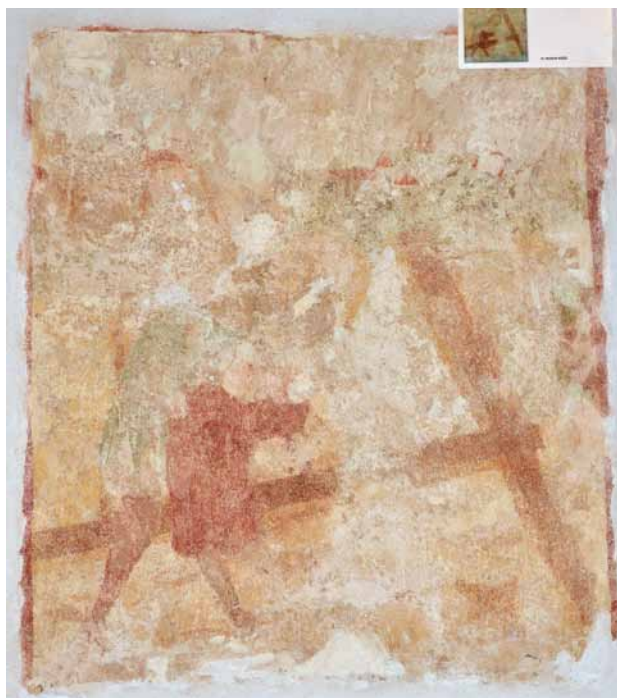
Obr. 11. Anonym: Klesnutí Krista pod křížem. Transfer nástěnné malby, rozměry 130 × 110 cm, inv. č. PY 1504. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

Podle všeho se zdá, že na podestě seděl Pilát myjící si ruce a před ním stál Kristus v doprovodu dvou vojáků.

Další dvě transferované malby jsou kromě několika detailů už nečitelné. Na základě chronologické posloupnosti pašijových událostí si je lze jen představit. Nejprve

by se mělo jednat o *Bičování Krista*,²⁴ z výjevu je v jeho středu zachována patrně Kristova hlava. Kolem Krista stáli bičovací.

²⁴ Inv. č. PY 1501, rozměry 130 × 110 cm.

Obr. 12. Anonym: Svlékání Krista z šatů. Transfer nástěnné malby, rozměry 130 × 110 cm, PY 1503. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

Po bičování vojáci odvedli Krista do místodržitelského paláce. Tam mu vložili na hlavu trnovou korunu, dostal přes ramena červený plášť a do rukou rákosovou hůl. Tušíme tedy, že další scéna, podrobně popsána v evangeliích podle Matouše (Mt 27, 27–31) a Marka (Mk 15, 16–20), se týkala *Korunování Krista trnám*.²⁵

Pátý výjev zleva ve středním pásu nástěnných maleb se inspiroval textem Janova evangelia (J 19, 13). Jde o námět *Ecce homo* (obr. 10).²⁶ Nedochovala se sice levá horní část obrazu, kde stála nepochybně nejdůležitější postava, tedy Kristus s odznaky své královské důstojnosti, jak je dostal od vojáků, ale jinak je uvedená identifikace spolehlivá.²⁷ Obraz znázorňuje dvě postavy. Jedna z nich, oblečená do černo zelených úzkých nohavic a červeného delšího kabátce se zdobnou kapsičkou zavěšenou v pase, mluví s druhou postavou; ta má na sobě dlouhý svrchní šat žluté barvy, opatřený rovněž na levém boku kapsičkou, a na hlavě červenožlutý klobouk s ozdobným přehybem vpředu. Kromě vzájemné blízkosti obou figur naznačují jejich konverzaci pohyby rukou, přičemž levá ruka první postavy ukazuje na místo, kde byl namalován Kristus.

Další scéna uvádí *Klesnutí Krista pod křížem* (obr. 11). Dochovala se z ní pouze její spodní polovina.²⁸ Lze předpokládat, že Kristus byl při nesení kříže doprovázen svými blízkými i nepřáteli, což bývalo takto zobrazováno už ve vrcholně gotické době. Vlevo na obraze klečí Kristus v červeném plášti. Nesený kříž si opírá o zem. Vpředu vidíme u jednoho konce příčného břevna kříže nohy, které patří bezpochyby bičici; opodál jsou stopy, jimiž malíř podrobně zmapoval směr jeho chůze. Při levém okraji výjevu předpokládáme podle fragmentů drapérií přítomnost Kristových příznivců. Mezi nimi zpravidla nechyběla

Obr. 13. Anonym: Přibíjení Krista na kříž. Transfer nástěnné malby, rozměry 130 × 110 cm, inv. č. PY 1505. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

Panna Marie v doprovodu sv. Jana. Svými výrazy plnými bolesti zdůrazňovali Kristovo utrpení.

Posledním výjevem ve středním pásu bylo *Svlékání Krista z šatů* (obr. 12).²⁹ (Tato scéna, předcházející Ukřižování, se úzce váže ještě k dalšímu zobrazení, na kterém vojáci metají los o Kristův šat.) V levé polovině obrazu je postava sklánějící se k zemi, kde leží kříž typu *tau*. Po odložení svrchního červeného šatu zůstává figura v modrém, ke kolenům sahajícím oděvu. V pravém horním okraji je zachycena silueta města s velkým počtem červených střech, barevně se odlišujících od zeleně okolní kopcovité krajiny. Bližší identifikace je prakticky nemožná. Pokud jde o město, nabízí se jednoduché vysvětlení, že malíř měl na mysli Jeruzalém.

Spodní řada pašijového cyklu začínala vlevo výjevem *Přibíjení Krista na kříž* (obr. 13),³⁰ jenž nemá oporu v kanonických evangeliích, ale ve středověké mystické literatuře.³¹ Scéna je situována do otevřené krajiny a rozdělena

25 Inv. č. PY 1513, rozměry 130 × 110 cm.

26 Inv. č. PY 1502, rozměry 130 × 110 cm.

27 Kristus stojící na vyvýšeném místě s trnovou korunou, pláštěm a hůlkou v ruce se uplatňuje na příklad ve *Velkých pašijích* od A. Dürera či pašijích od L. Cranacha st. z roku 1509.

28 Inv. č. PY 1504, rozměry 130 × 110 cm.

29 Inv. č. PY 1503, rozměry 130 × 110 cm. – Interpretace výjevu jako svlékání roucha Šimona z Kyrény, jenž pomáhal Ježíšovi s nesením kříže na Golgotu, je málo pravděpodobná.

30 Inv. č. PY 1505, rozměry 130 × 110 cm.

31 Zejména se jedná o spis *Meditace o Kristově životě* od G. de Cauliby a *Zjevení svatých Brigit Švédské*. RYCHTEROVÁ P.: *Vidění svatých Brigit Švédské v překladu Tomáše ze Štítného*, s. 284.

Obr. 14. Anonym: *Vojáci se přou o Kristův šat*. Transfer nástěnné malby, rozměry 130 × 110 cm, inv. č. PY 1506. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

křížem typu *tau* na dvě části. Ve spodní části v pravém rohu klečí zbrojnoš s palicí, jak přibíjí Kristovi levou ruku ke kříži. I přes velké poškození střední části malby lze rozpoznat podle trnové koruny a kruhové svatozáře Kristovu hlavu. Poměrně vzácným prvkem je mužská postava trůnící na vyvýšeném místě ve třetím plánu obrazu. Má černé šaty s prostříhanými rukávy, žlutý svrchní plášť a obdobný klobouk, s jakým jsme se již setkali ve scéně *Ecce homo*. Dochovaná část hlavy tohoto muže vyniká precizním a jemným zpracováním: zřetelně rozeznáváme vysoké čelo zvedající se nad výraznými nadočnicovými oblouky, malý, na konci se rozšiřující nos a drobné, pevně sevřené rty. Tvář lemovaná světlými vlnitými vlasy se upírá ke Kristu.

Scéna *Vojáci se přou o Kristův šat* (obr. 14),³² zmiňovaná ve všech evangeliích, je nejpodrobněji vylíčena v evangeliu podle Jana (*J 19, 23–24*). Jakmile biřici svlékli Krista z jeho šatů, začali si je rozdělovat. Spodní, bezešvý oděv vyvolal mezi nimi při, kterou se rozhodli řešit losem. Na doupovském obrazu vidíme vpředu na zemi dva biřice, mezi nimiž došlo ke sporu. Jeden z nich, ve svrchním zeleném oděvu, žlutých přiléhavých nohavicích a s černými botami, je zachycen v momentě převahy nad svým druhem, jenž má na sobě úzké dvoubarevné nohavice a šedý svršek. Ve druhém plánu strhává na sebe pozornost svou barevností tmavě červený Kristův šat, který si již předtím biřici rozdělili podle švů. Při levém okraji v dalším plánu se dochovala hlava patrně třetího a posledního vojáka. Výjev je opět umístěn do otevřené krajiny s vyšším horizontem, na kterém se rýsuje červeně zbarvená skaliska.

Vzácným motivem v pozdně gotickém malířství je *Vztyčování kříže pomocí provazů* (obr. 15).³³ Uprostřed scény, znovu zasazené do volné krajiny, je Kristus přibit na kříži typu *tau*. I přes velké poškození malby právě v její

Obr. 15. Anonym: *Vztyčování kříže pomocí provazů*. Transfer nástěnné malby, rozměry 129,5 × 110 cm, inv. č. PY 1507. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

střední části lze na Kristově hlavě rozpoznat trnovou korunu, hnědé vlasy a kruhovou svatozář. Nahé tělo s pokrčenými koleny je zahaleno pouze bederní rouškou. Pod Kristovou pravici stojí zbrojnoš v červeném spodním šatu a zeleném plášti. V rukou zvednutých před hrudí svírá pevně tyč směřující k jednomu konci příčného břevna kříže. Jeho protějšek tvoří dva muži táhnoucí za provazy. Jejich pohyb je znázorněn nejen přenesením váhy z jedné nohy na druhou, ale rovněž v lokti pokrčenými a k pasu přitáženými rukama se svaly napnutými pod tíhou kříže.

V důsledku dodatečně provedeného severního vstupu do lodi kostela se nedochovala nejdůležitější scéna celého Pašijového cyklu – *Ukřížování*, stejně tak jako vedlejší scéna *Snímání z kříže*. Naproti tomu v dobrém stavu jsou zbývající čtyři vyobrazení dolního pásu nástěnných maleb.

Jakmile byl Kristus sejmut z kříže, začalo jeho *Oplakávání* (obr. 16).³⁴ Kompozice tohoto výjevu je vepsána do rovnoramenného trojúhelníku. Uprostřed pod křížem typu *tau* sedí Panna Marie. Na jejím klíně spočívá mrtvé Kristovo tělo. Ústřední dvojice je doplněna dvěma ženami po stranách. V dálce je nízký horizont, kde nechybí solitérní červené skalisko. Horizontálně položené Ježíšovo tělo je zahaleno pouze bederní rouškou. Jeho hlava, pozvednutá ženou po Mariině pravici, už nemá trnovou korunu.

32 Inv. č. PY 1506, rozměry 130 × 110 cm.

33 Inv. č. PY 1507, rozměry 129,5 × 110 cm. Podobný výjev se nalézá na příklad ve františkánském kostele Neposkvrněného Početí Panny Marie na Bělidlech v Olomouci. V tomto případě jde o zobrazení jednoho ze sedmi vylití Kristovy krve, které jsou spolu se sedmi radostmi Panny Marie zobrazeny nad jejím korunováním. ČERNÝ, P.: *Růžencová Madona*, s. 410.

34 Inv. č. PY 905, rozměry 127 × 108 cm.

Obr. 16. Anonym: Oplakávání Krista. Transfer nástěnné malby, rozměry 127 × 108 cm, inv. č. PY 905. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto R. Koderá, 2014)

Rouška světlé barvy na hlavě Panny Marie splývá na ramena, kde na ni navazuje šat světlé barvy. Ten je rozprostřen na zemi a společně s červeným Mariiným pláštěm vytváří barevné pozadí pro zdůraznění Kristova těla a jeho oběti. Barevné odstíny červené, zelené a žluté, které malíř zvolil pro oblečení obou žen, spolu velmi dobře korespondují.

To, jak ženy naklánějí hlavu vždy k opačnému rameni, přispívá k optickému uzavření kompozice; scéna působí komorněji a její obsah o to naléhavěji. Po Mariině

levici jde nejspíš o Marii Kleofášovu, která se podle Janova evangelia zúčastnila Kristova ukřižování a bývá často zobrazována i v následujících scénách. Druhá žena, přidržující Kristovu hlavu, je zřejmě Máří Magdaléna, i když má zahalené vlasy, což nebylo pro její zobrazení typické.

Po přenesení Kristova těla začala Panna Marie a Kristovi následovníci připravovat pohřeb. Výjev *Ukládání do hrobu* (obr. 17),³⁵ znázorněný v otevřené krajině s opakujícími se pahorky na obzoru, je s odkazem na evangelia umístěn

Obr. 17. Anonym: Ukládání Krista do hrobu. Transfer nástěnné malby, rozměry 127 × 108 cm, inv. č. PY 903. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto R. Kodera, 2014)

mezi dvě skaliska. Samotný hrob na způsob rozměrné tumbky, podané malířem bez náležitého využití perspektivy, je obklopen sedmi postavami. Kristovo tělo, zahalené pouze bederní rouškou a podložené bílým plátnem od Josefa z Arimatie, je za asistence čtyř osob opatrně kladeno do hrobu. V popředí stojí před hrobem Nikodém, otočený vůči divákovi zády, který snad držel v ruce nádobu se směsí myrhy a aloe určenou na pomazání těla. Má dlouhý žlutý plášť s mohutnějším límcem a zdobným spodním lemem.

Jeho hlavu obrácenou k pravému rameni, jež je tak zachycena z profilu, zdobí husté vousy a výrazná (špičatá) pokrývka. Kristu nejbližší jsou tři postavy stojící přímo uvnitř tumbky. Polopostava v tříčtvrtečním natočení u Kristovy hlavy má tmavý šat s dlouhými rukávy. Mírně skloněnou hlavou halí rouška s dekorativní, původně patrně zlatavou páskou.

35 Inv. č. PY 903, rozměry 127 × 108 cm.

Obr. 18. Anonym: Sestoupení Krista do předpekli (Anastasis). Transfer nástěnné malby, rozměry 127 × 108 cm, inv. č. PY 906. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

Prostřední figura, patřící Panně Marii, se dochovala nejméně; čitelné je pouze naklonění hlavy k levému rameni a na něm část bílé roušky kryjící Mariinu hlavu. Poslední, opět ženská postava podpírá Kristovy nohy; jde patrně o Máří Magdalénu. Ve třetím plánu jsou za hrobem zobrazeny v jedné řadě vedle sebe tři figury. Po stranách se podle fragmentů roušek na hlavách jedná s jistotou o ženy, nejspíš o Marii Kleofášovu a dále, podle Markova evangelia (Mk 15, 47), o Marii Josefovou. Prostřední figuru v zeleném spodním šatu a červeném pláští se žlutým rubem můžeme snad ztotožnit s Kristovým nejmilejším učedníkem Janem.

Sestoupení Krista do předpekli (Anastasis) je téma (obr. 18), o kterém se dozvídáme pouze v náznaku z Matoušova evangelia (Mt 27, 52–53).³⁶ Scéně vévodí Kristus, jenž stojí na bráně do předpekli a pomáhá spravedlivým ven. Černé zohyzděné tělo ležící pod branou poukazuje na Satana, kterého Kristus krátce před tím porazil. Kristus má červený plášť, značící jeho vykupitelskou obět, a drží ve své pravici kříž, jenž také upomíná na jeho obět, ale současně i na vítězství nad smrtí. Figury vycházející z mandlovitě protáhlé brány pekla, nad kterou se vznáší anděl, jsou dochovány pouze částečně. Postavu, již drží Kristus za ruku, lze ztotožnit s Adamem. Vedle něho je Eva, docela nahá. Další osoby, dnes téměř už nečitelné, mohly připomínat patriarchy, proroky nebo dobrého lotra Dismase, jenž před svou smrtí na kříži uvěřil v Krista. Zvláštní pozornost si zaslouží krajina, která je pomocí různých vysokých pahorků odstupňována do několika plánů. Tím se malíři podařilo zdůraznit hloubku prostoru. Tentýž záměr se pokusil vyjádřit diagonálním zobrazením praporce, jenž je osazen na kříži v Kristově pravici.

Pašijový cyklus končí radostným výjevem *Zmrtvýchvstání Krista* (obr. 19).³⁷ I na tomto obraze vidíme snahu po

Obr. 19. Anonym: Zmrtvýchvstání Krista. Transfer nástěnné malby, rozměry 127 × 108 cm, inv. č. PY 904. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto R. Kodera, 2014)

vyjádření hloubky prostoru, jak dokládá diagonálně umístěná tumba a přes ni, téměř v pravém úhlu položená, rozlomená krycí deska. Kromě Krista, umístěného ve střední ose, jsou zázračnému vzkříšení přítomni tři vojáci. Dva sedí před tumbou, třetí se o ni opírá a je zachycen ve stoje. Majestátní postava Krista, jenž je oděn do stejného pláště jako v předchozí scéně, stojí pravou nohou na podstavci tumbou. U druhé nohy, dosud stále spočívající v hrobě, má vztyčenou žerď s vlajícím červeným praporcem, na kterém je namalován bílý řecký kříž. V pravé ruce drží ostentativně hřeb, kterým odkazuje na své ukřížování před třemi dny. Zobrazení krajiny s kopci na způsob řady homolí vedle sebe na horizontu v pozadí je pouhým schématem.

Nyní obraťme svou pozornost k nástěnným malbám, jimiž byla opatřena východní stěna lodi kostela sv. Wolfganga v Doupově. Výjevy po obou stranách triumfálního oblouku byly věnovány Panně Marii. Vlevo se jednalo nejspíš o *Pannu Marii Ochránitelku* (obr. 20).³⁸ Přes značné poškození malby vidíme vysokou postavu stojící uprostřed, jejíž pravá ruka je opřena o bok, zatímco druhá, v lokti ohnutá paže je pozvednuta před hrud. Pokud jde o oděv, nejlépe se dochoval tmavě zelený rub pláště. Panna Maria má svatozář. Doprovází ji po stranách dva

36 Inv. č. PY 906, rozměry 127 × 108 cm. – Námět se těšil velké oblibě ve středověku, jak dokládá i podání ve *Zlaté legendě*, vycházející z apokryfního, tzv. Nikodémova evangelia. JAKUB DE VORAGINE, *c. d.*, s. 127.

37 Inv. č. PY 904, rozměry 127 × 108 cm.

38 Inv. č. PY 1508, rozměry 210 × 236 cm. – Pokud by Panna Marie držela ve své levé ruce Ježíška, jednalo by se o typ *Madony Ochránitelky*. Malba je však v této partii zničena a z toho důvodu nelze provést identifikaci docela přesně.

Obr. 20. Anonym: Panna Marie Ochránitelka. Transfer nástěnné malby, rozměry 210 × 236 cm, inv. č. PY 1508. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

andělé s pozvednutými dvoubarevnými křídly a jednoduchým bílým šatem. Přidržíjí Panně Marii její plášť, jenž tvoří pozadí pro celou scénu.³⁹ Pod pláštěm, symbolem milosrdenství a ochrany, jsou dvě skupinky postav. Malba v těchto místech je sice poškozena, ale lze uvažovat o uplatnění dobově oblíbeného schématu s rozdělením mužů a žen na příslušníky světské a církevní sféry.

Protějšek k Panně Marii Ochránitelce tvoří na opačné, tedy jižní straně triumfálního oblouku votivní zobrazení *Sv. Anna Samotřetí mezi sv. Kateřinou Alexandrijskou a sv. Barborou* (obr. 21).⁴⁰ Právě zmíněné tři světice stojí před drapérií, kterou přidržíjí čtyři andělé. Uprostřed se nalézá frontálně pojednaná postava sv. Anny, oděná do spodního roucha a svrchního, tmavě červeného pláště s kontrastní žlutou rubovou stranou. Hlava má svatozář a je stejně jako krk zahalena bílou rouškou. V rukou před sebou drží sv. Anna vpravo Ježíše a vlevo svou dceru Pannu Marii. Ježíš je znázorněn jako nahé dítě se svatozáří. Natahuje ruce k Panně Marii a něco jí při tom předává. Panna Marie má dlouhý zelený šat, dlouhé, volně rozpuštěné vlasy a svatozář. Po pravici sv. Anny stojí sv. Barbora, jak napovídá jednoduchá hranolová věž se stanovou střešou znázorněná u její postavy. Má dlouhý spodní žlutý šat, přepásaný pod prsy a doplněný bílou vsadkou. Přes něj má přehozený modrý plášť s tmavě červenou rubovou stranou. V pravé ruce, která je stejně jako levá ruka pozvednuta před prsa, svírá další svůj atribut: kalich s hostií. Po levici Panny Marie vidíme sv. Kateřinu Alexandrijskou. Ta je rovněž zobrazena se svými atributy – kolem a mečem v pravé ruce.⁴¹ Svůj šat, včetně svrchního pláště, dlouhé vlasy a svatozář má totožné se sv. Barborou. Na rozdíl od ní nese na hlavě korunu, odkazující na královský původ sv. Kateřiny. Polopostavy andělů v pozadí jsou zachyceny vesměs en face, popřípadě v nepatrném vytočení za pravým ramenem. Přes spodní, volný šat bílé barvy se širokými rukávy mají přehozený tmavě červený, pod krkem sepnutý plášť. Jejich křídla, provedená ve žluté, červené a modré barvě, jsou vždy roztažena do stran. Dole na obraze, v popředí podlahy na způsob červenobílé šachovnice, je znázorněn v bohaté rozvilině erb s červenou

Obr. 21. Anonym: *Sv. Anna Samotřetí mezi sv. Kateřinou Alexandrijskou a sv. Barborou*. Transfer nástěnné malby, rozměry 253 × 271 cm, inv. č. PY 1509. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

orlicí, která s největší pravděpodobností hledí heraldicky vlevo. Pokud je určení erbu správné, jde o znak objednatele malířského díla, Jana Maškovského z Kolovrat.⁴²

Výmalba východní části jižní stěny lodi kostela v Doupově se dochovala velmi dobře (obr. 22).⁴³ Dílu dominuje scéna s velkou postavou sv. Kryštofa, umístěná poblíž hlavního vstupu do svatyně, což bylo poměrně obvyklé.⁴⁴ Výjev je rozdělen na dvě části. Vpravo stojí sv. Kryštof, jak právě pomáhá přes řeku malému dítěti (sedělo na břehu, vzpínajíc ke Kananejci své ruce). Vzhledem k tomu, že se dítě – malý Ježíš stávalo při nesení každým krokem těžším,

39 Typologicky a de facto i časově shodné zobrazení se nalézá ve Frauenkirche v Mnichově (*Panna Maria Ochránitelka* od Jana Polacka z roku 1510). Za upozornění děkuji Prof. PhDr. Ing. J. Roytovi, Ph.D. Viz též NIEDERSTEINER, Ch.: *Schutzmantelmadonnen*, s. 235–239.

40 Inv. č. PY 1509, rozměry 253 × 271 cm. – Na malbu navazovalo zobrazení vícebarevné, zdobně zavěšené drapérie, jejíž transfer je uložen samostatně (inv. č. PY 1512, rozměry 77,5 × 270 cm).

41 Meč je lépe vidět na starší fotodokumentaci. MARTAN, A.: *Restaurátorská zpráva k osazení tří výjevů nástěnných maleb z kostela sv. Wolfganga v Doupově*.

42 Jan se narodil kolem roku 1465 jako syn Beneše Maškovského a jeho druhé manželky, Anny z Pokartic. Roku 1513, kdy se stal hejtnanem Žateckého kraje, mu patřil rodový majetek, včetně Ročova, Poláků a poloviny Doupova.

43 Inv. č. PY 1758a–d, celkové rozměry transferu rozděleného na čtyři části: 405 × 446 cm.

44 Sv. Kryštof byl považován za patrona především proti moru a proti nebezpečí na cestách. Proto byl jeho obraz vhodný v místech, která viděl každý, kdo z kostela odcházel. V krušnohorské oblasti sv. Kryštofovi bezpochyby náležela i role ochránce před náhlou smrtí bez zaopatření; s tím snad rovněž souvisí zobrazení sv. Barbory jako patronky dobré smrti. Sv. Kryštof tvořil spolu s dalšími třinácti světci, k nimž se někdy přiřazuje jako patnáctý ještě sv. Wolfgang, Čtrnáct svatých pomocníků.

Obr. 22. Anonym: Poustevník a sv. Kryštof s Ježíšem, iluzivní krajina a architektura. Transfery nástěnné malby, celkové rozměry 405 × 446 cm, inv. č. PY 1758a-d. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto V. Haragová, 2012)

musel se Kryštof opírat o hůl. Dobře je vidět horní polovina jeho těla, spodní šat žluté barvy a červený, pod krkem sepnutý plášť. Kryštofův pohyb je umocněn prudce vylajícími cípy pláště, ukončeného v úrovni kolen. Pouze v obrysech dochovaná hlava světce je stočena k levému rameni, na němž seděl podle předpokladu malý Ježíš (malba je zde poškozena). Svou hůl v podobě knene stromu, která tvoří diagonálu obrazu, svírá Kryštof oběma rukama. Řeka je naznačena šedomodrou barvou, rostlinami na dně a několika rybami.

Ve východní (levé) části nástěnné malby stojí na břehu řeky poustevník, na jehož radu začal sv. Kryštof, po předchozí službě u mocného krále a poté i u ďábla, přenášet lidi přes řeku. Za ním je umístěno vysoké štítové průčelí stavby kostela bazilikálního typu.

Aby malíř svůj obraz, uprostřed rozdělený oknem, pohledově sjednotil, pojal okno jako součást výzdoby. Po stranách ho opatřil stylizovanými sloupky s rozvilinami, zatímco nad okenní záklenek namaloval zdobnou gotickou lištu s kraby a vysokou křížovou kytkou ve vrcholu. Po stranách

této kytky jsou znázorněny dvě postavy. Mají bílé spodní roucho, červený plášť a svatozář. Jejich identita není jasná.

Ve špaletách uvedeného okna se nalézá další výmalba. Vlevo je to *Sv. Vavřinec* (obr. 23).⁴⁵ Prvomučedník v nepatrném natočení za pravým ramenem stojí na pozadí, které je do výšky jeho ramen červené. Přes spodní roucho má zelenou dalmatiku a dále světlý plášť. Zatímco pravou rukou si přidržuje dalmatiku, ve své druhé, pozvednuté ruce třímá obdélníkovou kovovou mříž (rošt), odkazující na způsob jeho umučení. Hlava s hnědými vlasy, tonzurou a svatozáří postrádá tvář, neboť malba je zde poškozena.

V pravé okenní špaletě se dochoval obraz *Sv. Markéty Antiošské* (obr. 24).⁴⁶ Tato světice byla ve středověku velmi oblíbená.⁴⁷ Stojí před obdobným pozadím, jaké je

45 Inv. č. PY 1511, rozměry 170 × 45 cm.

46 Inv. č. PY 1510, rozměry 170 × 45 cm.

47 Spolu se sv. Kateřinou Alexandrijskou, sv. Barborou a sv. Dorotou patřila mezi tzv. *quatuor virgines capitales*.

Obr. 23. Anonym: Sv. Vavřinec. Transfer nástěnné malby, rozměry 170 × 45 cm, inv. č. PY 1511. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto R. Kodera, 2014)

Obr. 24. Anonym: Sv. Markéta Antiošská. Transfer nástěnné malby, rozměry 170 × 45 cm, inv. č. PY 1510. Národní památkový ústav, státní hrad Švihov. (Foto R. Kodera, 2014)

u protějškového obrazu sv. Vavřince. Má žlutý, jednoduše traktovaný spodní šat, přepásaný pod prsy, a červený plášť se světlou rubovou stranou, jenž se po obvodu vlní. Malba tváře svěťice, s vlasy na ramena a svatozáří, je zničena. Sv. Markéta šlape bosýma nohama na draka a v levé ruce drží kříž.

Při špatném stavu transferů nástěnných maleb ze zaniklého kostela sv. Wolfganga v Doupově a též s ohledem na neobvyklost některých námětů pašijového cyklu je poměrně obtížné zkoumané malířské dílo vyhodnotit. Jsou však známy rodinné vazby Jana Maštovského z Kolovrat na Hasištejnské z Lobkovic.⁴⁸ Právě jejich prostřednictvím se nabízí možnost zprostředkování grafických předloh z okruhu Lucase Cranacha st. Konkrétně jde o cyklus pašijí dokončený L. Cranachem st. k roku 1509.⁴⁹ Ve shodě s tímto předpokladem jsou tři výjevy, byť zachované jen fragmentárně: *Zatčení Krista*, *Kristus před Pilátem* a *Klesnutí Krista pod křížem*, stejně jako zrcadlově pojednané zobrazení scén *Bičování Krista*, *Ecce homo* a *Pilát si myje ruce*.

Při bližším srovnání čtyř nejlépe dochovaných pašijových výjevů z Doupova s Cranachovým cyklem je zřejmé pouze vzdálená umělecká inspirace. Dokládá to především ponechání jen základní kompozice výjevů, snížení počtu zobrazených osob a výrazné zjednodušení nebo úplná absence krajinného pozadí a jiných drobných detailů, jako jsou například psychologizující výrazy jednotlivých aktérů, jež jsou pro Cranachův cyklus typické.

S tvorbou Lucase Cranacha st. jsou úzce spjaty nástěnné malby v presbyteriu kostela františkánů observantů v Kadani.⁵⁰ Jejich autory, vycházející z tvorby slavného mistra, aby posléze dospěli k osobitému projevu, však nelze ztotožňovat s malíři působícími v kostele sv. Wolfganga v Doupově. Přesto zde nalezneme některé společné rysy jako například jemnou malířskou práci na obličejích postav ve scénách *Zatčení Krista* a *Přiblížení Krista na kříž*.⁵¹

Jestliže Jan Maštovský z Kolovrat získal polovinu Doupova včetně kostela sv. Wolfganga do svého držení v roce 1513 a zemřel v době kolem roku 1527, vzniká tak poměrně krátké časové rozmezí využitelné pro dataci výše popsané doupovské nástěnné výmalby. V případě datace do dvacátých let 16. století by bylo možné uvažovat o tom, že dílo bylo objednáno a pořízeno v souvislosti s blíže neznámým odkazem Jana Maštovského z Kolovrat před jeho smrtí. Na to by mohla poukazovat radostná scéna *Zmrtvýchvstání* v závěru pašijového cyklu, ale zejména vyobrazení *Panny Marie Ochraničky* nebo sv. Barbory, patronky dobré smrti.

Soubor pašijových nástěnných maleb v lodi kostela sv. Wolfganga v Doupově spolu se zobrazením *Panny Marie Ochraničky*, sv. Anny Samotřetí, sv. Barbory a sv. Kateřiny Alexandrijské na východní stěně lodi s triumfálním

obloukem a dále sv. Kryštofa, sv. Vavřince a sv. Markéty Antiošské na stěně jižní představuje významné dílo pozdně gotického monumentálního nástěnného malířství v severozápadních Čechách. Ikonografická rekonstrukce jeho pozůstatků, provedená s využitím evangelijních i apokryfních textů, přispívá k dalšímu poznání této památky.

Výběrem a provedením scén *Poslední večeře* a *Přijímání učeňů* se jejich objednavatel Jan Maštovský z Kolovrat, jehož erb tvoří součást obrazu *Sv. Anna Samotřetí mezi sv. Kateřinou Alexandrijskou a sv. Barborou*, prezentoval jednoznačně jako katolík. Inspirační zdroje doupovských maleb, provedených v době po roce 1513, lze nalézt v umělecké práci Albrechta Dürera a dále Lucase Cranacha st., jehož vliv se uplatnil při vzniku nástěnných maleb v klášterním kostele františkánů v Kadani na počátku 16. století.

Článek vznikl v rámci individuální vědeckovýzkumné práce autorky zčásti podporované z rozpočtu Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Plzni, v roce 2012 a 2013.

48 Po roce 1498 se Jan Maštovský z Kolovrat podruhé oženil, a to s Helenou Hasištejnskou z Lobkovic, což byla dcera Jana Hasištejnského z Lobkovic, zemského hejtmana a jednoho ze zakladatelů kláštera františkánů v Kadani. HLAVÁČEK, P.: *Kadaň mezi středověkem a novověkem*, s. 100–110.

49 JAHN, J.: *Lucas Cranach d. Ä.*, s. 216–245. Lze však uvažovat i o *Malých pašijích* od A. Dürera jako dalším možným inspiračním zdroji; ty zahrnují scénu *Přiblížení Krista na kříž*, kterou naopak v Cranachově podání pašijí postrádáme. Otázkou zůstává zprostředkování tří výjevů: *Sulékání Krista z šatů*, *Vojáci se přou o Kristův šat* a *Vztyčování kříže pomocí provazů*. Žádný z nich se totiž nevyskytuje ani v jednom z uváděných grafických cyklů.

50 HAMSÍKOVÁ, M.: *Recepte díla Lucase Cranacha st. v malířství první poloviny 16. století v Čechách*, s. 135–140. HLAVÁČEK, P.: *K ikonografickému programu nástěnných maleb v presbyteriu františkánského kostela Čtrnácti sv. pomocníků v Kadani*, s. 165–170. ROYT, J.: *Poznámky k vývoji malířství v Kadani v 15. století*, s. 143–154. Týž: *Nástěnné malby v kostele Čtrnácti svatých pomocníků v Kadani*, s. 177–185. – Pozoruhodná je shoda s nástěnnou malbou *Klesnutí Krista pod křížem* v křížové chodbě kadaňského kláštera či s výjevem *Vztyčování kříže* ve výše zmíněném klášterním kostele v Olomouci na Bělidlech, který rovněž patřil františkánům observantům. S oběma uváděnými, regionálně významnými katolickými městy lze, ať už oprávněně (Olomouc), či legendicky (Kadaň), spojit pobyt Jana Kapistrána. HLAVÁČEK, P.: *Svatý Jan Kapistrán a Kadaň*, s. 37–42.

51 Obdobně je tomu se snahou po prohloubení zobrazovaného prostoru. – Už jen s ohledem na rozsah malířské práce lze předpokládat, že v kostele sv. Wolfganga v Doupově působila skupina malířů. Jejich dílo mělo různou uměleckou úroveň.

Prameny

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. 2. svazek (ed. EMLER, Josef), *RBM II*. Praha, Typis Gregerianis, 1882.

Literatura

ADELMANN, Josef A.: *Christus auf dem Palmesel. Zeitschrift für Volkskunde*, 1967, Jg. 63, s. 49–56.

BINTEROVÁ, Zdeňka: *Zaniklé obce Doupovska v bývalém okrese Kadaň*. Chomutov, Okresní muzeum v Chomutově, 1998.

- BINTEROVÁ, Zdeňka: *Zaniklé obce Doupovska od A do Ž*. Chomutov, Oblastní muzeum, 2008.
- ČECHURA, Martin: *Zaniklé kostely Čech*. Libri, Praha, 2012.
- ČERNÝ, Pavol: Růžencová Madona. In *Od gotiky k renesanci*. Olomouc, Muzeum umění, 1999, s. 410–413.
- HALL, James: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha, Mladá fronta, 1991.
- HAUSHER, Reiner: Über die Christus-Johannes-Gruppen, Zum Problem „Andachtsbilder“ und deutsche Mystik. In *Beiträge zur Kunst des Mittelalters, Festschrift für Hans Wentzel zum 60. Geburtstag*. Berlin, Mann, 1975, s. 79–103.
- HLAVÁČEK, Petr: Svatý Jan Kapistrán a Kadaň. *Památky, příroda, život*. 1998, roč. 30, č. 2, s. 37–42.
- HLAVÁČEK, Petr: *Kadaň mezi středověkem a novověkem, Deset kapitol z kulturních a náboženských dějin severozápadních Čech*. Ústí nad Labem, Albis International, 2005.
- HLAVÁČEK, Petr: K ikonografickému programu nástěnných maleb v presbytáři františkánského kostela Čtrnácti sv. pomocníků v Kadani. *Umění*. 2005, roč. 53, č. 2, s. 165–170.
- JAHN, Johannes: *Lucas Cranach d. Ä., Das gesamte graphische Werk mit Exempeln aus dem graphischen Werk Lucas Cranach d. J. und der Cranachwerkstatt*. München/Herrsching, Manfred Pawlak, 1972.
- JAKUB DE VORAGINE: *Legenda aurea*. Praha, Východní, 1998.
- KARELL, Viktor: *Das Duppauer Land*. Reichenberg, Sudetendeutscher Verlag Franz Kraus, [1927?].
- KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 1. díl. Praha, Libri, 1996.
- KYZOUROVÁ, Ivana: Transformace středoevropských a italských vzorů v díle Mistra litoměřického oltáře. In *Sborník Národního muzea v Praze*, řada C. 52. Praha, Národní muzeum, s. 45–53.
- MADĚRA, Ferdinand: *Heraldické a nápisové památky Chomutovska*. Chomutov, Oblastní muzeum, 2003.
- MUDRA, Aleš: *Ecce panis angelorum, Výtvarné umění pozdního středověku v kontextu eucharistické devoce v Kutné Hoře*. České Budějovice, Halama, 2012.
- NIEDERSTEINER, Christoph: Schutzmantelmadonnen, Tafelgemälde im Gebiet der Herzogtümer Bayern/Landshut und Bayern/München. *Verhandlungen des Historischen Vereins für Niederbayern*. 2009, Bd. 135, s. 153–243.
- Restaurování nástěnných maleb a závěsných obrazů, Transfery*. Katalog výstavy. Plzeň, Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1967.
- ROYT, Jan: Poznámky k vývoji malířství v Kadani v 15. století. In *Gotické sochařství a malířství v severozápadních Čechách*. Ústí nad Labem, Albis International, 1999, s. 143–154.
- ROYT, Jan: *Slovník biblické ikonografie*. Praha, Karolinum, 2006.
- ROYT, Jan: Nástěnné malby v kostele Čtrnácti svatých pomocníků v Kadani. In *Historická Olomouc*. 17. Olomouc, Univerzita Palackého, 2009, s. 177–185.
- RYCHTEROVÁ, Pavlína: *Vidění svaté Brigity Švédské v překladu Tomáše ze Štítného*. Praha, Filosofia, 2009.
- TIPPMANN, Michael: *Geschichte der Stadt Duppau in Böhmen*. Duppau, Stadtgemeinde, 1895.
- WIEPEN, Eduard: *Die Palmsonntagsprozession und der Palmesel*. Bonn, P. Hanstein, 1903.
- WIRTH, Zdeněk: *Umělecké památky Čech*. Praha, Nakladatelství ČSAV, 1957.

Nepublikované zprávy

- BENEDÍK, Karel; BERGER, Vlastimil; MARTAN, Alois: *Písemná a fotografická dokumentace z I. etapy (průzkumu) restaurátorských prací na gotických freskách v kostele sv. Wolfganga v Doupově*. Praha, 1967. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Lokti. RZ 0046.
- BERGER, Petr; BERGER, Tomáš; BERGER, Vlastimil: *Osazení, restaurování a prezentace gotických nástěnných maleb z kostela sv. Wolfganga v Doupově, Pašijový cyklus*. Praha, 2001. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 2348.
- BERGER, Vlastimil; MARTAN, Alois: *Zápis o opravě čtyř obdélných polí gotické malby z kostela sv. Wolfganga v Doupově*. Praha, 1989. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 827.
- HAMSÍKOVÁ, Magdaléna: *Recepce díla Lucase Cranacha st. v malířství první poloviny 16. století v Čechách*. Nepublikovaná dizertační práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 2012. Uloženo tamtéž.
- MARTAN, Alois: *Restaurátorská zpráva k osazení tří výjevů nástěnných maleb z kostela sv. Wolfganga v Doupově*. Praha, 2001. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 2349.

Summary

The iconographic reconstruction of the mural paintings from the church of St. Wolfgang at Doupov

Keywords: northwestern Bohemia — Doupov — church of St. Wolfgang — late Gothic mural paintings — Passion cycle — iconographic reconstruction — Jan Maštovský of Kolovrat — period after 1513

The paper deals with the mural paintings decorating originally the north, east and south walls of the church of St. Wolfgang. Although the church was a National cultural monument, it was left to decay. The church was built in the early 1380s or at the beginning of the 14th century. In architectural terms, it was a simple church with an almost rectangular nave and an elongated pentagonal presbytery. An important period in regard to the

frescoes in the nave was around 1515, from which the wall paintings originate. The Passion paintings beginning with the Christ's entry into Jerusalem and ending with the Resurrection are depicted on the north side of the nave. On the opposite wall, beside the main entry there was a representation of St. Christopher and two saints, St. Lawrence and St. Margaret. The frescoes with the Virgin Mary and St. Anne with the Virgin and child between St. Catherine and St. Barbara are situated on the east wall of the nave along the triumphal arch. According to the author, these mural paintings were probably commissioned by Jan Maštovský of Kolovrat, whose coat of arms can be found below the image of St. Anne with St. Barbara and St. Catherina. He was the owner of the church from 1513.

(Translated by Vladěna Haragová, revised by Karel Matásek)

Kostel sv. Anny u Horšovského Týna

Souhrnný kulturněhistorický nástin k úvahám o budoucnosti památky

JAN KAIGL

Kostel sv. Anny u Horšovského Týna je významný pro studium příměstských poutních míst v českých zemích v 16. až 18. století. Jeho pozdně gotická novostavba pochází z doby kolem roku 1516 a vyznačuje se bohatou síťovou žebrovou klenbou chóru. Tradice poutního místa byla rozvinuta v barokní době. Tehdy byl kostel zejména v interiéru upraven, nově vysvěcen (1740) a vybaven mobiliářem. V době kolem roku 1700 se staly součástí poutního okrsku další samostatné objekty, například kaple Božího hrobu (1696) a chudobinec. V roce 1842 byla vestavěna v novoklasicistním stylu do podzemí chrámové lodi velká hrobka šlechtické rodiny Trauttmansdorffů. Kostel sv. Anny u Horšovského Týna je ve správě Národního památkového ústavu, jenž má za úkol památku obnovit, oživit a udržovat ji v dobrém stavu.

Klíčová slova: Horšovský Týn — poutní kostel sv. Anny — kaple Božího hrobu — chudobinec — zastavení křížové cesty — malá trauttmansdorffská pohřební kaple — podzemní hrobka Trauttmansdorffů — správa památky od roku 1968 dosud

Kostel sv. Anny stojí ve vyvýšené poloze, *Na Vršíčku*, při jihozápadním okraji města Horšovský Týn, tedy v západočeském pohraničí, je památkou povšechně známou.¹ Nedávno vstoupil znovu do povědomí nejen odborné,² ale i širší veřejnosti.³ Při tom se uplatnilo takřka současně hned několik navzájem se doplňujících pohledů na hodnocení monumentální chrámové stavby a jejího okrsku, v němž se nalézají kromě kostela další, byť vesměs už jen drobné historické objekty nebo jejich pozůstatky (obr. 1). Mezi nimi strhává na sebe pozornost kaple Božího hrobu.

Ve studiu příměstských poutních míst v českých zemích v 16. až 18. století, tehdy nově vznikajících nebo zvelebovaných s využitím starší náboženské tradice, má lokalita *Na Vršíčku* u Horšovského Týna význam už jen pro své velké stáří. Malá dřevěná plastika sv. Anny Samotřetí, k níž se váže legenda o vzniku zdejšího kultu, dosud existuje a pochází odhadem z doby kolem roku 1480.⁴ Legenda, jejíž základ nejspíš nevznikl až dodatečně v době barokní nebo přenosem odjinud, vypráví, že soška byla vyorána ze země na poli za Horšovským Týnem, nálezece ji přenesl do města a tam uschoval, ale soška se sama opakovaně vrátila zpět na místo nálezu. Právě nad ním byla proto zřízena kaplička, údajně dřevěná na přelomu 15. a 16. století,⁵ aby ji nedlouho poté nahradil důstojnější nástupce – pozdně gotický zděný chrám, jenž s několika mladšími, především barokními úpravami přežival dodnes.

Novostavbu kostela sv. Anny vysvětil řezenský pomocný biskup Petr Krafft 5. 4. 1516.⁶ Je přirozené, že dílo podporovala horšovskotýnská vrchnost. Svědčí o tom alianční erb manželů Volfa Dobrohosta z Ronšperka († 1542) a Ziguny († 1530), rozené z Gutštejna, osazený v severní zdi uvnitř chóru nad portálem do staré sakristie v přízemí chrámové věže. Jde o kamenný reliéf opatřený polychromií a po stranách dvěma lvy jako štítonoši (obr. 2). Tvoří součást zdobného pásu zhotoveného jinak z terakoty, jenž obíhá po obvodu stěn chóru na způsob kordónové (podokenní) římsy a má vespod nebo i nahoře obloučkový vlys se slepými pozdně gotickými kružbami.

Další významnou roli měl sehrát Mikuláš z Budějovic, horšovskotýnský arcijáhen po dobu šestnácti let od roku 1498. Jemu se přičítá hlavní zásluha na vzniku Bratrstva sv. Anny, náboženského sdružení, jež působilo v Horšovském Týnu ve prospěch stavby nového poutního kostela a později o něj pečovalo.⁷

Kostel sv. Anny u Horšovského Týna má velké rozměry a připomíná jimi, jakož i svým půdorysným a prostorovým uspořádáním pozdně středověké jednolodní farní kostely ve městech. Ke stavební etapě z první čtvrtiny 16. století patří chrámová loď o podlahové ploše 10,6 × 17,3 m, původně bez zděné klenby, půdorysně i výškově vůči lodi odsazený a protáhlý chór ušlechtilých proporcí s polygonálním závěrem, sklenutý síťovou žebrovou klenbou, a dále převážná část hranolové věže, stojící v koutu mezi lodí a chórem na jeho severní straně. Obvodové zdivo nejen chóru, ale i lodi, provedené vesměs z lomového kamene, má opěráky; zdá se proto, že prvotním záměrem

1 UPC 1, s. 430.

2 LÍBAL, D.: *Církevní architektura Plzeňska*, s. 263, 294–296. GAŽL, M.; HANSOVÁ, J.: *Svatyně za hradbami měst*, s. 78–79, 129.

3 KUNEŠ, V.: *Kostel svaté Anny Na Vršíčku*. – Srov. KRUFTOVÁ, K.: *Kostel sv. Anny na Vršíčku u Horšovského Týna v kontextu pozdně gotické sakrální architektury západních Čech*.

4 FAJT, J.; CHLÍBEC, J.: *Sochařství*, s. 623, 725–726, tamtéž obr. 942.

5 SCHALLER, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen*. 12. Theil, s. 103.

6 Podle pamětního nápisu namalovaného až v době barokní na severní stěně uvnitř chóru napravo od portálu, jenž vede do přízemí chrámové věže (viz obr. 11). Nápis byl odstraněn zároveň s barokními omítkami v přízemí chóru při dílčí obnově památky v roce 1991 a tehdy byl naposled vyfotografován. KADAVÝ, M.; MATĚJÍČEK, J.; MORAVEC, T.: *Nástěnné malby v presbytáři kostela sv. Anny u Horšovského Týna a restaurátorský průzkum v lodi kostela*.

7 JÁNSKÝ, J.: *Dobrohostové z Ronšperka a na Poběžovicích, rod erbu berana*, s. 270.

Obr. 1. Horšovský Týn (okr. Domažlice), Na Vršičku. Kostel sv. Anny, kaple Božího hrobu (uprostřed v pozadí) a malá trauttmansdorffská pohřební kaple (vlevo). Severovýchodní pohled; kostel a kaple Božího hrobu jsou orientované kultovní stavby. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1992)

bylo sklenout obě tyto hlavní části chrámového interiéru. Na zdivu věže v úrovni nad korunní římsou stavby chóru zedníci pracovali s časovým odstupem po zhotovení krovu střechy nad chórem, což je dílo tesařů podle dendrochronologické analýzy zřejmě až z roku 1517.⁸

Strmé sedlové střechy chóru a lodi, jakož i vysoká cibulovitá barokní bání s lucernou v ukončení štíhlé chrámové

Obr. 2. Horšovský Týn, Na Vršičku. Kostel sv. Anny. Alianční erb manželů Volfa Dobrohosta z Ronšperka a Ziguny, rozené z Gutštejna, osazený na severní stěně uvnitř chóru nad portálem do staré sakristie. Kolem roku 1516. (Archiv restaurátorských zpráv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto b. a., 1991)

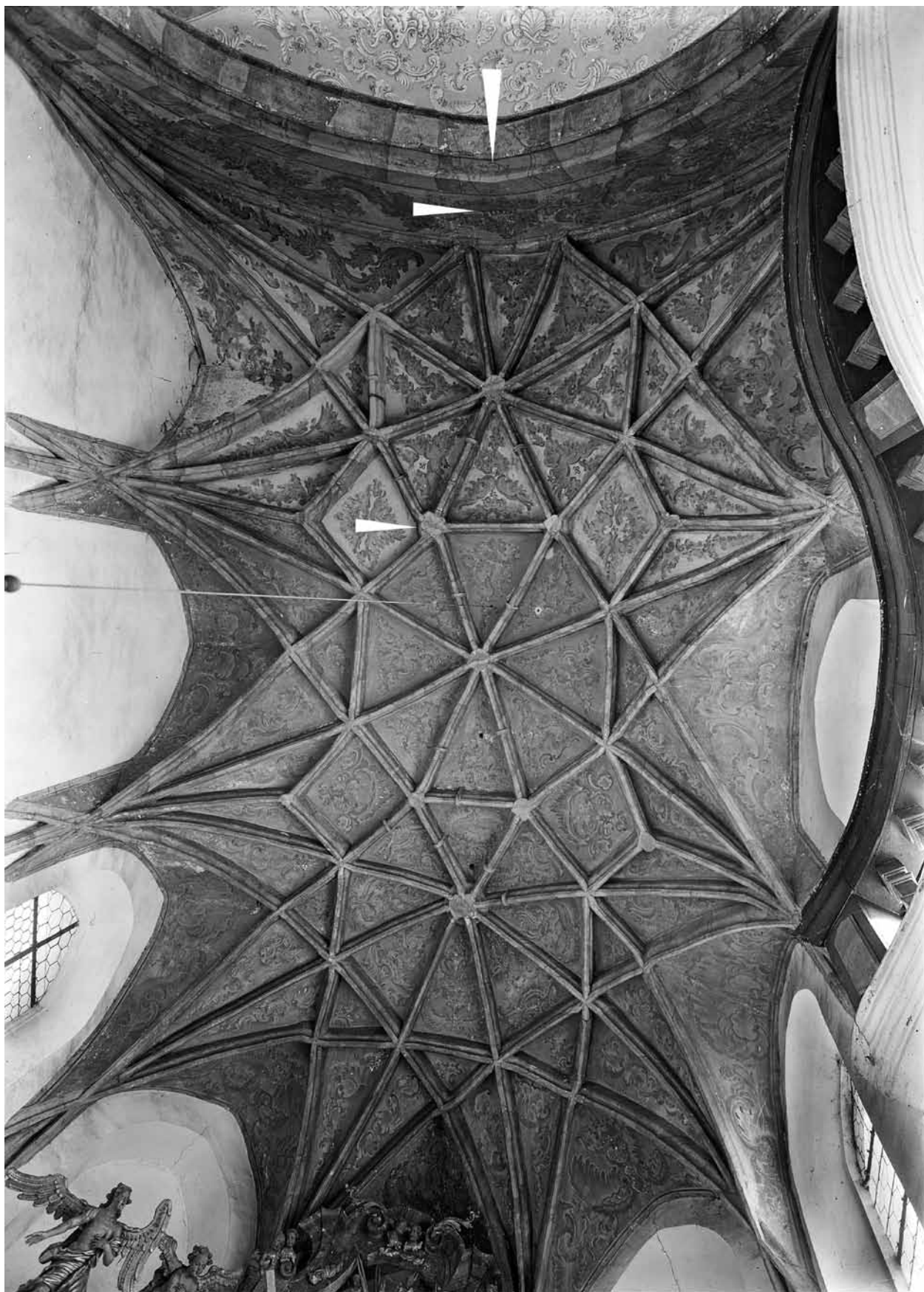

věže umocňují v dálkových pohledech malebnost lokality Na Vršičku,⁹ jedné z historických dominant města Horšovský Týn.

Klenba chóru rozmanitostí své žebrové sítě a charakteristickým pojednáním výběhů žeber – výběhy plynule navazují na vysoké válcové přípory, provedené z větší části z cihelných tvarovek, anebo tyto přípory obkročují (objímají) v prostoru na způsob kříže – odpovídá snahám typickým pro pozdně gotické klenební umění vzbudit u diváka zájem (obr. 3). Původní značka pozdně gotického stavebního mistra je namalována na stěně těsně pod čelním klenebním obloukem v ose závěru (obr. 4). Hlavním a opticky centralizujícím klenebním obrazcem jsou tři osmiúhelníky rozdělené úhlopříčkami, řazené těsně za

8 KYNCL, T.: *Horšovský Týn, kostel sv. Anny* [online], uvádí těžbu nejmladšího dřeva použitého na krov v zimě 1516/1517.

9 Nepříznivě do obrazu místa v krajině zasáhla v roce 1998 stavba přeložky silnice I/26, umístěná v zářezu na jižní straně návří s kostelem sv. Anny, ve vzdálenosti necelých 160 m od něj. Této stavbě překážela, a proto zanikla studánka náležející k poutnímu místu, o které se v minulosti věřilo, že má zázračně léčivou vodu. Polohu studánky udává situační a nivelační plán lokality Na Vršičku z roku 1834 (SOA v Plzni, pracoviště Klášter, ÚS Trauttmansdorff, inv. č. 286, kartón č. 234, na dorsu datum 10. 3. 1834, č. 781, ad 717a sign. T 29).

Obr. 3. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Kostel sv. Anny. Klenba chóru. Velkou šipkou je označena poloha signatury „W: Anton Kraus pinx.“. Jedna z menších šipek poukazuje na chronogram MDCCIX, druhá na svorník s kolčím štítem s atributy svatojakubské náboženské úcty. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství, foto V. Hyhlík, 1951)

Obr. 4. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Kostel sv. Anny, horní část stěny mezi čelním klenebním obloukem a záklenkem okna v ose závěru chóru. Značka pozdně gotického kamenického mistra (stavitele). Malba štetcem. Asi krátce po roce 1517. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1991)

Obr. 5. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Kostel sv. Anny. Svorník klenby chóru s kolčím štítem, v němž jsou dvě zkrřížené poutnické hole a tři mušle hřebenatky. Kamenný reliéf bez barevného pojednání. Asi krátce po roce 1517. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1991)

sebou v podélné ose chrámové stavby. Nosnou konstrukci tvoří prostorově poměrně jednoduchá klenba valená s trojúhelníkovými výsečemi, provedená z cihel. Stabilita žebrové sítě byla nejspíš až dodatečně posílena kovanými táhly s objímkami, jimiž bylo několik žeber opásáno a připevněno ke klenutému zdivu, popřípadě i výše do krovu. Součástí jednoho ze svorníků klenby je reliéfní kamenný znak v kolčím štítu s atributy svatojakubské náboženské úcty (obr. 5).

Klenbu chóru kostela sv. Anny u Horšovského Týna považoval V. Mencl za jeden z projevů dosahu působení vlivu pozdně gotického klenebního umění ze Švábska v jižní a jihozápadních Čechách a na jižní Moravě na sklonku 15. a v první třetině 16. století.¹⁰ Pro srovnání klenebního vzorce lze poukázat ve shodě s V. Menclm na klenbu chóru klášterního kostela benediktinů sv. Ulricha a sv. Afry v Augsburgu, jehož přestavbu po požáru v roce 1474 vedl přibližně třicet let proslulý Burkhard Engelberg († 1512).¹¹ Pohledově a jen zčásti příbuzný je ústřední obrazec klenby hlavní lodi nad západní kruchtou kostela sv. Mořice v Olomouci: po konstrukční stránce nejde totiž o klenbu síťovou, ale hvězdovou, vytvořenou pomocí běžných, přetínavých a kroužených žeber snad v inspiraci dílem Antona Pilgrama, stavebního mistra a sochaře v Brně a ve Vídni na počátku 16. století.¹² Jinak existují i geograficky vzdálenější příklady žebrových síťových kleneb s výrazným obrazcem osmiúhelníku členěného úhlopříčkami a provedeného ve vrcholu klenby jako třeba ve vysoké trojlodní síni mariánského kostela při klášteři řádu sv. Jeronýma v Lisabonu-Belému, což je vrcholné dílo takzvané manuelské gotiky v Portugalsku převážně z první poloviny 16. století.¹³

Chór i loď kostela sv. Anny u Horšovského Týna byly bohatě zdobeny v 16. století, ale i později figurální nebo jednodušší dekorativní nástěnnou malbou.¹⁴ Nejstarší vrstva maleb v chóru vznikla přibližně v druhé třetině 16. století. Dnes jde o pouhá torza a transfery, ale i podle

nich lze usuzovat na někdejší pozoruhodnost díla přinejmenším po ikonografické stránce. Na jižní stěně v přízemí chóru byl objeven v roce 1969 malovaný pás (odkryt v rozměrech 3,8 × 1,1 m) a v něm čtyři polopostavy svetic nebo spíš sibyl, umístěné vedle sebe na způsob obrazové galerie a ztvárněné stylem na rozhraní pozdní gotiky a renesance (obr. 6). Na protější, tedy severní stěně uvnitř chóru dosud existují pozůstatky dvou obdobně provedených obrazů. Jeden z nich znázorňuje prokazatelně starověkou prorokyni (sibylu) libyjskou, Libicu (obr. 7).

Původní výmalba stěn chrámové lodi je ukryta pod jejích mladšími úpravami; několik odhalených míst (sond) s figurální malbou a nálezy v horním ukončení stěn v půdním prostoru nám nedovolují představit si pozdně gotickou a renesanční malířskou práci v potřebných souvislostech.

Chronogram MDCCIX namalovaný v chóru na východní stěně nad vrcholem gotického triumfálního oblouku poukazuje na jednu z renovací interiéru památky v minulosti. Identitu malíře Antona Krause, jehož signatura se

10 MENCL, V.: *České středověké klenby*, s. 126. Týž: *Architektura*, s. 160.

11 BISCHOFF, F.: *Burkhard Engelberg, „der vilkunstreiche Architector und der Stadt Augspurg Wercke Meister“*.

12 Srov. se staršími, opět hvězdovými klenbami s obrazcem osmiúhelníku ve vrcholu tří klenebních polí lodi kostela *Maria am Gestade* ve Vídni, které ještě neobsahují kroužená ani přetínavá žebra.

13 PEREIRA, P.: *Mosteiro dos Jerónimos*.

14 BERGER, V.; BENEDÍK, K.: *Transfer nástěnných maleb, kostel sv. Anny, Horšovský Týn*. KADAVÝ, M.; MATĚJÍČEK, J.; MORAVEC, T., c. d. ADAMOVSÝ, V.: *Nástěnné malby v krovu – fotodokumentace*. – Nástěnné malby v interiérech kostela sv. Anny u Horšovského Týna dosud nebyly jako celek odborně vyhodnoceny. Jde o námět pro specializovaný výzkum.

Obr. 6. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Kostel sv. Anny. Světiče nebo spíš sibylly – dvě polopostavy ve střední části nálezu pásu nástěnných maleb (obrazové galerie) v přízemí chóru na jeho jižní straně. Asi 2. třetina 16. století. Malby byly objeveny, sejmuty a přeneseny do depozitáře státního zámku v Horšovském Týnu v roce 1969. (Archiv restaurátorských zpráv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto b. a., 1969)

dochovala ve výžlabku ve vrcholu triumfálního oblouku, by mohl poodhalit archivní průzkum.¹⁵

Prvky prosté barokní architektury je udán vzhled západního průčelí v úrovni nad terasou, která před něj předstupuje na celou jeho šířku a vznikla až při vestavbě rodinné hrobky Trauttmansdorffů do podzemí lodi kostela v období let 1839–1842.¹⁶ Průčelí je symetrické, vysoké – měřeno od terasy – zhruba 22 m, má volutový štít a v jeho členění převládají pilastry a římsy (obr. 8). Přístavek nové sakristie s mansardovou střechou, jenž se nalézá v prodloužení osy závěru chóru na východní straně stavby, je rovněž barokní.¹⁷ Rozsáhlou barokizací interiérů prošla chrámová loď. Svědčí o tom na první pohled zděné torzo hudební kruchty (pavlače), valená klenba s trojúhelníkovými výsečemi nebo rytmizace stěn pomocí jednoduchých a svazkových pilastrů, opatřených nápodobou iónských hlavic, vysokými nástavci úseků kladí a zdobených stejně jako klenba plošnou dekorativní, ale poněkud rustikální rokokovou výmalbou. Jediným výrazným stavebním prvkem baroka v oltářním prostoru je boční empora (oratoř); jde o dřevěný balkon s balustrádou provedený vespod na způsob konkávkonvexně zprohýbaného lodního trupu.

Vybavení mobiliářem se podílí vždy podstatnou měrou na náležitě slavnostním vzhledu vrcholně barokního chrámového interiéru a na jeho památkové hodnotě. V kostele sv. Anny u Horšovského Týna, jenž byl nově vysvěcen pražským pomocným biskupem Janem Rudolfem Šporckem 26. 10. 1740,¹⁸ žádný historický mobiliář neexistuje.

Takřka vše, co z něj zbylo po opakovaných útocích zlodějí a vandalů od padesátých do počátku osmdesátých let 20. století, bylo spáleno v roce 1984. Z archivních fotografií vyplývá, že ještě v roce 1950 a 1951 se jednalo o mobiliář dochovaný velmi dobře (obr. 9).¹⁹ Hlavní oltář v jeho poslední úpravě s monumentálním retabulem na způsob sloupové a dynamicky ztvárněné, sochařskou a ostatní řezbářskou prací bohatě vybavené architektury s volutovým nástavcem ve vrcholu vznikl, snad z větší části, v dílně

15 Signatura *W: Anton Kraus pinx* je provedena písmomalířsky. Lze si ji přečíst např. na zvětšenině snímku od V. Hyhlíka z roku 1951 (zde obr. 3; Národní památkový ústav, generální ředitelství, fotoarchiv, č. neg. 52590). – Zatím tedy nevíme, zda se mohlo jednat třeba o Franze Antona Krause, což byl jihoněmecký barokní malíř, ale též dekorátér a autor stavebních výkresů, jenž v závěru svého života († 1752) pracoval především pro benediktiny v Einsiedeln (Švýcarsko). ZUMSTEG-BRÜGEL, E.: *Franz Anton Kraus (1705–1752), Ein vergessener Maler des Spätbarock aus Ulm*. Tím spíš to platí pro malíře Antona Krause z Bambergu († 1872).

16 LIEBSCHER, K.: *Der politische Amtsbezirk Bischofteinitz*, s. 247.
17 Klenbou sakristie byl přetát na výšku velký obraz sv. Anny, namalovaný na fasádě v ose závěru odhadem v 1. polovině 17. století, a to nad půlkruhovým kamenným portálkem, jímž se kdysi vstupovalo do chóru zvenčí.

18 LIEBSCHER, K., c. d., s. 246.

19 Národní památkový ústav, generální ředitelství, fotoarchiv, snímky č. neg. 52589 a 152705–152710.

Obr. 7. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Kostel sv. Anny. Libyjská sibylka – Libica. Součást pozůstatků pásu maleb (obrazové galerie) na severní stěně v přízemí chóru. Asi 2. třetina 16. století. (Archiv restaurátorských zpráv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto b. a., 1991)

plzeňského sochaře a řezbáře Karla Legáta – až v období let 1755–1760 (?; obr. 10).²⁰ Oltářům baldachýnového typu umístěným po stranách triumfálního oblouku vévodily sochy sv. Rocha a sv. Josefa. Další dva velké barokní oltáře stály proti sobě ve východní polovině chrámové lodi při jejich podélných stěnách.²¹ Dřevěná balustráda hudební

Obr. 8. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Kostel sv. Anny. Severozápadní pohled. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství, foto V. Hyhlík, 1951)

kruchty a varhany, jimiž byla kruchta vybavena, kazatelna s baldachýnem, obrazy a sochy, chórové lavice, lavice kdy si seřazené v jednom bloku v lodi na podélné ose stavby (obr. 11), to všechno rovněž patřilo k rozsáhlé umělecké a uměleckořemeslné práci ponejvíce z období vrcholného baroka, jež vzala v kostele za své nejspíše v roce 1984.²²

Ve výrazu *loco amoenissimo* použitým pro označení pahorku s kostelem sv. Anny u Horšovského Týna v roce 1636

20 BLAŽÍČEK, O. J.: *Sochařství baroku v Čechách*, s. 262–263. Na zadní straně ve spodní části retabula byl nápis vyřezaný kapitální písmem ve třech řádcích: CARL · LEGAT [/] PILTHAVR · [/] IN PILSEN. (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, fotoarchiv, snímek č. 1745, J. Pavlíková, 1959.) – Naproti tomu HAU-BERT, J.; HOFMANN, G.; KOVÁŘ, J.: *Připomínky k západočeským památkám v díle Umělecké památky Čech*, s. 274, uvádějí, že zařízení kostela sv. Anny není od K. Legáta, nýbrž od truhláře M. Becka, domažlických řezbářů F. Ringelhahna a K. Zapfa, vše štafírováno v letech 1775–1777 L. Plachem z Horšovského Týna.

21 V kostele sv. Anny u Horšovského Týna bylo pět oltářů už v roce 1636: hlavní oltář zasvěcený sv. Anně, doplněný blíže nespecifikovanými zobrazeními svatých mučedníků Vavřince a Štěpána na jedné straně a mužského příbuzenstva Páně, sv. Josefa a sv. Jáchyma, na straně druhé. Čtyři vedlejší oltáře měly tehdy existovat ke cti Panny Marie (a sv. Tří králů), Nejsvětější Trojice, sv. Jakuba Většího (a sv. Rocha) a apoštolů Šimona a Judy. GAŽL, M.; HANSOVÁ, J., c. d., s. 79. Viz též NA, APA I, D 85–90, kartón č. 2384, *Descriptio archidiaconatus Tynhorssoviensis* (1636), *Inventarium tam mobilium, quam*

immobilium (2. 11. 1738). – Oltáře, tak jak je známe podle archivních fotografií (cit. 19), uvedené skladbě světeckých patronací zčásti odpovídají. Rozdíl je patrný u obou oltářů, které stály u podélných stěn chrámové lodi a byly opatřeny hlavními obrazy sv. Jana Nepomuckého a sv. Františka z Pauly, a u oltáře sv. Josefa na severní straně triumfálního oblouku. Srov. též LIEBSCHER, K., c. d., s. 246, jenž má zmínku o vzniku hlavního oltáře v roce 1660 a jeho vysvěcení právě 26. 10. 1740, o oltáři sv. Rocha a oltáři Panny Marie, vysvěceném 15. 7. 1760.

22 Dvě dřevěné sochy v životní velikosti (jedna ze souboru plastik tvořících součást hlavního oltáře – při pohledu na svatostánek stála vpravo hned vedle něj – a socha sv. Rocha z oltáře, jenž byl umístěn na jižní straně triumfálního oblouku) se dochovaly v depozitáři státního zámku Horšovský Týn (inv. č. HT 7457 a 7458; naproti tomu jiné dvě plastiky tamtéž, inv. č. HT 7459 a HT 7460, pocházejí asi odjinud než z kostela sv. Anny). – Stav interiéru kostela v roce 1983 a pálení pozůstatků historického mobiliáře včetně soch na několika ohních současně v květnu roku 1984 jsou zachyceny na početném souboru fotografií ve fotoarchivu Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni.

Obr. 9. Horšovský Týn, Na Vršičku. Kostel sv. Anny. Průhled lodí směrem do chóru. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství, foto b. a., 1950)

Obr. 10. Horšovský Týn, Na Vršičku. Kostel sv. Anny. Hlavní oltář. V prosklené skříňce nad svatostánkem byla vystavována soška sv. Anny Samotřetí, k níž se váže legenda o vzniku místního kultu. Socha světce vpravo hned vedle svatostánku se dochovala, ale vše ostatní vzalo za své nejpozději v roce 1984. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství, foto b. a., 1950)

promlouvá líbeznost (idyličnost, krása) místa v soudobém způsobu vnímání obrazu krajiny s náboženským obsahem (obr. 12).²³ Je v povaze věci, že sem upírali svou pozornost Trauttmansdorffové, majitelé horšovskotýnského panství v období let 1622–1945. Anna Marie z Trauttmansdorffu, rozená z Lichtensteinu († 1704), nechala postavit v roce 1696 poblíž kostela kapli Božího hrobu. Zároveň zde založila chudobinec (špitál) a postarala se o živobytí lidí, kteří v něm bydleli, měli pečovat o poutní okrsek a prokazovat zbožnost předurčeným způsobem.²⁴ Zda se zasloužila rovněž o vznik kaple Nanebevzetí Panny Marie, stojící ve vzdálenosti zhruba 10 m směrem na jihovýchod od kostela

23 GAŽI, M.; HANSOVÁ, J., c. d., s. 78. Viz též NA, APA I, D 85–90, kartón č. 2384, *Descriptio archidiaconatus Tynhorssoviensis* (1636).

24 ŘEPA, T.: *Kaple Božího hrobu v Čechách a na Moravě v období baroka* [online], s. 135–142.

Obr. 11. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Kostel sv. Anny. Pohled z chóru do lodi směrem k západní hudební kruchtě. Šipkou vpravo je označen pamětní nápis na stěně, jenž pocházel z doby barokní a udával vysvěcení kostela řeženským pomocným biskupem Petrem Kraffttem 5. 4. 1516 (odstraněn v roce 1991). (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství, foto b. a., 1950)

do roku 1834 – po jejím zbourání vznikla v novoklasicistním pojetí na místě hned vedle malá trauttmansdorffská pohřební kaple –, není jisté.²⁵ Obdobně zatím nelze předjímat, že to byla opět Anna Marie z Trauttmansdorffu, kdo dal zřídit podél úseku cesty z takzvaného Velkého předměstí v Horšovském Týnu až po úpatí návrší s kostelem sv. Anny celkem pět (šest?) zastavení křížové cesty, ztvárněných jako volná sochařská díla v krajině (obr. 13, 14). Spíš se nabízí domněnka, že jde o soubor vytvořený různými (dvěma?) sochaři a snad i v delším časovém období, zhruba během první poloviny 18. století (jedna ze soch nesla letopočet 1755).²⁶ – Fridrich B. Werner popsal zkoumanou lokalitu na své vedutě Horšovského Týna přibližně v čtyřicátých letech 18. století jako *Calvari berg*.²⁷

Švagrovou výše uvedené Anny Marie, Kateřinu Karolinu z Brissigelu, rozenou z Trauttmansdorffu († 1713), dosud připomíná malý, ale doznobný zvon ulitý v roce 1719 ve zvonařské dílně Jana Daniela Pricqueye v Klatovech. Jak se zdá, tento zvon, opatřený nápisem, značkou zvonaře a jeho dílny a čtyřmi figurálními reliéfy, z nichž hlavní je vyobrazení Panny Marie s dítětem, pochází právě z kostela sv. Anny u Horšovského Týna.²⁸

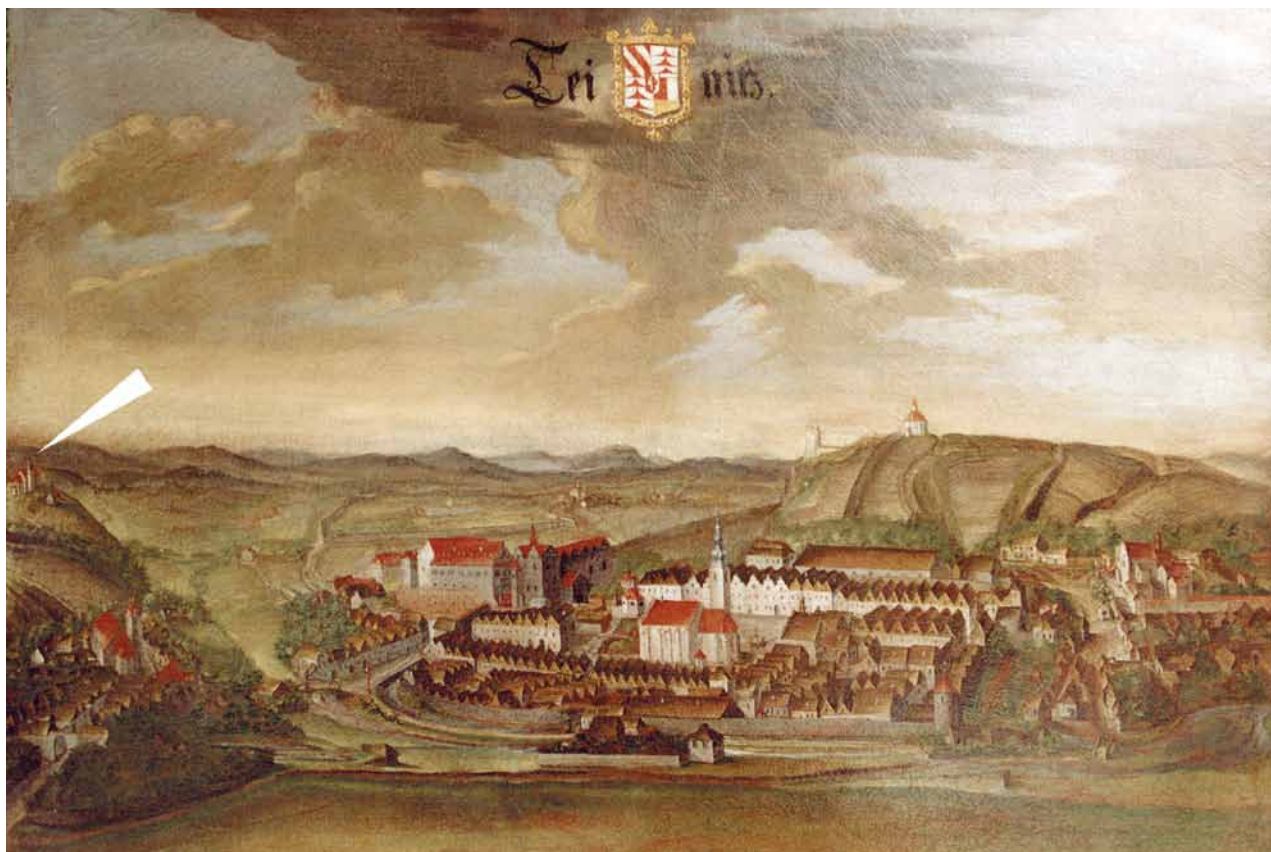
Kaple Božího hrobu je opatřena nad západním vstupním portálem původní pamětní deskou s nápisem včetně chronogramu MDCXCVI a kamennými reliéfními erby Trauttmansdorffů a Lichtensteinů po jejich stranách (obr. 15). Jde o drobný objekt napodobující zprostředkovaně,

25 Na situačním plánu lokality *Na Vršíčku* u Horšovského Týna z roku 1834 (cit. 9; srov. s jiným plánem, SOA v Plzni, pracoviště Klášter, ÚS Trauttmansdorff, inv. č. 286, kartón č. 234, ze dne 7. 12. 1818, na dorsu datum 30. 12. 1818, č. 1599 a sign. T XXIX), jde o drobnou kapli (výklenkovou?), která byla umístěna čelem k vyústění přístupové cesty od Horšovského Týna na návrší s poutním kostelem a opatřena mělkým trojbokým závěrem na opačné, tedy jižní straně. (TRAJER, J.: *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*, s. 764, uvádí kapli se zasvěcením Panně Marii Bolestné. Je pravděpodobné, že ze staré mariánské kaple pocházela *Pieta*, barokní sousoší provedené v životní velikosti, jež se našlo v roce 1956 v kapli Božího hrobu a později, ještě v roce 1969, uvnitř kostela sv. Anny. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, spisový archiv, zn. 2077, *Horšovský Týn, areál kostela sv. Anny*. BERGER, V.; BENE-DÍK, K., c. d., snímek interiéru.) – Dochovaná památka z velké části odpovídá, pokud jde o čtvercový půdorys stavby a řešení fasád, architektonickému návrhu nejspíš z roku 1834 (SOA v Plzni, pracoviště Klášter, ÚS Trauttmansdorff, inv. č. 286, kartón č. 234, na dorsu ad N: 717/1834, sign. T 29 a tužkou psané součty). Suterén, dnes nepřístupný, byl však oproti tomuto návrhu proveden jinak. Na okótovaném půdorysném schématu z roku 1956 (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, spisový archiv, zn. 2077, *Horšovský Týn, areál kostela sv. Anny*) je vidět, že se skládá ze dvou místností, nejspíš klenutých, řazených za sebou ve směru východ–západ. Mezi nimi existuje průchod. Místnost na východě sdílí s nadzemní stavbou její čtvercový půdorys. Druhá místnost je o něco větší, obdélníkového půdorysu. Byla založena a vyzděna do výkopu ve volném terénu. Do ní vede jednoramenné schodiště umístěné v prodloužení podélné osy suterénní stavby směrem na západ. Nástup na schodiště je upraven zvenčí ve vzdálenosti přibližně 8 m od západního průčelí kaple v úrovni terénu, kde je zakryt kamennou deskou (poklopem). Viz též Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, fotoarchiv, snímek z roku 1989, č. neg. 194220.

26 SCHALLER, J., c. d., s. 103–104, uvádí křížovou cestu se šesti zastaveními z doby vzniku kaple Božího hrobu (1696). Dnes je známo pět štic: *Loučení Krista s Pannou Marií, Kristus s učedníky v Getsemanské zahradě na hoře Olivetské, Bičování Krista, Korunování Krista trnovou korunou, Bičic s Kristem klesajícím pod křížem*. (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, fotoarchiv, soubor snímků z období let 1973–1994. Torza soch jsou od roku 2012 uschována v bývalém klášterním kostele kapucínů v Horšovském Týnu.) Po výtvarné stránce existovaly v sochařské práci, provedené z hrubozrnného pískovce, zjevně rozdíly, zejména pokud jde o míru expresivity a dynamičnosti v podání figur. Letopočet 1755 byl vytesán na podstavci sochy klečícího Krista, tvořící součást zastavení *Kristus s učedníky v Getsemanské zahradě na hoře Olivetské*. – ŘEPA, T., c. d., s. 142, zmínil možnost, že dílo bylo inspirováno křížovou cestou ve Wilfersdorfu an der Zaya v Dolním Rakousku, tedy zakladatelským počinem rodičů Anny M. z Trauttmansdorffu, k němuž patřila i kaple Božího hrobu.

27 KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 194.

28 LIEBSCHER, K., c. d., s. 248, uvádí na věži kostela sv. Anny u Horšovského Týna malý zvon s vyobrazením Matky Boží. – Zvon vysoký 30 cm a o průměru 35,5 cm byl do kostela sv. Anny navrácen 26. 7. 1991. Za upozornění na tento zvon děkuji Bc. M. Nováčkové.

Obr. 12. Anonym: Týn. Pohled na město Horšovský Týn a jeho okolí od jihovýchodu (z Šibeničního vrchu). Olejomalba na plátně, dřevěný napínací rám, 143 × 99 cm. Přibližně kolem poloviny 18. století. Národní památkový ústav, kmenový mobiliární fond HT, inv. č. HT 905. Státní zámek Horšovský Týn, takzvaný Rohový sál. – Kostel sv. Anny Na Vršičku je na kopci docela vlevo, označen šipkou. (Archiv restaurátorských zpráv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto Z. Matějček, 2003)

na pozadí rozmanitých projevů historismu výlučně náboženského a cizího původu v architektuře v českých zemích za rekatolizace v 17. a 18. století,²⁹ svůj slavný jeruzalémský vzor před požárem v roce 1808. Vnitřní uspořádání na dvě provozní jednotky – předsíní (takzvanou andělskou kapli) a pohřební komoru bylo závazné. Stejně tak se vyžadoval navenek polygonální závěr části stavby s hrobem, členěný devíti gotickými slepými arkádami, plochá nebo velmi nízká stanová střecha a nad ní kupole postavená na šesti sloupových arkádách. Orientální vzhled kaple podporují prvky byzantsko-románské architektury. Sloupky střešního nástavce jsou sdružené, s antikizujícími hlavicemi. Na polosloupcích slepých arkád v přízemí lze vidět rovněž hlavice antikizující nebo náběžníkové, označené opakovaně řeckým křížem provedeným do omítky, přičemž jeden z polosloupků se vyznačuje torďovaným dřikem. Omítané vnější stěny, zejména nad slepými arkádami, mají rýhování v imitaci spár obkladu z kamenných desek.

T. Řepa nedávno zařadil kapli Božího hrobu *Na Vršičku* u Horšovského Týna podle několika znaků do užší skupiny českých multiplikací sledovaného stavebního typu na čele s kaplí Božího hrobu na vrchu *Kvíček* u Slaného, což je zakladatelské dílo Bernarda Ignáce z Martinic z roku 1664.³⁰ Do stejné skupiny klade rovněž kapli Božího hrobu při kostele sv. Petra a Pavla v Drahorazi u Kopiclna (okr. Jičín). Tu provedl v období let 1695–1698 pro Františka Josefa Šlika stavitel Giuseppe Gilmetti, Ital usedlý

v Jičíně, a spolu s ním zedník i kameník Matyáš Vocásek.³¹ Stalo se tak tedy takřka současně se vznikem horšovskotýnské kaple, která se právě kapli Božího hrobu v Drahorazi velmi podobá. Jedním ze společných znaků těchto dvou svatyní bylo nezvyklé osazení místa na střeše pod kupolí s arkádami kamennou sochou stojící Panny Marie.³²

29 RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, M.: *Vztah minulosti v projevech architektury doby barokní*, s. 27–30. PANOCHOVÁ, I.: *Biblicismy v české architektuře 17. století*, s. 198–217. RÜDIGER, M.: *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem in der Zeit von Gegenreformation und Barock*, s. 43, 180–181 a d.

30 ŘEPA, T., *c. d.*, s. 73–86, 138–139.

31 ŘEPA, T., *c. d.*, s. 125–134.

32 Socha Panny Marie, byť už bez hlavy, stála pod kupolí ve střešním nástavci kaple Božího hrobu *Na Vršičku* u Horšovského Týna ještě v roce 1975 (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, fotoarchiv, snímek č. neg. 82808). V pohřební komoře byla umístěna ještě v roce 1884 kamenná socha ležícího Krista (ŘEPA, T., *c. d.*, s. 138). – Zda byl Marco Antonio Gilmetti, stavitel v Poběžovicích nedaleko Horšovského Týna v polovině osmdesátých let 17. století, usedlý od roku 1697 v Klatovech a činný převážně tam a na Klatovsku až do své smrti v roce 1730, nějak příbuzný s G. Gilmettim v Jičíně, aby například právě on mohl tak být považován v poloze domněnky za stavitel horšovskotýnské kaple Božího hrobu, nebylo dosud prokázáno. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, s. 197–198.

Obr. 13. Horšovský Týn, cesta z Velkého předměstí k lokalitě Na Vršíčku s kostelem sv. Anny. Zastavení křížové cesty Kristus s učedníky v Getsemanské zahradě na hoře Olivetské. Umělá skála s jeskyní a skupina pěti soch v mírně nadživotní velikosti – pohled na část se sochami spících učedníků Petra, Jakuba syna Zebedeova a Jana (znázorněn vleže vpředu), osazenými na nízkých podstavcích v rostlém terénu. Hrubozrnný pískovec. Asi kolem roku 1755. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství, foto Č. Šíla, 1975)

V Čechách a na Moravě v období baroka je známo dvacet šest kaplí Božího hrobu. Ta *Na Vršíčku* u Horšovského Týna patří mezi dvanáct nejstarších, postavených do roku 1700. Jde o památku nadregionálního významu.

Krátce po napoleonských válkách se zabýval František Ferdinand kníže Trauttmansdorff-Weinsberg († 1827) vybudováním rodinné hrobky v chrámovém okrsku kostela sv. Anny u Horšovského Týna. Jednalo se mu o náhradu za starou trauttmansdorffskou kryptu v klášterním kostele kapucínů ve městě. Úkol svěřil svému polírovi Oldřichu Knödlovi, jenž vypracoval postupně od roku 1818 několik stavebních návrhů.³³ Prvotním záměrem bylo zřídit hned tři různé menší hrobky. Pouze jedna z nich měla vzniknout v suterénu poutního kostela. Ještě v roce 1834 nebyl žádný z návrhů proveden.

Věci se daly do pohybu teprve kolem roku 1835. Tehdy byla postavena již výše zmíněná malá pohřební kaple, která měla podle plánu od O. Knödl z roku 1819 původně vypadat jako pravidelný čtyřboký jehlan (pyramida), vyzděný strmě do velké výšky a opatřený na každé straně v přízemí sloupovým portálem (obr. 16). 24. 6. 1839 byl slavnostně položen základní kámen vestavby rodinné hrobky Trauttmansdorffů do podzemí lodi kostela sv. Anny.³⁴ Tato hrobka a zároveň soukromá pohřební a mešní kaple sv. Kříže, vysvěcená 30. 3. 1842, je uspořádána jako trojlodní klenutá sloupová hala na půdorysu celkem 9,6 × 12,3 m (obr. 17). V čele střední lodi

se nalézá válcová apsida včetně oltáře. Podlaha v apsidě a v bočních lodích, určených na umístování jednotlivých pohřbů, je vyvýšena oproti podlaze střední lodi o tři stupně (o 0,5 m). Hrobka má jediný vchod přes spojovací chodbu ze vstupní, opět trojlodní, ale na šířku vytvořené haly o půdorysu 12,6 × 8,2 m, osvětlené na bočních stranách vždy jedním termálním oknem; možnost přímého denního osvětlení zde vyplývá ze skutečnosti, že objekt vstupní haly je do terénu zapuštěn jen částečně a předstupuje před západní chrámové průčelí jako terasa. Celá suterénní stavba, stejně jako objekt kostela, je orientována a její řešení je symetrické podle podélné osy ve směru

33 Návrhy se týkaly i kaple Božího hrobu. Plán s datem 7. 12. 1818 předpokládal její prodloužení přístavbou na východní straně, kde měla vzniknout klenutá centrála nad osmibokým půdorysem, osvětlená velkými okny, zastřešená bání, s kryptou v podzemí. Jiný návrh, datovaný 25. 2. 1819, připomíná architektonickou kuriozitu. Jde v něm o zdvojení kaple Božího hrobu přístavbou její repliky v příčném směru, přičemž suterén novostavby by sloužil jako místo pro pohřby. Navek se replika měla jevit jako kopie staré svatyně, včetně osazení mariánské sochy ve střešním arkádovém nástavci a pamětní desky se šlechtickými erby nad západním portálem. (SOA v Plzni, pracoviště Klášter, ÚS Trauttmansdorff, inv. č. 286, kartón č. 234, sign. T 29.)

34 LIEBSCHER, K., c. d., s. 247.

Obr. 14. Horšovský Týn, cesta z Velkého předměstí k lokalitě Na Vršíčku s kostelem sv. Anny. Zastavení křížové cesty Korunování Krista trnovou korunou. Sousoší je osazeno na zděném hranolovém pilíři. Celková výška 3,6 m, výška sousoší 1,8 m. Hrubozrnny pískovec. Kolem roku 1700 nebo přibližně 1. polovina 18. století. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství, foto Č. Šíla, 1975)

východ–západ. V interiérech se uplatňuje střídáma plastická a malovaná novoklasicistní výzdoba prvků architektury, zejména klenebních pasů a na koně apsidy. Sloupy v kryptě a vstupní hale, v prostorech sklenutých vesměs českými plackami do výšky 6 m a 5,4 m, byly odlity ze železa v inspiraci dórským řádem. Dva páry obdobných sloupů charakteristicky osazeny v jedné velké pravouhlé nice, po jejích stranách a s portálem uprostřed, se podílejí na monumentalitě novoklasicistní architektury vstupního, bosáží opatřeného průčelí hrobky.

K poznání funerální uměleckořemeslné práce z kovu v Čechách v 19. století přispívá soubor rakví a zejména zdobných empirových sarkofágů, které se uvnitř hrobky dochovaly (obr. 18).

Budování nových rodinných hrodek patřilo v kruzích aristokracie na sklonku 18. a v první polovině 19. století mezi obvyklá, ale důležitá stavební témata.³⁵ Způsob, jak se s úkolem vyrovnali Trauttmansdorffové a správa jejich panství v Horšovském Týnu během více jak dvaceti let, které uplynuly mezi ideovou a projekční přípravou díla v různých variantách a jeho skutečným provedením v roce 1842, zasluhuje větší pozornost odborné literatury, než tomu bylo dosud.

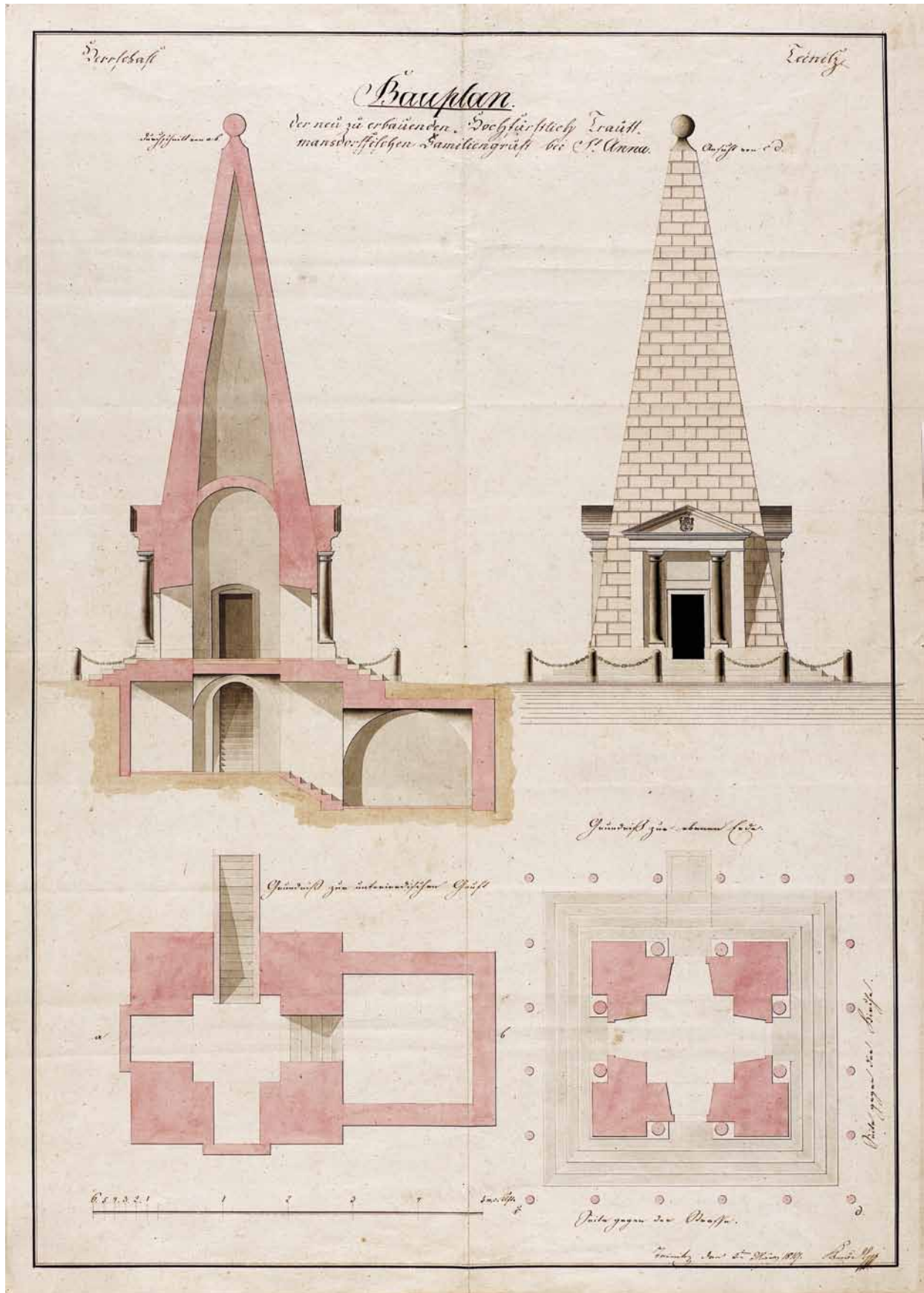
Obr. 15. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Kaple Božího hrobu. Severozápadní pohled. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství, foto b. a., 1950)

Na situaci lokality s kostelem sv. Anny u Horšovského Týna z konce roku 1836 je patrné, že kromě starobylé poutní svatyně, kaple Božího hrobu a docela nové trauttmansdorffské pohřební kaple existovalo tehdy *Na Vršíčku* ještě pět vedlejších, vesměs drobných podélných staveb světského účelu (obr. 19). Všechny už zanikly. Lze vytušit, že dvě obytné budovy patřící ke špitálu a vyznačené na uvedeném plánu žlutou barvou v poloze na západ a jihozápad od kaple Božího hrobu, jakož i domek kostelníka (starší),³⁶ jenž stál na severní straně kostela ve svahu pod ním, vzaly za své někdy v čtyřicátých letech nebo v druhé polovině 19. století v souvislosti s cílenou přeměnou území *Na Vršíčku* na okrasný lesopark.

Se zbývajícími dvěma špitálními budovami, jež se nalézaly u kaple Božího hrobu a z nichž jedna je doložena v roce 1818 jako objekt nově zřízený (*Neu errichtete*

35 Např. PRAHL, R. et al.: *Umění náhrobku v českých zemích let 1780–1830*, s. 277–287.

36 To neznamená, že stejný byl účel budovy, jež se pohledově uplatňovala v této poloze na veduté Horšovského Týna přibližně kolem poloviny 18. století (obr. 12; poustevna?). Srov. situační plán lokality *Na Vršíčku* u Horšovského Týna z roku 1834 (cit. 9), plán ze dne 7. 12. 1818 (cit. 25), a situaci z 28. 12. 1836 (obr. 19).

Obr. 16. Oldřich Knödl: Panství Týn, Plán zamýšlené novostavby knížecí truttmamsdorffské rodinné hrobky u sv. Anny. Kolorovaný výkres na papíře, 42 × 58,5 cm. 2. 3. 1819. Na dorso datum 11. 3. 1819, č. 301, ad 1599/1818 a sign. T 29. (Reprofoto Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter, 2014)

Obr. 17. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Kostel sv. Anny. Podzemní hrobka (pohřební a mešní kaple sv. Kříže) členů šlechtické rodiny Trauttmansdorffů. Pohled od východu (z apsidy) do střední části trojlodní sloupové síně směrem na západ, kde vyústuje chodba ze vstupní haly. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1991)

Armenwohnung; ve skutečnosti jen obnovený) a zděný,³⁷ tomu bylo poněkud jinak. Na jejich místě a patrně jejich adaptací vznikla později dlouhá obytná a hospodářská stavba posledního domku kostelníka. Tento zděný domek zpustl po druhé světové válce. Jeho rozsáhlé zříceniny byly odstraněny (srovnány se zemí) až v roce 1991 (obr. 20).³⁸

Poslední objekt umělecké hodnoty, jenž byl postaven v lokalitě *Na Vršíčku*, na severní straně ve svahu pod kostelem sv. Anny, byl památník zlaté svatby manželů Karla Jana z Trauttmansdorffu a Josefiny, rozené Pallavicini, v roce 1919. Z památníku, provedeného z kamene na způsob oltářní menzy a na ní osazené vysoké, třemi

37 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, ÚS Trauttmansdorff, inv. č. 286, kartón č. 234, sign. T 29, plán s datem 7. 12. 1818 (cit. 25).

38 Demolici předcházelo jednoduché zaměření zříceniny v měřítku 1 : 100, které tvoří součást prováděcího stavebního projektu *Sv. Anna, H. Týn, rekonstrukce kostela, 1. etapa*, výkres č. 120 (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, archiv dokumentace, zn. D 2902). Stavebněhistorický průzkum nebyl tehdy pořízen, i když muselo nebo mělo být známo, že bouraný objekt na půdorysu písmene L (o délce celkem 27,75 m a šířkách 6,45 m a 10,35 m; jeho severní obvodovou zeď dělila od protilehlého jižního průčelí kaple Božího hrobu vzdálenost jen 4 m) může zahrnovat stavební konstrukce hned dvou budov starého špitálu.

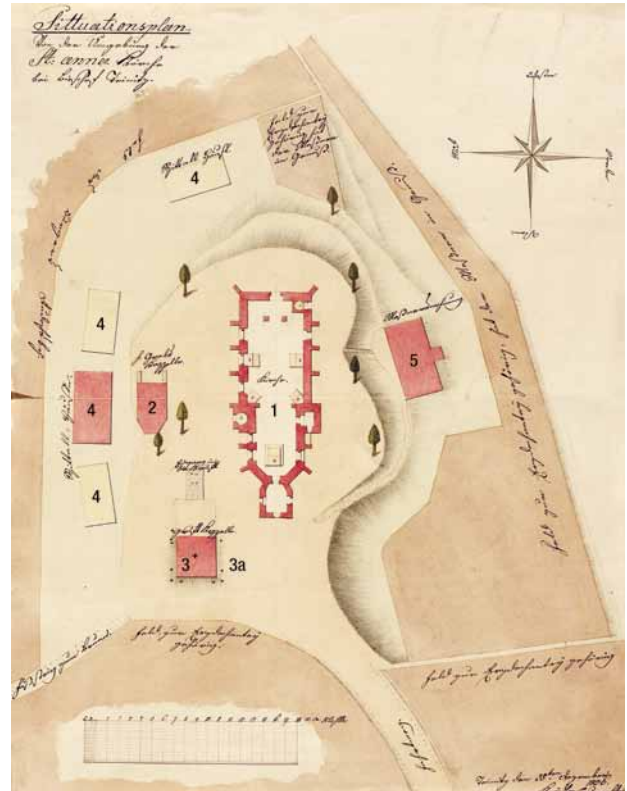
Obr. 18. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Kostel sv. Anny. Podzemní hrobka členů šlechtické rodiny Trauttmansdorffů. Jeden z kovových empirových sarkofágů. Přibližně polovina 19. století. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1994)

Obr. 20. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Zříceniny posledního domku kostelníka u kaple Božího hrobu. Pohled od jihovýchodu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto K. Foud, 1991)

figurálními plastikami pojednané stély, se dochovalo jen ubohé torzo.³⁹

Státní zámek v Horšovském Týnu včetně souboru chrámových staveb *Na Vršíčku* s pozemky, mobiliářem a rodinnou hrobkou Trauttmansdorffů převzalo do své správy Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Plzni od Okresního národního výboru Domažlice v roce 1968. Kostel sv. Anny včetně podzemní hrobky, kaple Božího hrobu a malá trauttmansdorffská pohřební kaple byly už tehdy kulturními památkami. Odloučenost lokality *Na Vršíčku*, odsun většinového místního obyvatelstva německé národnosti v roce 1946 a jeho nahrazení novými lidmi bez osobního vztahu k poutnímu místu, útlak církvi a náboženského života československým státem v obou desetiletích po roce 1948 a současně záměrné umenšování významu církevních památek ve společnosti, organizační změny a roztržičnost systému správy

Obr. 19. Oldřich Knödl: Situační plán okolí kostela sv. Anny u Horšovského Týna. Kolorovaný výkres na papíře, 36 × 47 cm. 28. 12. 1836. Na dorsu č. N 20 (perem) a při horním okraji 29 (tužkou). Legenda doplněná autorem: 1 – kostel sv. Anny; 2 – kaple Božího hrobu; 3 – malá trauttmansdorffská pohřební kaple (včetně poklopu chránícího samostatný vstup do suterénu kaple před jejím západním průčelím); 3a – přibližná poloha zaniklé kaple Nanebevzetí Panny Marie; 4 – celkem čtyři budovy tvořící součást chudobince (špitálu); 5 – domek kostelníka (starší). (Reprofoto Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter, 2014)

významných kulturních statků v majetku státu, blízkost takzvaného pohraničního pásma při státní hranici s Německou spolkovou republikou, to vše mělo svůj podíl na skutečnosti, že se jednalo o památky přebírané krajským střediskem ve špatném stavu a bez využití.

Přes vědomí dalších nepříznivě se uplatňujících okolností, v jejichž důsledku byla podvázána péče o památky v Západočeském kraji a České socialistické republice během sedmdesátých a osmdesátých let 20. století, je třeba uvést, že krajská organizace státní památkové péče selhala v minulosti ve vztahu ke kostelu sv. Anny u Horšovského Týna nejen ve své roli správce památky, ale i po stránce odborné přinejmenším už dvakrát: spálení chrámového mobiliáře a jeho pozůstatků v roce 1984 představovalo i na tehdejší poměry extrémní počín (obr. 21, 22), pochybením jen zdánlivě menším bylo odstranění zříceniny domku kostelníka u kaple Božího hrobu v roce 1991.

39 Stav památníku byl poměrně dobrý ještě v roce 1976. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, fotoarchiv, snímek č. neg. 98560.

Obr. 21. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Kostel sv. Anny. Pohled ze západní hudební kruchty směrem na východ do lodi a chóru. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1983)

Obr. 22. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Pálení mobiliáře a jeho pozůstatků z kostela sv. Anny na několika ohních, rozdělaných zaměstnanci Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Plzni, správy státního zámku v Horšovském Týnu, na louce před vstupem do podzemní rodinné hrobky Trauttmansdorffů. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto L. Lohrová, 16. 5. 1984)

Obr. 23. Horšovský Týn, Na Vršíčku. Kostel sv. Anny. Pohled z lodi do chóru. Stav po dílčí památkové obnově provedené v roce 1991. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1993)

Byl to Spolek pro zachování bavorských a českých poutních kostelů v Lamu, městečku v bavorské Horní Falcí (zemský okres Cham), kdo přišel v roce 1990 s výzvou k obnově kostela sv. Anny u Horšovského Týna. Třebaže se tento spolek posléze projevil jako partner

zcela nespolehlivý ve finančních věcech, Památkový ústav v Plzni výzvu přijal. Dílo připravil, zadal a nechal provést s cílem velmi rychle upravit památku a její nejbližší okolí do takového stavu, aby se zde mohla konat svatoanenská pouť 26. 7. 1991. Pracovalo se například na nejnnutnější opravě krovů a střech, fasád i vnitřních omítek a dlažeb. Byl proveden průzkum nástěnných maleb, přičemž část nálezů, jež z průzkumu vzešly v chóru kostela, byla pohledově příznána a restaurována. Obnovou prošla rokoková malířská a štukatérská výzdoba chrámové lodi. Okna a dveře včetně mříží byly buď opraveny, nebo zhotoveny nově v převažující snaze napodobit originál (obr. 23).⁴⁰

V době krátce po roce 1991 zájem o kostel sv. Anny u Horšovského Týna opět ochabl. V roce 2007 se však muselo začít s opravou, dílčí rekonstrukcí a restaurováním terasy před západním průčelím kostela, neboť dešťová voda protékající terasou poškozovala interiér vstupní haly rodinné hrobky Trauttmansdorffů. Obdobně teprve krajně nepříznivý technický stav stavebních konstrukcí si vynutil obnovu krovů a střech, která byla provedena – zvláště oproti té z roku 1991 – na dobré řemeslné úrovni v letech 2010 a 2012.⁴¹

Kostel sv. Anny u Horšovského Týna se všemi dalšími historickými objekty a pozemky ve vlastnictví státu, jež

40 Kromě toho vznikl v plzeňském památkovém ústavu během roku 1991 soubor konceptů dalších etap celkové památkové obnovy nejen kostela, která měla zahrnovat rekonstrukci i jeho barokního mobiliáře, ale rovněž malé trauttmansdorffské pohřební kaple, rodinné hrobky Trauttmansdorffů a kaple Božího hrobu. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, spisový archiv, 2077, *Horšovský Týn, areál kostela sv. Anny*.

41 Obě uvedené akce památkové obnovy finančně podporovalo Ministerstvo kultury v *Programu záchrany architektonického dědictví*.

se v tamější lokalitě *Na Vršíčku* nalézají, představuje památkový soubor historicky, umělecky a z několika dalších úhlů pohledu významný ve větším než jen regionálním měřítku. Národní památkový ústav by se neměl vzdávat odpovědnosti za tento soubor, dokud nesplní svou úlohu a neuvede ho dokončením obnovy do náležitého stavu. Součástí díla by měla být stavební rekonstrukce domu kostelníka u kaple Božího hrobu, jenž by nově sloužil správci (ostraze) památky pro práci a k bydlení.

Článek vznikl v rámci individuální vědeckovýzkumné práce autora podporované z rozpočtu Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Plzni, v roce 2014. Její výsledky byly publikovány také formou výstavy archivních fotografií a plánů s komentáři o souboru památek v lokalitě Na Vršíčku u Horšovského Týna, která se konala v mázhauzu domu U Zlatého slunce v Plzni ve stejném roce od května do listopadu.

Prameny

- Národní archiv Praha (NA), fond Archiv pražského arcibiskupství I (APA I), D 85–90, kartón č. 2384, *Descriptio archidiaconatus Tynhorssoviensis* (1636), *Inventarium tam mobilium, quam immobilium* (2. 11. 1738).
 Národní památkový ústav, generální ředitelství, fotoarchiv, složka *Horšovský Týn, kostel sv. Anny*.
 Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, fotoarchiv, složka *Horšovský Týn, kostel sv. Anny*.
 Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, spisový archiv, zn. 2077, *Horšovský Týn, areál kostela sv. Anny*.
 Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, archiv dokumentace, D 2902, *Sv. Anna, H. Týn, rekonstrukce kostela, 1. etapa*, prováděcí stavební projekt (5/91).
 Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, pracoviště Klášter, Ústřední správa (ÚS) Trauttmansdorff, inv. č. 286, kartón č. 234, sign. T 29, soubor 11 kolorovaných výkresů na papíře z období let 1818–1836; kartón č. 258, *Majetkové záležitosti kostelů – kostelní účty (1810–1834)*.
 Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter, Velkostatek Horšovský Týn, kartón č. 232, *Nadace špitálů u sv. Anny a ve městě H. Týn*; kartón č. 574, *Stavební rozpočty a korespondence*; kartóny č. 6247–6355, *Kostelní kniha filiálního kostela sv. Anny v Horšovském Týně*.

Literatura

- BISCHOFF, Franz: *Burkhard Engelberg, „der vilkunstreiche Architector und der Statt Augspurg Wercke Meister“; Burkhard Engelberg und die süddeutsche Architektur um 1500, Anmerkungen zur sozialen Stellung und Arbeitsweise spätgotischer Steinmetzen und Werkmeister*. Augsburg, Wißner, 1999.
 BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Sochařství baroku v Čechách*. Praha, SNKLHU, 1958.
Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. VLČEK, Pavel (ed). Praha, Academia, 2004.
 FAJT, Jiří; CHLÍBEC, Jan: Sochařství. In *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*. 3. díl. Praha, Národní galerie, 1996, s. 618–627, v katalogu s. 725–726.
 GAŽI, Martin; HANSOVÁ, Jarmila: *Svatyně za hradbami měst, Křížová hora u Českého Krumlova v jihočeských a středoevropských souvislostech*. České Budějovice, Národní památkový ústav, 2012.
 HASSMANN, Elisabeth: *Meister Michael, Baumeister der Herzoge von Österreich*. Wien/Köln/Wiemar, Böhlau, 2002.
 HAUBERT, Jan; HOFMANN, Gustav; KOVÁŘ, Jaromír: Připomínky k západočeským památkám v díle Umělecké památky Čech. In *Minulostí Západočeského kraje*. 15. Plzeň, Západočeské nakladatelství, 1979, s. 273–275.
 JÁNSKÝ, Jiří: *Dobrohostové z Ronšperka a na Poběžovicích, rod erbu berana*. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa, 2013.
 KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 2. díl. Praha, Libri, 1997.
 KUNEŠ, Václav: *Kostel svatě Anny Na Vršíčku, 1507–2007*. Horšovský Týn, Město Horšovský Týn, 2007.
 KYNCL, Tomáš: Horšovský Týn, kostel sv. Anny. In *Dendrochronologie* [online]. [Brno], Dendrochronologická společnost, [cit. 2014-01-06]. Dostupné z WWW: <<http://cms.dendrochronologie.cz/databaze?stext=Hor&kde=1&search=filtr>>.
 LÍBAL, Dobroslav: Církevní architektura Plzeňska. In *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*. 1. díl. Praha, Národní galerie, 1995, s. 250–267, v katalogu s. 294–296.
 LIEBSCHER, Karl: *Der politische Amtsbezirk Bischofteinitz*. Bischofteinitz, Ed. Bayand, 1913.
 MENCL, Václav: *České středověké klenby*. Praha, Orbis, 1974.
 MENCL, Václav: *Architektura*. In *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*. Praha, Odeon, 1985, s. 75–165.
 PANOCHOVÁ, Ivana: *Biblicismy v české architektuře 17. století*. *Umění*. 2004, roč. 52, č. 3, s. 198–217.
 PEREIRA, Paulo: *Mosteiro dos Jerónimos*. Lisboa, Instituto Português do Património Arquitectónico, 2002.
 PRAHL, Roman et al.: *Umění náhrobku v českých zemích let 1780–1830*. Praha, Academia, 2004.
 PROCHÁZKA, Zdeněk: *Příběhy vepsané do kamene aneb putování za drobnými kamennými památkami Domažlicka a Tachovska*. 2. díl. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa, 2009.
 RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, Milada: *Vztah minulosti v projevech architektury doby barokní*. In *Acta Polytechnica – Práce ČVUT v Praze*. 15 (I, 3). Praha, SPN, 1987, s. 5–43.
 ROŽMBERSKÝ, Petr; KRČMÁŘ, Luděk: *Poustevníci, poustevny a pouště v Plzeňském kraji*. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa, 2014.
 RÜDIGER, Michael: *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem in der Zeit von Gegenreformation und Barock*. Regensburg, Schnell & Steiner, 2003.
 ŘEPA, Tomáš: *Kaple Božího hrobu v Čechách a na Moravě v období baroka*. Diplomová práce. In *Vysokoškolské kvalifikační práce* [online]. Olomouc, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2010, [cit. 2014-04-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.theses.cz/id/l33dkr/16500-275204919.pdf>>.

- SCHALLER, Jaroslava: *Topographie des Königreichs Böhmen*. 12. Theil. Prag/Wien, Schönfeldschen Handlung, 1789.
 TRAJER, Johann: *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*. Budweis, F. Zdarffa, 1862.
Umělecké památky Čech. 1. díl, (UPČ 1). Praha, Academia, 1977.
 ZUMSTEG-BRÜGEL, Elsbet: *Franz Anton Kraus (1705–1752), Ein vergessener Maler des Spätbarock aus Ulm*. Ulm, Kohlhammer, 1983.

Nepublikované zprávy

- ADAMOVSKEJ, Václav: Nástěnné malby v krovu – fotodokumentace. In *Kostel sv. Anny v Horšovském Týně, Obnova krovu a střešního pláště – průzkumy*. Praha, 2010. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. O 034-4-24645.
 BERGER, Vlastimil; BENEDÍK, Karel: *Transfer nástěnných maleb, kostel sv. Anny, Horšovský Týn*. Praha, 1969. Restaurátorská zpráva. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 112.
 KADAVÝ, Milan; MATĚJČEK, Jiří; MORAVEC, Tomáš: *Nástěnné malby v presbytáři kostela sv. Anny u Horšovského Týna a restaurátorský průzkum v lodi kostela*. Praha, 1991. Restaurátorská zpráva. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 891.
 KRUFTOVÁ, Kateřina: *Kostel sv. Anny na Vršíčku u Horšovského Týna v kontextu pozdně gotické sakrální architektury západních Čech* [CD-R]. Diplomová práce. Plzeň, Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, 2014. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. CDR 075.
 VITVAR, Jan: *Zpráva o restaurátorských pracích, provedených v roce 1962 na sousoší „Olivetská Hora“ v Horšovském Týně*. Praha, 1962. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 37 a 113.
 VITVAR, Jan: *Zpráva o restaurátorských pracích, provedených v r. 1963 na sousoších křížové cesty u Horšovského Týna*. Praha, 1963. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 120 a 91–93.

Summary

The church of St Anne near Horšovský Týn

A comprehensive cultural and historical outline regarding the deliberations on the site's future

Keywords: *Horšovský Týn — pilgrimage church of St Anne — chapel of the Holy Sepulchre — almshouse — Stations of the Cross — small burial chapel of the Trauttmansdorff family — underground family tomb of the Trauttmansdorffs — site management from 1968 to date*

As to the studies of suburban pilgrimage sites in the Czech lands between the 16th and 18th centuries, the St Anne's church near Horšovský Týn (Domažlice district) in western Bohemia is of great interest alone for its ancientness. The newly built and considerably large late Gothic church was consecrated on 5 April 1516. Its main features include the presbytery's net ribbed vaulting with a typical pattern of three octagons divided by diagonals and lined closely one after another in the vaulting's longitudinal axis. In the 16th century, but even later, both the presbytery and the church nave were adorned with figural and decorative wall paintings.

Simple Baroque architectural features characterise the sanctuary's west front, crowned with a shaped gable of the high saddle roof. The church nave's interiors underwent an extensive remodelling in the Baroque style.

Newly consecrated on 26 October 1740, the church is now totally devoid of historic furnishings. Almost everything that had remained there in the wake of incursions by thieves and vandals from the 1950s to the early 1980s was burnt up in 1984. As late as 1950 and 1951, however, those movables still constituted a valuable and well preserved set of High Baroque furnishings. The high altar in its ultimate rendering came into existence in the workshop of the Pilsen-based sculptor and carver Karel Legát.

Near the church, Anna Marie of Trauttmansdorff commissioned the chapel of the Holy Sepulchre in 1696. Simultaneously, she founded there a hospital as well. Along the road leading from the so-called Great Suburb of Horšovský Týn to the foot of the hillock with the church of St Anne she perhaps ordered to erect altogether five (six?) stations of the Cross, shaped as free sculptures in the landscape.

In Bohemia and Moravia, 26 chapels of the Holy Sepulchre are known from the Baroque period. The chapel in the vicinity of St Anne's church near Horšovský Týn belongs to the oldest twelve ones, built prior to 1700.

Shortly after the Napoleonic Wars, the then owner of the Horšovský Týn domain, František Ferdinand, Prince of Trauttmansdorff-Weinsberg († 1827), occupied himself with building a new family tomb in the parish of St Anne's church. Around 1835, a small burial chapel of the Trauttmansdorff family came into existence. On 24 June 1839, the foundation-stone of a Neo-classical tomb in the church nave's underground was laid. That large tomb and (concurrently) Mass chapel whose west front entrance characteristically bears two pairs of iron Doric columns in a great niche with a portal in the centre was consecrated on 30 March 1842.

In 1968, the charge of St Anne's church near Horšovský Týn, including the chapel of the Holy Sepulchre, the small burial chapel of the Trauttmansdorff family, the family tomb of the Trauttmansdorffs and the surrounding grounds, was taken over by the state-funded Regional Centre for Heritage Preservation and Nature Conservation in Pilsen. At that time, those monuments had already been listed but they were in bad condition and out of use. The preservation-minded rehabilitation began as late as 1991. In 2012, the general reconstruction of the church trusses and roofs was successfully completed. Since then, the works have discontinued, with the church nowadays closed down and dilapidating. Both the chapel of the Holy Sepulchre and the burial chapel are derelict; the condition of the woodland park nearby the church is similar.

The church of St Anne near Horšovský Týn, along with other state-owned historic structures and grounds situated at the place called *On the Hillock*, constitute a monumental ensemble whose significance in historical, artistic and several other aspects exceeds the mere regional scale. Consequently, the National Heritage Institute as the only professional institution within the state system of heritage preservation in the Czech Republic should not give up their responsibility for that ensemble, until they carry out their task and put the site to proper condition by completing the preservation-minded rehabilitation.

(Translated by Karel Matásek)

Archeologie na hradě Přimda

PETR SOKOL

I když je zřícenina hradu Přimda národní kulturní památkou a jednou z nejvýznamnějších ukázek románské hradní architektury v Čechách, její archeologické poznání je dosud minimální. Nepočtené a vesměs drobné archeologické výzkumy, související vždy se stavebními pracemi, začaly v areálu zříceniny až v sedmdesátých letech 20. století. Nejpozději však od sklonku 19. století byla památka opakovaně poškozována zásahy do terénu, prováděnými bez archeologického dohledu. Mnohé z nich měly značný rozsah a ovlivnily negativně hodnotu památky. Článek podává základní přehled a charakteristiku všech známých terénních zásahů archeologické i nearcheologické povahy na Přimdě a jejich prostorovou identifikaci.

Klíčová slova: hrad Přimda — archeologické výzkumy — terénní zásahy — archeologické terény — opravy zříceniny hradu — archeologický atlas

Zřícenina hradu Přimda je nejstarší dochovanou památkou svého druhu v České republice a i přes svůj torzální charakter vzácným příkladem románského hradního stavitelství a architektury. Právě proto má už od roku 1962 výjimečný status národní kulturní památky.¹

V areálu zříceniny bylo provedeno v minulosti mnoho zásahů do terénu, počínaje prvními známými opravami památky v roce 1879 nebo 1880, přes další opravy v letech 1919–1923, 1968–1977 a 2000–2011 až po archeologické výzkumy drobného rozsahu uskutečněné v letech 1973, 2001, 2003 a 2012. Poslední výzkum v roce 2012 souvisel se zpřístupněním památky pro veřejnost, zatímco všechny předchozí akce byly spojeny vždy se stavebními pracemi na zajištění zříceniny hradu.

V letech 2012–2013 proběhl celkový vizuální průzkum spojený s novým zaměřením areálu, leteckou fotodokumentací a dokumentací skalního hřebene laserovým skenováním.

Většina výzkumů je zpracována do náleзовé zprávy. Výsledky některých z nich byly samostatně publikovány.² Dosud jedinou souhrnnou zprávu o archeologických aktivitách na Přimdě, s výjimkou dvou výzkumů z let 2012 a 2012–2013, publikoval T. Durdík.³

Obr. 1. Petr Röhrich – František A. Heber: Přimda, zřícenina hradu. Pohled od jihozápadu. 40. léta 19. století. – Před donjonem jsou v prostoru nádvoří ještě patrné mohutné vrstvy sutě a zřícené bloky zdiva. Podobný stav zachycují i jiná historická vyobrazení hradu. (Reprofoto P. Sokol, 2014)

Tento článek je upravenou verzí *Archeologického atlasu národní kulturní památky Hrad Přimda*, jenž navazuje na obdobný atlas hradu Švihov a vznikl stejně jako on v rámci vědeckovýzkumné práce Národního památkového ústavu.⁴ Přináší podrobnější a aktualizovaný přehled jak archeologických, tak i ostatních terénních prací v prostředí památky v minulosti, doplněný o grafické znázornění strukturované podle jejich povahy. Současně nabízí základní údaje o charakteru terénních zásahů, o rozsahu a okolnostech, za kterých byly provedeny, a o jejich výsledcích. To vše umožňuje porozumět lépe než dosud míře zničení historických terénů na konkrétních místech, určit situace znehodnocené z archeologického hlediska a naopak situace zatím nepoškozené, a v neposlední řadě volit do budoucna efektivnější způsoby ochrany areálu památky a strategie archeologických výzkumů v něm, a to i takových, které nejsou předurčeny stavebními akcemi.

Kromě archeologických výzkumů, svým počtem i plochou značně omezených, jsou do přehledu zahrnuty i zemní práce spojené se zajištěním a opravami zříceniny a nelegální výkopy. Až na jednu výjimku se podařilo shromáždit informace o alespoň přibližné, nebo i přesné poloze zásahů do terénu a provést jejich systematickou lokalizaci, která dosud scházela, včetně zákresu do nově pořízeného plánu areálu památky.

Samostatnou otázkou představují náhodné nálezy zlomků keramiky a povrchové sběry, prováděné amatérsky, ale i profesionálně, jejichž prostorová identifikace je vždy problematická. Podle dostupných zpráv lze předpokládat,

1 Podle vládního usnesení č. 251 ze dne 30. 3. 1962. *Oznámení o vydání obecných právních předpisů*, s. 329. (Viz též nařízení vlády č. 171/1998 Sb., o vymezení některých národních kulturních památek a o změně a doplnění některých právních předpisů.) Jako kulturní památka je areál zříceniny hradu Přimda evidován v Ústředním seznamu kulturních památek pod rejstř. č. 11769/4-1882.

2 SOKOL, P.: *Z archeologie hradů a zámků Plzeňského kraje – Přimda*. SOKOL, P.; WIZOVSKÝ, T.: *Hrad Přimda – archeologický výzkum, ikonografická analýza a rozbor malt*. PREKOP, F.; SOKOL, P.: *Nová zjištění na hradě Přimda, Vizuální průzkum a zaměření areálu hradní zříceniny*.

3 DURDÍK, T.: *Hrad Přimda*, s. 34–45.

4 FOSTER, L.; SEDLÁKOVÁ, Ž.: *Archeologický atlas SH Švihov*.

Obr. 2. Přimda (okr. Tachov). Zřícenina hradu. Pohled od jihu na horní část východní strany skalního hřebene v místech někdejší horní brány (vlevo). Ke skále dosud přiléhá suťový svah, odstraněný v roce 1968. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto F. Bureš, 1962)

že při nich nedocházelo k zásahům do terénu. Předkládaný přehled se jimi proto nezabývá.

Výše zmíněný zakres terénních zásahů do plánu představuje podstatnou složku jejich odborného zpracování. Obsahuje tři základní komponenty: terénní zásahy, polohopis a nemovité nálezy. Terénní zásahy jsou znázorněny polygony, které zachycují plošný rozsah jednotlivých akcí, členěných do vrstev na archeologické sondy, a dále terénní zásahy nearcheologické povahy (takové, které souvisely s opravou památky, ale nebyly prováděny jako standardní archeologický výzkum, a nelegální výkopy): planýrky, navážky a vlastní výkopy. Digitalizace terénní dokumentace a plánů, jakož i databáze vznikly v programu *ESRI® ArcGIS for Desktop*, verze 10.1. Půdorysy výzkumů, nemovitých nálezů a vrstva polohopisu jsou ukotveny do digitální katastrální mapy k. ú. Přimda. Obrazová část nezachycuje vertikální stratigrafii, tedy hloubku zásahů pod úroveň terénu; popis nálezové situace lze najít v charakteristice jednotlivých terénních zásahů, přičemž atlas obsahuje i odkazy na literaturu, nálezové zprávy a případná inventurní čísla movitých archeologických nálezů.⁵

V přehledu jsou uvedeny všechny známé terénní zásahy z období let 1879 (1880)–2012 (2013), tedy deset akcí celkem s 30 dotčenými plochami. Akce, řazené chronologicky, jsou označeny římskými číslicemi I–X. U polygonů, reprezentujících plochy jednotlivých zásahů, bylo zavedeno posloupné číslovaní 1–30.

Mapovým podkladem pro celý areál zříceniny hradu se stalo geodetické zaměření zhotovené v letech 2012–2013.⁶ Pro úroveň 1. patra donjonu, jehož se týkala jedna archeologická akce, bylo použito zaměření z roku 1962.⁷

Obr. 3. Přimda, zřícenina hradu. Úprava cesty a východního svahu skalního hřebene. Pohled od jihu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Pavlíková, 1968)

Při prostorovém vymezení představovaly problém starší zásahy do terénu, jejichž poloha a rozsah nejsou přesně známy. Bylo proto nutné provést jejich rekonstrukci s využitím dostupné, z dnešního hlediska nedostatečné terénní dokumentace nebo zmínek v literatuře a vlastním pozorováním v terénu.

Základní geomorfologická a topografická charakteristika

Zřícenina hradu se nalézá v nadmořské výšce 823 m, na nižším jižním konci skalnatého temene výrazného kopce v poloze na severozápad od městečka. Skála (podloží

5 V databázi *DEMUS* jsou evidovány movité archeologické nálezy počínaje akcí z roku 1985 (z tohoto roku pouze část nálezů); všechny (dvě banánové krabice) tvoří součást *Sbírký archeologických nálezů z objektů ve správě Národního památkového ústavu* a jsou uloženy v depozitáři ú. o. p. v Plzni Národního památkového ústavu. Ostatní nálezy, získané z výzkumů v letech 1970–1971, 1973 a zčásti i v roce 1985, byly pravděpodobně uloženy v Archeologickém ústavu ČSAV, Praha. Jejich současný stav není autorovi článku znám.

6 PREKOP, F.; SOKOL, P., c. d.

7 Archeologický atlas by měl sloužit jako oborový informační zdroj, jako podklad při přípravě, zpracování a posuzování zejména stavebních projektů. V elektronické verzi (.pdf) bude zpřístupněn na webových stránkách Národního památkového ústavu a uložen společně se souborovou geodatabází (.gdb) a mapovým projektem (.mxd) v takzvaném Metainformačním systému (MIS). Využití atlasu širší veřejností umožní uživatelsky přístupná varianta internetové publikace na webu *ArcGIS Online*.

Obr. 4. Přimda, zřícenina hradu. Výkop při severní straně donjonu. Pohled od západu. Vlevo je vidět líc odkryté obvodové hradby. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Kočandrle, 1971)

pararula a migmatit)⁸ zde vytváří protáhlý hřeben, jenž je nejméně výrazný na své jižní straně. Půdní pokryv v ploše zříceniny hradu, která má zhruba trojúhelníkový půdorys, i na svazích kolem ní je minimální. V severním čele stojí torzo románské hranolové obytné věže (donjonu) s malým obdélným přístavkem na západní straně. Věž byla východní částí svého půdorysu založena na skalním hřebeni. Ten směřuje od severoseverovýchodu k jihojihozápadu a tvoří osu hradního areálu. Přibližně uprostřed něj je vylámán původní průchod z bývalého dolního hradu (východní část) do nádvoří hradu horního (západní část). Donjon se dochoval do úrovně 2. patra, ale původně měl nejméně tři patra. V prostoru horního nádvoří stávaly kdysi další budovy (obytné stavení s pekárnou, bašta s kaplí, studna-cisterna). Jejich zbytky byly zničeny při úpravách počínaje rokem 1879 (1880). Dnes již zcela zaniklé stavby existovaly i v dolním hradě (první a druhá brána, stáje, kolna, věžovitá stavba v jižním cípu); jejich výčet je znám až z 16. století.⁹ Po obvodu areálu se dochovalo v úrovni terénu několik fragmentů zdí, které tvořily součást výše zmíněných zaniklých objektů a obvodové, dnes rovněž už neexistující hradby.

Z historie hradu

Několik základních historických dat zde uvádíme pouze ve vazbě na význam památky pro poznání románské hradní architektury a na majetkové poměry související s novodobými terénními zásahy v jejím areálu. Podrobnější historie hradu byla v minulosti opakovaně zpracována.¹⁰

Donjon byl vybudován podle nejnovějších výzkumů českým knížetem, a to pravděpodobně ve dvacátých letech 12. století.¹¹ Dochovaná kamenná podoba tak může být už výsledkem v pramenech zmiňované přestavby

Obr. 5. Přimda, zřícenina hradu. Výkop při severní straně donjonu s odkrytou obvodovou hradbou. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Kočandrle, 1971)

hradu za vlády Soběslava I. k roku 1126, což je nejstarší spolehlivá zmínka o Přimdě.

Posledními majiteli ještě funkčního hradu byli od poloviny 15. století Švamberkové. Za jejich éry hrad v průběhu 16. století zchátral; roku 1609 je zmiňován jako pustý, zbořený a opuštěný. Po druhé světové válce zřícenina hradu přešla z vlastnictví Kolovratů do majetku státu. V roce 1968 převzalo její správu Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Plzni. V současnosti památku, která byla zpřístupněna pro veřejnost až v roce 2012, spravuje Národní památkový ústav prostřednictvím územní památkové správy v Českých Budějovicích.

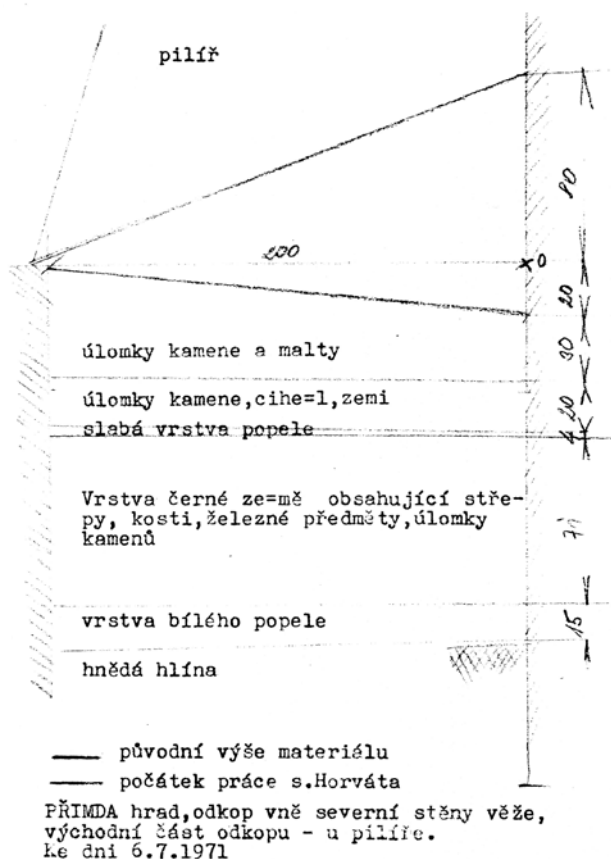
V 15. a 16. století byl hrad opakovaně přestavován a opravován. Od konce 16. století již nesloužil k bydlení a pustl. Jihozápadní část donjonu se zřítla v roce 1711 po zásahu bleskem. První zabezpečovací práce proběhly v letech 1879–1880, další v letech 1919–1923 a 1968–1977. Vesměs však měly negativní dopad na stav původního reliéfu terénu; došlo k úpravě cesty a ke zničení nebo poškození velkého počtu relikvů středověkého hradu. Dnes je donjon ve stavu po poslední opravě vnějšího pláště (s výjimkou severní vnější stěny) z let 2000–2011.

8 Česká geologická služba, *Mapové aplikace* [online].

9 Např. SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze království Čechsko*, 13. díl, s. 2–3. PROCHÁZKA, Z.; ÚLOVEC, J.: *Hrady, zámky a tvrze okresu Tachov*, s. 125–129.

10 Především SEDLÁČEK, A., *c. d.*, s. 1–14; PROCHÁZKA, Z.; ÚLOVEC, J., *c. d.*, s. 121–131; DURDÍK, T., cit. 3, s. 8–14.

11 K tomu nejnověji DURDÍK, T., cit. 3, s. 72. RAŽÍM, V.: *K významu a stavební podobě románského hradu Přimda*, s. 54. Týž: *Die Burg Přimda in Westböhmen und die Möglichkeiten ihrer Deutung*, s. 217.

Obr. 6. Přímdu, zřícenina hradu. Severojižní příčný řez výkopem při severní straně donjonu. (Archeologický archiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, J. Kočandrle, 1971)

Historie archeologických výzkumů na Přimdě

Historie známých terénních zásahů v areálu zříceniny sahá do závěru sedmdesátých let 19. století. Ke škodě samotné památky a jejího poznání pouze část z nich tvořily archeologické výzkumy (čtyři z devíti akcí zasahujících do terénu). Ve zbylých případech se jednalo téměř vždy o větší či menší úpravy terénu prováděné bez dokumentace v souvislosti s opravami památky. Vzhledem k tomu, že byly svým plošným rozsahem i hloubkou větší než archeologické výzkumy, zanikla tak bez náležitého odborného zpracování značná část historických terénů.

Nejstarším novodobým, i když jen málo známým terénním zásahem byly výkopy v prostoru někdejšího horního hradního nádvoří prováděné v roce 1879 (1880) při dílčím stavebním zajištění donjonu. Následovaly výkopy při opravách v letech 1919–1923, které se týkaly opět nádvoří v blízkosti donjonu a jeho interiéru, odkud byla nejspíš právě tehdy odstraněna mohutná vrstva sutě, a místa pro založení opěráku severovýchodního nároží donjonu.

Plošně rozsáhlé zásahy se uskutečnily v roce 1968 v rámci příprav terénu na tehdy plánovanou opravu donjonu. Razantně byla upravena cesta od nástupu do areálu zříceniny a její ohyb kolem skály, odebrána byla suť při

Obr. 7. Přímdu, zřícenina hradu. Výkop při východní straně donjonu. Pohled od severovýchodu. Ve výkopu je vidět osekání skály pro založení zdiva. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Kočandrle, 1971)

východním svahu skalního hřebene, zplanýrovalo se horní nádvoří. Během již probíhající opravy navázalo v letech 1970 a 1971 odtěžování uloženin podél severní a východní strany donjonu, i v jeho interiéru. Vytěžený materiál při tom posloužil na úpravy okolního terénu. Teprve při této akci byla provedena J. Kočandrem (KSSPPOP v Plzni) orientační dokumentace, stále však bez náležité spolupráce s archeologem – profesionálem.

V roce 1973 proběhl na Přimdě vůbec první archeologický výzkum. Ačkoli byl původně plánován ve větším rozsahu, realizovány byly T. Durdíkem (Archeologický ústav v Praze ČSAV) pouze dvě sondy v přístavku donjonu a před ním. Tento výzkum byl na dlouhou dobu poslední a uzavřel jednu z etap terénních zásahů v areálu památky.

V roce 1985 prováděli účastníci školy v přírodě nelegální výkopy na jižním konci skalního hřebene. Situace byla pouze v základní míře zdokumentována archeoložkou L. Krušinovou (KSSPPOP v Plzni). Jen část zcizených movitých archeologických nálezů se podařilo získat zpět.

V pořadí druhý archeologický výzkum proběhl až v roce 2001. Opět se jednalo o drobnou akci v souvislosti se zajištěním zříceniny. Dvě menší sondy uvnitř donjonu – v přízemí a 1. patře – provedli P. Sokol a T. Wizovský (Státní památkový ústav v Plzni). Poté byla zpracována analýza malt z reliktní zdiva v celém areálu a jejich vyhodnocení i ve vztahu k ikonografickým pramenům. V roce 2003 došlo k porušení terénu uvnitř donjonu a jeho přístavku pracovníky stavební firmy; zásahy zdokumentovali

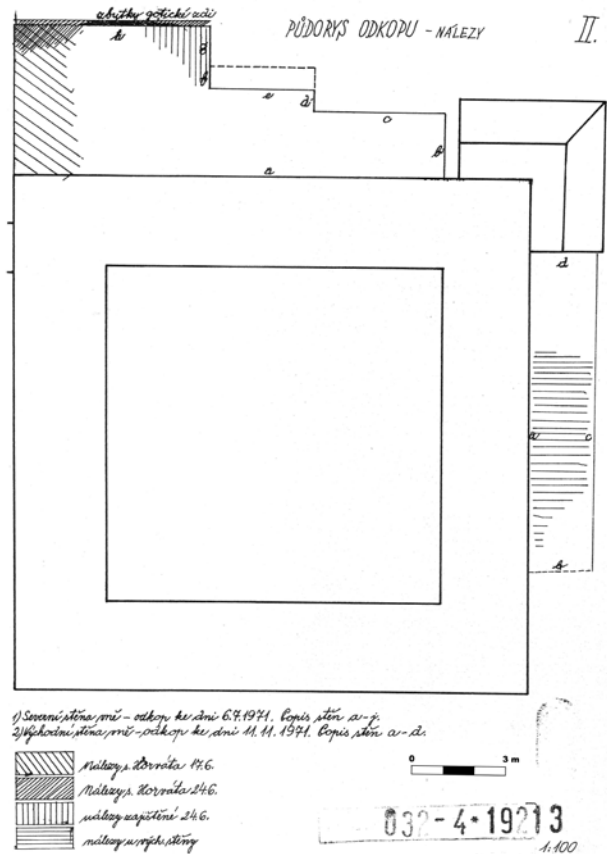

Obr. 8. Přimda, zřícenina hradu. Úprava terénu skládkou materiálu, vytěženého v roce 1971 z výkopu při východní straně donjonu, v poloze směrem na severovýchod od donjonu. V pozadí relikv obvodové hradby. Pohled od jihozápadu. Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Kočandrle, 1971)

P. Sokol a L. Foster (územní odborné pracoviště v Plzni Národního památkového ústavu). Nedlouho poté stavební firma nechala bez vědomí archeologů terén v obou interiérech zplanýrovat, přičemž vytěžený materiál jí posloužil k dílčím úpravám reliéfu severozápadní části nádvoří.

Zatím poslední destruktivní výzkum se uskutečnil v roce 2012. Předcházela drobné montované stavbě pokladny při vstupu do areálu v souvislosti s jeho zpřístupněním pro veřejnost. Dvě menší sondy provedli P. Sokol, L. Foster a M. Waldmannová (ú. o. p. v Plzni Národního památkového ústavu). Na tuto akci navázal v letech 2012–2013 vizuální průzkum celého areálu spojený s jeho geodetickým zaměřením a leteckou fotodokumentací (P. Sokol; zaměření: F. Prekop, ú. o. p. v Lokti Národního památkového ústavu; letecká fotodokumentace: P. Braun, Západočeské muzeum v Plzni). Při tom byl identifikován další relikv starého zdiva a několik stop po úpravách skalního hřebene.

Povrchové sběry a náhodné nálezy na Přimdě se evidovaly v minulosti jen výjimečně. Tak tomu bylo například i při poměrně velkém povrchovém sběru na svazích, provedeném brigádníky Západočeského muzea v Plzni v roce 1991. Některé náhodné nálezy zlomků keramiky, včetně nálezů v okolí přístupové cesty mimo vlastní hradní areál, nebo jejich sběr ve vytěženém materiálu souvisely s poslední stavební úpravou památky a s ní spojenými archeologickými akcemi (2003, 2012). V roce 2000 sběr nálezů provedla E. Kamenická (SPÚ v Plzni) při odstraňování naplavené zeminy v ohybu cesty kolem jižního cípu

Obr. 9. Přimda, zřícenina hradu. Kresebná dokumentace půdorysu výkopů při severní a východní straně donjonu. (Archeologický archiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, J. Kočandrle, 1971)

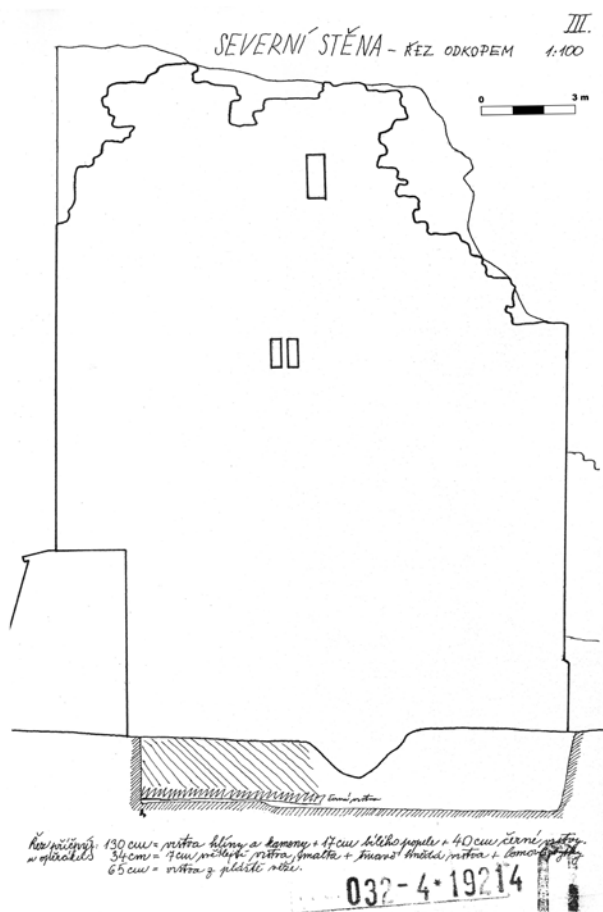
skalního ostrohu, před jižní zdí donjonu a z narušeného terénu pod jeho severní zdí, tedy z míst již dříve opakovaně poškozených.

Následuje souhrnný přehled terénních zásahů dosud provedených v areálu zříceniny hradu Přimda. Jednotlivé zásahy jsou řazeny chronologicky. V podnadpisech je vždy k roku a místu realizace akce připojeno v závorkách její pořadové číslo (římská číslice) a zároveň pořadové číslo zásahu (arabská číslice). Informace o movitých archeologických nálezech uvádíme, pokud je známe.

1879 (1880) – okolí donjonu a horní nádvoří (I; 1)

Svobodný pán Böhm, zástupce majitele panství Filipa z Kolovrat, dal provádět stavební práce na donjonu. Při tom se kopal i na hlavním nádvoří, zakrytém tehdy mohutnou sutí (obr. 1). Část sutě zborčeného jihozápadního nároží byla rozebrána. Měly být odkryty relikty stavby u západní i východní strany nádvoří a zasypána studna.¹²

¹² DURDÍK T., cit. 3, s. 13, 35. SEDLÁČEK, A., c. d., s. 2–3.

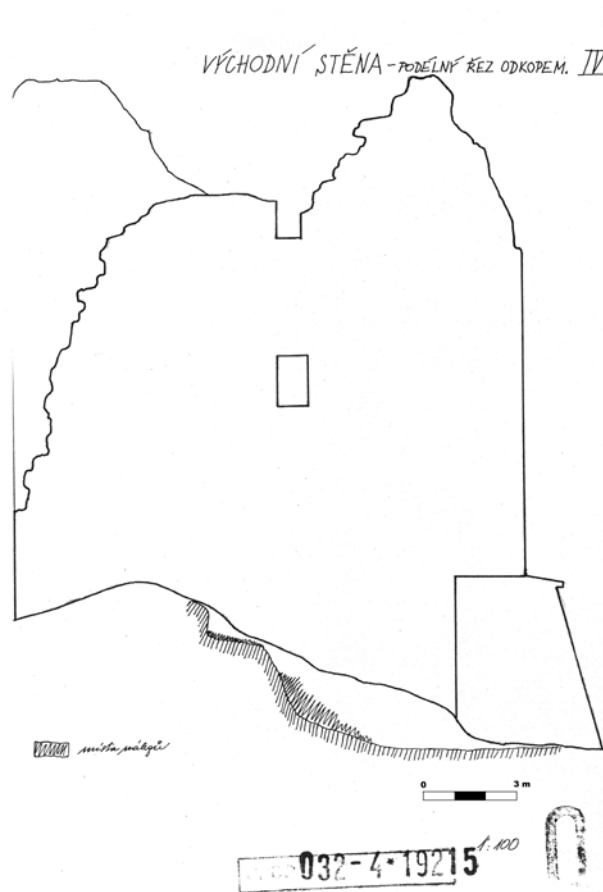
Obr. 10. Přímada, zřícenina hradu. Kresebná dokumentace podélného řezu výkopu při severní straně donjonu. (Archeologický archiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, J. Kočandrle, 1971)

1919–1923 – donjon, horní nádvoří (II; 2–5)

V souvislosti s opravami donjonu bylo znovu vyklíženo nádvoří, aby se získal stavební materiál. Nejpozději tehdy došlo ke snížení terénu zejména před jihozápadním nárožím donjonu (2). Vytěžena byla z velké části i suť v interiéru věže, sahající téměř do úrovně 1. patra (3), a asi obdobně i v přístavku (4). Vznikl zděný opěrný pilíř severovýchodního nároží donjonu, což nutně představovalo velký zásah do terénu v podobě základové jámy (5).¹³

1968 – přístupová cesta, dolní i horní nádvoří (III; 6–7)

V rámci přípravných prací pro opravu donjonu došlo k úpravě přístupové cesty pod východní stranou skalního hřebene těžkou mechanizací, k proražení ohybu cesty přes jižní cíp skály a ke zplanýrování horního nádvoří, aby na něm mohla stát jeřábová dráha.¹⁴ Zahrnuty či zničeny

Obr. 11. Přímada, zřícenina hradu. Kresebná dokumentace podélného řezu výkopu při východní straně donjonu. (Archeologický archiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, J. Kočandrle, 1971)

tak byly do té doby patrné relikty zahloubené zděné stavby se schodištěm při západní straně nádvoří, zbytek studny a zřejmě i fragmenty zdiva při západní patě jižní části skalního hřebene.¹⁵ V souvislosti s úpravou cesty přes spodní nádvoří byla pravděpodobně odtěžena suť tvořící svah na východní straně skalního hřebene (obr. 2, 3).¹⁶ Poškozeny či zlikvidovány byly také relikty první a druhé brány a původní povrch cesty, v němž F. A. Heber viděl v letech 1841 a 1844 ještě na dva palce hluboké koleje.¹⁷ (Všechny tyto planýrky jsou přiřazeny k zásahu 6.) Pro jižní ohyb cesty byla ve svahu vytvořena terasa, která deformovala do té doby plynulý sklon hřebene. Původní terén svahu pod náspem terasy nebyl při tom zničen, pouze překryt naveným materiálem. Podobně došlo nasypaním materiálu

13 DURDÍK, T., cit. 3, s. 14, 23.

14 DURDÍK, T., cit. 3, s. 14, 27, 49. PROCHÁZKA, Z.; ÚLOVEC, J., c. d., s. 131.

15 Relikty staveb na nádvoří jsou patrné na fotografiích z roku 1959. Viz DURDÍK, T., cit. 3, s. 27 a 48.

16 Podoba východní strany skalního hřebene před úpravou cesty a odstraněním neskaldných částí svahu je vidět na fotografii z roku 1959. Viz DURDÍK, T., cit. 3, s. 47.

17 HEBER, F. A.: *České hrady, zámky a tvrze*, s. 293.

Obr. 12. Přímada, zřícenina hradu. Sonda I před jižní stranou přístavku (vlevo). V pravém profilu výkopu je zbytek mladšího zdiva. Pohled od západu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Kočandrle, 1973)

zřejmě i k úpravě západní hrany horního nádvoří. (Navážky uvedeny souhrnně jako zásah 7.) Akce se konala bez přítomnosti archeologa. O případných nálezech ani o dokumentaci zničených situací nejsou zmínky.

1970–1971 – donjon a jeho okolí (IV; 8–13)

V roce 1970 byl proveden především rozsáhlý odkryv při severní straně donjonu (8), a to místy až na skalní podloží. Práce realizovali zaměstnanci stavební firmy Armabeton n. p. Praha. Vytěžený materiál vyváželi do ohybu cesty před zříceninou hradu, kde tak došlo k deformacím historického terénního reliéfu. V roce 1971 (od konce května do počátku července) práce pokračovaly s občasnou kontrolou a dokumentací zajišťovanými J. Kočandrlem. Na očíslování a popisu nálezů se podílel archeolog A. Beneš. Šířka zhruba 15 m dlouhého výkopu, jenž začínal ve vzdálenosti asi 0,5 m od opěráku a končil u severozápadního nároží donjonu, se pohybovala kolem 2 m na východním konci, kolem 3 m ve střední části a kolem 5 m na západní straně. Hloubka výkopu oproti původnímu terénu byla u opěráku 2,76 m, ve střední části 1,86 m a při západním konci 0,6 m (vše měřeno při severním okraji výkopu). V západní části výkopu byla ve vzdálenosti 4,7 m od donjonu zachycena obvodová hradba, která byla následně snížena pro lehčí odvoz vytěženého materiálu z jámy a zřejmě i zčásti odkopána v líci zdiva včetně jeho předzákladu. Vztah k stratigrafii vrstev nebyl přitom zdokumentován (obr. 4

a 5). Pod mohutným destrukčním souvrstvím (při severním profilu východní části o tloušťce min. 70 cm), obsahujícím kvádry, lomový kámen, maltu i cihly, byla mohutná (přibližně 70 cm) černá spáleništní vrstva s množstvím uhlíků a archeologických nálezů, která nasedala na vrstvu (15 cm) bílého popela s kousky spálených dřev. Pod ní následovala červenohnědá hlinitá vrstva, údajně bez nálezů, spočívající už přímo na skalním podloží. Vrstvy se skláněly mírně k západu. Prostorové rozložení nálezů a stratigrafii zachytil J. Kočandrle v hrubé skice (obr. 6). Vytěženým materiálem byl deformován především přilehlý svah za odkrytou hradbou (12).¹⁸

Při východní straně donjonu (9), kde práce probíhaly od září do listopadu 1971 „archeologickou metodou“, tvořily likvidovaný terén opět destrukční vrstvy, porušené již v roce 1923 stavbou opěráku. Výkop o šířce zhruba 2,4 m navazoval na opěrák a pokračoval v délce 11,5 m podél východní stěny až na vrchol skály pod ní (obr. 7). Na vystupujícím skalním podloží v jižní polovině výkopu byly místy zachyceny slabé vrstvy s kulturními zbytky, odpovídající nálezům u severní stěny. Maximální hloubka výkopu (při severním okraji skály) činila 2,5 m; odkryv dosahoval mírně pod základovou spáru opěráku z roku 1923. Vytěžený materiál byl deponován severovýchodně od donjonu v prohlubni (13), čímž opět došlo k deformaci reliéfu terénu (obr. 8).

V červnu roku 1972 situaci odkopů při severním a východním průčelí donjonu v půdorysu i v řezech kresebně zpracovala J. Hrubcová. Vycházela přitom z podkladů od J. Kočandrleho z předchozího roku (obr. 9–11), ale poněkud je zpřesnila (kresby jsou v měřítku).

Podle původního plánu mělo v roce 1971 dojít i k odkopání terénu při západní straně donjonu, ale s největší pravděpodobností se tak nestalo. Ještě v roce 1973, kdy před jižní stranou přístavku provedl T. Durdík archeologický výzkum, nenesl terén stopy po výkopu a přinejmenším v tomto místě zůstal nezměněn až do současnosti. To, že plánovaný výkop nebyl proveden, naznačuje i absence jakýchkoli informací, které by se takového zásahu týkaly. Pokud při západní straně donjonu došlo v roce 1971 k zemním pracím, jednalo se spíše o planýrku či odstranění nerovností povrchu v úrovni navazujícího terénu nádvoří (10).

Podle odhadu T. Durdíka bylo v období let 1970–1971 odtěženo z okolí donjonu minimálně 250 m³ archeologických souvrstev. Z movitých nálezů byl zachráněn jen skromný počet bez náležité vypovídací hodnoty; T. Durdík uvádí, že se jednalo pouze asi o 1 % všech předpokládaných nálezů.¹⁹

Začátkem září 1971 měla být stavebním dělníkem V. Lejskem vyhloubena sonda ve „východním svahu jižního skalního ostrohu“, ale zpráva o její přesné poloze a rozměrech schází. Podle J. Kočandrleho tato sonda vznikla na východní straně posledního hřebenového jižního ostrohu; nálezy (keramické střepy, zlomky kachlů, kosti,

18 BENEŠ, A.: *Výzkumy expozitury Archeologického ústavu ČSAV v Plzni*, s. 178. DURDÍK, T., cit. 3, s. 14, 35–36, 73, 76–77, 79, 80. KOČANDRLE, J.: *Přímada hrad*.

19 DURDÍK, T., cit. 3, s. 36, 73.

Obr. 13. Přimda, zřícenina hradu. Sonda I z roku 1973 před jižní stranou přístavku. Druhotná zadívka související zřejmě s dodatečným zřízením vstupu do přízemí. Pohled od jihozápadu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Kočandrle, 1973)

zbytek nože, hřebce, oko řetězu, hroty) pocházejí ze záspy prohlubní a dutin ve skále. Není však jasné, zda se jednalo o skalní ostroh, kolem kterého se obtáčí cesta, nebo o pokračování skály níže v jihozápadním svahu. Pokud by se výkop týkal jižní části skalního ostrohu obtáčeného cestou, jehož východní strana je velmi příkrá, byl by možný nejspíš jen při jeho patě (11).²⁰

Movité nálezy z uvedených výkopů byly získány jak při samotných pracích, tak i prohlídkou (J. Kočandrlem) vytěženého materiálu na deponii v ohybu cesty před hradem. U severní stěny donjonu se jednalo o keramické a skleněné střepy, kosti a drobné kovové předměty, vše z černé vrstvy podél celého jejího úseku. Mezi nálezy byly také malé zlomky komorových, reliéfně zdobených kachlů, zejména jejich okrajových lišt a komor; fragmenty s reliéfní výzdobou zřejmě zcizili zaměstnanci stavební firmy. Z kovových předmětů jde o čepy pantů, veřeje, petlice, objímky, kování, zlomek jednosečné čepele, hroty střel do kuší s tulejí, nože, nýtovaný plech, bronzový prsten s písmeny (zřejmě IHS). Z militarií to byla kamenná koule. Keramika našla své místo v depozitáři Krajského střediska státní památkové péče a ochrany

Obr. 14. Přimda, zřícenina hradu. Amatérské výkopy na jižním konci skalního hřebene. (Fotoarchiv Okresního muzea v Tachově, b. a., 1985)

²⁰ Bodové vyznačení tohoto výkopu na mapě je proto pouze orientační.

Obr. 15. Přímada, zřícenina hradu. Sonda z roku 2001 při západní stěně v přízemí donjonu s odkrytou kamenitomaltovou podlahou. Pohled od východu. (Foto P. Sokol, 2001)

přírody v Plzni, ale dnes tvoří součást sbírek starších dějin Západočeského muzea v Plzni. Místo uložení nálezů z kovu a dalších ojedinělých předmětů není jasné (ARÚ AV ČR?).²¹ Seznam nálezů je obsažen v nálezové zprávě od J. Kočandrleho.²²

1973 – uvnitř a vně přístavku (V; 14–15)

V návaznosti na terénní zásahy v předchozích letech a v souvislosti s pokračujícími stavebními pracemi na donjonu provedl T. Durdík v červnu záchranný archeologický výzkum. Z původního záměru byl realizován jen výzkum menšího rozsahu formou dvou sond při severní stěně uvnitř přístavku a před jeho jižním průčelím.²³ Sonda I o šířce 2 m a délce 5 m byla vyhloubena podél jižní strany přístavku (obr. 12, 13). Stratigrafii tvořila směrem shora dolů hnědá hlinitá vrstva (hned pod drnem) s maltou, žlutá hlinitopísčítá, pak hnědá hlinitá vrstva s uhlíky, žlutavá jílovitá vrstva s vrstvičkami uhlíků a zcela vespod mohutná tmavá mastná až humusovitá vrstva, pokrývající rozeklané a balvanovité skalní podloží.

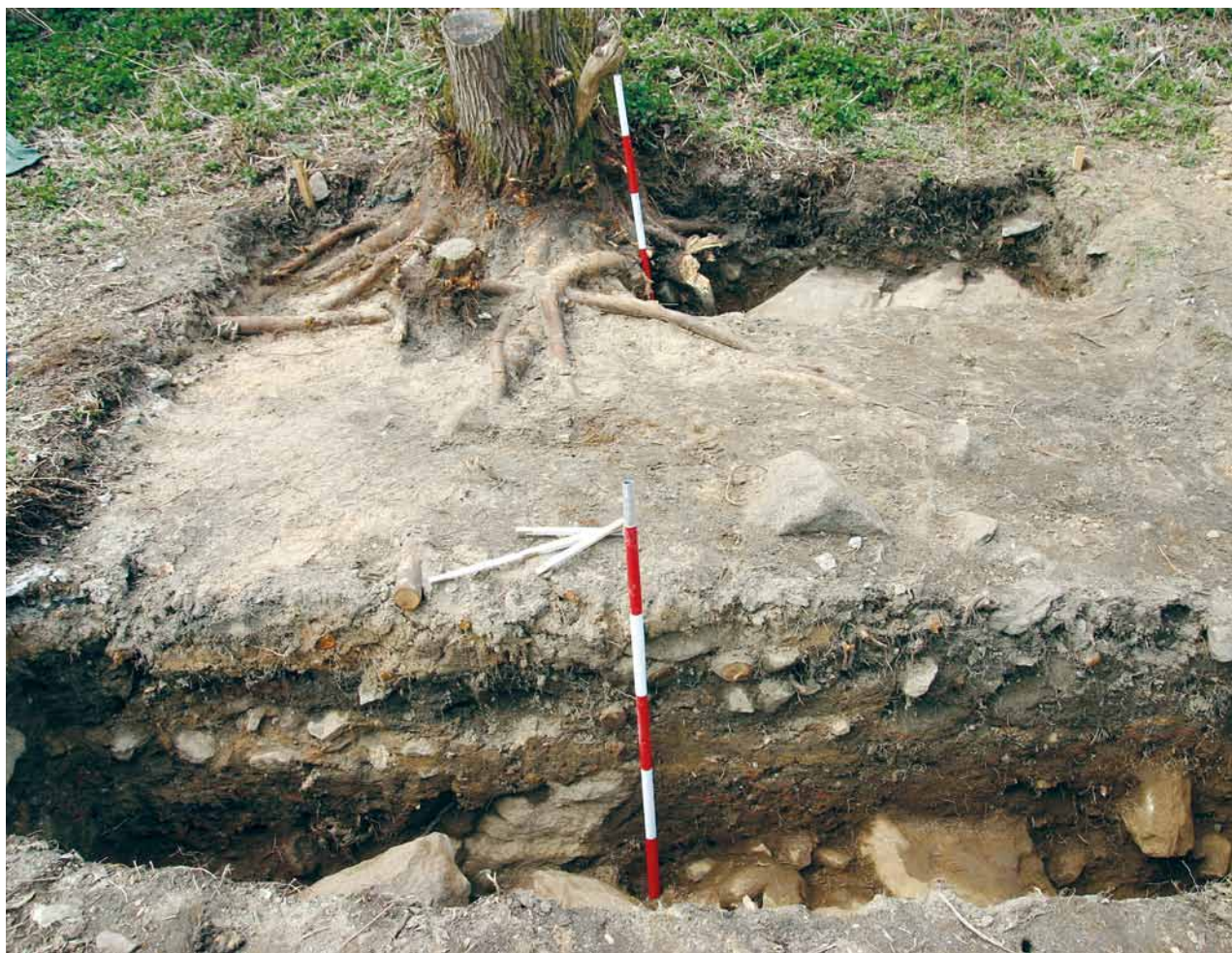
Hloubka sondy činila u donjonu 2,5 m, na opačném konci přibližně 1,75 m. Odhalena byla jižní stěna přístavku a západní strana donjonu, obojí provedeno bez předzákladu kvádřovou technikou a navzájem provázáno, přičemž základová spára obou úseků spočívala přímo na skále. Pod dnešním vstupem do přístavku byla objevena spodní část zazdívky z lomového kamene, kterou T. Durdík společně s přilehlou stavební jámou interpretoval jako stopy po druhotném proražení vstupu do přízemí přístavku během švamberské éry hradu v 16. století.²⁴

21 Je pravděpodobné, že nálezy od východní stěny donjonu jsou uloženy v depozitáři ARÚ AV ČR na hradě Křivoklátě (krabice č. 338–340). Za upozornění děkuji Mgr. Z. Neustupnému, ú. o. p. středních Čech v Praze Národního památkového ústavu.

22 DURDÍK, T., cit. 3, s. 76–77, 79, 80. KOČANDRLE, J., *c. d.*, seznam nálezů.

23 DURDÍK, T.: *Nálezová zpráva čj. 4808/73*. Týž: *Nálezová zpráva čj. 7538/73*. Týž: *Přímada*. Týž: cit. 3, s. 14, 36–42, 59, 61, 73–76, 78, 80.

24 DURDÍK, T., cit. 3, s. 38.

Obr. 16. Přímada, zřícenina hradu. Základové výkopy pro nový objekt pokladny. Sondy I a II. Pohled od jihovýchodu (Foto L. Foster, 2012)

Povrch terénu těsně před přístavkem tvořila v románské době rostlá skála; celkově charakter terénu ukazuje na to, že tento prostor nebyl v počátcích hradu komunikačně využíván. V západní části jižního profilu se v délce zhruba 2,3 m ukázal líc zdiva z lomového kamene, zachovaný do výšky jednoho až dvou řádků. Podle názoru T. Durdíka se jednalo o relikv severské stěny stavby z 14. či 15. století, přiléhající kdysi k západní obvodové hradbě. Žlutavou jílovitou vrstvou se stopami propálení T. Durdík považoval za známku úprav povrchu nádvoří po požáru v roce 1335.²⁵

Sonda II o rozměrech 2,75 × 1,2 m byla vyhloubena podél vnitřní severní stěny přístavku. Pod drnem se našla hnědá subrecentní humusovitá vrstva s kamením, která vyplňovala i jámu ve východní části sondy. Tato jáma porušovala maltovou podlahu a byl v ní vidět předzáklad západní zdi donjonu. Zdivo pod úrovní podlahy bylo z lomového kamene. Mezi humusovitou vrstvou a maltovou podlahou se našla na několika místech tmavá mastná vrstva s uhlíky. Severní ani západní zeď přístavku neměly v interiéru předzáklad, všechny navazující zdi byly navzájem provázány. Hloubka východní části sondy činila přibližně 0,9 m, při západní straně zhruba 0,5 m.

Z výzkumu pocházejí nálezy zlomků keramických nádob, část dlaždice s motivem orla, železné hřeby a zvířecí kosti.²⁶

1985 – jižní konec skalního hřebene (VI; 16–23)

Na podzim roku 1985 byl porušen jižní výběžek skalního hřebene osmi výkopy různého rozsahu a hloubky, provedenými účastníky školy v přírodě, zřejmě i za účasti místních obyvatel. Výkopy zjistila 25. 10. 1985 M. Novotná (Okresní muzeum v Tachově), která je 8. 11. ohlásila krajskému památkovému středisku. Nejrozsáhlejší výkop se našel na jihozápadním okraji skalního výběžku, přímo na vnitřní straně ohybu cesty (obr. 14). Kulturní vrstvy zde byly odkryty do hloubky větší než 1 m. V profilu se údajně

²⁵ DURDÍK, T., cit. 3, s. 39–40.

²⁶ Tři krabice nálezů (č. 343–345) jsou uloženy opět v depozitáři ARÚ AV ČR na hradě Křivoklátě (sdělení Mgr. Z. Neustupného).

Obr. 17. Přimda, zřícenina hradu. Základový výkop pro nový objekt pokladny. Sonda II. Detail propáleného místa. Pohled od jihovýchodu. (Foto L. Foster, 2012)

nalézala uhlíkatá vrstva a líc zdiva. Při návštěvě L. Krušínové (KSSPPOP v Plzni) dne 12. 11. byl výkop již zčásti zasypán; pořízená dokumentace – zakres do plánu hradní zříceniny z roku 1962, fotodokumentace – se tedy vztahuje k datu 12. 11. 1985. Výkopy soustředěné na jižní koncové straně skalního hřebene porušovaly výplň prohlubní na jeho temeni a na jihozápadním a západním svahu. Hloubka výkopů se pohybovala od 0,3 do 0,7 m; hlubší než 1 m byl výkop u paty svahu přímo při cestě. Tento výkop byl také plošně nejrozsáhlejší – přibližně 8 × 3,5 m. Další tři výkopy měly plochu kolem 1,5 × 2 m, zbývající pak asi 0,5 × 0,5 m. Kromě výkopů byl evidován i splavený nebo uložený vykopaný materiál s nálezy v koutě mezi jižní zdí donjonu a skalním hřebenem.²⁷

Část nálezů z výkopů byla získána tachovským muzeem zpět a předána Krajskému středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Plzni. Jde o 626 zlomků keramiky z 13.–16. století, zlomek keramické plastiky, pět zlomků nádobkových kachlů, devadesát dva zlomků režných či glazovaných komorových kachlů s reliéfní výzdobou a rostlinným dekorem, železné pákové udidlo, železné kování, tři železné šipky do kuše, dvě kule do hákovnice ráže 26 a 22 mm, tři železné hřeby, dvě železné objímky, kovovou plombu, část bronzové knižní vazby, jedenáct zlomků

skla a 162 zvířecích kostí. Nálezy byly původně uschovány v depozitáři krajského památkového střediska na zámku v Horšovském Týnu. Místo dnešního uložení nálezů z kovu a dalších ojedinělých předmětů není zřejmé; nejspíš jsou v depozitářích pražského archeologického ústavu.²⁸ Keramické předměty kromě plastiky jsou součástí podsbírký ú. o. p. v Plzni Národního památkového ústavu.

2001 – interiér donjonu (VII; 24–25)

V souvislosti se stavebním zajištěním donjonu byly provedeny dvě sondy v jeho interiéru. Výzkum provedli P. Sokol a T. Wizovský (SPÚ v Plzni). Sonda I o ploše 2 × 1 m byla vyhloubena kolmo na západní stěnu donjonu, ve vzdálenosti 2,5 m od jihozápadního koutu. Hloubka sondy činila maximálně 0,55 m. Svrchní hlinitopísčité vrstva

27 DURDÍK, T., cit. 3, s. 14, 42–43, 78. KRUŠINOVÁ, L.: *Přimda – hrad, okr. Tachov*. KRUŠINOVÁ, L.: *Přimda hrad*.

28 Nálezy z těchto výkopů by mohla obsahovat zatím neproověřená krabice č. 878 uložená v depozitárních prostorech na hradě Křivoklátě.

s recentním odpadem nasedala na kompaktní vrstvu kamenů zalitých maltou, tvořící původní podlahu přízemí věže (obr. 15). Podlaha byla porušena starším vkopem hlubokým 30 cm, aniž by tento vkop dosáhl na spodní úroveň kamenitomaltové vrstvy, a její úroveň odpovídala předzákladu západní stěny, s nímž byla podlaha provázána. Kvádrové zdivo donjonu začínalo právě až od této úrovně. Na povrchu podlahy se dochoval pozůstatek šedohnědé kulturní vrstvy s několika keramickými zlomky, přibližně z 12.–14. století. Vrstvy nad původní podlahou z velké části zanikly, zřejmě při opravách zříceniny počínaje rokem 1879 (1880). Výškový rozdíl mezi podlahou v přízemí donjonu a vnějším terénem při jeho západní stěně činil téměř 3 metry.

Sonda II souvisela se zajištěním a doplněním zdiva za portálem v severní stěně chodbičky mezi sálem 1. patra donjonu a přístavkem, tedy v prostoru nástupu do pravděpodobného převětu v severozápadním nároží románské stavby. Rozměry sondy: 1,24 × 1,8 m při hloubce maximálně 0,75 m. Svrchní kyprá hlinitá vrstva pocházela z úprav ve 20. století. Tmavší spodní vrstva mohla vzniknout v době, kdy uvedený prostor ztratil svou funkci; nasedala na poškozené jádro zdiva donjonu již pod úroveň vstupního prahu, bez stop po původní podlaze.

Ze sondy I bylo získáno šest zlomků keramiky z 12.–14. století, ze sondy II to bylo sedmdesát zlomků keramiky z 12.–15. století, železný hřebík, zlomek skla a devět zlomků zvířecích kostí.²⁹ Nálezy jsou uloženy v ú. o. p. v Plzni Národního památkového ústavu.

2003 – interiér donjonu (VIII; 26–28)

Další drobný výzkum vyvolaný zásahy stavební firmy, jejíž zaměstnanci vyhloubili dva menší výkopy: při západní stěně v přízemí donjonu a v severovýchodním koutu přístavku. Výkop v donjonu byl následně upraven do sondy označené jako sonda I/03 (26). Výzkum provedli P. Sokol a L. Foster (ú. o. p. v Plzni Národního památkového ústavu).³⁰

Sonda I o ploše 1,6 × 0,8 m směřovala kolmo na vnitřní západní stěnu přízemí donjonu, zhruba 2 m od jeho severozápadního koutu. Svrchní část byla tvořena hlinitopísčitou a pod ní bílou písčitou vrstvou, vesměs s recentním odpadem. V úrovni 30 cm širokého předzákladu stěny se nacházela tmavě hnědá hlinitopísčitá vrstva s keramickými zlomky z vrcholného středověku, snad i raného novověku. Pod ní byla původní kamenitomaltová úprava povrchu, zjištěná již v sondě I/01.

Výkopem o hloubce 10–60 cm v severovýchodním koutu přístavku došlo k porušení zásypu sondy II z roku 1973, tvořeného tmavě hnědým hlinitopísčitým materiálem.

Stavební dělníci následně bez vědomí archeologů snížili terén v interiéru donjonu (27) i přístavku (28) o 10–40 cm, téměř až na úroveň maltové podlahy. V jihovýchodním koutu věže se při tom pohledově uplatnilo skalní podloží, ve vstupu do přístavku byla takto odkryta zazdívká v lici jižní stěny odhalená v roce 1973; jde o úpravu související se vznikem současného vstupu nejspíš v 16. století, tedy o zdivo pod jeho prahem. V právě zmíněné zazdívkě se nalézají v druhotné poloze rovný díl

Obr. 18. Přimda, areál zříceniny hradu. Prostorová identifikace nearcheologických terénních zásahů – výkopů v období let 1879–1985. Plochy výkopů (1, 5, 8, 9, 11, 16–23) jsou vyznačeny zelenou barvou. (S využitím geodetického zaměření PREKOP, F.; SOKOL, P., c. d., zpracovali P. Sokol, Ž. Sedláková, 2014)

okoseného ostění. V materiálu vytěženém z přístavku byl zřejmě objeven segmentový kus románské ostění stejného typu, jak ho známe z vyšších podlaží donjonu.

Asi o 15 cm (recentní uložení) byl snížen terén před jižním průčelím věže a materiálem včetně toho vytěženého z interiéru byl nepatrně navýšen západní okraj severní části nádvoří.

Ze sondy I pochází patnáct zlomků keramiky pravděpodobně z 14. století a dvě zvířecí kosti, z výkopu v severovýchodním koutu přístavku dva zlomky keramiky, nejspíš z 15. století. Z vytěženého materiálu bylo sběrem získáno devatenáct zlomků keramiky z 14.–16. století, zlomek komorového kachle, část železného tyčinkovitého předmětu s hraněným profilem a pět zvířecích kostí. Nálezy jsou uloženy v ú. o. p. v Plzni Národního památkového ústavu.

2012 – spodní nádvoří (IX; 29–30)

Výzkum předcházel stavbě pokladny a dílčím úpravám areálu zříceniny před jejím novým zpřístupněním pro veřejnost. Byl proveden během dubna P. Sokolem, L. Foster,

29 DURDÍK, T., cit. 3, s. 43–44. SOKOL, P.: *Z archeologie hradů a zámků Plzeňského kraje*. SOKOL, P.; WIZOVSKÝ, T., c. d., s. 335–338, 343–346. SOKOL, P.; WIZOVSKÝ, T.; ČIHÁKOVÁ, L.: *Přimda – hrad, okr. Tachov*.

30 DURDÍK, T., cit. 3, s. 44–45. SOKOL, P.; FOSTER, L.: *Přimda – hrad, okr. TC*.

Obr. 19. Přimda, areál zříceniny hradu. Prostorová identifikace nearcheologických terénních zásahů – planýrek v období let 1919–2003. Plochy planýrek jsou vyznačeny barevnými šrafováními: šikmá modrá (II; 2), svislá fialová (III; 6), šikmá zelená (IV; 3, 10 a 27) a svislá oranžová (VIII; 4 a 28). (S využitím geodetického zaměření PREKOP, F.; SOKOL, P., c. d., zpracovali P. Sokol, Ž. Sedláková, 2014)

Obr. 20. Přimda, areál zříceniny hradu. Prostorová identifikace nearcheologických terénních zásahů – navážek v období let 1968–1971. Plochy navážek (7, 12–13) jsou vyznačeny modrou barvou. (S využitím geodetického zaměření PREKOP, F.; SOKOL, P., c. d., zpracovali P. Sokol, Ž. Sedláková, 2014)

M. Waldmannovou.³¹ Týkal se prostoru 1. nádvoří mezi zaniklou 1. a 2. bránou, tedy plochy jižně od donjonu mezi skalním hřebenem a cestou. Jednalo se o dvě sondy v místech dvou podélných základových patek objektu pokladny, orientované souběžně s cestou ve směru severovýchod–jihozápad, a na ploše 0,7 × 3 m (rozměry sond se řídily projektem, výzkum nebyl dále rozšiřován). Prostor mezi sondami, kde byl pouze stržen drn, měl šířku 1,6 m. Sonda I blíž k cestě dosáhla hloubky 0,7–0,8 m, sonda II hloubky 0,5–0,8 m (obr. 16). V sondě I se pod recentními vrstvami s odpadem nacházela žlutá jílovitá vrstva s kousky cihel, uhlíky a zlomky keramiky v jejím povrchu, nasedající na červenou popelovitou vrstvu; stopy po ohni a snad i ohništi byly zjištěny i v sondě II (propálený jíl na skále; obr. 17). Spodní úroveň v části sondy II a v celé sondě I tvořila rezavá hlinitopísčítá vrstva s uhlíky. V sondě I se v hloubce zhruba 20 cm objevila původní historická uložení, která by svým ztuhnutým, kamenitým charakterem (vrstvy 4 a 6) mohla vést k domněnce, že se jednalo o jednu z historických komunikačních úrovní v tomto prostoru. Nelze však vyloučit, zejména vzhledem k nerovnému povrchu kamenité vrstvy, že jde o důsledek srovnání terénu odstraněním svrchních uloženin v roce 1968 a následného ztuhnutí plochy pro zařízení staveniště. Docela vespod se v sondách nalézaly další uložení s archeologickými nálezy dokládajícími kumulaci materiálu, včetně větších balvanů. Skalního podloží bylo dosaženo pouze v severovýchodní části sondy II, spodní úroveň sondy I byla tvořena kumulací balvanů.

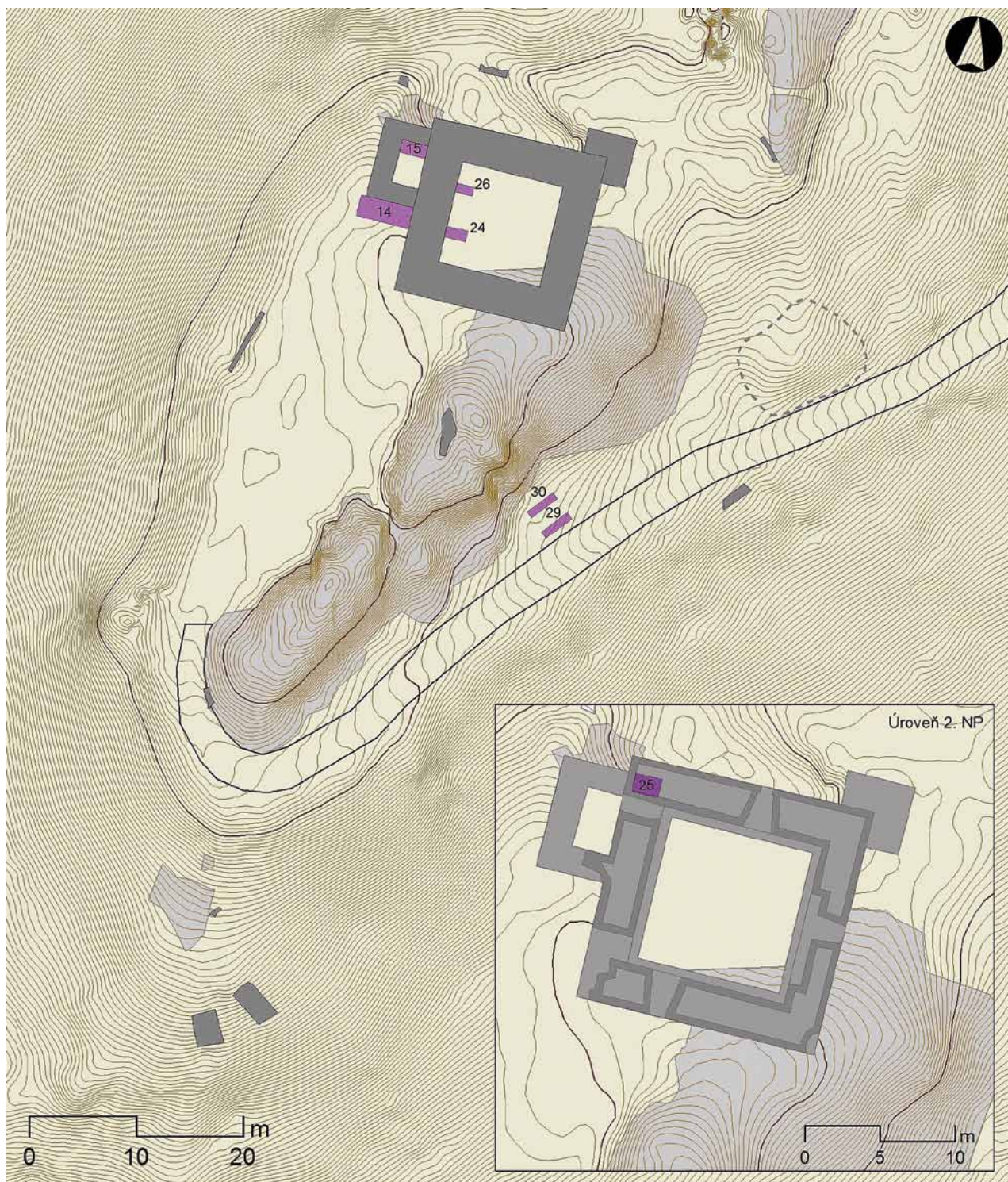
Drobný výzkum nepřinesl žádná podstatná zjištění. Nebyly nalezeny žádné doklady úpravy povrchu, který mohl (zejména pro starší období hradu) existovat ve větší hloubce, než bylo dno obou sond. Ověřené využití plochy stavební firmou při opravách zříceniny v letech 1968–1977 odpovídá soudobým fotografiím.

Z obou sond bylo vyzdvíženo 660 zlomků keramiky z 13.–16. století, v několika případech s nejistým přesahem do 12. století, dvacet čtyři zlomků kameniny pravděpodobně z 19. století, dvacet osm zlomků komorových a nádobkových kachlů převážně z 15.–16. století, tři zlomky prejzů, čtyři zlomky cihel a několik kousků mazanice. V ostatních skupinách nálezů se uplatňuje osmnáct železných předmětů (hřebíky, hřeb s polokulovitou hlavičkou, ostří nožů, tyčinkovité hraněné předměty a část kovární), z výrobního a stavebního odpadu jde o kousky malty, hrudku sklovitého materiálu s křemičitým pískem a uhlíky. Kuchyňský organický odpad zahrnuje 137 zvířecích kostí. Nálezy jsou součástí podsbírký ú. o. p. v Plzni Národního památkového ústavu.

2012–2013 – areál hradu (X; 31)

Plány areálu hradní zříceniny pořízené v minulosti jsou vesměs nevyhovující. Současně s vizuálním průzkumem

31 SOKOL, P.: Zřícenina hradu Přimda, Záchraný archeologický výzkum 2012.

Obr. 21. Přimda, areál zříceniny hradu a úroveň 1. patra donjonu. Prostorová identifikace archeologických výzkumů – sond v období let 1973–2012. Plochy sond (14, 15, 24–26, 29–30) jsou vyznačeny fialovou barvou. (S využitím geodetického zaměření PREKOP, F.; SOKOL, P., c. d., a zaměření úrovně 1. patra donjonu – Krejpl, 1962 – zpracovali P. Sokol, Ž. Sedláková, 2014)

zejména skalního hřebene zhruba uprostřed památky bylo pořízeno její nové zaměření. Vznikl nový plán celého areálu a obsáhlá fotografická dokumentace skalního hřebene (P. Sokol; spolupráce F. Prekop, ú. o. p. v Lokti Národního památkového ústavu).³² Na severní i jižní části skalního hřebene byly objeveny stopy různých konstrukcí (lůžka pro trámy, schody, další úpravy skály

tesáním, snad lůžko pro hradbu), fragment lomového zdiva na temeni severní části hřebene a dvě epigrafické památky z první poloviny 20. století (při jihovýchodním

32 SOKOL, P.: Zřícenina hradu Přimda, *Vizuální průzkum a geodetické zaměření hradního areálu v letech 2012–2013*. PREKOP, F.; SOKOL, P., c. d.

Obr. 22. Přimda, areál zříceniny hradu. Prostorová identifikace nemovitých archeologických nálezů v období let 1970–2012. Nálezy jsou vyznačeny růžovou barvou. (S využitím geodetického zaměření PREKOP, F.; SOKOL, P., c. d., zpracovali P. Sokol, Ž. Sedláková, 2014)

nároží donjonu a na východní straně jižní části hřebene). U zdi pod západní hranou nádvoří se podařilo očištěním západního líce z kvádrů ověřit její románský původ.

Během očišťování fragmentů zdiva severně od přístavku byl získán zlomek keramiky pravděpodobně z 14. století. Z povrchových vrypů na temeni severní části skalního hřebene pocházejí čtyři zlomky železných hřebíků. Nálezy jsou uloženy v ú. o. p. v Plzni Národního památkového ústavu.

Závěr

Souhrnně na závěr lze konstatovat, že zásahy do terénu v areálu zříceniny hradu Přimda jsou známy již od roku 1879 (1880). Mnohem více než archeologických výzkumů na této významné lokalitě proběhlo terénních zásahů nearcheologické povahy, které v průběhu přibližně osmdesáti let razantně změnil celkový vzhled památky (obr. 18–20). K tomu přispěla i ta skutečnost, že uvedené zásahy měly téměř vždy značný plošný rozsah. Poznatky z nich by bývaly jistě měly velký význam pro poznání vývoje a podoby hradu; pro akce od konce 19. století až do roku 1971 jsou však k dispozici jen velmi stručné

Prameny

Česká geologická služba, *Mapové aplikace* [online]. Praha, [cit. 2012-09-14]. Dostupné z WWW: <http://www.geology.cz/app/ciselniky/lokalizace/index.php?start_y=670000&start_x=1070000>.

a neúplné údaje, což se promítá i do míry spolehlivosti prostorového a věcného vymezení těchto akcí. Profesionální informace máme až počínaje prvním archeologickým výzkumem z roku 1973.

Archeologické výzkumy měly ve srovnání se zásahy nearcheologické povahy plošně menší rozsah a vždy reagovaly na postup stavebních prací (obr. 21). I proto nemohly přinést s několika výjimkami žádná zásadní zjištění (obr. 22). Za zmínku stojí především nález shodné úpravy podlahy v přízemí románské věže a v jejím přístavku (výzkumy v letech 1973, 2001 a 2003), poznatek o absenci komunikačního využití prostoru před přístavkem (výzkum v roce 1973) a stopy po požáru doložené nejen archeologickým výzkumem (2012), ale i nearcheologickými výkopy (1970–1971).

Plochy, které by bylo třeba archeologicky zkoumat, jsou na jedné straně poměrně početné, na straně druhé mnoho z nich je dnes již poškozeno, ne-li zcela zničeno zásahy amatérů. Rozsah a intenzitu těchto narušení lze přitom jen odhadovat; zpřesnění by mohl přinést právě jen badatelský archeologický výzkum.

Vzhledem k dosud nedostatečnému zpracování archivních pramenů z 19. a 20. století nelze vyloučit ani existenci dosud neznámých terénních zásahů z té doby.

Z uvedených důvodů vyplývá, že není možné přesněji plošně vymezit terény dosud archeologicky hodnotné vůči terénům už zničeným. Porovnáme-li v plánech plochy terénních zásahů, lze obecně předpokládat, že nedotčené či téměř nedotčené zůstávají plochy pod recentně spíše navýšenou západní hranou hradní plošiny a především v jižním cípu areálu, před zachovanými opěrnými pilíři zaniklého věžového stavení. Vzhledem k náznakům průběhu obvodové hradby, jak si ho můžeme představovat podle starších plánů a z dochovaných fragmentů včetně bloku zdiva v západním svahu pod ústím cesty (na plánech – obr. 18–22 – se jeví jako anomálie v průběhu vrstevnic), se nabízí ověření toho, zda hradba na západní straně areálu probíhala v linii dnešní hrany nádvoří nebo níže ve svahu. Na severní straně lze jen málo porušené terény předpokládat v prostoru mezi cestou a donjonem. Zde je však historický terén zakryt mohutnou vrstvou destrukce, přičemž bez výzkumu neumíme jednoznačně rozlišit, jaký podíl na současném reliéfu má tato destrukce a co je dáno například skalními výchozy. Značný archeologický potenciál má zřejmě destrukce první brány a navazujícího stavení. Pozornost si zaslouží také reliky zahloubených objektů na horním nádvoří: budovy při západním okraji nádvoří, jejíž spodní úroveň byla patrná do úprav nádvoří v roce 1968, a studny mezi touto budovou a horní bránou ve skalním hřebenu. Je pravděpodobné, že se oba tyto objekty zčásti dochovaly pod stávající úrovní nádvoří.

Článek vznikl jako součást vědeckovýzkumné práce Národního památkového ústavu podporované z dotace Ministerstva kultury v rámci úkolu DKRVO 10 H 3041 010.

Oznámení o vydání obecných právních předpisů. In *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*. 1962, částka 36. Praha, Ministerstvo spravedlnosti, 1962, s. 329–330.

Sbírky archeologických nálezů z objektů ve správě Národního památkového ústavu, podsbírká ú. o. p. v Plzni.

Literatura

BENEŠ, Antonín: Výzkumy expozitury Archeologického ústavu ČSAV v Plzni v Západočeském kraji v l. 1963–1972. In *Minulosti Západočeského kraje*. 10. Západočeské nakladatelství, Plzeň, 1974, s. 178.

DURDÍK, Tomáš: Přimda. In *Výzkumy v Čechách 1973*. Praha, Archeologický ústav ČSAV, 1975, s. 139–140.

DURDÍK, Tomáš: *Hrad Přimda*. Praha, Unicornis, 2007.

HEBER, František A.: *České hrady, zámky a tvrze, Západočeský kraj*. Praha, Argo, 2002.

KRUŠINOVÁ, Lenka: Přimda hrad. In *Výzkumy v Čechách 1984, 1985*. Praha, Archeologický ústav ČSAV, 1987, s. 176.

PREKOP, Filip; SOKOL, Petr: Nová zjištění na hradě Přimda, Vizuelní průzkum a zaměření areálu hradní zříceniny. *Zprávy památkové péče*. 2013, roč. 73, č. 5, s. 448–455.

PROCHÁZKA, Zdeněk; ŮLOVEC, Jiří: *Hrady, zámky a tvrze okresu Tachov*. 2. díl. Tachov, Okresní muzeum, 1990.

RAZÍM, Vladislav: K významu a stavební podobě románského hradu Přimda. *Průzkumy památek*. 2008, roč. 15, č. 1, s. 39–56.

RAZÍM, Vladislav: Die Burg Přimda in Westböhmen und die Möglichkeiten ihrer Deutung. *Burgen und Schlösser*. 2013, roč. 54, č. 4, s. 209–218.

SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*. 13. díl. Praha, Fr. Šimáček, 1905.

SOKOL, Petr: Z archeologie hradů a zámků Plzeňského kraje – Přimda. *Hláška*. 2004, roč. 10, č. 3, 41–43.

SOKOL, Petr; WIZOVSKÝ, Tomáš: Hrad Přimda – archeologický výzkum, ikonografická analýza a rozbor malt. In *Castellologica bohemica*. 9. Praha, Archeologický ústav AV ČR, 2004, s. 335–348.

Nepublikované zprávy

DURDÍK, T.: *Nálezová zpráva čj. 4808/73*. Praha, 1973. Archeologický ústav v Praze AV ČR.

DURDÍK, T.: *Nálezová zpráva čj. 7538/73*. Praha, 1973. Archeologický ústav v Praze AV ČR.

FOSTER, Linda; SEDLÁKOVÁ, Žaneta: *Archeologický atlas SH Švihov, Archeologické výzkumy v areálu hradu 1948–2012*. Plzeň, 2013. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

KOČANDRLE, Josef: *Přimda hrad, Nálezová zpráva k odklizení druhotně nasypných zemin za rok 1971*. Plzeň, 1971. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

KRUŠINOVÁ, Lenka: *Přimda – hrad, okr. Tachov, Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu 7/85*. Plzeň, 1986. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

SOKOL, Petr: *Zřícenina hradu Přimda, Vizuelní průzkum a geodetické zaměření hradního areálu v letech 2012–2013*. Plzeň, 2013. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

SOKOL, Petr: *Zřícenina hradu Přimda, Záchranný archeologický výzkum 2012*. Plzeň, 2014. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

SOKOL, Petr; FOSTER, Linda: *Přimda – hrad, okr. TC, Zpráva o archeologických zjištěních v roce 2003*. Plzeň, 2003. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

SOKOL, Petr; WIZOVSKÝ, Tomáš; ČIHÁKOVÁ, Linda: *Přimda – hrad, okr. Tachov, Nálezová zpráva o zjišťovacím a záchranném archeologickém výzkumu*. Plzeň, 2001. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

Summary

Archaeology at Přimda Castle

Keywords: *Přimda Castle — archaeological surveys — earthmoving works — archaeological terrain — repairs to castle ruins — archaeological atlas*

At Přimda Castle, earthmoving operations have already been known since 1879 (1880). Compared to archaeological surveys, a considerably higher number of non-archaeological earthmoving works have been accomplished on that historic site, vigorously altering the look of the castle complex in the course of approximately 80 years. In addition to the high number of those interventions, crucial has also been the fact that the non-archaeological activities almost always covered a larger surface than hitherto completed proper archaeological surveys. The yielded knowledge would have been of fundamental significance for learning the development and look of the castle. Unfortunately, as for the earlier works, carried out between the 19th century and 1971 exclusively in the absence of archaeologists, only quite terse and sometimes insufficient data are available, thereby adversely affecting the reliability of

the space and subject delimitations of those operations. Additional information, however, started appearing as late as 1973 in virtue of the first proper archaeological survey. In comparison with other earthmoving interventions, archaeological surveys always took place on a considerably smaller area, merely responding to the progress of ongoing construction works on the site. Consequently, with only a few exceptions, they have not brought substantial information regarding the look and development of the castle. Noteworthy are mainly the following findings: the identical surface treatment of both the Romanesque tower and the outbuilding, the ascertained failure to use the area in front of the outbuilding for communication purposes, as well as scorch-marks, substantiated not only by archaeological surveys, but also by non-archaeological excavations. On the one hand, there are quite numerous areas that should be subjected to archaeological surveys in order to glean knowledge on the castle's look and development; on the other hand, many of them have already been damaged or even destroyed by the mentioned incompetent excavations.

(Translated by Karel Matásek)

Mariánský sloup na náměstí Republiky v Plzni

Ke vzniku a opravám památky ve světle archivních pramenů

VIKTOR KOVAŘÍK – PAVEL ZAHRADNÍK

Příspěvek pojednává o jednom z nejvýznamnějších sochařských děl období baroka v Plzni, o sloupu se sochou Panny Marie (Madony) Plzeňské a dalšími sochami světců na náměstí Republiky. Kromě popisu památky autoři informují o okolnostech jejího vzniku v letech 1680–1681 a o všech známých opravách, jimiž prošla za dobu své existence až do současnosti. Opírají se při tom o vlastní archivní studium. Obrazová příloha je uvedena původní měřítynou sloupu z roku 1681 a zahrnuje několik většinou dosud nepublikovaných nebo jen málo známých historických fotografií.

Klíčová slova: Plzeň — mariánský sloup na náměstí Republiky — 1680/1681, 1714 — barokní sochařství — archivní dokumentace — opravy a restaurování

Sloup se sochou Panny Marie (Madony) Plzeňské a dalšími sochami světců patří do souboru pozoruhodných sochařských památek, o nichž bude pojednávat rozsáhlá připravovaná kniha o mariánských, trojičních a dalších světeckých sloupech a pilířích na celém území dnešního Plzeňského kraje. Tato kniha bude další v řadě publikací věnovaných tomuto pro české země tolik specifickému tématu.¹

Mariánský sloup na náměstí Republiky v historickém jádru města Plzně je – stejně jako mnoho jiných morových sloupů v českých zemích – výrazem vděčnosti obyvatel za záchranu před velkým morem v roce 1680. Pamětní spis, pořízený ještě asi v 18. století, ale zachovaný jen v opisu z 19. století, k tomu uvádí: „V roce 1680 vypukl ve Vídni mor a rozšířil se pak po celých Čechách; město Plzeň však dlouhou dobu zůstalo od něj uchráněno. Nejvyšší zemští úředníci uprchli 20. srpna z Prahy do Plzně, mezi nimi byli jmenovitě: nejvyšší purkrabí Bernard hrabě z Martinic, jeho zeť František hrabě Vrbna, nejvyšší zemský maršálek Jan hrabě z Kolovrat. Když však zanedlouho potom propukla nemoc i ve městě, byli nuceni opustit Plzeň a přeložit své sídlo do Klatov. Dne 22. září se tu na náměstí místo poutě na Svatou horu konalo slavnostní procesí s Nejsvětější svátostí a při této příležitosti zdejší městská rada se souhlasem měšťanstva složila slavnostní slib, že k odvrácení Božího hněvu a zmírnění moru postaví sloup ke cti a chvále Nejsvětější Matky Boží. Dne 24. října se podle tohoto slibu začaly kopat základy ke sloupu. Dne 7. listopadu byl k jeho stavbě položen základní kámen, a to nejdůstojnějším arciděkanem Alexiem Čapkem, primátorem Pavlem Martincem a mistrem Cypriánem Frozínem, v přítomnosti stavitelů [tj. dohlížitelů na stavbu] Václava Červenky, Václava Dvořáka a Františka Hostounského. Přiloženy byly mince, jež byly tehdy platné, s popisem stavby. Mistry této stavby sloupu byli: kameník Jan Milich, sochař Kristián Wiedemann a zedník Martin Novák.“²

O slavnostním slibu a položení základního kamene se zmiňuje i soudobý pramen, totiž pamětní kniha

arciděkana Jana A. Čapka, ve které se lze o události dočíst následující: „7. listopadu 1680. Já spolu s naším panem primátorem Pavlem Vojtěchem Martincem jsem za přítomnosti všech pánů konšelů a velkého množství měšťanů i lidu položil základní kámen k postavení sloupu na náměstí, který před nedávnem, 22. září, slavnostně slíbili ke cti Nejsvětější Panny postavit páni městští radní.“³

Sloup byl zjevně dokončen hned v následujícím roce 1681. Neodporuje tomu ani ta skutečnost, že až ke dni 28. 3. 1681 se v repertáři přijatých spisů pražské arcibiskupské konzistoře nachází tento stručný záznam: „Plzeňská městská rada žádá o povolení postavit sloup ke cti Nejsvětější Panny a o sobotách a mariánských svátcích zpívat litanie.“⁴ Tehdejší pražský arcibiskup Jan Bedřich z Valdštejna poté 15. 4. téhož roku udělil povolení k postavení mariánského sloupu „podle nám předloženého náčrtu (iuxta exhibitam nobis idaeam)“ a ke konání požadovaných pobožností.⁵ Ve skutečnosti byl ovšem sloup v této době zřejmě již dokončen či byl krátce před dokončením, neboť v již zmíněné pamětní knize arciděkana Čapka nalezneme tento zápis: „2. července r. 1681 na svátek Navštívení Panny Marie se konalo slavnostní procesí s korouhviemi všech cechů ke sloupu, postavenému podle slibu na náměstí.“⁶

1 ADAMCOVÁ, K. et al.: *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Plzeňském kraji*. Vydání knihy se plánuje na rok 2015. Za poskytnutí některých archivních materiálů autoři srdečně děkují Mgr. BcA. Z. Gläserové Lebedové.

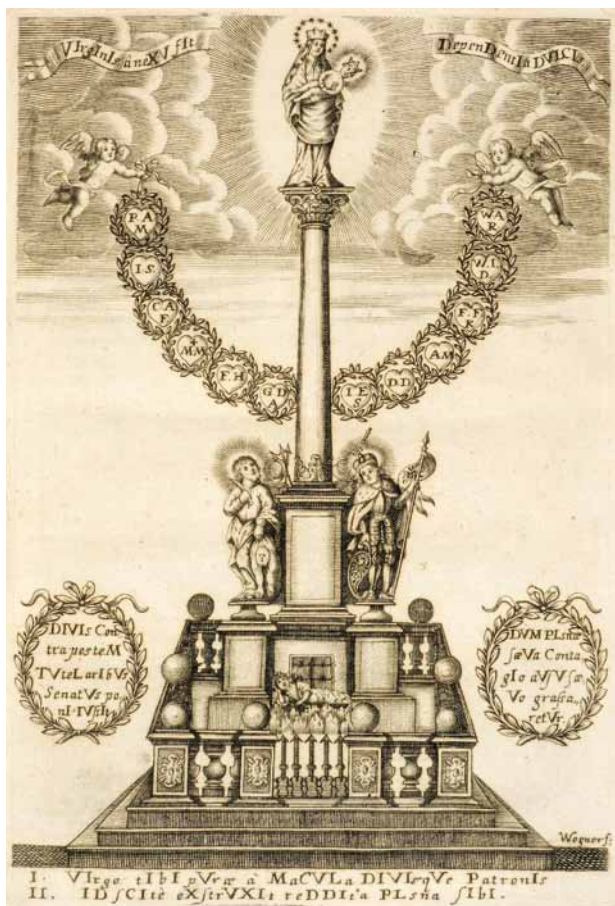
2 AMP, Místopisná sbírka Ladislava Lábka, kart. 6. Totéž, s drobnými gramatickými změnami a s jednou větou vynechanou, viz AMP, Archiv města Plzeň, inv. č. 259, Pamětní kniha Khussova 1842–1862, s. 124–125.

3 AMP, Arciděkanský úřad Plzeň, inv. č. 1, fol. 51r.

4 NA, APA I, sign. A 38/2, fol. 12r.

5 NA, APA I, sign. A 1/8, fol. 30r–31r.

6 AMP, Arciděkanský úřad Plzeň, inv. č. 1, fol. 71r.

Obr. 1. Plzeň, náměstí Republiky, sloup se sochou Madony plzeňské. Vyobrazení sloupu v roce jeho vztýčení. (Převzato z *Decades quatuor sacrorum anagrammatum, metrico artificio elaboratorum, honori urbis Plsnae dicatae, Pragae, 1681*, mědirytina za titulním listem, sign. Wogner f.; reprofoto Národní knihovna Praha, 2014)

Ještě v roce 1681 byl vydán útlý příležitostný spisek, obsahující několik latinských básní a nazvaný *Decades quatuor sacrorum anagrammatum, metrico artificio elaboratorum, honori urbis Plsnae dicatae*, který sepsali alumnové jezuitského semináře sv. Františka Xaverského v Praze na Novém Městě, rodáci z Plzně. Titulní ilustraci tohoto spisku tvoří mědirytina nově postaveného plzeňského mariánského sloupu, která je jeho nejstarším, pravděpodobně dosud nepublikovaným vyobrazením (obr. 1).

O další sochy byl sloup obohacen v roce 1714, tedy po dalším moru, jenž zasáhl Čechy včetně Plzně roku 1713. Dobový pamětní zápis o tom praví: „*Léta Páně 1714 d. 29. Novembris na učiněný slib slav. magistrátu a poděkování Pánu Bohu za odvrácení morové rány postavené byly na sloupe tři statue, totiž s. Františka Xaveria, s. Petra z Alkantary a svaté panny a mučednice Barbory, nato pak dne 2. Dec., jenž bylo v neděli, konala se processí po rynku s ozdobenými obrazy týchž již jmenovaných svatých patronův, při který pak velebný konvent dominikánský, tak i františkánský jest následoval, až k témuž sloupu, kdež nadjmenovaný tři statue od P. arciděkana Jana Václava Mezleckého posvěceny byly. Nato následovaly litanie lorentánský a zpívalo se Te Deum laudamus.*“⁷

Popis památky

Sloup se sochou Panny Marie (Madony) Plzeňské na náměstí Republiky v Plzni je kulturní památkou.⁸ Patří mezi velmi hodnotné a důležité příklady barokních mariánských sloupů, které ve městech v českých zemích vznikly v přímé souvislosti s morovou ranou v roce 1680. Odbornou literaturou bylo potvrzeno autorství ve dvou etapách vzniklé sochařské výzdoby a zhodnocen byl též její význam v rámci díla plzeňského raně barokního sochaře a řezbáře Kristiána Widemanna (Widmanna) a jeho syna a pokračovatele Lazara Widemanna (Widmanna).⁹

Připomeňme jen, že provádějícími řemeslníky na stavbě sloupu v roce 1681 byli kromě Kristiána Widemanna též další plzeňští měšťané: kamenický mistr Jan Mejlík (Meilick, Meylich, Milich) a zednický mistr Martin Novák. Kdo byl autorem architektonického návrhu a původcem ikonografického programu, není dosud známo. Výše zmíněný náčrt připojený k žádosti na pražskou konsistoř o povolení postavit sloup se nedochoval. Stejně tak není dosud známo jméno štafíra či štafírů, kteří jistě povrch kamene celé statue po jejím vzniku, tak jak bylo dobově zvykem, štafírovali a v plzeňském případě i zlatili; o tom, že povrch byl v minulosti opatřen nátěry, existují exaktní doklady v podobě vzorků odebraných a analyzovaných pro účely stratigrafie jednotlivých nátěrových vrstev (například u sochy sv. Petra z Alkantary).¹⁰

Mariánský sloup byl postaven v severní části náměstí (rynku), v prostoru mezi kostelem sv. Bartoloměje a renesanční budovou radnice, sídlem městské správy. Materiálem statue je středně až hrubozrnný pískovec s výraznými valouny heterogenní velikosti a světle šedé, místy okrové barvy. Jednoduchým architektonickým pojednáním sloup jednoznačně odkazuje na svůj starší vzor – sloup se sochou Panny Marie (Immaculaty) ze Staroměstského náměstí v Praze, jenž pochází z let 1650–1652 a sloužil jako oblíbený archetyp mnoha českých mariánských sloupů vzniklých ještě v 17. století.

Svými poměrně velkými rozměry, strohým architektonickým výrazem a nápadnou vertikálou dřívku se sochou Panny Marie ve vrcholu, hledící směrem na východ, sloup dominoval svému okolí, a to i v době, kdy poblíž ještě stála jedna z původních městských kašen, dále budova strážnice a řada stromů, jak je to vidět například na vyobrazeních náměstí z první poloviny 19. století.¹¹ Zajímavé je, že

7 AMP, Místopisná sbírka Ladislava Lábka, kart. 6. Tamtéž význam stejného obsahu v německém jazyce. Stejný německý zápis, jen s drobnými gramatickými změnami, viz AMP, Archiv města Plzeň, inv. č. 259, Pamětní kniha Khussova 1842–1862, s. 127–128.

8 Rejstř. č. 32164/4–177 Ústředního seznamu kulturních památek.

9 K tomu naposled KOVAŘÍK, V.: *Sochař Lazar Widemann (1697–1768) a jeho dílo v západních Čechách*, s. 35, 89–91 a d.

10 Dva vzorky byly odebrány 16. 4. 1997 řešitelským týmem v rámci zpracování grantového úkolu Ministerstva kultury *Morové sloupy v českých zemích* a následně laboratorně analyzovány.

11 Viz např. MERGL, J.: *Plzeňské pohledy a veduty čtyř století 1500–1900*, obr. 64 a 68.

Obr. 2. Plzeň, náměstí Republiky, sloup se sochou Madony plzeňské. Mariánská socha při pohledu od jihovýchodu. (Foto V. Kovařík, 2014)

na vrchol sloupu byla objednavateli určena ze zbožných, ale současně jistě i patriotických důvodů socha Madony, replika takzvané Madony plzeňské, opukové skulptury pocházející od Mistra Krumlovské madony snad z roku 1384(?) a umístěné na hlavním oltáři v městském kostele (katedrále) sv. Bartoloměje. Tato milostná socha, jejíž kult se nově rozvinul na konci 17. a během 18. století, byla hojně ctěna, vyhledávána poutníky z blízkého i vzdálenějšího

okolí a šířena v malovaných či sochařských replikách.¹² Není divu, že právě její replikou byl osazen morový sloup vztyčený hned vedle chrámu sv. Bartoloměje. Setkáváme se zde nejen s projevem silného barokního historismu, ale i zjevným příklonem k tradicím významného královského města.

Podstavec statue spočívá na ploše čtvercového půdorysu ohraničené po obvodu balustrádou a výrazně výškově oddělené od vydlážděné plochy náměstí celkem šesti schodišťovými stupni; to je ve srovnání s jinými sloupy v Čechách poměrně velký počet (obvykle to bývají tři stupně). Kovové ohrazení osazené do prvního stupně, včetně branky na čelní (východní) straně, vzniklo dodatečně až v roce 1891.¹³ Při všech čtyřech rozích první úrovně schodiště se nalézá osmiboký kamenný pilířek (patník). Balustráda není vysoká. Skládá se z hranolových pilířků, jejichž stěny určené pro pohled zvenčí jsou plasticky členěny vpadlým polem s rozetou. Pilířky stojí na nárožích a uprostřed obou bočních stran a zadní strany balustrády, kterou rozdělují do úseků s balustrami čtvercového průřezu. Čelní strana balustrády vypadá jinak: má dva mezilehlé pilířky a uprostřed mezi nimi je přerušena v partii příležitostného oltáře, kde se dnes nalézá otvor opatřený dvířky, tvarově korespondujícími s vnějším kovovým ohrazením památky. Jak dokládá výše zmíněné nejstarší známé zobrazení sloupu z roku 1681, právě tento otvor byl tehdy opatřen barokními kovanými dvířky. Podle stejného vyobrazení víme, že všechny pilířky balustrády měly původně ve svém vrcholu kamennou dekorativní kouli. Místo ní dostaly střední pilířky obou bočních stran a zadní strany balustrády v roce 1714 trojici nově doplněných soch.

Podstavec sloupu je hranolový, na čtvercovém půdorysu, tříetážový. V nárožích druhé etáže je obohacen čtyřmi zvláště připojenými pilíři s vpadlými obdélnými poli na stěnách. Tyto pilíře, oddělené od středového podstavce – jsou s ním spojeny pouze průběžnou římsou – slouží jako podstavce pro čtveřici soch, které jsou osazeny diagonálně vůči osé sloupu a pocházejí z doby jeho vzniku. Sochařskou výzdobu pilířů zhotovil Kristián Widemann. Tvoří ji patron města apoštol sv. Bartoloměj, obrácený směrem ke kostelu sv. Bartoloměje, český zemský světec a patron sv. Václav, jehož socha je orientována k budově radnice, sv. Florián, ochránce proti častým požárům, a dále sv. Roch, oblíbený patron proti nebezpečím spojeným s morovou nákazou, což je pochopitelné vzhledem k původnímu motivu vzniku statue. Před čelní stěnou druhé etáže podstavce sloupu je osazena socha další oblíbené patronky proti moru – sv. Rozálie Palermské. Je znázorněna ve spánku a v obvyklé ikonografii: s křížem v levici a opírající se o lebku na skalnatém terénu v imitaci jeskyňky v souladu s příslušnou legendou. Za světicí je osazena od roku 1931 pamětní mramorová deska s nápisem, jenž připomíná dvě opravy památky: *Roku 1681 nákladem Plzeňské obce na odvrácení morové rány postavena. Roku 1890 a znovu 1931 dobrovolnými příspěvky opravena.*

12 BAŽANTOVÁ, N. et al.: *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*. 3. díl, s. 649–651.

13 LÁBEK, L.: *Potulky po Plzni staré i nové*, s. 30–31.

Třetí etáž podstavce je tvořena čtyřbokým hranolem s obdélným vpadlým polem na každé stěně. Na něm stojí válcový dřík sloupu s korintskou hlavicí a barokní kamenosochařskou replikou milostné sochy Madony plzeňské ve vrcholu (obr. 2). Ve své spodní pětině je dřík zdoben výrazným a dobově oblíbeným motivem protáhlých akantových listů. Na čelní straně dříku nad akanty je dosud dobře patrná značka kamenického mistra Jana Mejlíka (obr. 3). – Kromě zlacených atributů v rukách světců a jejich svatozáří je u statue silně akcentován samotný sloup (pozlacení akantových listů a hlavice) a zlacená mariánská socha se svatozáří s dvanácti hvězdami.

Trojici soch z dílny Kristiána Widemanna, vytvořených zřejmě za vydatného přispění jeho tehdy mladého syna Lazara a obratně umístěných na středové pilířky balustrády za použití diagonálně pootočených plintů v roce 1714, bylo oslabeno původní silné výškové směřování sloupu. Sakrální rovina, kterou reprezentuje výběr světců na balustrádě, se posunula níže k ploše náměstí, přičemž došlo k dobově zdařilému propojení dvou světů: světa sakrálního a měšťanského (profánního). Dva světcové reprezentující řeholní společenství – jezuitský misionář sv. František Xaverský a v českém barokním sochařství poměrně málo zobrazovaný františkánský řeholník, asketa a reformátor sv. Petr z Alkantary (jeho socha tu byla zjevně postavena z podnětu plzeňského konventu františkánů) – byli osazeni na bočních stranách. Třetí socha v baroku velmi oblíbené patronky dobré smrti, mučednice a panny sv. Barbory s kalichem a hostií, na jejíž svátek dle dobových zpráv ustala morová nákaza v Plzni v roce roku 1713,¹⁴ stojí na balustrádě vzadu.

Z historie oprav a restaurování

První známá oprava sloupu či přinejmenším sochy Panny Marie se konala v roce 1814, tedy právě po stu letech od doplnění trojice soch od K. Widemanna roku 1714. Tato skutečnost byla zjištěna při opravě památky v roce 1931, což zaznamenal tehdejší plzeňský arciděkan Antonín Havelka: „První oprava sloupu byla konána r. 1814, jak dokazuje nadpis na koruně Madonny (německý): »Pozlaceno od zlatníka a restaurováno roku 1814.«“¹⁵

O další opravě sloupu, provedené v roce 1856 (obr. 4), takto referuje soudobý rukopis takzvané Khussovy pamětní knihy: „V měsíci květnu se tu rozšířila zvěst, že nejdůstojnější pan arciděkan [tj. Antonín Hlavan], aby zvěčnil své jméno, má úmysl morový sloup, jenž prý nestojí na patřičném místě a nadto je zneucťován trhovci, strhnout a postavit jej na jižní straně náměstí, a to mezi dvěma kamennými kašnami, když už dříve dal provést sbírku, jejíž výnos byl určen na renovaci tohoto sloupu a již se značnými obnosy zúčastnilo velmi mnoho měšťanů, zvláště žen. To způsobilo rozmrzelost a reptání mezi měšťany, kteří předvídali, že při přenášení dílu sloupu, částečně spojených tmelem, z největší části však železnými, olovem zalitými kleštinami, bude sloup zcela zničen, načež bude vyhodnocen jako nevhodný k celkové opravě a opuštěn; chtěli proto, aby morový sloup, který z vděčnosti vystavěli jejich předkové, zůstal nedotčen stát na stejném místě. Po živé debatě s panem krajským hejtmanem, který – jak se zdálo – byl málem

Obr. 3. Plzeň, náměstí Republiky, sloup se sochou Madony plzeňské. Spodní část dříku s kamenickou značkou Jana Mejlíka v úrovni těsně nad pozlacenými akantovými listy. (Foto V. Kovařík, 2014)

nakloněn názorům pana arciděkana, předali někteří měšťané nejdůstojnějšímu arciděkanovi jménem jiných měšťanů spis, ve kterém byla udána příčina, proč a v jakém roce a v jaký den dali plzeňská městská rada a měšťané sloup postavit, a pod kterým bylo připojeno nespočetné množství podpisů. Tu arciděkan odpověděl, že by si nebyl býval myslel, že jsou zdejší měšťané tak zbožní a tak zaujatí starozitností. Nezbyvalo tedy nic jiného, než obnosy, které byly sesbírány pouze na renovaci sloupu, použít k tomuto účelu; renovace byla svěřena zdejšímu štafírovi a pozlaccovači Václavu Heřmanovi.“¹⁶

Další zprávu o stejné události nám podává plzeňský kronikář M. Hruška: „V měsíci červnu 1856 sbíral obecní radní p. Josef Fürich dobrovolné příspěvky pro obnovení sv. Mariánské sochy na náměstí. Sbíрка zdařila se velmi

14 Svědectví kronik hovoří o morové nákaze, která v Plzni rádlila od 12. 9. 1713 a skončila právě o svátku sv. Barbory, kdy zemřel poslední z nakažených. AMP, Františkáni, kart. 1178, *Protocollum Conventus Plsnensis*.

15 HAVELKA, A.: *Nové zvony plzeňské, Anna Marie Bárta*, s. 80.

16 AMP, Archiv města Plzeň, inv. č. 259, Pamětní kniha Khussova 1842–1862, s. 202–203. Opis viz AMP, Místopisná sbírka Ladislava Lábka, kart. 6.

skvěle, tak že celá socha skvostně opravena byla. Při té příležitosti podal veledůstojný pan arciděkan dne 5. června t. r. k městské radě přání, aby tato socha, dříve než obnovena bude, na veliké náměstí přenesena byla, že by tím nejen citelé P. Marie potěšeni byli, nýbrž i náměstí ozdobeno bylo. O tomto návrhu pojednáno úředně, ano i konsistoř pražská dala své srozumění k přenesení této sochy, avšak přes to všecko ostala Mariánská socha státi na starém místě.¹⁷

Tehdy byl na sloup pořízen nový nápis, který však po několika desetiletích zanikl. Informují o tom rukopisné materiály Z. Wirtha pro kdysi jím připravovaný soupis plzeňských památek, ve kterých čteme: „Z té opravy byl na statui nápis, 1890 odstraněný: VDěČna VÍra obýVateLstVa pLzeňského tVto soChV ke CtI a ChVáLe bohoroDIČky postaVILA a liž sešLaV obnoVILA [chronogram dává letopočet 1856].“¹⁸

K dalším opravám památky došlo již v roce 1874. V zápisníku Čeňka Kříže o tom nacházíme tento stručný záznam: „Dne 25. července byla figura statue pozlacena a lešení ze statue bylo stejně jako figura sneseno. Pozlatil Schwarz pozlacovač v Plzni.“¹⁹ V místopisné sbírce L. Lábka existuje ještě tento výpis z denního tisku 29. 7. 1874: „Mariánský sloup na náměstí dává jeden dobrodinec nově a nádherně restaurovat. Měly by se opravit schody, které jsou v rozvalinách.“²⁰

O následující opravě sloupu se začalo jednat v roce 1889. Tehdejší arciděkan František Herold napsal 3. 12. 1889 purkmistrovskému úřadu: „V účtě podepsaný zamýšlí na vybidnutí mnohých zdejších osadníků z jara opravit sochu blah. Panny Marie na náměstí se nalézající, jakož i schody kolem této sochy valně již porouchané, a doufá, že značný náklad ten uhradí dobrovolnými příspěvky. Pročez dovoluje si obrátiti se na slavný purkmistrovský úřad obrátiti se [!] s uctivou prosbou, by i slavná obec král. města Plzně ráčila k obnově té nějakým laskavým darem přispěti, anať obnova ta i k ozdobě náměstí zajisté přispěje.“ V odpovědi, datované 6. prosince 1889, se píše: „Městská rada uznává nutnost této opravy, avšak dříve než-li k práci té se přikročí, bude též záhodno, aby zvláštní komise znalců podala návrh, jakým vhodným způsobem oprava tato provede by se měla a jaký bude vyžadovati náklad, načež pak příspěvek obce by se určití mohl. Za tím účelem usnesla se městská rada ve schůzi dne 3. t. m., by dobrozdání toto podali ve srozumění s Vámi pánové: Jan Cingros, kameník, Jos. Škorpil, architekt, a Karel Veselý, ingénieur a městský radní. Dovolují sobě Vám toto usnesení oznámiti s tím připomenutím, že pan K. Veselý byl zplnomocněn nadzminěné pány ku společně poradě s Vámi svolati.“²¹

Oprava byla krátce poté – v roce 1890 – skutečně provedena. O její realizaci referoval plzeňský denní tisk: „Socha P. Marie na náměstí. Předevčirem počalo se s budováním lešení kolem pomníku toho, který má býti důkladně zrenovován ...“ (11. 6. 1890), zatímco 23. 7. již čteme o pozlacení vrcholové sochy.²² Jako připomínka této opravy byla na sloup osazena mramorová deska, na podstavci dodnes dochovaná, o které A. Podlaha roku 1908 napsal: „Vpředu vsazena jest mramorová deska s nápisem: »Roku 1681 nákladem Plzeňské obce na odvrácení morové rány postavena, roku 1890 dobrovolnými příspěvky opravena.«“²³ Znění nápisu na rubu této pamětní desky podává A. Havelka

ve své publikaci z roku 1931: „Druhá oprava byla r. 1890, jak čteme na zadní straně pamětní desky: »Přičiněním vdp. P. Frant. Herolda, inful. arciděkana, a P. Augustina Strážka, staršího kaplana, byla statue tato obnovena a slavně posvěcena 15. VIII. 1890. Kamenickou práci a opravu provedl Tomáš Pechman, nátěr a pozlacení Antonín Gustav Görg, zábradlí nové sestavil Frant. Müller, vesměs z Plzně.«“²⁴

Právě zmíněné ohrazení však bylo kolem sloupu osazeno ve skutečnosti až v roce 1891, jak o tom informoval opět denní tisk, konkrétně 18. 3.: „Nová okrasa. Marian. sloup na náměstí opatřen kolkolem elegantní a velmi dovedně ukovanou mříží.“²⁵ Nové ohrazení (obr. 5) se však již od počátku setkávalo kromě pochvaly též s kritikou. Tak například 5. 3. 1892 o něm *Nové plzeňské noviny* napsaly: „A konečně dovolujeme si poukázati na ještě jeden pokles, který věci znalému cizinci o našem krasocitu prapodivných pojmů dáti musí. Socha Panny Marie na náměstí, provedená ve slohu barokním, byla opatřena mříží gothic-kou, která nadto byla sasazena do prvního stupně schodů. Nehledě ke slohovému poklesku, musíme vytýkati za hřích proti všem pravidlům krasochuti a konstrukce, když se podobná mříž, jejíž účelem jest zameziti přístup k jakémus objektu, přípevní na objekt samotný.“²⁶

K drobným poškozením sloupu docházelo i po opravě z roku 1890. Například 1. 2. 1913 sděloval Kroužek přátel starožitností v Plzni městské radě: „U památ. morového sloupu na náměstí jsou již delší dobu vypáčena železná dvířka a jest obava, by tyto někdo neodnesl neb oltářik za nimi se naléz. nepoškodil.“²⁷

Nebezpečí mariánskému sloupu na historickém náměstí v Plzni hrozilo po 28. 10. 1918, kdy se v Čechách, méně již na Moravě, barbarysky ničily sochy světců. V Plzni však místní úřady i vlastivědní pracovníci dokázali památku ochránit. A. Havelka v rukopisu svého díla *Mé životní vzpomínky a paměti* o tom napsal: „Ale přesto dne 5. listopadu (po návratu z Prahy) poslal jsem Národnímu výboru v Plzni přípis, kde jsem zdůraznil, že plzeňský mariánský sloup (stejně jako pražský) nebyl ani v nejmenším spojen s Bílou horou, a žádal jsem o jeho ochranu. V krajním pak případě, kdyby se jednalo o rozšíření vozovky u radnice, navrhoval jsem přenesení sloupu na jižní stranu kostela blíž ke Sternberské kapli. Starosta Mandl mi hned odpověděl: »Buďte bez starosti. Plzeň ví, jaký umělecký majetek má v tomto sloupu, a bude si jej chránit. Ostatně

17 HRUŠKA, M.; KORÁB, J.: *Knihy pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*, s. 587.

18 ÚDU AV ČR, Dokumentační a sbírkové fondy, Zdeněk Wirth, krabice XIX, svazek 3, fol. 313.

19 AMP, Místopisná sbírka Ladislava Lábka, kart. 6.

20 Tamtéž.

21 AMP, Archiv města Plzeň, kart. 1144, inv. č. 20399, sign. 20/VI 1889.

22 AMP, Místopisná sbírka Ladislava Lábka, kart. 6.

23 PODLAHA, A.: *Posvátná místa království Českého*, 2. díl, s. 241.

24 HAVELKA, A., c. d., s. 80–81.

25 AMP, Místopisná sbírka Ladislava Lábka, kart. 6.

26 Tamtéž.

27 AMP, Kroužek přátel starožitností v Plzni, inv. č. 21.

vozovka jest dost široká, takže ani přenesení není nutné. A – dodal – kolem sloupu běhal jsem jako kluk s ostatními a budoucí plzeňští kluci budou kolem něho běhat dál.« Radnice pak učinila i to opatření, že na balustrádu sloupu nesmí nikdo při veřejných projevech vystupovati. I později při celkové úpravě vozovky před radnicí vyřešily technické úřady plzeňské tuto otázku tak šetrně a prakticky, že mariánský sloup zůstal na svém původním místě a úpravou svého okolí velmi získal.²⁸

Na tomto místě je třeba uvést, že při různých větších shromážděních lidu v Plzni bylo i po roce 1918 zvykem obsazovat kvůli lepšímu výhledu nejen balustrádu sloupu, ale téměř celý sloup samotný. Dokládají to historické fotografie. Je na nich vidět, jak lidé stojí na schodišti po obvodu památky, na balustrádě a dokonce i na všech horizontálních plochách jednotlivých etáží podstavce, do slova mezi sochami (obr. 6).²⁹

Naopak projevem zbožné úcty byly časté květinové výzdoby sloupu. Jednalo se především o květiny ve velkých dřevěných truhlících osazených na balustrádě, případně o různé květinové festony či girlandy zavěšené hlavně na její čelní stěně a kolem kamenných koulí (obr. 7). Zvyk zdobit plzeňský mariánský sloup truhlíky s květinami se ostatně udržel dodnes.

Důkladná oprava sloupu byla provedena v roce 1931 (obr. 8, 9). Ještě předtím, roku 1929, došlo k menší úpravě zdejšího oltáře. L. Lábek o ní a o tehdejšímu stavu sloupu napsal: „Nejnovější (roku 1929) přidány k oltářníku dvě měděné, tepané lucerny. Dnes jest tato památka ve stavu velmi sešlém, balustráda orážena, sochy poškozeny (zejména sv. Václav).“³⁰ Tepané lucerny na kovaných konzolách, jejichž podobu zachycuje několik historických fotografií, byly v průběhu let zřejmě dvakrát vyměněny a posléze, při restaurování památky v osmdesátých letech 20. století, odstraněny ve shodě s tehdejšími pojetím památkové péče. Po konzolách luceren v místě jejich zapuštění do pilířů zbyly jen zatmelené otvory.

Už v roce 1929 probíhala jednání o chystané opravě,³¹ která byla nakonec svěřena plzeňskému sochaři Josefu Bezděkovi, jenž 5. 9. 1931 napsal A. Havelkovi: „Dovoluji si podat rozpočet na opravu Mariánského sloupu na náměstí Republiky v Plzni, a to: Očistění a zrestaurování sloupu a soch; ježto jsou tyto ve velmi schátralém stavu, musí se vysazovati novým kamenem, celé znovu přesekatí a vyzlatiti za úhrnnou cenu – Kč 20 000.“³² A. Havelka hned téhož dne napsal plzeňskému městskému úřadu: „V účtě podepsaný duchovní správce dovoluje si oznámiti, že po dohodě s akademickým sochařem Josefem Bezděkem z Plzně, Fügnerova ul. č. 12, zadal témuž sochaři restauraci mariánského sousoší (morového sloupu) na Náměstí republiky v Plzni, a žádám, aby městský úřad dal souhlas k postavení potřebného lešení. Při podrobné prohlídce jednotlivých soch bylo zjištěno, že čtyři výše postavené sochy jsou již ve velmi schátralém stavu a musí býti odborně konservovány a doplněny, kteroužto práci nutno vykonati hned, ještě před zimou, poněvadž jest nebezpečí, že vlivem zimní vlhka a mrazů budou úplně zničeny. Zásadní souhlas k opravě tohoto sousoší a k postavení lešení byl již městským úřadem dán, pouze bylo žádáno, abych oznámil jméno umělce, který bude restaurační práce obstarávat. Část potřebného nákladu mám pokrytu z dobrovolných darů;

zvýšený pak náklad doufám uhraditi další sbírkou a menší subvencí památkového úřadu, o kterou současně již žádám. Celkový náklad včetně důkladné konservace a doplnění poškozených soch, očistění celého sloupu, úpravy schodiště, pozlacení soch, lešení jest stanoven sochařem Josefem Bezděkem na 20 000 Kč, a dle toho, co jsem při prohlídce zjistil, pokládám tento náklad za přiměřený. Když by se tyto práce obstaraly levněji, projevil sochař Bezděk ochotu poskytnouti slevu, protože obnos 20 000 Kč jest dle ústního sdělení sochařova maximální v předpokladu, že by se vyskytly při samé opravě ještě další nutné zajišťovací práce, nežli dosud bylo zjištěno.“³³

7. 9. 1931 psal A. Havelka také Státnímu památkovému úřadu. Sdělil mu, že sloup „potřebuje velmi nutné opravy“, a dodal: „Po důkladné odborné prohlídce akademickým sochařem Josefem Bezděkem z Plzně, Fügnerova ul. č. 12, ve dnech 3. a 4. září 1931 u přítomnosti podepsaného duchovního správce bylo zjištěno, že jest nutno celé sousoší očistiti, jednotlivé části vyzlatiti, schodiště upravit. U čtyř soch (výše postavených) zjištěno, že jsou velmi rozrušeny, vlivem povětrnosti, části jich jsou opadané a hrozí jim úplná zkáza. Musí býti tedy odborně konservovány a doplněny. Spodnější sochy jsou v lepším stavu, ale také potřebují důkladné opravy. Stav sochy Plzeňské Madonny na sloupu nemohl býti zjištěn, a to se stane, až bude postaveno lešení; ale zdá se, že jest tato socha (snad) v dosti dobrém stavu, jsouc chráněna proti vlivům povětrnosti dobrým pozlacením. Bude však třeba zase ji důkladně pozlatiti a tak pro budoucnost zachovati. Máme k dispozici menší obnos věnovaný několika dárci na opravu tohoto sousoší a městský úřad plzeňský projevil zásadní souhlas s jeho opravou, když opatřím celý náklad na jeho restauraci. Vzhledem k tomu, že jest vážné nebezpečí, aby zmíněné čtyři sochy vlivem zimní povětrnosti do jara se neshroutily, zadal jsem již tuto conservační práci svrchu jmenovanému sochaři, poněvadž k dispozici jsoucí obnos stačí na tuto práci (mezi 8–10 tisíci Kč). Celkový náklad na opravu morového sloupu jest dle přiloženého rozpočtu Kč 20 000, tj. dvacet tisíc Kčsl., a sochař Bezděk doufá, že tohoto obnosu nepřekročí. Projevil pak i ochotu sleviti něco, pakli ostatní sochy (hlavně socha Madonny) jsou zachovalejší.“

Plzeňský arciděkan tedy žádal Státní památkový úřad, aby vzal opravu na vědomí, a zároveň prosil o udělení subvence.³⁴ V dalším dopise, datovaném 17. 9. 1931, A. Havelka podal městskému úřadu další informace o jednáních, jež zahájení opravy předcházela, a to počínaje rokem 1928: „K mému přípisu ze dne 5. 9. 1931 č. 5036 arcid. o nutnosti opravy morového sloupu a o zadání této opravy akadem. sochaři Bezděkovi dovoluji si dodatečně

28 AMP, Arciděkanský úřad Plzeň, inv. č. 3, fol. 126r–126v.

29 Viz další snímky z dubna roku 1919 dokumentující situaci na náměstí Republiky při dodatečném slavnostním pohřbu dvou organizátorů tzv. rumburské vzpoury, F. Nohy a S. Voďičky. AMP, Místopisná sbírka Ladislava Lábka, kart. 6.

30 LÁBEK, L., c. d., s. 31.

31 AMP, Místopisná sbírka Ladislava Lábka, kart. 6.

32 NA, SPS, kart. 410.

33 AMP, Archiv města Plzeň, kart. 1171, inv. č. 21161, sign. 11/VI 1931.

34 NA, SPS, kart. 410.

Obr. 4. Plzeň, náměstí Republiky, sloup se sochou Madony plzeňské. Pohled od jihozápadu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství, foto F. Fridrich, kolem roku 1865)

sdělit, že první podání v záležitosti opravy tohoto sloupu jsem zaslal městskému úřadu dne 19. 11. 1928 č. 6996 arciděk. s odůvodněním, že jsem dostal větší dar na tuto opravu. V tehdejšímu přípisu jsem žádal o souhlas s touto opravou a o dovolení postavit potřebné lešení. Oprava však nemohla být v roce 1929 provedena, poněvadž obnos, který jsem dostal (netto 8000 Kč – osm tisíc) nestačil dle rozpočtů, které jsem si od sochařů vyžádal. (Tak akad. sochař Šíp předložil rozpočet circa 18 000 Kč, akad. sochař Walter circa 14 000 Kč, ale oba po podrobnější prohlídce sochy prohlásili, že by to bylo pouze opravení soch bez konservování jejich pro budoucnost. To značilo: další veliký náklad.) Dárkyně obnosu projevila tedy přání, abych použil jejího daru – aspoň z části – na opravu křížového sousoší na Saském mostě, které jest také ve velmi sešlém stavu. A k opravě sloupu aby se přikročilo později, seje-li se ještě na dalších darech potřebný obnos. Zaslal jsem tedy městskému úřadu další přípis dne 11. 4. 1930 č. 1610 arcid., a třeba jsem obdržel příznivé vyřízení, nemohl jsem zahájit opravné práce, poněvadž v téže době bylo sděleno s veřejností, že Saský most bude rozšiřován s chodníky pro pěší. Jest tedy třeba sečkat s opravou tohoto křížového sousoší i ostatních soch na Saském mostě, až bude otázka rozšíření mostu definitivně vyřízena. Obdržev další dar na opravu morového sloupu ve výši 4000 Kč (čtyř tisíc Kč) netto zadal jsem opravu sloupu akad. sochaři Bezděkovi z Plzně, který po důkladném prohlédnutí sousoší zjistil, že

4 menší sochy jsou značně rozrušené povětrností a potřebují nejen doplnění zbývajících částí (hlavně ruk), ale i odborného konservování a tím zajištění pro další budoucnost. Mimo jiné bylo zjištěno, že hlavy u soch sv. Václava a sv. Bartoloměje jsou úplně odchlíplé u krku, a musili jsme je sejmuti, aby při stavbě lešení a náhodném zavazování o sochy nespadly a se nerozbily. Po tomto zjištění dal p. sochař Bezděk rozpočet na 20 000 Kč, za kterýžto obnos chce nejen sousoší opravit, ale i poškozené sochy doplnit a konservovat; přitom socha Madonny byla by nově ozlacená pravým zlatem. Dne 17. září t. r. sešla se komise zástupců stavebního úřadu a musea spolu s podepsaným duchovním správcem a bylo zjištěno, že stabilita sloupu jest vratká a že musí býti sloup zajištěn před pádem. Tím ovšem nastává nová situace, hlavně pokud se týká úhrady. Do výše 20 000 Kč mohl jsem se odvážit, maje po ruce obnos 13 200 Kč (včetně s úroky) a s nadějí, že památkový úřad poskytne nějakou subvenci, zbytek bych uhradil ze svých příjmů, když bych nedostal od nikoho žádného dalšího příspěvku. Na vratkou stabilitu sloupu mě upozornil sochař Bezděk, když bylo postaveno lešení; vystoupil jsem až na nejvyšší patro lešení a zjistil jsem totéž. Domníval jsem se však, není-li to subjektivní pocit člověka stojícího na lehkém lešení, které přirozeně také se chvěje a mimojedoucími vozy otrásá. Bude tedy třeba ještě podrobnějšího komisionálního prohlédnutí sloupu, hlavně co do stability jeho, aby mohly býti provedeny nutné zajišťovací

Obr. 5. Plzeň, náměstí Republiky, sloup se sochou Madony plzeňské. Pohled od severovýchodu. (Archiv města Plzně, foto Č. Hrbek, po roce 1900)

práce. Tento zvýšený náklad (nad 20 000 Kč) na sebe vzítí nemohu.“

A. Havelka žádal městský úřad o pomoc, ale jak víme z pozdější poznámky z 14. 1. 1932, náklad nakonec nepřesáhl 20 000 Kč, takže jeho žádost se stala bezpředmětnou. Městský úřad zato svolal na místo provádění opravy komisi a o průběhu jednání informoval 18. 9. 1931 své oddělení 21: „Podáním ze dne 5. září 1931 oznamuje p. arciděkan A. Havelka, že započal s prováděním oprav na sousoší morového sloupu na náměstí Republiky. Za tou příčinou konala se dne 7. září t. r. komise, které byli přítomni: Ph. Dr. F. Macháček, Ph. Dr. Jindřich Čadík, Ing. Lad. Fiala, arciděkan A. Havelka a V. Viktora. Účelem této komise bylo zjištění postupu oprav a konservace sousoší morového sloupu, hrazení a schodů, které provádí akad. sochař Josef Bezděk z Plzně. Komise ustanovila postup prováděných oprav a zjistila přitom, že sloup je nestabilní a že se pouhým dotykem rukou uchyluje od svislé osy a tudíž je nebezpečí, že by se mohl event. překotit a tím okolí ohrozit. Žádáme Vás, abyste vyšetřili tento stav věci ohledáním na místě a zařídili potřebné zabezpečení.“ Oddělení 21 nařízené ohledání provedlo a 5. 10. 1931 sdělilo městské radě: „Podle oznámení ze dne 8. září 1931 čís. 7330 opravuje se Mariánské sousoší na Nám. Republiky. Během provádění této opravy bylo dne 22. září 1931 vyšetřeno, v jakém stavu bezpečnostním a zejména sloup [!] nacházejí vzhledem k pochybnostem, jež byly při předchozím zjišťování shledány. Řízení zúčastnili se pozvaní na přiloženém oběžníku spolu se zástupcem Státního památkového úřadu arch. Pecánkem. Přitom bylo zjištěno následující: Domnělé závady po stránce bezpečnostní mohou se týkati toliko sloupu samotného a sochy na něm umístěné. Sloup sám je kulatý,

mimo patku 4.70 m vysoký s hlavici 70 cm vysokou, na níž umístěna jest socha 2.20 m vysoká. Průměr sloupu ve spodní části nad ozdobou nad patkou se nalézající měří 48 cm. Sloup zhotoven jest z hrubozrnného pískovce a skládá se z těchto částí: z patky asi 20 cm vysoké, vlastního sloupu, 470 cm vysokého, a z hlavice 70 cm vysoké. Uložení této hlavice na sloupu spočívá na olověné desce kolkolem jednak železnými klíny utažené, jednak dřevěnými klínky vyplněné. Příslušná spára jest 1 cm silná. Uložení sloupu na patním článku jest podobně uloženo, avšak olověná vložka tam nezjištěna, nýbrž toliko dřevěné vyklínování a železné klínky. Příslušná spára jest asi 5 mm silná. Osazení sochy na hlavici jest neporušeno. V obou shora zmíněných spárách jest dřevěná vložka vyhnulá a dá se odstraniti. Sloup sám při patřičném úderu možno rozechvěti, nikoliv však rozkymácti, což při ohledání bylo konstatováno, kteréžto chvění jest za určitých předpokladů pozorovatelné. Na základě tohoto ohledání shodli se účastníci na tom, že k řádnému zabezpečení při opravě shora popsaného sloupu stačí, když dřevěné vložky v obou spárách budou na patřičnou hloubku vyškrabány a na jejich místo zatemována nová olověná vložka, čímž upevnění sloupu nepozbude pružnosti a spáry obdrží opět pevnou výplň. Nebezpečí uvolnění sloupu předpokládati se nedá.“³⁵

Také Státní památkový úřad dohlížel na provádění opravy a jeho zástupce, Karel Pecánek, o ní 9. 10. 1931 napsal: „Telef. měst. staveb. úřadem v Plzni vyžádanou prohlídku sloupu na Nám. republiky v Plzni vykonal

35 AMP, Archiv města Plzeň, kart. 1171, inv. č. 21161, sign. 11/VI 1931.

Obr. 6. Plzeň, náměstí Republiky, sloup se sochou Madony plzeňské. Pohled od severovýchodu při slavnostním pohřbu F. Nohy a S. Vodičky, organizátorů takzvané rumburské vzpoury. (Archiv města Plzně, foto b. a., 1919)

podepsaný dne 22. září 1931 [...]. Oprava byla de facto již započata (čistěním a ztemováním arch. částí soklu ap.). Podepsaný zjistil, že sousoší v ranném baroku z žehrovičského pískovce provedené (1680) je celkem dobře udržené, až na několik defektů (roztrhaný kámen želez. kramlemi), jež lze snadno odstraniti, ježto utržené části (2 hlavy světců, ruka) jsou intaktní a nasadí se pomocí bronz. spojek. Bylo žádáno, aby všechny želez. skoby a p. byly nahrazeny mosaznými či bronz., spáry řádně vytmeleny uměl. kamenem a sloup (nesoucí Madonu) zpevněn v pateční spáře zatemováním olova [...]. Čištění kamene provádí se staveb. fluatem. Žádáno za zřízení řádného odvodnění spodního plateau (ku parapetu) ev. asfaltem comprim. a ev. odkanalizováním této plochy, aby voda se nevsakovala do základu. Rovněž doporučeno přeložení stupňů kamenných, jež jsou rozestouplé, a jich podezdění.³⁶

Opravy památky si všímal denní tisk. Český směr 15. 10. 1931 čtenáře informoval: „Morový sloup na Náměstí republiky bude opraven ke dni 25. října, až na nové koruny pro Madonu a Jesulátko, které budou upevněny ke konci listopadu. Pro zajímavost sdělujeme, že sochař v roce 1681 do ruky Jesulátka místo obvyklého jablka vložil stylisovanou lebku. Celková oprava sloupu přijde na 20 000 Kč.“³⁷

A. Havelka, hlavní iniciátor obnovy sloupu, se o ní zmínil ve své publikaci vydané právě roku 1931, věnované

jinak pořízení nových zvonů do plzeňského chrámu sv. Bartoloměje. K popisu pamětní desky, jež se na sloupu nacházela, tehdy dodal: „Za deskou jest v pilíři vytesaný prostor, do něhož bude vložena měděná skříňka s pamětními spisy o dnešní opravě sloupu a nových zvonech plzeňských.“³⁸ O kus dále pak ještě připojil: „K tomuto nápisu [tj. z r. 1890] připojen jest nyní doplněk: »Po čtyřiceti letech znovu byl opraven morový sloup péčí inful. arciděkana Antonína Havelky a zásluhou dobrodinců, hlavně pí. Marie Smítkové a p. Ant. Lišky z Plzně, a slavně posvěcen 25. X. 1931. – Sochařskou práci vykonal akad. sochař Josef Bezděk, pozlacení sochy a ostatních součástí František Kohout, novou pamětní desku zhotovil Karel Kůmpel, vesměs z Plzně. – Matičko Boží, chraň naše město i stát.« Sloup, který nese sochu Plzeňské Madonny, byl ve svém připojení k svému základu upevněn a tak úplně zabezpečen před pádem. Schodiště i balustrády byly opraveny, dle pokynů úřadů (hlavně Památkového) doplněny; taktéž sochy, které byly již velmi poškozené povětrností, byly opraveny a pro budoucnost konservací zajištěny. Při prohlídce korunek

36 NA, SPS, kart. 410.

37 AMP, Místopisná sbírka Ladislava Lábka, kart. 6.

38 HAVELKA, A., c. d., s. 79.

bylo zjištěno, že slaboučkový plech měděný, z něhož byly zhotoveny před 250 lety, jest úplně rozrušen, a proto byly od firmy Velebilovy z Plzně objednány nové koruny ze silného (2 mm) měděného plechu, silně v ohni zlacené.³⁹

Svou pozornost akci věnoval také plzeňský vlastivědný pracovník L. Lábek, jenž napsal: „Marianský sloup morový. Během měsíce října 1931 byla provedena rozsáhlejší oprava sloupu sochařem Josefem Bezděkou z Plzně. Zurážené části soch doplněny, dřík vyztužen, socha Madonny nově pozlacená. Měděné tepané a pozlacené korunky budou nahrazeny novými. Na větší z nich zjištěn německý nápis: »Pozlacená od zlatníka a restaurováno roku 1814«. Stará pověst o umrlčí hlavě v rukách Ježíška doznala svého potvrzení. Sochař Kristian Wiedemann skutečně na místo koule vytesal lebku. Vyměněna má být též pamětní deska na podstavci sloupu a za ní vložena schránka s pamětní listinou.“⁴⁰

K další opravě mariánského sloupu na náměstí Republiky v Plzni došlo hned po druhé světové válce, v roce 1946 (celkový stav krátce před opravou – viz obr. 10). 8. 7. 1946 poslal Miroslav Böswart, sochař a restaurátor z Prahy-Břevnova, Místnímu národnímu výboru statutárního města Plzně rozpočet akce, kde uvedl: „Rozpočet na restauraci a konservaci morového sloupu na náměstí v Plzni. Znovu zřízení, t. j. oprava všech soch, sloupu i balustrády znamená důkladné očištění od prachů, špíny a zbytků fermežových barev až na čistý původní kámen. Odstranění všech vyhnílených částí a ložisk až na zdravé jádro kamene. Doplnění, modelování všech chybících částí a partií do původního tvaru umělým kamenem, ve stejné struktuře i barvě původního kamene, by nebyl rušen estetický jeho ráz. Po dokončení přísně odborných prací bude celé sousoší morového sloupu konservováno impregnačním postříkem proti vlivům povětrnostním. Za takto odbornou opravu celého morového sloupu se čítá paušál – Kčs 34 100. V ceně není započítáno postavení a rozebrání potřebného lešení. Práce by trvala asi 4 neděle.“ Plzeňský národní výbor 5. 9. 1946 podal zprávu o celé záležitosti Státnímu památkovému úřadu: „Rada MNV rozhodla ve schůzi konané dne 2. t. m., aby byly opraveny sgrafitové omítky na hlavním průčelí a ve dvoře městské radnice a dále aby byl opraven morový sloup stojící před radnicí, jehož dřík a deska na podstavci sloupu jsou prasklé a sochy značně poškozené. Zasílám opis nabídek akad. sochaře Miroslava Böswarta na provedení těchto oprav k posouzení. Jakmile dojde souhlas památkového úřadu s těmito nabídkami, bude p. Böswart vyzván, aby ihned přikročil k provádění prací, aby obě opravy byly dokončeny ještě před prvními podzimními mrazy. Prosím o brzké vyřízení, neboť při oddálení práce by voda unikla do trhlin morového sloupu za mrazu mohla způsobiti i zřícení se sloupu.“

V dalším dopisu z 19. 9. 1946 Místní národní výbor statutárního města Plzně požádal Zemský národní výbor v Praze o subvenci. V této žádosti čteme: „Při letošní prohlídce sloupu za přítomnosti zástupce Stát. památkového úřadu pana tech. rady Ing. Dr. V. Šebka bylo zjištěno, že sochy jsou značně poškozeny, neboť jim chybí prsty, ruce, části hlavy apod., a že hlavice sloupu a horní část dříku jsou veskrze prasklé a že i deska, na které sloup stojí, má trhlinu. Tyto trhliny jsou velice nebezpečné, neboť [voda] uniká do trhlin za mrazu by mohla přivoditi i zřícení se sloupu. S ohledem na hrozící nebezpečí vyzvala obec města Plzně akad. sochaře

M. Böswarta k podání nabídky na opravu morového sloupu a ve schůzi konané dne 2. září t. m. rozhodla rada MNV, aby oprava sloupu byla zadána sochaři Böswartovi po předchozím schválení nabídky Stát. památkovým úřadem. Oprava morového sloupu vyžádá si nákladu: Podle nabídky sochaře M. Böswarta Kčs 34 100, stavba a opětné rozbourání lešení podle ofert. říz. Kčs 18 000, celkem Kčs 52 100.“⁴¹

Dne 31. 9. 1946 se začalo se stavbou lešení;⁴² následně mohla být oprava sloupu zahájena. Národní výbor podal o tom informaci Státní památkovému úřadu 3. 10. 1946: „Oznamuji, že dnešního dne přijel do Plzně akad. sochař M. Böswart a započal s opravou morového sloupu.“ 25. 10. 1946 si sloup prohlédl zástupce památkového úřadu a opravy schválil. Konstatoval přitom, že byly provedeny odborně a že nevykazují žádných závad.

Ústřední národní výbor statutárního města Plzně poté v dopisu z 16. 11. 1946 sdělil Státnímu památkovému úřadu: „Restaurační práce provedl akad. sochař M. Böswart z Prahy. Práce byla dokončena a kolaudována dne 25. října t. r.“ Pokud jde o výdaje, je v tomto dopise uvedeno, že byly stejné jako v žádosti z 19. 9., navíc přibýlo jen 480 Kč za „zhotovení a osazení železného kruhu.“ (Tím byla míněna železná spona na dříku, v úrovni pod hlavicí sloupu.)

Státní památkový úřad 17. 12. 1946 informoval o provedené opravě ministerstvo školství a osvěty. V důvodové zprávě se konstatovalo: „Vlivem doby a povětrnosti byl sloup značně porušen jak v sochařských partiích, tak v konstruktivních částech. Proto byla v letošním roce provedena důkladná oprava. Chybějící části soch byly doplněny, kámen byl konservován. Dřík sloupu byl stažen kovovým kruhem.“ – Až poté, 30. 12. 1946, Ministerstvo školství a osvěty poukázalo národnímu výboru v Plzni subvenci ve výši 28 000 Kč.⁴³

V roce 1964 sloup restaurovali sochaři J. Antek, A. Číhal a J. Laštovička. 19. 12. 1964 bylo jejich dílo zkolaudováno. V zápisu z kolaudace se o provedeném zásahu praví: „Práce byla provedena v rozsahu nabídky s rekonstrukcemi odpadlých částí z umělého kamene, kromě zlacení, které nebylo možno provést. Provedené práce byly provedeny dobře, je možno doporučit investoru k převzetí. Na jaře restaurátoři přejdou patinování a provedou konservační postřík.“⁴⁴ Podle jiné zprávy také „v tomto roce probíhaly opravy na schodišti vedoucí k podstavci a na kamenné balustrádě.“⁴⁵

Po více než dvaceti letech, v období let 1985–1987, sloup restaurovali postupně ve třech etapách sochaři J. Kaifosz, M. Tomšej a J. Volf. Všech sedm soch mimo vrcholovou Madonu bylo ze sloupu sejmuto již v prosinci roku 1984. Ještě před započítáním restaurátorských prací sdělil 15. 2. 1985 odbor kultury Národního výboru města Plzně restaurátorské komisi ministerstva kultury svůj dosavadní postup ve věci následujícím způsobem (zčásti alibisticky a tendenčně): „Vzhledem k tomu, že technický

39 HAVELKA, A., c. d., s. 81.

40 LÁBEK, L., c. d., s. 178.

41 NA, SPS, kart. 410.

42 AMP, Místopisná sbírka Ladislava Lábka, kart. 6.

43 NA, SPS, kart. 410.

44 ANTEK, J.; ČÍHAL, A.; LAŠTOVIČKA, J.: *Morový sloup na náměstí*.

45 POHOŘALÁ, L.: *Morový sloup v Plzni*, s. 26.

Obr. 7. Plzeň, náměstí Republiky, sloup se sochou Madony plzeňské. Pohled od severovýchodu, na kterém se uplatňuje soudobá květinová výzdoba památky. (Západočeské muzeum v Plzni, foto Balley, 1. třetina 20. století)

stav morového sloupu byl již havarijní, bylo nutné jej v co nejkratší době zajistit, neboť vlastní sloup s Madonou je vychýlen cca o 30 cm. Rovněž sochy na balustrádě hrozily zřícením, jelikož kámen je již výrazně zvětřalý. Celková architektura sloupu neodpovídá současným bezpečnostním požadavkům. Při případném zřícení některé části by mohlo dojít k vážnému ohrožení kolemjdoucích chodců. Požádali jsme proto koncem minulého roku výtvarníka a restaurátora s. J. Šindeláře, aby morový sloup a jeho jednotlivé sochy předběžně zajistil. V tomto směru nám ochotně vyhověl bez nároku na honorář. Jiný způsob zajištění (ohrazení, vzpěry apod.) ostatně nebyl možný, neboť morový sloup stojí na exponovaném místě v centru historického jádra Plzně před radnicí, které se v rámci oslav 40. výročí osvobození uvádí do pořádku.“

Restaurátoři nejprve 9. 4. 1985 sestavili rozpočet. Ten obsahoval i popis stavu památky, který byl podle autorů zprávy havarijní. Dřík sloupu byl vykloněn mimo osu. Železný čep procházející horní částí dřívku a hlavičky byl zkorodovaný, působil praskliny v obou těchto částech památky, přičemž statika sochy Madony byla ohrožena. Sochy, deponované provizorně na ne zcela vhodném místě mimo náměstí Republiky, byly poškozené; měly uražené hlavy, poničené či zcela rozpadlé a chybějící končetiny.⁴⁶ Socha Panny Marie měla kvůli zkorodované svatozáři roztrženou část hlavy. V havarijním stavu byla také balustráda a obvodové schodiště. Kovové zábradlí bylo narušeno korozi i mechanicky. Některé jeho zdobné prvky chyběly.

Během první etapy prací byl restaurován vlastní sloup včetně sochy Madony. Jak se uvádí v restaurátorské zprávě, statik po důkladné prohlídce sloupu konstatoval, že demontáž sochy Panny Marie není vhodná. Bylo doporučeno narovnat vykloněný dřív a staticky ho zajistit. Během prací se zjistilo, že Madona se svými atributy a rovněž hlavičky sloupu a akantové listy v jeho spodní části měly původně, až do 20. století, zlacení, a proto byly tyto prvky opět pozlaceny. Po sejmutí svatozáře a koruny Madony, její odtržené hlavy a koruny Jezulátka byl kámen očištěn od přírodních nečistot a zbaven zvětřalých míst. Dále byla provedena injektáž prasklin hlavičky a dřívku epoxidovou pryskyřicí. Stejným materiálem restaurátoři přichytili na čep hlavu Madony. Chybějící části mariánské sochy, hlavičky a dřívku sloupu byly doplněny umělým kamenem ve složení pryskyřice s pískem. Dřík byl před zásahem podložen železnými klínky, které na návětrné straně vlivem koroze zvětšily svůj objem, a tím způsobily vychýlení sloupu. Všechny tyto klínky byly proto vyjmuty. Následně došlo podle možností k vyrovnání sloupu do svislice pomocí dubových klínků, a beton posloužil jako výplň mezery. V závěru první etapy restaurování se vrátilo na sloup zpět pasířsky opravené a pozlacené atributy.⁴⁷

Ve zprávě o prohlídce provedeného díla z 27. 11. 1985 je zajímavá nepřímá zmínka o tehdejšímu způsobu ztmavování povrchu sochařských děl, konkrétně o tom, že „byla probírána otázka barevnosti restaur. částí a restaurátoři souhlasí, že v příštím roce provedou úpravu, tj. zesvětlení.“⁴⁸

V roce 1986 se uskutečnila druhá etapa akce. Týkala se restaurování a nového osazení celé zbylé sochařské výzdoby. Sochy byly podle restaurátorské zprávy před zásahem ve velmi špatném stavu; pískovec podléhal lokálně silně

Obr. 8. Plzeň, náměstí Republiky, sloup se sochou Madony plzeňské. Průhled lešením vzhůru na nově pozlacenou mariánskou sochu při jejím restaurování v roce 1931(?). (Archiv města Plzně, foto b. a., asi 1931)

korozi. Při opravách v minulosti se uplatnily železné čepy, které narušily soudržnost kamene. Všechny plastiky byly očištěny a nevhodné tmely odstraněny. Z odpadlé hlavy sochy sv. Václava se zachovala pouze obličejová část. Ruka světce držící praporec byla novodobá, zhotovená z betonu. Prvky drapérie oděvu chyběly, zčásti dochovaný atribut se nedal podle názoru restaurátorů použít. Sv. Florián měl též odpadlou hlavu, předtím slepovanou. Jeho pravou ruku roztrhl kovový čep na několik dílů, přičemž některé z nich se nedochovaly. Stejně jako u sv. Václava vzaly za své části drapérie. Pokud jde o sochu sv. Rocha, dolní část levé ruky až po předloktí byla nevhodně provedena z betonu na železný čep, který způsobil její rozpad. Scházela část lemu světce klobouku, drapérie a jiné plastické prvky. Atributy už neexistovaly. U sochy sv. Bartoloměje byla odpadlá hlava. Celá levá ruka s ramenem a partíí zad a drapérií chyběla. Narušeny byly modelační prvky obličeje a drapérie.

46 Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, spisový archiv. Dopis Národního výboru Města Plzně, odboru kultury (čj. kult/85/Eli) ze dne 26. 9. 1985 o nevhodném uložení plastik sejmutých ze sloupu: „[...] Kontrolou bylo zjištěno nevhodné uložení plastik a možnost rychlého zhoršení jejich současně, již neutěšeného stavu [...]“.

47 NA, ČFVU, kart. 929, fasc. 554, období 1985.

48 Tamtéž. Viz též Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, spisový archiv.

Atributy se opět nedochovaly. Na soše sv. Barbory koroze kamene poškodila zejména ruku s kalichem, dále obličej a některé detaily drapérie a končetin. Socha sv. Petra z Alkantary se vyznačovala tím, že pravá ruka světce držící kříž prošla v minulosti nevhodnou rekonstrukcí, scházela drapérie ve velkém rozsahu a část podstavce. U sochy sv. Františka Xaverského byly ulomeny celé kusy drapérie, koroze kamene narušila nárt pravé nohy s prsty. Socha sv. Rozálie měla poškozenou drapérii, jinak byla celkem v dobrém stavu.

Restaurátoři odstranili ze soch přírodní nečistoty, zkorodovaný kámen a nevhodné mladší doplňky. Dochovaná část obličejů sv. Václava byla přilepena pryskyřicí na měděný čep. Čapka, vlasy, krk a prvky drapérie byly vytvořeny v umělém kameni. Chybějící levá ruka byla nově vymodelována; byla zhotovena její klínová forma a proveden výdusek v umělém kameni ve složení pryskyřice s pískem. Části chybějící modelace byly doplněny v umělém kameni. Atribut světce byl proveden nově z mědi a pozlacen. Obdobně a za použití shodných materiálů proběhlo restaurování i dalších soch. Koroze narušila zřejmě nejvíce sochu sv. Bartoloměje. Byla doplněna modelace její obličejové části, drapérie a končetin. U sochy sv. Petra z Alkantary bylo třeba kromě jiného vytvořit novou pravou ruku, dále velkou část drapérie s krajkou včetně podstavce. U sochy sv. Františka Xaverského byla uražená část drapérie přilepena na měděné čepy, světcův nárt s prsty byl domodelován. U sochy sv. Barbory restaurátoři nově provedli chybějící část ruky s pohárem, obličejové partie a prvky drapérie. Všechny doplňky z umělého kamene, jak se uvádí v restaurátorské zprávě, byly barevně sjednoceny.⁴⁹

V roce 1987 proběhla závěrečná třetí etapa restaurování, která zahrnovala restaurování veškeré architektury sloupu, jeho balustrády a schodiště kolem něho. Stav architektonických prvků byl opět havarijní. Kámen se místy rozpadal. Části říms byly odpadlé. Na povrchu se objevovalo mnoho prasklin s odpadlými okraji. Modelace sochařsky utvářeného terénu pod sv. Rozálií z větší části chyběla. Ze spár mezi kvádry tvořícími základnu pro celou střední část památky, jejichž hrany byly narušeny, zmizela výplň. Kuželky balustrády se rozpadaly. Dekoratívni prvky na pilířcích byly na mnoha místech odpadlé, schody místy uvolněné, spárovací tmel scházel buď docela, nebo byl popraskaný.

Architektonické prvky byly očištěny a zbaveny přírodních nečistot, uvolněné vysprávky a zkorodovaný kámen byly odstraněny. Na místech, kde vznikla potřeba větších donášek, se v souladu s tehdejší restaurátorskou praxí použila měděná armatura kotvená olovem. Byly odstraněny zbytky železných konzol někdejších luceren, jejichž kotvení korodovalo a působilo praskliny na pilířcích pod sochami sv. Bartoloměje a sv. Václava (na výrobu a osazení nových luceren na sloup zpět už nedošlo). Všechny chybějící části architektury byly doplněny. Byly vytmeleny praskliny a spáry kvádrů v základně památky. Byla domodelována plastická část podstavce sochy sv. Rozálie, jakož i zdobné prvky na sloupcích balustrády. Devět nejvíce poškozených původních baluster bylo odstraněno a vyměněno za výdusky. Zbývající poškozené balustry byly dotmeleny. Část obvodového schodiště byla rozebrána a znovu uložena do betonu. Obvodová betonová zídka

Obr. 9. Plzeň, náměstí Republiky, sloup se sochou Madony plzeňské. Pohled od severovýchodu. Dokončovací restaurátorské práce na kovových prvcích mariánské sochy v roce 1931(?). (Archiv města Plzně, foto b. a., asi 1931)

byla v narušených místech vysekána a nově doplněna, současně byly zhotoveny průduchy na větrání základu. Na závěr se provedlo barevné sjednocení všech prvků statue a jejich hydrofobizace.⁵⁰

V roce 1997 se ujal udržovacích prací na sloupu restaurátorským způsobem J. Šindelář. Podle restaurátorské zprávy byl kamenný povrch statue před zahájením akce silně znečištěn spadem, některé části modelace soch chyběly. Kámen „byl narušen postupující erozí – uvolňováním povrchové krusty kamene a odlupováním. Vlivem povětrnostních vlivů došlo v místech restaurátorských vysprávek k vymytí barevné retuše a uvolnění plomb. Detailní průzkum prokázal značný počet erozí narušených partií. Horizontálně exponované části statue byly napadeny náletovou vegetací. Hlavní sloup s replikou Madony byl v relativně dobrém stavu, zlacení bylo v pořádku.“ Mělo se jednat pouze o pravidelnou údržbu sochařské výzdoby.

49 KAIFOSZ, J.; TOMŠEJ, M.; VOLF, J.: *Restaurátorská zpráva, II. etapa restaurátorských prací morového sloupu na nám. Republiky v Plzni.*

50 TOMŠEJ, M.; VOLF, J.: *Restaurátorská zpráva, III. etapa restaurátorských prací na morovém sloupu na náměstí Republiky v Plzni.*

Detailní průzkum však prokázal rozsáhlejší narušení kamene, než se původně předpokládalo. Povrch soch byl „[...] nejprve odmaštěn a očištěn od spadových nečistot a zbaven náletové vegetace. Navětralé partie byly fixovány zpevňujícím prostředkem. Četné uvolněné vysprávký z předchozích oprav byly odstraněny. Tyto a další chybějící části modelace byly doplněny ve hmotě probarvenou směsí na bázi umělého kamene strukturálně a barevnostně pojednanou ve shodě s originálním kamenem. Podle fotodokumentace byla rekonstruována chybějící světcova paže, vymodelována ve směsi umělého kamene a na čep upevněna v místě zlomu. Povrch skulptur i architektury sloupu byl barevně sjednocen a zafixován hydrofobním konzervačním prostředkem.“⁵¹

Na podzim roku 2001 se přikročilo k restaurování schodiště a balustrády, které bylo svěřeno K. Granátovi, a kovového ohrazení, což byla práce M. Hrona. Krátce po zahájení akce, 7. 9. 2001, vypracovala stavební firma *Pegisan s. r. o.* technologický způsob zajištění schodiště, neboť „při uvolnění dolních stupňů schodiště byl zjištěn nestabilní stav podloží, které bylo nutno vzhledem k nezbytnosti zajištění statiky celého objektu zpevnit. Zpevňování podloží bylo nutné provést neprodleně, během rovnání schodišťových stupňů.“ K. Granát a M. Hron v restaurátorské zprávě po dokončení díla mimo jiné uvedli: „Pískovcové schody vykazovaly lokální lasovitý i erozivní rozpad materiálu a v neposlední řadě i poškození korosí trnů kovového zábradlí. Dalším negativním faktorem bylo napadení povrchů mechy a lišejníků. Balustráda vykazovala statické dosedání bez viditelných statických trhlin. Povrch kamene byl zejména erozivně poškozen. U paty balustrády byl objeven původní drenážní kanálek odvodňující podestu sloupu. Kovové zábradlí bylo pokryto vrstvou nátěrů a celá spodní partie byla zasažena korosí.“ V rámci restaurátorských prací proběhla demontáž a následně odvoz kovového ohrazení do dílny restaurátora: „Po vyhodnocení sond a stanovení postupu byly postupně demontovány dvě na sobě ležící fronty schodů. Odhalený nezpevněný základ byl vykopán a po záběrech byl do hloubky cca 80 cm vytvořen základový fundament za pomoci betonu a svislého i vodorovného armování. Na osazené první dvě fronty stupňů byly postupně na zabetonované a armované podloží pokládány další řady stupňů až po ztužující železobetonový věnec pod balustrádou. Rehabilitované schodiště bylo poté očištěno a zpevněno. Po technologické pauze bylo provedeno doplnění schodišťových stupňů z umělého kamene a vyrovnávací podezdívka byla omítnuta pseudosanační omítkou. Vyrávané vysprávký byly přeškrábnuty a lokálně přitónovány do požadovaného odstínu. Žulový vyrovnávací stupeň byl nahrazen pískovcovým s tvarovou podobností originálu. Poslední prací byla hydrofobní ochrana památky. Balustráda byla očištěna od nečistot, mechu a lišejníků. Po zpevnění bylo provedeno doplnění destruovaných partií z umělého kamene a následně lokální zpatinování. Důležitým krokem byla rehabilitace zaslepeného odvodnění podesty sloupu skrz patu balustrády. Tento problém byl konzultován s pověřenými pracovníky OPPmP a PÚ v Plzni a proveden šikmými vrty od základové spáry posledního stupně pod vnitřní patu balustrády spolu s důkladným zaspárováním jednotlivých krycích desek. Posledním krokem byla hydrofobní ochrana balustrády a podesty. Prvotní práci

na kovovém zábradlí byla demontáž a restaurátorský průzkum. Poté bylo zábradlí opískováno, zkorodované partie odstraněny a nahrazeny. Následovalo šopování, základový nátěr a konzervace povrchů. Osazení bylo provedeno do olova.“⁵²

V květnu až červenci roku 2002 provedli sochaři J. Laštovička a J. Hendrych restaurátorskou údržbu sloupu. Zpráva o této akci z 27. 7. 2002 je však z velké části jen přepisem výše zmíněného dokumentu od J. Šindeláře z roku 1997. Je z ní však zřejmé například následující: „Podle fotodokumentace byla rekonstruována chybějící světcova ruka s nožem [sv. Bartoloměje], vymodelována ve směsi umělého kamene a na čep upevněna v místě zlomu. Povrch skulptur i architektury sloupu byl barevně sjednocen a zafixován hydrofobním konzervačním prostředkem.“⁵³

14. 3. 2006 vypracoval K. Granát restaurátorský záměr na některé dílčí úpravy památky. Podle tohoto záměru byla především doplněna čelní stěna balustrády před sochou sv. Rozálie o uzamykatelná kovová dvířka (dvířka z roku 1891 vzala za své, jak lze soudit z historických fotografií, při opravě v roce 1931), zhotovená ve shodě s materiálem, rozměry, tvarem a povrchovou úpravou dvířek kovového ohrazení kolem statue. Dále bylo provedeno zlacení dekorativních křížků a horního ukončení sloupků tohoto ohrazení včetně dvířek pravým plátkovým zlatem naneseným na *mixtion*. Podezdívka prvního schodišťového stupně a otvory po původních závěsech dvířek u balustrády byly doplněny umělým kamenem a retušovány. Současně došlo k přeosazení a restaurování čtveřice kamenných nárožních pilířků.⁵⁴

Roku 2006 byla realizována J. Laštovičkou a J. Hendrychem další restaurátorská údržba sochařské výzdoby sloupu. Ve své zprávě z 27. 11. 2006 autoři uvedli: „Ležící socha *Máří Magdaleny* [správně sv. Rozálie], část *groty pod sochou, stylizovaná skála, byla narušena deštovou vodou, která zatéká za skulpturu a vyvěrá na povrch skaliska. Chyběl kříž v ruce sochy světce na jižní straně balustrády* [sv. Františka Xaverského]. Nejdříve byla odzkoušena maketa kříže. Podle této byl vytvořen z měděného silnějšího plechu nový kříž. Tento byl pozlacen a osazen na původní místo. Při podrobné prohlídce byly objeveny drobné defekty a povětrnostními vlivy způsobená poškození. Tato poškození byla ošetřena a doplněna umělým kamenem. Celek byl opticky sjednocen. Na závěr byl soubor statuí opatřen hydrofobní fixází.“⁵⁵

Právě zmíněná údržba sochařské výzdoby v roce 2006, svým rozsahem spíš preventivního charakteru, znamenala zatím poslední obnovu památky.

Povrch kamene celé statue je dnes silně začernalý, s četnými krustami. Dožívající doplňky z umělého kamene se

51 ŠINDELÁŘ, J.: *Restaurátorská údržba morového sloupu na náměstí Republiky v Plzni.*

52 GRANÁT, K.; HRON, M.: *Restaurátorská zpráva – morový sloup (náměstí Republiky – Plzeň).*

53 LAŠTOVIČKA, J.; HENDRYCH, J.: *Restaurátorská zpráva, Restaurátorská údržba morového sloupu na náměstí Republiky v Plzni.*

54 Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, spisový archiv.

55 LAŠTOVIČKA, J.; HENDRYCH, J.: *Zpráva o restaurátorské údržbě sochařské výzdoby morového sloupu v Plzni.*

místy uplatňují poměrně rušivě. U spár a na vodorovných plochách (například na římsách jednotlivých etáží podstavce sloupu) se vyskytují ve značné míře mechy a lišejníky. Spárování je zčásti vydrolené a popraskané. Na podstavci sochy sv. Rozálie se kámen syje, mimo jiné v okolí starších tmelů, práškovatí a puchýřkovatí. Strukturou materiálu a barevností se pohledově odlišují výdusky baluster, a to zejména v čelní stěně balustrády. V prostoru mezi balustrádou a podstavcem sloupu už roste nižší vegetace. Na soše sv. Františka Xaverského, v partii pravé nohy, drapérie u stoly a v zadních partiích oděvu, lze vidět praskliny. O tom, jak se stav památky během let postupně zhoršuje, svědčí například snímky srovnávající stav stejných částí drapérie právě zmíněné sochy v roce 2007 a 2014. Zlacení některých atributů dožívá; markantní je to třeba na horní části praporce sv. Václava.

V této souvislosti se sluší připomenout, že tvar a podoba některých kovových atributů doplněných za posledních třicet let neodpovídá původnímu (historickému) stavu, jak vyplývá ze starých fotografií. Značně zjednodušen byl při posledních obnovách například praporec sv. Václava, předtím bohatší, více členěný a hmotově přiměřenější. Obdobně zjednodušený je i kříž v ruce sv. Františka Xaverského: dnes je plochý, zatímco dříve byl reliéfní, větší a opatřený drobným krucifixem. U kalichu sv. Barbory chybí kovová hostie (pravděpodobně odcizena). U sochy sv. Floriána postrádáme vědro, které bylo původně zhotoveno zřejmě opět z kovu a které světec držel ve své pravé ruce. (Tento atribut však schází už dlouho, protože ani na nejstarší známé fotografii památky z doby kolem roku 1865 buď neexistuje vůbec, nebo jde o pouhý jeho zbytek.)

Oproti současnému stavu byly v minulosti pozlaceny také některé části oděvu světců, případně další partie, jak je to patrné na historických fotografiích. Toto zlacení ostatně dokládají jeho zbytky, dochované někde v menší, jinde ve větší míře na povrchu kamene. Restaurátorské zásahy v době po roce 1945 už nepočítaly s tím, že se všechny zlacené plochy budou obnovovat.

Stav mariánského sloupu na náměstí Republiky v Plzni je dnes takový, že naléhavě vyžaduje odpovědný a kvalitní restaurátorský zásah, jenž by zabezpečil další trvání této jedné z nejvýznamnějších plzeňských sochařských památek na jejím místě. V památkové a restaurátorské praxi by měly být podle našeho názoru preferovány spíše

Obr. 10. Plzeň, náměstí Republiky, sloup se sochou Madony plzeňské. Čelní (východní) pohled. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství, foto B. Končinský, 1943)

restaurátorské konzervační zásahy prováděné průběžně v rozmezí přibližně tří let. Ze zkušenosti víme, že ty dokáží udržet dobrý stav kamenosochařských památek v exteriéru s nesrovnatelně menšími finančními náklady, než jaké přináší velká obnova jednou za dvacet či více let. Při kratší frekvenci zásahů lze také lépe a včas odhalit vznikající potíže a při troše dobré vůle na ně operativně reagovat.

Článek vznikl jako součást vědeckovýzkumné práce Národního památkového ústavu podporované z dotace Ministerstva kultury v rámci úkolu DKRVO 10 H 3010 110.

Prameny

- Archiv města Plzně (AMP), Arciděkanství úřad Plzeň, inv. č. 1, fol. 51r a fol. 71r.; inv. č. 3, fol. 126r–126v.
 Archiv města Plzně, Archiv města Plzeň, inv. č. 259, Pamětní kniha Khussova 1842–1862; kart. 1144, inv. č. 20399, sign. 20/VI 1889; kart. 1171, inv. č. 21161, sign. 11/VI 1931; kart. 1178, Františkáni, *Protocolum Conventus Plsnensis*, Opis kroniky františkánského konventu v Plzni.
 Archiv města Plzně, Kroužek přátel starožitností v Plzni, inv. č. 21.
 Archiv města Plzně, Místopisná sbírka Ladislava Lábka, kart. 6, 7, 8.
 Národní archiv Praha (NA), Archiv pražského arcibiskupství I. (APA I), sign. A 1/8, fol. 30r–31r.; sign. A 38/2, fol. 12r.
 Národní archiv Praha, fond Český fond výtvarných umění (ČFVU), kart. 929, fasc. 554, období 1985.
 Národní archiv Praha, fond Státní památková správa (SPS), kart. 410.
 Národní památkový ústav, generální ředitelství, fotoarchiv.
 Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, spisový archiv, fotoarchiv a archiv restaurátorských zpráv.
 Ústav dějin umění Akademie věd České republiky (ÚDU AV ČR), Dokumentační a sbírkové fondy, Zdeněk Wirth, krabice XIX, svazek 3, fol. 313.
 Západočeské muzeum v Plzni, Národopisné muzeum Plzeňska, Kroužek přátel starožitností, Sběrka fotografií a negativů.

Literatura

- BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Sochařství baroku v Čechách*. Praha, SNKLHU, 1958.
- Decades quatuor sacrorum anagrammatum, metrico artificio elaboratorum, honori urbis Plsnae dedicatae*. Praegae, G. Czernoch, 1681.
- Gotika v západních Čechách (1230–1530)*. 3. díl. Praha, Národní galerie, 1996.
- HAVELKA, Antonín: *Nové zvony plzeňské Anna Marie Bárta, Pamětní kniha k slavnému dni 25. října 1931, kdy nové zvony byly posvěceny a svému účelu odevzdány*. Plzeň, Grafické závody, 1931.
- HRUŠKA, Martin; KORÁB, Julius: *Knih pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*. Plzeň, V. Steinhäuser, 1883.
- KOVÁŘ, Jaromír: Několik příspěvků k dějinám plzeňského baroku. In *Minulostí Plzně a Plzeňska*. 3. Plzeň, Krajské nakladatelství, 1960, s. 103–120.
- KOVÁŘÍK, Viktor: *Sochař Lazar Widemann (1697–1769) a jeho dílo v západních Čechách*. Plzeň, Plzeňský kraj, 2006.
- LÁBEK, Ladislav: *Potulky po Plzni staré i nové*. 1. část. Plzeň, Společnost pro národopis a ochranu památek, 1930.
- MACHÁČEK, Fridolín: Z plzeňského místopisu. *Plzeňsko, List pro vlastivědu západních Čech*. 1923, roč. 5, č. 4, s. 61–66.
- MERGL, Jan: *Plzeňské pohledy a veduty čtyř století 1500–1900*. Plzeň, Západočeské muzeum, 1995.
- MIKOVEC, Ferdinand B.: *Starožitnosti a Památky země České*. 1. díl. Praha, Kober & Markgraf, 1860.
- PODLAHA, Antonín: *Posvátná místa království Českého*. 2. díl, Vikariáty Berounský, Bystřický a Plzeňský. Praha, Dědictví Svatojanské, 1908.
- Průvodce po Plzni, (s připojenými obcemi)*. Plzeň, Odbor Klubu československých turistů, 1925.
- SEDLÁČEK, Josef V.: *Paměti Plzeňské gež ku počtě slavných Wladyk, slowůtných mėsstánů a obywatelů král. kragského weysadnjho města Plzně sepsal a vydal Jozef Wogtč Sedláček*. Plzeň, Rayner, 1821.
- STRNAD, Jaroslav: *Průvodce Plzní a nejbližším okolím*. Plzeň, Ignác Schiebl, 1885.
- ŠORM, Antonín; KRAJČA, Antonín: *Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě*. Praha, Antonín Daněk, 1939.
- Umělecké památky Čech*. 3. díl (UPČ 3). Praha, Academia, 1980.

Nepublikované zprávy

- ANTEK, Josef; ČIHAL, Alois; LAŠTOVIČKA, Jiří: *Morový sloup na náměstí, Zápis o kolaudaci restaurovaného morového sloupu na náměstí Republiky v Plzni*. Praha, 1964. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 403.
- GRANÁT, Karel; HRON, Marcel: *Restaurátorská zpráva – morový sloup (náměstí Republiky – Plzeň)*. Plzeň, 2001. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 1514.
- KAIPOSZ, Jiří; TOMŠEJ, Michal; VOLF, Jiří: *Restaurátorská zpráva, I. etapa restaurátorských prací mariánského sloupu na náměstí Republiky v Plzni*. Praha, 1985. Národní archiv Praha, Český fond výtvarných umění, kart. 929, fasc. 554, období 1985.
- KAIPOSZ, Jiří; TOMŠEJ, Michal; VOLF, Jiří: *Restaurátorská zpráva, II. etapa restaurátorských prací morového sloupu na náměstí Republiky v Plzni*. Praha, 1986. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 816/26 a 1/DZ (fotografická část).
- LAŠTOVIČKA, Jiří; HENDRYCH, Jan: *Restaurátorská zpráva, Restaurátorská údržba morového sloupu na náměstí Republiky v Plzni*. Praha, 2002. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 2117.
- LAŠTOVIČKA, Jiří; HENDRYCH, Jan: *Zpráva o restaurátorské údržbě sochařské výzdoby morového sloupu v Plzni*. Praha, 2006. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 2104.
- POHOŘALÁ, Lucie: *Morový sloup v Plzni*. Bakalářská práce. Litomyšl, 2005. Univerzita Pardubice. D15973.
- ŠINDELÁŘ, Jaroslav: *Restaurátorská údržba morového sloupu na náměstí Republiky v Plzni*. Plzeň, 1997. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 1122.
- TOMŠEJ, Michal; VOLF, Jiří: *Restaurátorská zpráva, III. etapa restaurátorských prací na morovém sloupu na náměstí Republiky v Plzni*. Praha, 1987. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 816/06 a 3/DZ (fotografická část).

Summary

The Marian column on the Square of the Republic in Pilsen

On the origin and repairs of the monument in the light of archival records

Keywords: Pilsen — the Marian column on the Square of the Republic — 1680/1681, 1714 — Baroque sculpture — archival documents — repairs and restoration

The treatise deals with one of the most significant Baroque sculptures in the town of Pilsen and throughout its surroundings; namely, the column with a statue representing the Virgin Mary (Madonna) of Pilsen, added with statues of other saints, standing on the Square of the Republic in Pilsen. In addition to providing a detailed description of that landmark, the text written on the base of available archival sources depicts interesting circumstances of the Marian column's origin at the time of the plague that afflicted the Czech lands in 1680. Attention is also paid to the rather unusual extension of the column's original

sculptural decoration immediately in the wake of another plague epidemic in 1713. The main theme of the treatise is an overview of known repairs and, finally, restoration interventions that the Marian column of Pilsen has undergone in the course of its existence up to now. Archival documents were instrumental in lifting a little the veil of several repairs that the column and its sculptural decoration started experiencing from the early 19th century onwards. The authors succeeded in tracing quite detailed documents dating back as far as the mid-19th century. The text is accompanied with hitherto mostly unpublished or less known historic images, frequently exemplifying interesting alterations to the column or to its sculptural decorations, as well as the circumstances of the repairs and restoration works. In conclusion, the authors point out that the current condition of the column and its sculptural decorations compels to carry out a careful restoration intervention soon again.

(Translated by Karel Matásek)

Jen stručně k poslednímu restaurování epitafu Floriána Gryspeka v Kralovicích¹

RENÁTA HRONOVÁ

Článek poukazuje na značný kulturněhistorický význam epitafu Floriána Gryspeka v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích, jenž vznikl v roce 1593, a uvádí poslední celkovou obnovu této památky restaurátorským způsobem v roce 2012.

Klíčová slova: severní Plzeňsko — Kralovice — kostel sv. Petra a Pavla — epitaf Floriána Gryspeka z roku 1593 — restaurování památky

Z iniciativy místního občanského sdružení *Gryspek* byl v roce 2012 obnoven epitaf Floriána Gryspeka z Gryspachu (1509–1588), osazený na západní stěně v jižní, takzvané Gryspekovské kapli kostela sv. Petra a Pavla v Kralovicích (okr. Plzeň-sever). V kryptě pod touto kaplí se nalézá prostorná klenutá hrobka s mumifikovanými těly některých členů šlechtického rodu Gryspeků, jenž pocházel z Dolního Bavorska. Florián Gryspek působil ve službách Habsburků a patřil v Čechách ve své době mezi nejvlivnější osobnosti katolického vyznání.²

Obr. 1. Kralovice (okr. Plzeň-sever), kostel sv. Petra a Pavla. Gryspekovská kaple, západní stěna. Epitaf Floriána Gryspeka z Gryspachu. Stav po posledním restaurování. (Foto R. Hronová, 2012)

Epitaf je ze dřeva a má poměrně velké rozměry (čelně zhruba 3,5 × 6 m). Je vzácnou renesanční památkou v západních Čechách. Z latinského nápisu v horní části epitafu a díky původní listině objevené při opravách Gryspekovské kaple ve výklenku ve zdi za epitafem v roce 1849 jsou známa všechna základní data o vzniku díla. Epitaf nechali zřídit děti a dědicové zemřelého Floriána Gryspeka. Návrh a zajištění celé zakázky měl na starost Hans Bulleus, malíř z Řezna, jenž s pomocí svého švagra Samuela Prauna, malíře z Kadaně, provedl malířské práce. Nosnou konstrukci a řezbářské prvky zhotovil Kryštof Hartwig, truhlář a řezbář z Wernigerode v Sasku. Dílo bylo hotovo v roce 1593.³

Epitaf je vytvořen technikou polychromované dřevorezby. Jeho architektura je zdobena z velké části bohatým ornamentem vybíjeným (*beschlagwerkem*) a zavíjeným (*rollwerkem*) a doplněna, zejména po stranách a dole, četnými dřevorezbami včetně postavicek andělů. Podstatnou součástí památky tvoří nápisové tabule umístěné ve třech úrovních nad sebou a dva deskové obrazy: ústřední velký oválný obraz a malý obraz umístěný docela dole v kruhové kartuši.

Právě zmíněný malý obraz znázorňuje střet *Dobra a Zla* na způsob dvou bojovníků v antické zbroji, z nichž jeden klečí na zemi, zatímco druhý stojí proti němu v dynamickém ztvárnění figury, drží v levé ruce štít a v pravici třímá meč. Při okraji obrazu se nalézá nápis *VINCE MALVM BONO* (*Dobro zvítězí nad zlem*).

Velký obraz je osazen v masivním rámu. Jedná se o dvojportrét Floriána Gryspeka jako klečícího starce vlevo a jeho manželky Roziny, klečící vpravo. Uprostřed je skupina pěti postav, která vzhlíží k nohám nad nimi se vznášejícího Krista, umístěného mezi dvěma anděly. Vespod je nápis *TRIVMPHATORI GLORIOSO* (*Slavnému vítězi*). Scéna

1 Příspěvek je zkrácenou verzí referátu předneseného autorkou na odborné konferenci *Umělecké památky a péče o ně*, kterou uspořádalo plzeňské pracoviště Národního památkového ústavu a která se konala v domě *U Zlatého slunce* v Plzni dne 2. 10. 2013.
2 BUKAČOVÁ, I.: *Kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích*, s. 39–44. – Z této publikace, obsahující popis, uměleckohistorický a ikonografický rozbor, přepisy a překlady starých nápisů, celkové hodnocení epitafu Floriána z Gryspeku a také stručnou zprávu o opravách a restaurování památky v minulosti až do roku 2010, autorka tohoto článku z velké části vychází.
3 PODLAHA, A.: *Posvátná místa království Českého*, 3. díl, s. 19.

se bezpochyby týká Kristova sestoupení do předpekli, aby tam jako vítěz nad smrtí a nad Satanem vysvobodil z jeho rukou Adama a Evu, patriarchy, proroky a svaté.

Restaurátorským průzkumem provedeným krátce před zahájením obnovy památky v roce 2012 bylo kromě jiného ověřeno, jak se epitafu dotkly jeho opravy v minulosti. Je známo, že se památce věnoval v období let 1913–1914 restaurátor F. Petr. Tehdy byl epitaf ve velmi špatném technickém stavu. Byl proto celý demontován, restaurován a fakticky zachráněn pro budoucí generace. Další oprava se uskutečnila v letech 1964–1965, ale měla formu spíše jen lokálních zásahů.

Z technologického pohledu nelze opravy epitafu provedené v 20. století hodnotit jako zásadně nevhodné. Byly použity přírodní a reversibilní materiály, které nezměnily charakter původní polychromie. Hlavním problémem byla degradace soudržnosti zvolených materiálů, nedostatečná petrifikace a působení dřevokazného hmyzu.

V nejlepším stavu byl ústřední obraz. Na něm byly zjištěny pouze lokální reversibilní retuše v jednom ze spojů mezi deskami.

U polychromovaných dřevorezeb epitafu se původní barevná vrstva, zejména na bohatě vyřezávaných ornamentech a postavičkách andělů, dochovala. Naproti tomu architektonické prvky mají převážně nové barevné vrstvy. Zcela původní je výše uvedený dvojportrét, což je dáno neobyčejně kvalitní technologií, kterou pro něj malíř použil: jednalo se o temperovou malbu asi s vyšším obsahem mastných složek, položenou na náležitě upraveném klišokřídovém podkladu.

Smyslem restaurátorského zásahu v roce 2012 byla tedy především důkladná konsolidace dřevěné hmoty poškozené dřevokazným hmyzem (provedena gama zářením, následně byly jednotlivé prvky prosyceny směsí *SO-LAKRYL BMX*), zpevnění uvolněné barevné vrstvy (klišovou vodou a roztokem *Lascaux 498-20X* ve vodě), očištění od povrchových nečistot včetně sejmutí ztmavlých laků,

Obr. 2. Hans Bulleus, Samuel Praun, Kryštof Hartwig: Epitaf Floriána Gryspeka z Gryspachu. 1593. Střední část s dvojportrétem Floriána Gryspeka a jeho ženy Roziny. Kralovice, kostel sv. Petra a Pavla, tzv. Gryspekovská kaple. (Foto R. Hronová, 2012)

esteticky nevhodných druhotných přemaleb a barevných retuší (pomocí organických rozpouštědel a vody).

Vzhledem k různorodosti zachování původní polychromie a způsobu předchozích oprav se ke každému z jednotlivých dílů epitafu při jeho restaurování přistupovalo individuálně, ale s ohledem na celek díla. Na architektonických prvcích zůstaly barevné opravy z předchozích let, zejména 1913–1914, které nepůsobí ani dnes rušivě. Vodou rozpustné retuše provedené v letech 1964–1965 byly odstraněny a nahrazeny novými retušemi. Jednotlivé defekty chybějící polychromie byly doplněny klišokřídovou vrstvou a sceleny napodobivou a příznanou čárkovou retuší. Byly doplněny chybějící partie zlacení na polimentu. Uplatnily se pouze dobře odstranitelné (reversibilní) materiály.

Po dokončení restaurátorských prací a při instalaci epitafu zpět na jeho místo v Gryspekovské kapli byly vloženy do výklenku ve zdi za epitafem nové písemnosti včetně zprávy o provedeném restaurování.

Literatura a nepublikované zprávy

BUKAČOVÁ, Irena: *Kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska/Kralovice, Občanské sdružení Gryspék pro záchranu kostela sv. Petra a Pavla v Kralovicích, 2010.

HORKÝ, Jan: *První etapa restaurování dřevěného epitafu Floriána Gryspeka v kostele v Kralovicích*. Praha, 1964. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 316.

HORKÝ, Jan: *Závěrečná zpráva o restaurování epitafu Floriána Gryspeka z roku 1593 v Kralovicích*. Praha, 1965. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 315.

HRONOVÁ, Renáta: *Restaurátorská zpráva k renesančnímu epitafu Floriána Gryspeka z kaple Nejsvětějšího srdce Páně v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích*. Rokycany, 2012. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 2884.

PODLAHA, Antonín: *Posvátná místa království Českého*. 3. díl, Vikariáty Kralovický, Vlašimský a Zbraslavský. Praha, Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1909.

Summary

Only briefly on the latest restoration of Florian Gryspék's memorial plaque at Kralovice

Keywords: area to the north of Pilsen — Kralovice — church of St Peter and St Paul — memorial plaque (epitaph) of Florian Gryspék of Gryspach from 1593 — restoration of the monument

In 2012, the memorial plaque (epitaph) of Florian Gryspék of Gryspach (1509–1588) was restored. That significant Renaissance monument is situated in the so-called Gryspék chapel inside the church of St Peter and St Paul at Kralovice in the area to the north of Pilsen. The described restoration works were carried out by the author of this concise report.

(Translated by K. Matásek)

K vesnickému domu na Rokycansku

Drobnosti s využitím fototéky plzeňského pracoviště Národního památkového ústavu

KAREL FOUĐ – JAROSLAVA KOVÁČOVÁ

Příspěvek souhrnně uvádí základní podoby vesnického (lidového) domu na Rokycansku, roubeného i zděného, včetně nástinu jeho stavebních proměn přibližně od poloviny 19. do druhé poloviny 20. století. Autoři berou v úvahu základní urbanistický kontext a opírají se o poznatky z terénních průzkumů a dokumentace vesnických staveb, jakož i o výsledky vlastního studia početného souboru archivních fotografií ve fototéce územního odborného pracoviště v Plzni Národního památkového ústavu.

Klíčová slova: Rokycansko — lidový dům — vesnice v 19. a 20. století — změny stavebních technik a technologií — památky lidového stavitelství — V. Mencl — archivní fotodokumentace

Až do počátku devadesátých let 20. století se stavebníci a projektanti spoléhali při obnově památek lidového stavitelství v západočeském regionu hlavně na národopisnou, vlastivědnou nebo umělecko-historickou literaturu, pokud vůbec nějaká na dané téma existovala.¹ Od konce 20. století až dosud jsme svědky nástupu řady nových publikací, které se zabírají hmotnou kulturou na vesnici v minulosti a venkovem obecně. Jejich autoři pracovali jak

s historickými prameny, tak i s podklady získanými terénním výzkumem.²

V poznání památek lidového stavitelství a v péči o ně sehrává významnou, v mnoha směrech doslova nezastupitelnou úlohu dobová fotodokumentace. Ve fototéce plzeňského pracoviště Národního památkového ústavu se dochovala pozoruhodná kolekce snímků památek uvedeného typu, pořizovaných od počátku šedesátých let

1 Do nepočetné skupiny autorů, kteří se ve 20. století vážně zabývali vesnickým domem na Rokycansku, patřil J. Brož. Ve své publikaci *Lidové stavby na Plzeňsku*, 1. část, věnoval v roce 1922 pozornost obci Ejpovice a dějinám zdejších zemědělských usedlostí a jejich architektuře, silně ovlivněné lidovým klasicismem. Text doprovodil vlastními perokresbami, které mají vysokou vypovídací hodnotu. Obdobně zpracoval vesnici Mokrouše v 2. části stejné publikace, která vyšla rovněž v roce 1922. J. Brož stál u zrodu pozoruhodného díla *Plzeňsko*, díl I, vydaného v Praze roku 1934. Obsáhlou publikaci tvoří kromě textu také fotografie z let 1910–1930 (některé z nich jsou dnes součástí sbírkového fondu *Národopisné muzeum v Plzni*, uloženého v Západočeském muzeu), vytištěné na křídlovém papíru, a perokresby právě od J. Brože. Venkovského domu na Rokycansku, především pak roubené architektury, se dotkl MENCL, V.: *Lidová architektura v Československu*. Tamtéž, v kapitole *Dřevěný dům v jižních Čechách a na Plzeňsku*, s. 276. V. Mencl uvádí: „Jakmile vystoupíme do vyšších poloh dnešního Spálenopoříčska a Mirošovska, dostáváme se do kraje poněkud jiných; tady zemědělství už ustupovalo práci v lesích a chudým horským pastvinám; dřevěný dům, který se tam zachoval, a to až do našich dnů v převažujícím množství, měl jiný, více horský, prostý a tvarově mladší ráz. Jeho oblast tvořila dlouhé táhlé pásmo, které z Dobříšska běželo přes pastvinatá úbočí a horská údolí Brd na Strašickou a Hořovickou na východní okraj křivoklátských lesů, zasahující Zbirožsko a dotýkající se střední Mže jak v okolí Ostrovice a Skryjí, tak i Městečka u Křivokláta. Byl to kulturně mladý okrsek ve studených vysokých polohách, za starých časů v zimě jistě jen těžko přístupných, okrsek, který protkávala jen řídká síť gotických kostelů [...]“ V. Mencl neopomenul ani zděnou architekturu v obcích, které majetkoprávně patřily pod Plzeň (v dnešním okresu Rokycany se jednalo především o Ejpovice, které byly až do konce patrimoniální éry zčásti majetkem města Plzně, zčásti města Rokycan).

2 Významnou práci, která se zabývá vesnickým domem na Rokycansku, nedávno publikoval PEŠTA, J.: *Encyklopedie vesnic České republiky*, 3. díl. Jednotlivé lokality, pozoruhodné jak svou urbanistickou strukturou, tak souborem památek lidového stavitelství, jsou v knize řazeny abecedně. Okres Rokycany je zastoupen obcemi Čilá, Dobřív, Drahoňův Újezd, Ejpovice, Hradiště, Chlum, Jablečno, Kakejcov, Lhota pod Radčem, Litohlavy, Medový Újezd, Mokrouše, Ostrovec, Plískov, Podmokly, Sklená Huť, Strašice, Trokavec a Pančava, Vejvanov, Vísky a Zvíkovec; některé z nich jsou od roku 1995 plošně památkově chráněny. Tématu vesnických památkových rezervací a zón v Plzeňském kraji, tedy i několika obcím v okrese Rokycany se věnují FOUĐ, K.; KAREL, T.: *Lidová architektura – vesnické památkové rezervace a zóny, krajinné památkové zóny v Plzeňském kraji*. Kapitoly v jejich zpracování se svou strukturou podobají podání vesnic J. Peštou. Jde o běžně užívané a logické schéma: úvodní stručnou pasáž o historii osídlení doplňuje popis lokality podle indikační skicy mapy stabilního katastru, nástin pozdějšího urbanistického vývoje a pak především popis dochovaného historického stavebního fondu se zaměřením zejména na památky lidového stavitelství. K textu jsou připojeny aktuální fotografie a mapy stabilního katastru. Pro praxi památkové péče má mimořádný význam, že K. Fouď a T. Karel do své publikace zařadili graficky vyjádřené památkářské vyhodnocení zástavby v rozsahu památkově chráněného území. – BATĚK, F.; HRACHOVÁ, H.; PRAŠIL, P.: *Rokycansko na starých pohlednicích*. Titíž: *Zbirožsko na starých pohlednicích*. Jde o zdařilou publikaci vhodné pro národopisnou práci a zpracovatele lokální historie. Obsahují stovky reprodukcí starých pohlednic, z nichž mnohé vznikly ještě na konci 19. století. Ty nejmladší jsou ze čtyřicátých let 20. století. Poukazují na stavby jak dnes už zaniklé, tak radikálně přestavěné a doprovází je text se stručným vylíčením dějin osídlení. V mnoha směrech objevná je pro Rokycansko zcela nová publikace ROŽMBERKÝ, P.; VÁREKA, P.: *Středověké osídlení Rokycanska*.

Obr. 1. Ostrovec (okr. Rokycany), zemědělská usedlost čp. 3. Roubené obytné stavení trojdílné dispozice s uzavřeným záspím. Štítové uliční průčelí. Někdy před rokem 1995 bylo stavení rozebráno a následně nahrazeno hmotovou replikou. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1988)

20. století pracovníky tehdejšího Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Plzni.

Rokycansko je stejně jako jiné oblasti na Plzeňsku regionem s proměnlivou tváří a stále bohatým fondem historických lidových staveb. Zatímco pro jeho západní až jihozápadní část je typický zděný dům, ve výrazu formovaný především takzvaným lidovým klasicismem v první polovině 19. století, v části severní, střední, východní a jihovýchodní dominuje dům roubený. Spalné, tedy ponejvíce dřevěné konstrukce existovaly na Rokycansku podle předpokladu od doby, kdy si lidé začali stavět svá obydlí v úrovni nad zemí. Dřevo převládalo jako hlavní stavební materiál prakticky až do druhé poloviny 19. století;³ tehdy nastal jeho poměrně rychlý ústup ve prospěch cihelného zdiva. Náhradu dřevěných staveb za objekty zděné uspíšily četné požáry a pochopitelně i dožívání dřevěných konstrukcí. Již dříve, především v oblasti mezi Plzní a Rokycany, se začalo uplatňovat místo roubených stěn zdivo z lomového kamene, hlavně z místního pískovce.

Historické dřevěné stavby na vesnici poměrně rychle mizí od padesátých let minulého století. Dnes jde už jen o pouhý zlomek stavebního fondu, jak si ho představujeme podle map stabilního katastru z první poloviny 19. století.⁴

Typickým reprezentantem roubeného domu na Rokycansku je přízemní stavení obdélníkového půdorysu, orientované do návsi nebo do ulice svým štítem sedlové nebo polovalbové střechy. Roubené stěny jsou prakticky bez výjimky provedeny z tesaných trámů, spáry mezi trámy vyplněné mechem zakrývá mazanice. Časté je plošné překrytí celých stěn, předtím opatřených drobnými

klínky, mazanicí, následně opatřenou nátěrem z vápeného pačoku. Hlína jako tepelněizolační materiál, s výhodou svých protipožárních vlastností, se běžně uplatňovala

3 Zákaz staveb domů ze dřeva podle dvorského dekretu z roku 1816 byl v běžné stavební praxi na Rokycansku i jinde prokazatelně porušován.

4 Mapy stabilního katastru pořizované císařskou kanceláří v třicátých letech 19. století pro Čechy i Moravu zaznamenaly s dodnes udivující přesností uspořádání krajiny a urbanistickou strukturu sídel do podrobnosti jednotlivých staveb a dalších objektů. Pomyslný bonus tvoří, jak je všeobecně známo, barevné rozlišení objektů na stavby dřevěné (spalné), vyznačené žlutě, a zděné (nespalné), které mají na mapě červenou barvu. (Blíže viz ŠKABRADA, J.: *K problematice barevného rozlišení vesnických staveb na mapách stabilního katastru v Čechách*, s. 199–206, jenž uvedl a na příkladech doložil, že hlavním kvalitativním kritériem barevného pojednání domů v mapách katastru byly podmínky požárního zabezpečení, tedy povaha topeniště, dřevěný nebo zděný komín, černá kuchyně.) Už od druhé poloviny 18. století byla snaha zabránit prostřednictvím různých patentů a nařízení často fatálním požárům, při nichž zanikaly celé vsi. Nové budovy měly být provedeny z kamene. Roubené stěny měl chránit hliněný lepenec. Je logické, že zvýšená pozornost byla při tom věnována komínům. Zděné komíny měly přednost. Naopak komíny ze dřeva, postavené jako dřevohlinitá konstrukce, kde hrozilo velké nebezpečí požárů, byly zakazovány. Za samozřejmé se považovalo vymístění průmyslových provozů využívajících ohně mimo zástavbu sídel. Tradice, obliba dřeva jako stavebního materiálu a jeho snadná dostupnost však způsobily, že ještě v první polovině 19. století dřevěné stavby na Rokycansku zcela převládaly nad stavbami zděnými (nespalnými).

i v interiérech jak na stěnách, tak na stropěch, obvykle povalových.

Stavebním prvkem, jímž se lidový dům na Rokycansku liší od těch jinde na venkově v Plzeňském kraji, jsou zápražní pavláčky, zvané též záspí. Vyskytují se obvykle na podélné, ale někdy i na štítové straně objektu, kryté přesahem střechy. Sloupky záspí mohou být zdobeny dekorativní řezbou. Zápraží má prkenné bednění, vstup kryjí plná vrátka. Pěkným příkladem takové stavby je chalupa čp. 3 v Ostrovci (obr. 1). Její střecha byla přetažena jak přes podélnou (východní), tak i štítovou (severní) stranu objektu.⁵

Patrových vesnických domů ze dřeva se na Rokycansku a na Zbirožsku nalézá velmi málo. Patří k nim známý starobylý mlýn čp. 12 v Ostrovci. Jiný patrový roubený dům, opatřený v patře pavláčkou, dosud existuje v Týčku (čp. 25; obr. 2).

Štítové domy si často uchovaly takzvanou lomenici, tedy bednění ze šikmo kladených prken. Obdobně byl proveden například štít chalupy čp. 28 v Týčku. Z Těškova pochází snímek, pořízený v roce 1964 V. Doubou. Jsou na něm dvě roubená stavení – čp. 20 a čp. 21, stojící na severozápadní straně návsi. Návesní štít domu čp. 21 (dům existuje takřka beze změn dodnes) má lomenici se šikmými boky a středem vyplněným svisle kladenými prkny. Naproti tomu sousední dům čp. 20 (fakticky zanikl v důsledku radikální transformace, při které vzaly za své roubené stěny) se vyznačoval štítem bedněným jen pomocí svisle kladených prken. Štít pobitý svisle přes sebe kladenými prkny měla také chalupa zemědělské usedlosti čp. 31 v Chlumu. V roce 1963 ji vyfotografoval spolupracovník V. Douby, K. Tůma. Stavení přetrvalo dodnes skoro tak, jak bylo před půlstoletím; pouze roubení už není opatřeno vápenným pačokem, ale soudobým tónovacím přípravkem úpravy povrchu dřeva. – Složitější formou bednění jsou dvouřadé lomenice. Jako příklad lze uvést podstřešní část štítu na stavení malé chalupnické usedlosti čp. 42/E5 v Hlohovičkách.⁶

Staré vesnické domy na Rokycansku mají běžnou trojdílnou dispozici komorového typu. Přední díl se světnicí je jak jednoprostorový, tak dvoutraktový. Totéž pak v mnoha případech platí i pro zadní díl. Někde se dochovala zděná struktura černé kuchyně, často s mohutným – průlezným komínem (černé kuchyně byly později běžně adaptovány ve snaze mít moderní kuchyň, případně její místo zaujala koupelna, komora nebo třeba spíž). Síň ve střední části domu sloužila jako hlavní komunikační prostor s možností vstupu do světnice, černé kuchyně, komory nebo do zadní světnice. Velmi často se v síni nalézalo schodiště – obvykle žebříkové, umožňující přístup na půdu.

Roubená konstrukce stěn se uplatňovala i při výstavbě dalších objektů, jako byly chlévy, komory, sýpky, stodoly, kolny nebo vozovny. Roubené stodoly (obvykle ležící v hloubce dvora; viz Újezd sv. Kříže, usedlost čp. 18; obr. 3) mají obdélníkový půdorys a tradiční trojčetnou dispozici: mlat a dvě perny. Pokud se týče sýpek – většínou bez roubené klenby, jak ji známe například z Klatovska nebo jižního Plzeňska –, jedná se o stavby kombinující komoru (sýpku) s kolnou. Na Rokycansku a na Zbirožsku je však takových sýpek už jen poměrně málo. Přízemní objekty většinou menšího půdorysu, opatřené sedlovou střechou, jsou častější. Existovaly zde však i sýpky patrové,

Obr. 2. Týček (okr. Rokycany), dům čp. 25. Roubený patrový dům s pavláčkou. Dosud existuje. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto K. Tůma, 1963)

5 MENCL, V., c. d., s. 276, tuto úpravu staveb na Rokycansku a Zbirožsku podal stručným způsobem: „Aby sníž nezasypával zásep, běží podél boční strany domu při záspí plné dřevěné poprsníky, které někdy stavěli i na straně štítu“. – Dům čp. 3, pozemek st. p. č. 11/2, k. ú. Ostrovec u Terešova, je zakreslen na mapě stabilního katastru z roku 1838, a to jako zděný objekt, třebaže jde o takřka celodřevěnou budovu. Dům je přízemní, širšího obdélníkového půdorysu, s trojdílnou dispozicí komorového typu. Přední díl se světnicí je řešen jako dvojtakt. Střecha je sedlová, při severním štítu s polovalbou. Ještě v roce 1988, kdy stavbu fotografoval J. Gryc (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, fotoarchiv, č. neg. 183915), mělo stavení doškovou střechu, lemovanou při štítech a podél okapu dřevěným šindelem. Někdy kolem roku 1995 bylo roubení nahrazeno novým materiálem. Objekt ve hmotě a architektonickém pojetí přežívá dál. Stavení tvořilo součást zemědělské usedlosti, ke které patřila na jihovýchodní straně podle stabilního katastru dřevěná budova – bezpochyby stodola. Fotodokumentaci uloženou v přílohách státního seznamu kulturních památek v Národním památkovém ústavu, ú. o. p. v Plzni, je doložena na Rokycansku existence záspí a průčelního štítu s přetaženou střechou a prkenným parapetem také u domu čp. 35 ve Vejvanově (dosud existuje), čp. 9 v Medovém Újezdu (stále ve velmi dobrém technickém stavu s vysokou vypovídací hodnotou) nebo čp. 1 v Těškově. V tomto posledním případě je přesahem střechy kryta pouze podélná – zápražní (jihozápadní) strana stavení. Dům je přízemní, se sedlovou střechou, při návesním štítu s polovalbou. Má tradiční trojdílnou dispozici a trojosé průčelí na straně světnice. Roubená vnitřní stěna dále vyděluje ze světnice světničku.

6 Drobné přízemní stavení čp. 42/E5 leží při jihovýchodním okraji Hlohoviček, stranou od středověkého vesnického jádra. Je zakresleno na mapě stabilního katastru v roce 1838, a to jako stavba dřevěná. Dodnes je z větší části roubená, přinejmenším pak celá jeho západní strana (vyjma části s černou kuchyní). Zápražní (východní) strana domu má záspí uzavřené parapetem bedněným z prken. Na dobové fotografii (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, fotoarchiv, č. neg. 5639, K. Tůma, 1963) je stavba opatřena tradiční doškovou střechou, lemovanou po vnějším okraji dřevěným šindelem. Dnes jde o střechu z vláknitocementových šablon.

Obr. 3. Újezd u Svatého Kříže (okr. Rokycany), zemědělská usedlost čp. 18. Roubená stodola. Dnes již zaniklá. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto V. Douba, 1964)

v přízemí s komorami a v patře se sýpkou přístupnou zvenčí po pavláčce (Újezd sv. Kříže, opět usedlost čp. 18; obr. 4).⁷ – Roubené chlévy většinou už v první třetině 20. století (a často i dříve) ustoupily zděným konstrukcím, také z toho prostého důvodu, že dřevo v prostředí, kde se chovají hospodářská zvířata, velmi trpí a rychle dožívá.

Dřevo bylo běžné při stavbě návesních zvonic a kaplí. Jen na Rokycansku a v sousedním severním Plzeňsku se těchto pozoruhodných stavbiček uchovalo hned několik. Třebaže některé z nich jsou dnes pouhou replikou původního objektu (návesní kaple v Ostrovci a jiné), lze je i tak oprávněně vnímat jako nositele místních lidových a stavebněřemeslných tradic.

Zděný dům typický pro Rokycansko, Radnicko nebo Zbirožsko v druhé polovině 19. století a na přelomu 19. a 20. století se zásadnějším způsobem neliší od obdobných staveb na jižním a severním Plzeňsku. Prakticky vždy se jedná o přízemní budovu obdélníkového půdorysu, často stojící na místě staršího objektu, jehož zánik – třeba v důsledku povodně, požáru nebo pouhého dožití stavebních konstrukcí současně s požadavky na modernizaci – znamenal jen výjimečně změnu staveniště. Nové stavby většinou měly opět trojdílnou dispozici a tradiční štítovou orientaci. Později, přibližně od osmdesátých let 19. století, se domy stavěly v čele statků i v okapové orientaci. Tato varianta byla oblíbená i v první třetině 20. století. Tehdy na venkov začaly pronikat cizí stavební typy včetně městských vilek. Obvykle se uplatňovaly v prostoru majetnějších dvorů nebo na nových parcelách při okraji obce. Pouze ojediněle to byly patrové stavby; přízemní objekty, od poslední čtvrtiny 19. století s takzvanými polopatry, i nadále převládaly.

Pojetí fasád odpovídalo ještě v druhé polovině 19. století doznívajícímu vlivu lidového klasicismu.⁸ Především ten v dobách svého rozkvětu předurčil celkový vzhled nejedné obce v oblasti mezi Plzní a Rokycany. Příkladem jsou Ejpvovice, rozlehlá ves, která na konci třicátých let 19. století měla zhruba už polovinu staveb nespálních, zatímco jinde jich tehdy bylo ještě poskrovnu. Průčelí typického ejpovického domu a sýpky členily římsy, lisény a čabráky, brána měla zdobný štítový nástavec (usedlost čp. 3; obr. 5). – Na přelomu 19. a 20. století se na venkově

Obr. 4. Újezd u Svatého Kříže (okr. Rokycany), zemědělská usedlost čp. 18. Patrová sýpka. Dnes již zaniklá. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto V. Douba, 1964)

uplatňovaly také prvky historizující (eklektické) architektury a posléze secese.

Nástup nového režimu v Československu v roce 1948 a kolektivizované zemědělství na scelených pozemcích znamenaly pozvolný zánik tradičních způsobů venkovského hospodaření, přenášených předtím po staletí z generace na generaci. Grunt jako základní hospodářská jednotka přestal existovat. Vesnice byly najednou plně hospodářských budov, které zůstaly bez adekvátního

7 Roubené patrové sýpky se dochovaly ve větší míře např. na severním Plzeňsku, v oblasti mezi Hromnicemi, Horní Bělou, Žebnicí, Manětínem a Žihlívou. Obvykle jde o stavby celodřevěné, někdy se zděným přízemím a roubeným patrem, vždy ale s pavláčkou na podélné nádvorní straně, kryté přesahem střechy. Není výjimkou, že sloupky zábradlí jsou zdobně vyřezávané. Asi nejpočetnější soubor těchto staveb stále existuje v Jarově (vesnická památková zóna), přestože některé, které v obci stály ještě v letech 1950–2010, už zanikly (např. čp. 33 – požár). Shodují se typologicky, ale ne v detailech. Jejich vznik lze klást do poslední třetiny 18. a první třetiny nebo poloviny 19. století.

8 MENCL, V., c. d., s. 553, uvádí: „Cím byly jihočeským zedníkům Budějovic, Horažďovic nebo Bechyně, byla západočeským Plzeň. Až do poloviny 30. let 18. století tam žil mistr Auguston, plzeňský rodák, syn plzeňského stavitele, který toto město po čtvrt století proměňoval z renesančního v barokové;“ [...] „Vliv augustonovského baroka se týkal jen štítových nástavců, kde zaměřoval starší a prostší místní typ, ovlivněný barokem 17. století, tvary pohyblivějšími.“ [...] „České vesnice kolem Plzně byly dlouho dřevěné,“ [...] „Barokizující štít se v nich objevil proti ostatním krajům pozdě“ [...] „ponejvíce s augustonovským vnitřním členěním a linearizujícím rázem říms. Zachoval si také dlouho prostý trojúhelný obrys dřevěného štítu. Z nejzajímavějších vesnic tohoto typu jsou tam Koterov“ [...] „Dýšina, Ejpvovice, Božkov, Dolany a Nezabavětice, k Plzeňsku však počítáme i všechny ostatní, jež leží mezi Horní Břizou, Stáhlavicemi, Plzní a Rokycany.“

využití, a tak ztratily na významu. V lepším případě zemědělec přišel o živý a mrtvý inventář, leckdy i o své polnosti. V tom horším mu byl veškerý majetek zabaven a ruku v ruce s tím nejednou následovala ztráta osobní svobody. To vše se dříve nebo později negativně promítlo do technického stavu staveb, počínaje absencí pravidelné údržby a konče jejich destrukcí a úplným zánikem.

Pozornost vesnických lidí se oproti dřívějšímu daleko více soustředila na bydlení v pohodlí, na městský způsob. Tak se na venkově za socialismu objevil nový fenomén – moderní patrové dvougenerační domy, které na místě tradičních domů jako jejich náhrada degradovaly historické prostředí. Takřka veškerá nová výstavba se vymykala svému okolí cizorodým urbanistickým konceptem (běžné bylo například odsazení objektu z uliční čáry, jeho špatná orientace nebo nevhodný tvar střechy a celkově předimenzované hmotové řešení).

Fotodokumentace historického stavebního fondu na venkově na Rokycansku, uložená ve fototece plzeňského pracoviště Národního památkového ústavu, čítá stovky černobílých snímků. Jsou na nich zachyceny stavby dnes jak již zaniklé, tak přestavěné mnohdy až k nepoznání. Naštěstí stále existují případy, kdy stará budova přečkala do počátku 21. století prakticky beze změn oproti svému stavu v šedesátých až osmdesátých letech 20. století. Právě tehdy vznikla drtivá většina snímků v uvedené fototece.

Obr. 5. Ejpovice (okr. Rokycany), zemědělská usedlost čp. 3. Obytné stavení, brána i sýpka se dochovaly takřka ve stejném stavu, v jakém byly při pořízení snímku. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto K. Tůma, 1963)

Také díky nim lze dnes i v budoucnosti lépe nahlédnout do bohaté minulosti vesnických památek a sídel v západních Čechách.

Literatura

- BATĚK, František; HRACHOVÁ, Hana; PRÁŠIL, Petr: *Rokycansko na starých pohlednicích*. Hostivice, Baron, 2007.
- BATĚK, František; HRACHOVÁ, Hana; PRÁŠIL, Petr: *Zbirožsko na starých pohlednicích*. Hostivice, Baron, 2007.
- BROŽ, Josef: *Lidové stavby na Plzeňsku*. 1. část. Ejpovice. Plzeň, Společnost pro národopis a ochranu památek, 1922.
- BROŽ, Josef: *Lidové stavby na Plzeňsku*. 2. část. Letkov – Týmákov – Mokrouš. Plzeň, Společnost pro národopis a ochranu památek, 1922.
- FOUD, Karel; KAREL, Tomáš: *Vesnické památkové rezervace a zóny a krajinné památkové zóny v Plzeňském kraji*. Plzeň, Plzeňský kraj, 2004.
- FOUD, Karel; KOVÁČOVÁ, Jaroslava: Krása starých dřevěných staveb, K výstavě snímků z fotoarchivu plzeňského pracoviště Národního památkového ústavu. In *Památky západních Čech*. 3. Plzeň, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, 2013, s. 130–133.
- MENCL, Václav: *Lidová architektura v Československu*. Praha, Academia, 1980.
- PEŠTA, Jan: *Encyklopedie českých vesnic*. 3. díl, Západní Čechy. Praha, Libri, 2005.
- Politický a školní okres Rokycanský*. Rokycany, vl. nákl., 1898.
- ROŽMBERSKÝ, Petr; VAŘEKA, Pavel: *Středověké osídlení Rokycanska*. Praha, Společnost přátel starožitností v Praze/Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni, 2013.
- ŠKABRADA, Jiří: K problematice barevného rozlišení vesnických staveb na mapách stabilního katastru v Čechách. *Památky a příroda*. 1984, roč. 44, s. 199–206.
- ŠVÁB, František et al.: *Plzeňsko, Národopisné oblasti, Plzeňská, Plasská, Radnickorokycanská, Hradištská (Blovická), Chotěšovská a Stržbrská*. 1. sv. Praha, Národopisná společnost československá, 1934.

Summary

On the rural house in the area around Rokycany

Minor remarks based on photographs from the archives of the National Heritage Institute's regional office in Pilsen

Keywords: area around Rokycany — rural house — countryside in the 19th and 20th centuries — changes in construction techniques and technologies — relics of vernacular architecture — V. Mencl — archival photographs

The authors briefly mention the main types of historic rural houses, both timbered and made of bricks, in the area around Rokycany

in the Pilsen Region. They deal with that theme on the background of the development of settlement patterns and changes in construction techniques and technologies from the 19th century to the recent past. Their remarks are also based on their own knowledge gleaned by studying the black-and-white photographs featuring the relics of vernacular architecture. Taken by the employees of the state-funded regional preservation agency between the 1960s and 1980s, those photographs are now kept in the photo archives of the Pilsen-based office of the National Heritage Institute.

(Translated by Karel Matásek)

Sokolovna v Chudenicích

DAVID TUMA

Sokolovna v Chudenicích vznikla v období let 1921–1923, tedy v době rozvoje sokolského hnutí a rostoucí oblíbenosti tělovýchovy a sportu v tehdejší Československu. Dochovala se ve špatném, ale jinak takřka původním stavu. Je charakteristickou ukázkou stavby svého druhu ve vesnickém prostředí. Byla prohlášena za kulturní památku v roce 2013. Autor ji hodnotí v širším kontextu s využitím výsledků vlastního operativního průzkumu a dokumentace stavby a archivního studia.

Klíčová slova: Chudenice — sokolovna — operativní průzkum, dokumentace a hodnocení stavby — historická okna a dveře

Budova sokolovny čp. 136 v Chudenicích (okr. Klatovy; obr. 1), se nachází při severovýchodním okraji obce, která je od roku 1996 součástí krajinné památkové zóny *Chudenicko*.¹ Byla postavena v letech 1921–1923, tedy v době rozvoje sokolského hnutí a rostoucí oblíbenosti tělovýchovy a sportu v tehdejší Československu, kdy se sokolovny staly jedním z orientačních bodů v zástavbě skoro každého českého města či jen trochu významnější obce.

Sokolovna v Chudenicích se dochovala ve špatném, ale jinak takřka původním stavu. Od doby svého vzniku poskytovala přístřeší nejen sportovním, ale i výchovně vzdělávacím a dalším společenským aktivitám. Cílem tohoto článku je publikovat vyhodnocení stavby z památkového

hlediska, provedené s využitím výsledků vlastního operativního průzkumu a dokumentace a archivního studia.²

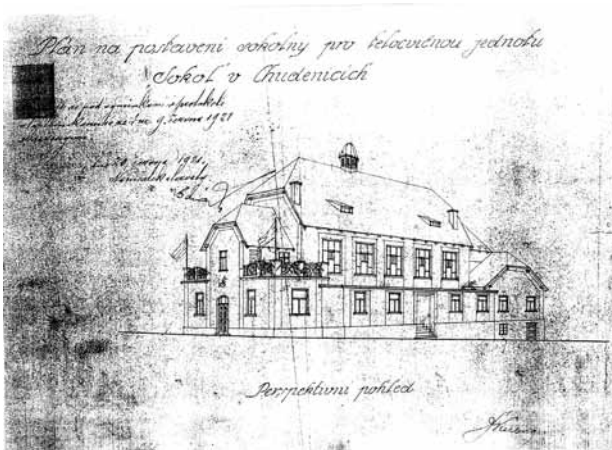
Sokol byl založen 16. 2. 1862 jako první český tělovýchovný spolek na území Rakousko-Uherska. U jeho zrodu stál historik umění M. Tyrš a finančník J. Fügner. Vlivem sílícího národního uvědomění byl Sokol záhy po svém

1 Památková zóna *Chudenicko* byla prohlášena Ministerstvem kultury 1. 7. 1996 vyhláškou č. 208/1996 Sb.

2 3. 8. 2013 budovu sokolovny v Chudenicích prohlásilo Ministerstvo kultury na návrh Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, za kulturní památku. Je zapsána v Ústředním seznamu kulturních památek pod rejstř. č. 105142.

Obr. 1. Chudenice (okr. Klatovy), sokolovna čp. 136. Pohled od jihu. (Foto D. Tuma, 2012)

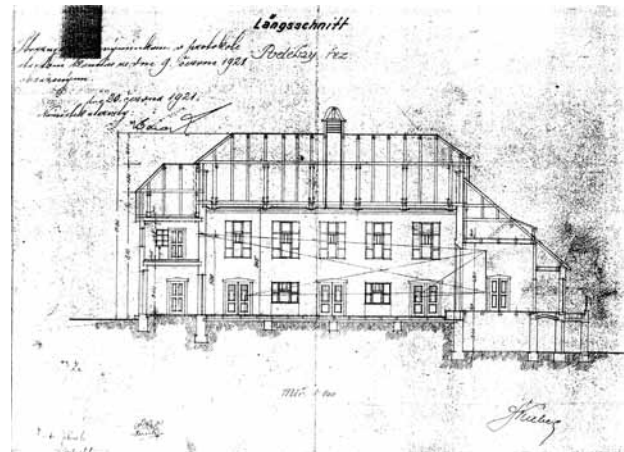
Obr. 2. Václav Kubec: Plán na postavení sokolny pro tělocvičnou jednotu Sokol v Chudenicích. Perspektivní pohled. 1921. (Archiv V. Kubce, reprofoto D. Tuma, 2012)

vzniku následován a podporován mnoha významnými osobnostmi českého veřejného života. Spolek vždy kladl důraz nejen na tělesnou zdatnost, ale i mravní výchovu svých členů. Je proto pochopitelné, že sokolské jednoty se díky těmto hodnotám rozšířily nejen u nás, ale i v dalších státech po celém světě.³ Svým humanitním zaměřením a demokratickým působením se Sokol stal nebezpečným pro totalitní režimy.⁴

Jednotný program Sokola zaručoval, že jeho tělocvičny měly ve svém vnitřním půdorysném a prostorovém uspořádání mnoho společného. Hlavním kritériem jejich projektování byl počet budoucích cvičenců. Půdorysné rozměry staveb se řídily několika základními pravidly. U malé sokolovny s příslušenstvím do čtyřiceti cvičenců bylo třeba 20 × 30 m zastavěné plochy a staveniště alespoň 30 × 50 m. Objekt měl mít ve vstupní části zádveří, následovala chodba a cvičební sál na obdélném půdorysu, výborovna (asi 6 × 6 m), šatna (asi 6 × 8 m), umývárna (asi 6 × 4 m) a toalety oddělené podle pohlaví. Projektant musel počítat také s bytem pro správce (sokolníka) s jednou obytnou místností, včetně kuchyně, s toaletou a se samostatným vchodem do bytu.

Sokolovna střední velikosti, tedy pro osmdesát cvičenců a s bohatším příslušenstvím, měla zastavěnou plochu 30 × 40 m a staveniště alespoň 50 × 60 m. U zádveří nebo vestibulu bylo předsálí se šatnou, toalety pro obecenstvo a schodiště do prvního patra ke galeriím. K hlavnímu sálu o velikosti zhruba 14 × 22 m přiléhala nářadovna, přenosné jeviště a čelní galerie. Součástí projektu musely být rovněž šatny s příslušenstvím (každá asi 6 × 12 m), sprchy (asi 6 × 8 m), toalety a místnost pro cvičitelský sbor (6 × 5 m). Opět se počítalo s bytem správce a s místnostmi pro vzdělávací činnost (úřadovna 6 × 4 m, výborovna 6 × 6 m a veřejně přístupná knihovna s čítárnou 6 × 6 m).

U velkých sokoloven s úplným příslušenstvím pro více než osmdesát cvičenců byla stanovena zastavěná plocha nejméně 40 × 60 m a staveniště 60 × 80 m. Nejdříve se vcházelo do vestibulu, následovalo předsálí se šatnami a hygienickým zázemím pro obecenstvo a schodiště ke galeriím do prvního patra. K tělocvičně příslušela nářadovna, ochoz pro náradí, případně i stálé jeviště se šatnami

Obr. 3. Václav Kubec: Podélný řez. Dokumentace návrhu stavby sokolovny v Chudenicích. 1921. (Archiv V. Kubce, reprofoto D. Tuma, 2012)

herců (s oddělenými toaletami) a galerie nad ochozy. Šatny s příslušenstvím, stejně jako toalety, umývárny, sprchy a lázně, byly rozděleny podle pohlaví. Nechyběla místnost pro zasedání výboru a cvičitelský sbor, úřadovna, knihovna, čítárna, přednášková či výstavní síň, byty sokolníka a topiče. Velké sokolovny mohly obsahovat četné další místnosti pro různé odbory a společenské prostory (divadlo a kino). Základní funkční skladbu někdy doplňoval restaurant, propojitelný s tělovýchovnou částí; z jeho zisků se mohl hradit denní provoz sokolovny.⁵ Obecně platilo, že vhodné staveniště pro sokolovnu mělo být obráceno k jihu a cvičební sál, jenž tvořil vždy jádro provozu, musel svými proporcemi vyhovovat určitým zásadám.⁶

Sokolovny se tedy měly vyznačovat přehledným vnitřním uspořádáním. To se mělo odrážet i v jejich vnějším vzhledu s důrazem na jednoduchost v náležitém uměleckém výrazu; očekávalo se, že každá sokolovna bude vhodně dotvářet prostředí ve svém nejbližším okolí. Na fasádách se nedoporučovalo volit výrazné členění, římsování nebo ornamentální dekor. V potaz měli stavebníci a architekti brát toto pravidlo: „Budovati nikoli bohatě, ale co nejsolidněji. Pro velikosti a formu jednotlivých místností možno sestaviti předpisy, tabulky neb vzory, pro architektonický výraz budovy jest však jedině cit architekta rozhodující.“⁷ Pro úpravu interiéru platily obdobné zásady jednoduchosti a účelnosti.

Architektonické řešení sokoloven odpovídalo dobovým představám o stavbách občanské vybavenosti. A i když bylo, jak z výše uvedeného vyplývá, do jisté míry

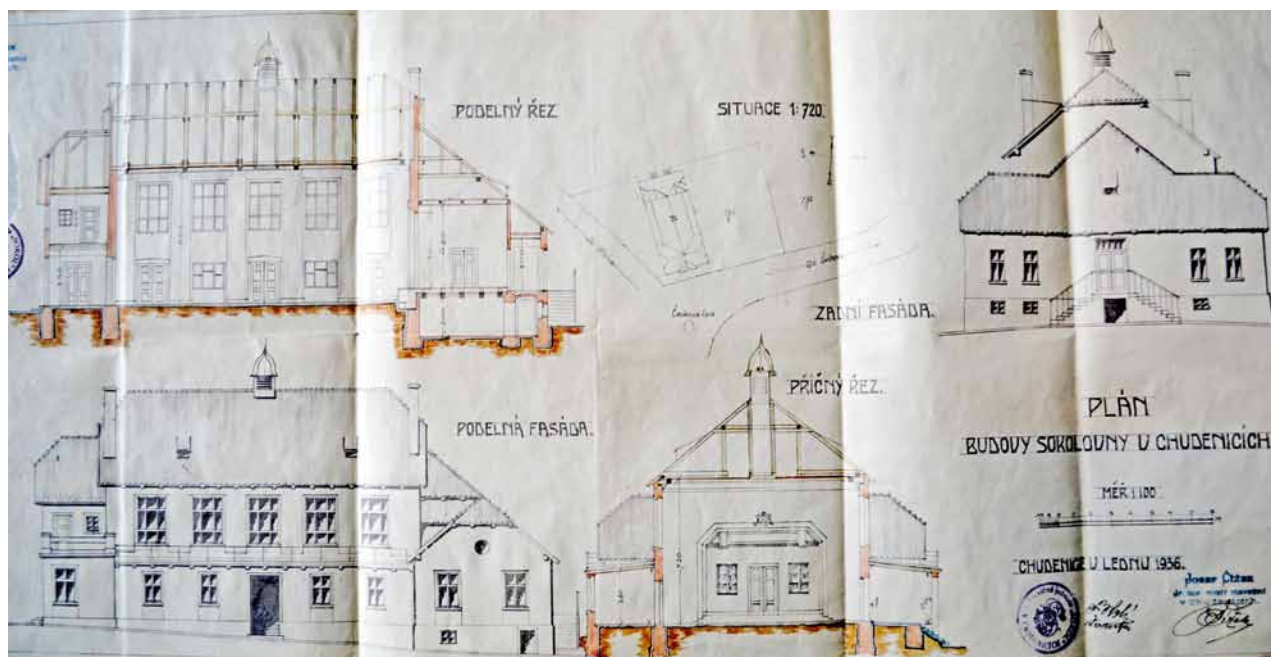
3 KOZÁKOVÁ, Z.: *Sokolské slety 1882–1948*, s. 5.

4 WALDAUF, J.: *Sokol, malé dějiny velké myšlenky*, 1. díl, s. 15–24.

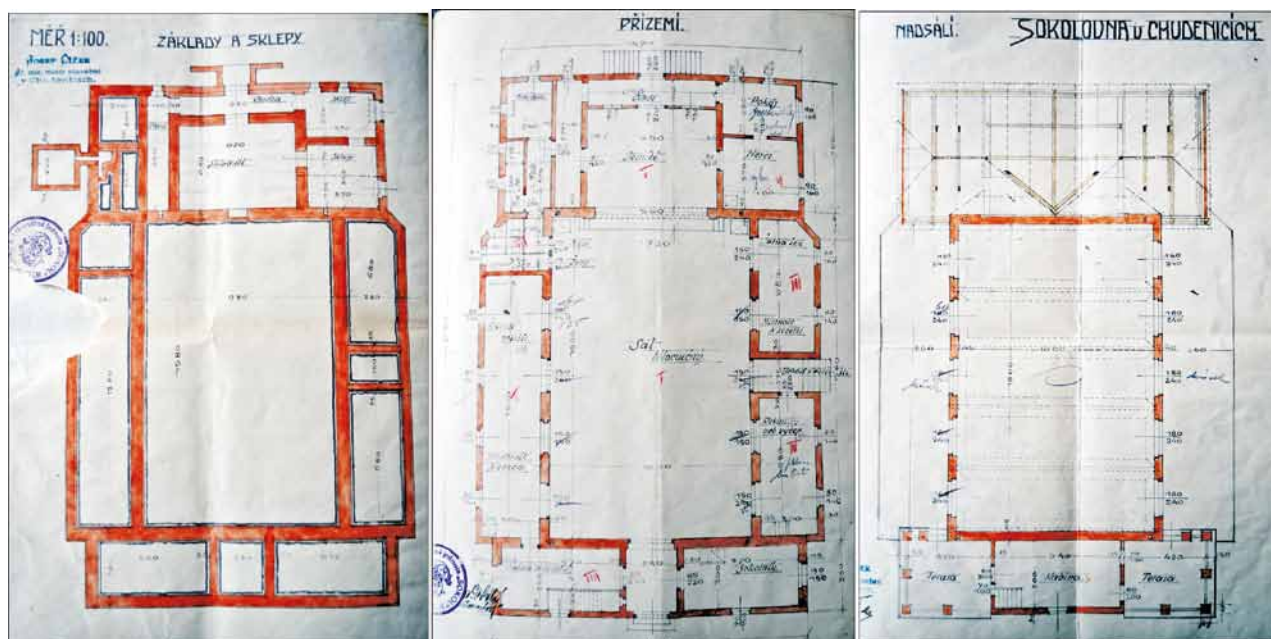
5 SEDLECKÝ, J.; KUDA, F.; ZEMAN, K.: *Sokolovny a jejich odkaz současnosti*, s. 36–40.

6 Jednalo se zejména o optimální vztah mezi šířkou, délkou a výškou sálu 8 × 14 × 6 m, 9 × 16 × 6,5 m, 10 × 18 × 7 m, 12 × 20 × 8 m, 14 × 24 × 8,5 m, 16 × 28 × 9 m, 18 × 30 × 9,5 m, 20 × 35 × 10 m nebo 25 × 40 × 11 m. ČÍŽEK, L.: *Stavba sokoloven a cvičišť sokolských, jejich úprava a vnitřní zařízení*, s. 25, 28–29.

7 ČÍŽEK, L., c. d., s. 88.

Obr. 4. Josef Čížek: Plán budovy sokolovny v Chudenicích. 1936. (Státní okresní archiv Klatovy, reprofoto D. Tuma, 2012)

Obr. 5. Josef Čížek: Sokolovna v Chudenicích. Plány základů a sklepů, přízemí a nadsálí. 1936. (Státní okresní archiv Klatovy, reprofoto D. Tuma, 2012)

předurčeno, jednotlivé budovy v zásadě unikly nebezpečí uniformity ve výrazu; jednalo se vždy o individuální návrh podle podmínek konkrétního staveniště. Sokolovny jsou ukázkou citlivého přístupu ke stavební kultuře.⁸

Na stavbách sokoloven lze dobře sledovat proměny jejich funkcí a významu na pozadí proměn dobové architektury. Nejstarší sokolovna, sídlo Sokola pražského, byla postavena v roce 1863 podle návrhu I. Ullmana v novorenesančním slohu. Měla reprezentovat nový typ monumentální architektury. M. Tyrš i J. Fügner patřili

k velkým obdivovatelům starověkého Řecka a italské renesance, a proto není divu, že fasády některých starších sokoloven nemají daleko z hlediska architektonické kompozice k fasádám italských renesančních chrámů. Naopak pozdější stavby sokoloven, například v Kutné Hoře (1884–1885), v Českém Brodu (1884–1885) nebo na pražském předměstí Karlín (1886) již zapadají do evropského

8 SEDLECKÝ, J.; KUDA, F.; ZEMAN, K., c. d., s. 36–40.

Obr. 6. Chudenice, sokolovna. Sál (tělocvična). Pohled k jevišti. (Foto D. Tuma, 2013)

uměleckého proudu takzvané internacionální renesance.⁹ V podobném duchu byly zahájeny stavby sokoloven v Plzni (1888–1889),¹⁰ ve Slaném nebo v Chrudimi.

Na konci 19. století a během první dekády 20. století se v architektuře některých sokoloven uplatňovala takzvaná česká novorenesance. V době po roce 1910 novorenesanční dekor postupně vytlačovala výzdoba fasád ve stylu florální či geometrické moderny, přičemž někde se cvičební sál obešel už docela bez ozdob (Praha-Smíchov, 1908–1909; Čáslav, 1910–1912; Praha-Libeň, 1910–1911; Holice, 1909–1910; Rakovník, 1912–1912;¹¹ nebo Sušice, 1913–1914).¹² V období po roce 1918 byly sokolovny, zejména na venkově, navrhovány a budovány poměrně často místními staviteli, kteří čerpali z lokální a regionální stavební tradice. Leckdy se museli umět přizpůsobit velmi skromným podmínkám zadání. Jako příklad lze uvést sokolovnu v Klimkovicích (okr. Ostrava-město) anebo právě chudenickou sokolovnu.

Z historie sokolovny v Chudenicích

Tělocvičná jednota Sokol začala v Chudenicích působit už před vypuknutím první světové války v roce 1914, ale její činnost se plně rozvinula teprve v meziválečném období. 29. 1. 1919 přijalo obecní zastupitelstvo návrh prof. K. Regala na zahájení finanční sbírky ve prospěch výstavby nové sokolovny; cvičenci do té doby provizorně využívali nejrůznější prostory jako například sál hospody *U Baláků*. Ještě téhož roku se podařilo získat ve sbírce ve

prospěch díla 1 970 Kč. O rok později vznikl v Chudenicích sokolský stavební odbor,¹³ jenž získával další finanční prostředky, zejména formou darů od členů Sokola. V krátké době se podařilo vybrat zhruba 10 000 Kč, přičemž zhruba 30 % tvořily dary a příjmy sokolské jednoty.¹⁴ Pozemek pro stavbu daroval hrabě Evžen Černín z Chudenic, jenž zároveň poskytl za výhodných podmínek potřebný stavební materiál.

Stavební pozemek byl do doby zahájení stavby nabídnut do nájmu místní školní radě. Pro přepravu stavebního řeziva a kamene byly koupeny dva vozy. Přímou na staveništi se vyráběly cihly (několik tisíc kusů). Práce však musely být brzy zastaveny pro nedostatek finančních prostředků. První plány stavby totiž vypracoval známý pražský architekt A. Cechner, švagr slavného chudenického rodáka,

9 ŠVÁCHA, R. et al.: *Naprejl, Česká sportovní architektura 1567–2012*, s. 49.

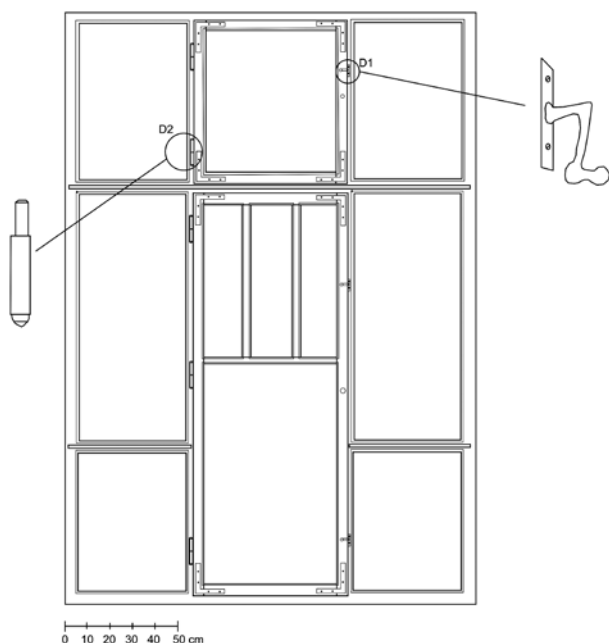
10 *Jubilejní kronika vydaná ke 140 letům založení Tělocvičné jednoty Sokol Plzeň I (1863–2003)*, s. 4–9.

11 ŠVÁCHA, R. et al., *c. d.*, s. 50, 58.

12 POKORNÝ, M. et al.: *Sokol a sokolovna v Sušici*.

13 Stavební odbor jednoty sokolské podléhal Stavebnímu družstvu (pro postavení tělocvičny sokolské jednoty). Řídil se vlastním řádem. Předsedou stavebního odboru v Chudenicích byl K. Regal. Další funkcionáři: J. Čížek ml. (náměstek), K. Váchal (jednatel) a V. Herian (pokladník).

14 U stavby sokolovny střední velikosti v období let 1923–1924 bylo možno předpokládat náklady ve výši asi 1 200–1 600 Kč/m² zastavěné plochy. ČÍŽEK, L., *c. d.*, s. 17.

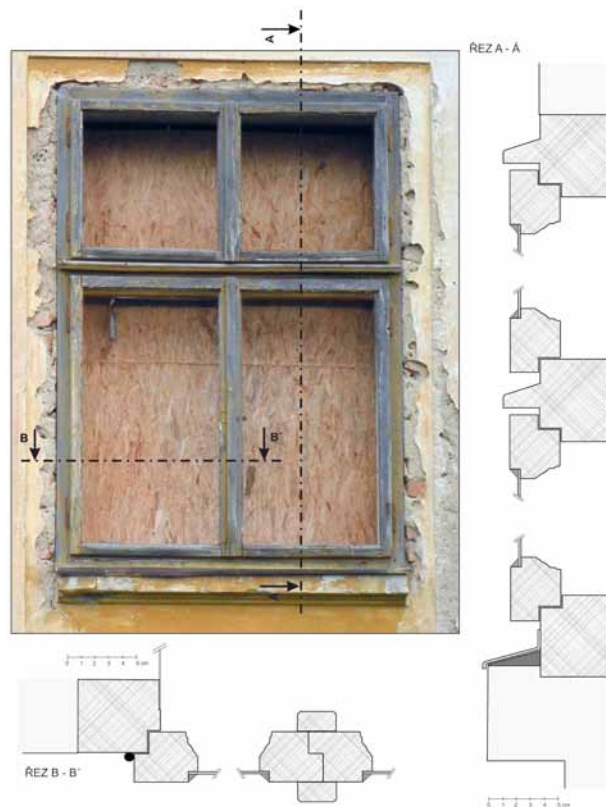

Obr. 7. Chudenice, sokolovna. Okno tělocvičny. Pohled zvenčí. (Zaměření a kresba D. Tuma, 2013)

dirigenta a dramatika J. Kvapila, a ty předpokládaly vznik poměrně nákladného objektu. Obsahovaly kromě prostorného hlavního sálu (tělocvična byla větší než oba taneční sály v městečku), šaten a dvoupokojového bytu domovníka také divadlo s propadlístěm a několika místnostmi v rámci části s jevištěm. Sál tělocvičny měl být opatřen dubovou parketovou podlahou. 11. 7. 1920 rozpočet jen na střechu sálu a jeviště s přílehlými šatnami a dalšími osmi místnostmi činil 290 686,67 Kč, tedy o dost více, než se do té doby počítalo. Cechnerův návrh proto přepracoval stavební mistr J. Čížek, přičemž rozpočet dosáhl částky zhruba 120 000 Kč. Stavební odbor však ani tuto variantu neschválil. Nakonec bylo na valné hromadě chudenickeho Sokola, která se konala 25. 5. 1920, rozhodnuto postavit sokolovnu podle jiného projektu, a to od místního stavitele V. Kubce (obr. 2, 3), který odhadl náklady na 40 000–50 000 Kč.¹⁵

Na pozemku sokolovny měla být podle zákona zřízena studna s pitnou vodou pro cvičící žactvo. Ta měla poté sloužit i pro umývárny, splachovací záchody a sprchy při tělocvičně a na zalévání rostlin. Studna musela mít takovou kapacitu, aby stačila i pro vlastní stavbu. 5. 9. 1920 pověřil místní výbor předsedu, aby dal studnu vykopat. Než však byly zemní zahájeny, rozhořel se opět spor o stavební náklady. Velkolepý záměr na vybudování objektu s divadlem a tanečním sálem bylo doporučeno realizovat později. Vedení stavebního odboru navrhlo 30. 1. 1921, aby se vedení projektu ujal opět J. Čížek, a současně rozhodlo o rozměrech budovy a uspořádání místností v ní.

Stavba se potýkala od začátku s potížemi. Například 19. 5. 1922 musela být provedena oprava krátce předtím zhotovených stropů; podle obecní kroniky chudeničtí zedníci vykonali svou práci na stropech nekvalitně a defekty napravili až fasádníci. Dodatečně se měnila také šířka šaten, přičemž vykopané základy se musely zasypat nebo rozšířit. Nové krovy nad šatnami tesaři předělávali

Obr. 8. Chudenice, sokolovna. Okno. Pohled, půdorysný a svislý řez. (Foto, zaměření a kresba D. Tuma, 2013)

v zájmu jejich správného ukončení v místě balkonů. 6. 12. 1922 si stěžoval stavbyvedoucí J. Čížek, že z provedených záchodových žump na několika místech zatéká do základů. Přes všechna tato úskalí byla chudenicke sokolovna slavnostně otevřena roku 1923.¹⁶ – Dokumentaci provedené stavby vypracoval J. Čížek v roce 1936 (obr. 4, 5).

Sokol v době mezi světovými válkami trvale podporoval vlastenecké cítění obyvatelstva, což vyvrcholilo manifestací na X. všesokolském sletu v roce 1938. Během nacistické okupace byli sokolové pronásledováni: přibližně 12 000 jich vězněno, z toho 3 300 členů Sokola zahynulo v koncentračních táborech. Sokol během války přišel o své nejlepší činovníky.¹⁷

30. 5. 1945 se v chudenicke sokolovně sešli zástupci místních tělovýchovných spolků, aby vytvořili jednotný tělovýchovný spolek (nakonec k tomu nedošlo tehdy ani v následujících letech). V roce 1947 vykazoval v Chudenicích největší činnost právě Sokol a divadelní ochotnický spolek Tyl.¹⁸ Pro XI. všesokolský slet, který se konal v červnu roku 1948 v Praze, nacvičovalo v sokolovně sto čtrnáct členů.¹⁹

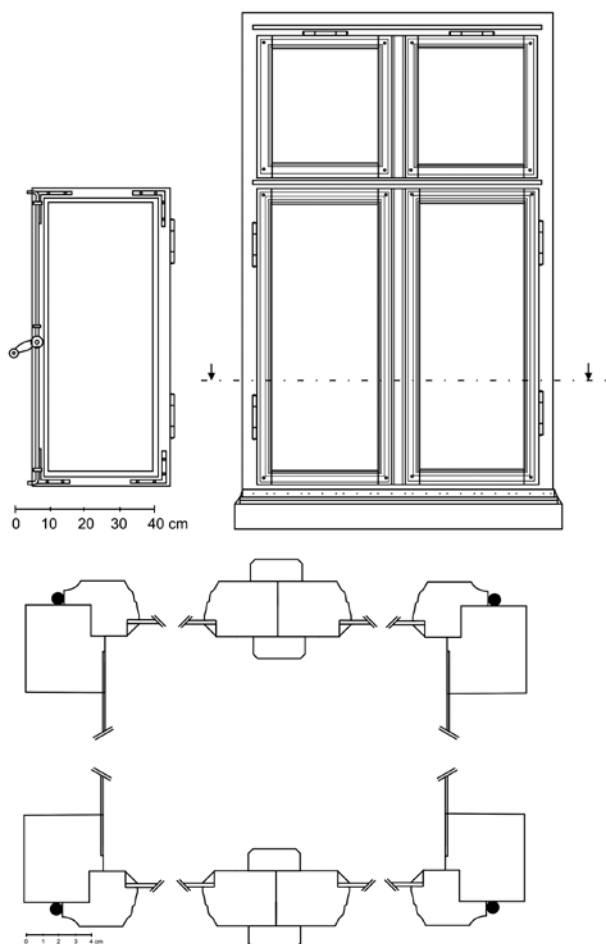
15 SOKA Klatovy, č. fondu 780, AM Chudenice, *Kronika města Chudenice 1927–1928*, s. 179–183.

16 MALÁT, V.; FROYDA, M.: *Chudenice, archeologie, dějiny a současnost*, s. 82.

17 HODANĚ, B.: *Sokolství a současnost*.

18 SOKA Klatovy, č. fondu 780, AM Chudenice, *Obecní kronika městečka Chudenice 1931–1975*, s. 81–82.

19 Tamtéž, včetně údajů o tehdejšího bohatém kulturním životě v obci, s. 55, 63, 65, 74, 81–82, 97, 99.

Obr. 9. Chudenice, sokolovna. Okno přístavku. Pohledy a půdorysné řezy. (Zaměření a kresba D. Tuma, 2013)

V roce 1975 byly v chudenické sokolovně zjištěny nevyhovující hygienické podmínky. Budova už také nestačila potřebám společenského života v obci ani kapacitně. V následujících šesti letech se proto plánovaly větší stavební úpravy, při nichž měl vzniknout po straně sálu lokál; tato změna nakonec nebyla realizována. Menším akcím objekt plně vyhovoval.²⁰

Budova sokolovny vyžadovala neustále údržbu a opravy. Například v roce 1982 byla provedena výměna okapů a nad šatnami byla položena nová lepenková krytina. Pořádaly se zde taneční zábavy, diskotéky, ale i divadelní představení.²¹

V první polovině roku 1994 se v Chudenicích vzhledem k poklesu počtu kulturních akcí začaly rodit úvahy o prodeji sokolovny. Vlastnický nárok na ni si činila Česká obec sokolská v Praze. Od roku 1995 se veškeré plesy a zábavy konaly už jen v hostinci *U Baláků*. V roce 1996 byla zastupiteli obce Chudenice znovu otevřena otázka vlastnictví sokolovny a jejího možného prodeje či pronájmu. Budova byla ve špatném stavu;²² od roku 1997 existují v kronikách opakované zprávy o jejím chátrání. V roce 1998 začal u Okresního soudu v Klatovech soudní spor mezi Českým svazem tělesné výchovy a Českou obcí sokolskou. 5. 10. 1998 byl vynesena rozsudek, že Tělovýchovná jednota Sokol Chudenice je povinna uzavřít s Českou obcí sokolskou

Obr. 10. Chudenice, sokolovna. Dveře mezi předsálím a sálem. (Foto D. Tuma, 2013)

dohodu o navrácení majetkových práv a vydat jí její majetek.²³ V roce 2005 darovala Česká obec sokolská sokolovnu v Chudenicích obci. V letech 2012 a 2013 zpracoval Ing. arch. V. Kubec projekt (studii) záchranu objektu s cílem navrátit mu jeho původní využití.

Základní popis a hodnocení památky

Sokolovna stojí na severovýchodním okraji obce, u křižovatky Tyršovy ulice a silnice směřující z Chudenic do Býšova. Budova se obrací svým vstupním průčelím do Tyršovy ulice, tedy směrem k chudenické návsi. Má podélný půdorys s delší stranou ve směru východ-západ. Na východní straně je zčásti podsklepena. Centrem dispozice je velký sál (tělocvična; obr. 6), krytý polovalbovou střechou s pálenou krytinou typu drážkovka (tašky byly vyrobeny v černínské cihelně v nedalekém Malechově). Ve střední

20 Tamtéž, opět s možností seznámit se s typem akcí, které byly v sokolovně tehdy pořádány, s. 535, 538, 540.

21 V roce 1984, u příležitosti 70. výročí založení organizované tělesné výchovy, se konalo v Chudenicích hned několik akcí; 29. 4. to bylo odpolední a večerní představení Kvapilovy pohádkové hry *Princezna Pampeliška*. SOKA Klatovy, č. fondu 80, MNV Chudenice, *Kronika Chudenice 1981–1985*, s. 23, 87.

22 SOKA Klatovy, č. fondu 1691, MěÚ Chudenice, *Kronika Chudenice 1992–1996*, s. 73, 102 a 150.

23 SOKA Klatovy, č. fondu 1691, MěÚ Chudenice, *Kronika Chudenice 1997–1998*, s. 48, 121–122.

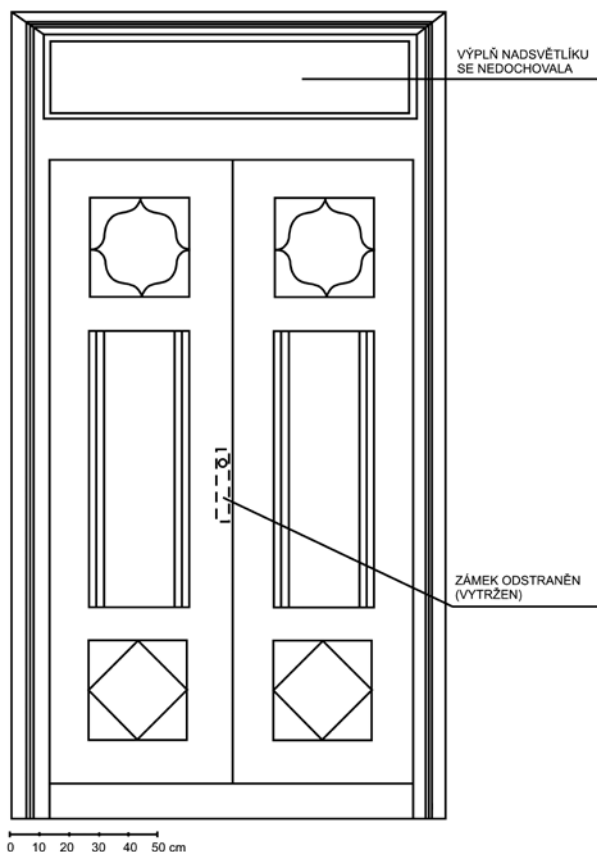
části hřebene střechy se tyčí polygonální věžička se zvonovitou stříškou z pozinkovaného plechu. Pultové vikýře a některé komíny byly ze střechy při její poslední opravě odstraněny (komíny byly jen ubourány těsně pod střešní rovinu). K delším stranám sálu přiléhají ze severu a jihu podélné přízemní přístavky (bývalé šatny mužů a žen) s pultovou střechou z lepenky. V jižním přístavku se nalézá postranní schodiště.

Na západní straně se k sálu kolmo váže příčný trakt s hlavním vstupem do sokolovny. Střední část nad vstupními dveřmi je patrová, zakončená polovalbovou střechou (s hřebenem položeným níže než je hřeben střechy nad tělocvičnou), opatřená po stranách přízemními objekty vždy s jednou místností, které mají plochou střechu na způsob terasy. V severozápadní místnosti je jednoramenné dřevěné schodiště do patra. Zábradlí na terasách bylo tvořeno třemi vodorovnými železnými pruty kotvenými do zděných cihelných pilířků. Na opačné straně na sál navazuje druhý příčný trakt, kde je jeviště s propadlištěm a několik provozních místností. Tento trakt má sedlovou střechu s hřebenem orientovaným kolmo k podélné ose stavby a s polovalbami v obou koncích, přičemž ve střední – vyšší části je ještě pultová střecha. Při východním průčelí se dochovala železná konstrukce vnějšího schodiště. Původní schodiště však bylo zděné; na fasádě jsou vidět otisky jeho stupňů.

Stavba má prosté vaznicové krovy se stojatou stolicí. Zhlaví krokví, pozednic a vaznic tesaři upravili tak, aby působila dekorativně.

Fasády jsou velmi prosté a monochromní. Člení je pouze sokl, plastické lisenové rámy a mělce vpadlé okenní šambrány. Pětice oken, jimiž je tělocvična osvětlena na obou svých podélných stranách v úrovni prvního patra, jsou stejného formátu, velká obdélníková, dřevěná, dvojitá, ven a dovnitř otvíravá, s poutcem v horní třetině a se zděnou špaletou (obr. 7). Spodní boční pole okna jsou opatřena vodorovnou příčlím, horní třetinu spodní střední části, která je otvíravá, člení dvě svislé příčle. Horní část největších oken nad poutcem je opět trojdílná, přičemž střední díl tvoří otvíravá výplň, uzavíratelná za obrtlíky zvenčí. Vnitřní okenní rámy bez pevného poutce odpovídají svým členěním a konstrukcí vnějším oknům. Pro ostatní fasády byla užitá dřevěná čtyřkřídlá, opět dvojitá okna, ven a dovnitř otvíravá, s poutcem v horní třetině a se zděnou špaletou (obr. 8, 9). Horní okenní křídla jsou otvíravá, pouze okna v přístavcích mají vyklápěcí ventilační křídlo, ovládané vně i dovnitř pomocí nůžkového kování. Na všechna okna byly použity dřevěné kolíčky jako spojovací materiál a zapaštěné závěsy,²⁴ které se skládají ze dvou stejných dílů, spojených mezi sebou pohyblivě trnem (kuželem). Oba díly závěsů jsou osazeny do okenního rámu a křídla tak, že je z nich viditelná jen jejich válcovitá část. Okna mají uzavírací kování typu *españoleta* (tyčová uzavírka; jedná se o svislou otočnou tyčku kruhového profilu, upevněnou svrchu na okenním křídle na celou jeho výšku, která je ovládána pákou, její konce, zahnuté do tvaru háku, přitahují po zaklesnutí do skoby křídlo k osazovacímu rámu). Okna, stejně jako dveře, jsou opatřena jednotným krycím nátěrem okrové barvy.

Hlavní sál, vytvořený přes dvě podlaží, má plochý strop rozdělený příčnými nosníky na pět obdélných polí

Obr. 11. Chudenice, sokolovna. Vnější zadní vstupní dveře. (Zaměření a kresba D. Tuma, 2013)

s nevýrazným fabionem. Pod stropem obíhá po obvodu sálu hladký pás, doplněný drobnou štukovou výzdobou s čabakami. Portál jeviště má překlad lichoběžníkového tvaru a špalety členěné vpadlými poli. Na své čelní straně je plasticky lemován pásem omítky. Nad portálem uprostřed se nalézá erb Chudenic, osazený v kartuši, vespod s lipovými větvíčkami s listy. Podlaha sálu je vlýsková, dubová.

V interiéru se dochovaly původní, jedno nebo dvoukřídlé dřevěné dveře včetně zárubní. Jsou většinou plné, rámové, s dvojitými obdélnými kazetami, v horní třetině s jednou kazetou. Mezi vstupní předsíní a sálem jsou dvoukřídlé kývavé dveře (obr. 10). Ve své dolní třetině mají vždy dvě kazety, zatímco horní část křídel je prosklená, s jedenácti tabulkami vloženými do rastru s velkým centrálním obdélníkem. Za pomoci takzvané frontáže byl zjištěn plošný dekor výplňových skel: krajní skla byla pouze průsvitná, bílá, prostřední zelená a vnitřní oranžová.

Boční dveře vedoucí ze sálu do šaten jsou většinou otvíravé, v dolní třetině plné, s dvojitými kazetami. Jejich horní část je trojdílná. Boční pole jsou členěna jednou příčlím, zatímco prostřední pole nemá žádné členění. Vnitřní okna (mezi šatnami a sálem) se vyznačují trojdílnými rámy, přičemž boční pole jsou členěna jednou příčlím, střední pole je otvíravé a bez členění.

24 OEHM, M.: *Zámečnictví*, s. 102.

Na východní (zadní) straně budovy se dochovaly vchodové dveře s truhlářsky vyřezávaným dekorem (obr. 11).

Pro úspěšnost návrhu na prohlášení budovy chudnické sokolovny za kulturní památku bylo rozhodující, že objekt jako celek a v mnoha detailech, jako jsou truhlářské výroky, krov, podlahy nebo členění omítek na fasádách a v interiéru, nebyl poškozen novodobými stavebními úpravami, a tak významně přispívá nejen k poznání staveb svého druhu, ale i úrovně stavebních řemesel na venkově v době krátce po vzniku Československa v roce 1918.

Sokolovnám dosud není v odborné literatuře věnována dostatečná pozornost. Jak už bylo výše zmíněno, vznikaly na konci 19. a v první polovině 20. století a velká část z nich tvoří už zažitá orientační body v zástavbě zejména menších měst a vesnic. Sokolovny představovaly v každé obci jedno z center společenského života. Pokud je nevnímáme jako příťaž a téma k demolici (takto vzala za své před pěti lety sokolovna z roku 1922 v Kolovči, okr. Domažlice, tedy v městečku ležícím od Chudenic ve vzdálenosti pouhých 7 km a srovnatelném s nimi svou velikostí

a podmínkami rozvoje), lze pro ně i dnes najít nové uplatnění, ideálně opět pro sport, byť v méně náročných formách, kulturu nebo jako restaurace.

V celorepublikovém měřítku je evidováno celkem třicet pět sokoloven prohlášených za kulturní památku, včetně sokolovny v Chudenicích. Jedná se zejména o sokolovny ve velkých městech (Brno, České Budějovice, Jablonec nad Nisou, Jičín, Jihlava, Kroměříž, Kutná Hora, Louny, Náchod, Olomouc, Pardubice, Písek, Praha, Přerov, Rakovník, Strakonice, Svitavy, Tábor, Ústí nad Orlicí, Zlín a jinde). V Plzeňském kraji byly ještě donedávna památkově chráněny pouze dvě sokolovny: v Klatovech a v Plzni na Východním předměstí.

Článek vznikl v rámci individuální vědeckovýzkumné a dokumentátorské práce autora podporované z rozpočtu Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Plzni, v letech 2012 a 2013. Autor děkuje Ing. arch. V. Kubcovi za zpřístupnění stavebních plánů sokolovny v Chudenicích z roku 1921 a dobových fotografií z jeho rodinného archivu.

Prameny

Státní okresní archiv (SOkA) Klatovy, č. fondu 780, AM Chudenice, *Kronika města Chudenice 1927–1928, Obecní kronika městečka Chudenice 1931–1975*; č. fondu 80, MNV Chudenice, *Kronika Chudenice 1981–1985*; č. fondu 1691, MěÚ Chudenice, *Kronika Chudenice 1992–1996, Kronika Chudenice 1997–1998*; sokolovna č. p. 136, historická dokumentace stavby z roku 1936 (nezařazeno). Ing. arch. V. Kubec, soukromý archiv.

Literatura

ČÍŽEK, Ludvík: *Stavba sokoloven a cvičišť sokolských, jejich úprava a vnitřní zařízení, Příručka pro tělocvičné jednoty sokolské, inženýry, architektky, stavitele a projektanty vůbec*. Praha, Československá obec sokolská, 1924.
HODANĚ, Bohuslav: *Sokolství a současnost*. Olomouc, Univerzita Palackého, 2003.
Jubilejní kronika vydaná ke 140 letům založení tělocvičné jednoty Sokol Plzeň I, 1863–2003. Plzeň, T. J. Sokol Plzeň I, 2003.
KOZÁKOVÁ, Zlata: *Sokolské sloty 1882–1948*. Praha, Orbis, 1994.
MALÁT, Viktor; FROYDA, Martin: *Chudenice, archeologie, dějiny a současnost*. Praha, Public 21TV, 1992.
NOVÁK, Emil: *Všesokolské sloty 19. a 20. století, Medaile, plakety a odznaky*. Nymburk, Česká numismatická společnost, pobočka Nymburk/Poděbrady, 2006.
OEHM, Miloslav: *Zámečnictví, Tradice z pohledu dneška*. Praha, Grada, 2005.
POKORNÝ, Milan et al.: *Sokol a sokolovna v Sušici*. Klatovy, Typos, 2004.
SEDLICKÝ, Jaroslav; KUDA, František; ZEMAN, Karel: *Sokolovny a jejich odkaz současnosti. Stavebnictví*. 2009, roč. 3, č. 8, s. 36–40.
ŠVÁCHA, Rostislav et al.: *Napřed!, Česká sportovní architektura 1567–2012*. Praha, Prostor – architektura, interiér, design, 2012.
WALDAUF, Jan: *Sokol, Malé dějiny velké myšlenky*. 1. díl. Luhačovice, Ateliér IM, 2007.

Summary

The Sokol Hall at Chudenice

Keywords: Chudenice — Sokol Hall (Sokol community centre) — operational survey, documentation and evaluation of the building — historic windows and doors

At Chudenice (Klatovy district), the Sokol Hall (land registry number 136) is situated in the north-eastern part of the township that has been part of the Chudenice Landscape Preservation Zone since 1996. The Sokol Hall was erected on the lot No. 189 in the cadastral district of Chudenice. Carried out between 1921 and 1923, the building works were related to the development of physical training in the Czech lands, to the emergence of the Sokol sport club and to the construction of structures for the

club's activities. In the course of time, Sokol halls became customary parts and well-known orientation points in all towns or more significant villages in Bohemia, Moravia and Silesia.

Up to now, the Sokol Hall at Chudenice represents an interesting type of buildings. On account of hosting not only sports events but also social, cultural, educational and leisure-time activities, it naturally became a centre of the social life in the township. This study attempts to evaluate the heritage values of the former Sokol Hall at Chudenice in connection with its suggested designation as an immovable cultural monument of the Czech Republic. Attention is paid to the implemented partial operational surveys and documentation of the structure.

(Translated by Karel Matásek)

Drobné a osobní zprávy

Výhled nových národních kulturních památek v Plzeňském kraji

V projevech staré hmotné kultury, zejména architektury a děl výtvarných umění nebo uměleckých řemesel v západních Čechách lze pozorovat dosah přímého působení nejen vlivů domácích, ale i z ciziny, zejména ze sousedního Bavorska. Přesto se nedá říci, že by památkový fond v Plzeňském kraji byl oproti těm v jiných regionech České republiky něčím docela výjimečný. V každém případě zahrnuje všechny hlavní druhy památek. Jde přibližně o 3 200 nemovitých kulturních památek (především budov a pozemků), sedmdesát jedna památkových rezervací a zón městského, vesnického nebo krajinného typu, ochranná pásma a téměř 5 000 kulturních památek movitých.

Nejvýznamnější kulturní památky jsou prohlašovány vládou na návrh Ministerstva kultury za národní

kulturní památky. V Plzeňském kraji je jich dvacet dva. Patří mezi ně například pozůstatky starobylého hradiště *Hůrka* u Starého Plzně, hrady a jejich zříceniny Přimda, Velhartice, Rabí nebo Švihov, zámek v Horšovském Týnu, zámky Kozel, v Manětíně, Červeném Poříčí nebo Týnci, bývalé kláštery v Plasích, Kladrubech a Chotěšově, kostel v Čechovicích, katedrální kostel sv. Bartoloměje v Plzni včetně *Plzeňské madony*, jízďárna ve Světcích u Tachova, vodní hamr v Dobřívě, Vchynicko-tetovský plavební kanál na Šumavě, selský dvůr *U Matoušů* v Plzni-Bolevci a jiné.¹

¹ Zámek v Týnci (okr. Klatovy) byl prohlášen v rozsahu hlavní obytné budovy za národní kulturní památku v roce 2014 stejně jako Vchynicko-tetovský plavební kanál (opět okr. Klatovy). *Narřízení vlády České republiky č. 106 ze dne 28. května 2014 o prohlášení některých kulturních památek za národní kulturní památky* [§ 1 odst. 1 písm. c) a d); účinnost dnem 1. října 2014].

Obr. 1. Tasnovice (u Štítar, okr. Domažlice), ostrožna hradiště s kostelem sv. Vavřince. Letecký pohled od jihovýchodu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto P. Braun, 2002)

Obr. 3. Kaceřov (okr. Plzeň-sever), zámek. Pohled od jihovýchodu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto R. Kodera, 2008)

Obr. 2. Potvorov (okr. Plzeň-sever), kostel sv. Mikuláše a hřbitov. Pohled od jihozápadu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto S. Plešmíd, 2013)

Obr. 4. Klatovy, kostel Neposkurněného Početí Panny Marie a sv. Ignáce. Pohled v hlavní lodi směrem do presbyteria. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto R. Kodera, 2006)

Obr. 5. Ostrovec (okr. Rokycany), budova čp. 12 – vodní mlýn. Pohled od jihozápadu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto S. Plešmíd, 2012)

Obr. 6. Plzeň (Jižní Předměstí), obytný dům čp. 741 manželů Jana a Jany Brummelových. Pokoj s velkým krbem. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto R. Kodera, 2009)

Územní odborné pracoviště v Plzni Národního památkového ústavu je nositelem uplatnění odborných zájmů památkové péče v Plzeňském kraji. Letos si vytvořilo, po projednání ve své hodnotitelské a archeologické komisi a ve prospěch veřejné rozpravy na dané téma, ucelený názor na to, jaké další památky v regionu by se mohly stát národními kulturními památkami v časovém výhledu odhadem deseti let. Jejich seznam je uveden níže v základním rozdělení na památky nemovitě (u dvou kultovních staveb se návrh současně týká jejich historického vnitřního vybavení) a movitě.

Nejde o názor konečný. Právě naopak. Je v povaze věci, že seznam bude dále upřesňován a doplňován s využitím poznatků z dějin hmotné kultury a metod odborného hodnocení památkového fondu nejen v Plzeňském kraji, ale i jinde v České republice s vědomím nutnosti vyhovět požadavku vyššího řádu, aby soubor národních kulturních památek byl jako celek náležitě reprezentativní.

Výhled nemovitých národních kulturních památek

Plzeň (Jižní Předměstí), Velká synagoga
 Plzeň (Jižní Předměstí), obytný dům čp. 741 manželů Jana a Jany Brummelových
 Borek (okr. Plzeň-sever), polygonální stodola (poblíž skupiny budov čp. 4)
 Kaceřov (okr. Plzeň-sever), areál zámku
 Mariánský Týnec (okr. Plzeň-sever), areál cisterciáckého probošství s kostelem Zvěstování Panny Marie
 Potvorov (okr. Plzeň-sever), kostel sv. Mikuláše
 Soubor hospodářských dvorů cisterciáckého kláštera v Plasích (vesměs okr. Plzeň-sever): Hubenov, Kalec, Sechutice a Býkov
 Lužany (okr. Plzeň jih), areál zámku
 Rejštejn – Klášterský Mlýn (okr. Klatovy), vila čp. 4
 Klatovy, areál jezuitského kláštera s kolejí, školami a kostelem Neposkrvněného Početí Panny Marie a sv. Ignáce včetně vybraného movitého vybavení interiérů kostela
 Nicov (okr. Klatovy), kostel Narození Panny Marie včetně vybraného movitého vybavení jeho interiérů

Obr. 7. Plzeň (Jižní Předměstí), Velká synagoga. Pohled od jihovýchodu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto R. Kodera, 2006)

Velké Hydčice (okr. Klatovy), areál hradiště a zříceniny hradu Prácheň
 Ostrovec (okr. Rokycany), vodní mlýn (budova čp. 12)
 Smědčice, Dýšina, Chrást u Plzně (okr. Rokycany a Plzeň-město), mohylové pohřebiště *Háj*
 Lhota (okr. Tachov), mohylové pohřebiště
 Stříbro (okr. Tachov), starý most s věží
 Tasnovice (u Štítar, okr. Domažlice), areál hradiště včetně kostela sv. Vavřince

Obr. 8. Oltářní archa Panny Marie Ochránitelky v Kašperských Horách. Deska znázorňující vraždu sv. Václava. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto R. Kodera, 2007)

Obr. 9. Tramvajový vůz č. 18 „Brožík-Křížík“ elektrické dráhy v Plzni. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto P. Domanický, 2008)

Výhled movitých národních kulturních památek

Dvojice gotických madon z klášterního kostela františkánů v Plzni

Skupina soch *Ukřižování* v kostele sv. Bartoloměje v Plzni

Votivní deska Kašpara Kašpárka v Plzni

Tramvajový vůz č. 18 *Brožík-Křížík* elektrické dráhy v Plzni

Krucifix od Matyáše B. Brauna z cisterciáckého kláštera v Plasích

Oltářní archa Panny Marie Ochránitelky v Kašperských Horách

Chudenická oltářní archa

Svojšínská madona

Madona z Poleně

Jan Kaigl

K památkové obnově zahradního pavilónu v areálu kláštera v Chotěšově

Chotěšov (okr. Plzeň-jih) leží ve vzdálenosti přibližně 15 km jihozápadně od Plzně. Při důležité dálkové cestě z Čech do Bavorska zde vznikl někdy v období let 1202–1210 klášter premonstrátek. V roce 1782 byl klášter císařským dekretem zrušen a jeho majetek převeden na Náboženský fond. Roku 1822 klášterní panství zakoupil Karel Alexandr kníže Thurn-Taxis. V sedmdesátých letech 19. století si klášter pronajaly salesiánky, které setrvaly v Chotěšově až do poloviny 20. století; tehdy jejich místo zaujali vojáci Československé lidové armády. Později byla památka převedena na Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Plzni, které ji spravovalo až do konce osmdesátých let 20. století. V roce 2010 byl areál bývalého kláštera premonstrátek v Chotěšově prohlášen za národní kulturní památku.

Krátce po roce 1989 klášterní areál přešel do majetku obce Chotěšov. Ta v něm také zahájila záchranné a obnovovací práce, které se kromě jiného soustředily i na takzvaný zahradní pavilón ležící mezi jihozápadní stranou konventu a někdejší správní budovou čp. 167. Uvedený pavilón je rozdělen do tří částí. Nejbližší k severu leží objekt čtvercového půdorysu s mansardovou střechou. Na opačné straně se nalézá další centrální objekt opět s mansardovou střechou (takzvaný rondel), tentokrát na půdorysu desetiúhelníku, jehož jednotlivé fasády jsou mírně proláklé a interiér na způsob haly je završen kopulí. V prostoru mezi právě zmíněnými dvěma objekty stojí spojovací křídlo postavené do oblouku a opatřené sedlovou střechou. Původně se jednalo o budovu dvakrát tak velkou, než je dnes, která byla řešena symetricky k rondelu, jak je vidět na mapě stabilního katastru Chotěšova z roku 1838.

Pavilón si uchoval z velké části své barokní tvarosloví. Vznik stavby je určen dendrochronologicky do doby na přelomu čtyřicátých a padesátých let 18. století.

Rondel byl v 19. století upraven na sklad zazděním původních oken i dveří a přepatrováním pomocí vložené dřevěné konstrukce. Dílčí stavební úpravy pavilón prodělal ještě v padesátých až sedmdesátých letech 20. století.

Obr. 1. Chotěšov (okr. Plzeň-jih), areál bývalého kláštera. Letecký pohled. Zahradní pavilón je na snímku vlevo dole. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, b. a., kolem r. 2000)

Obr. 2. Chotěšov, areál bývalého kláštera, zahradní pavilón. Pohled od západu na část zadní fasády. (Foto K. Foud, 2009)

Obr. 3. Chotěšov, areál bývalého kláštera, zahradní pavilón. Pohled od severovýchodu. Stav před celkovým dokončením obnovy památky. (Foto K. Foud, 2014)

Od té doby až do roku 2010 už jen chátral. Zatékání do střechy a škodlivé biotické vlivy se negativně promítly do technického stavu památky.

Během opravy krovů a střech pavilónu v letech 2010 a 2011 se podařilo rozšířit dosavadní znalosti o jeho výstavbě. Zejména se jedná o nález malovaných prken, užitých jako bednění podhledu stropu mezi patrem a podkrovím: po odstranění hliněné mazaniny a prkené podlahy (ve snaze zjistit technický stav zhlaví stropních trámů) a následném vytěžení zásypu se zjistilo, že některá z nich jsou opatřena malbou s rostlinnými motivy. Nelze vyloučit, že tato prkna pocházejí ze staršího záklopového stropu, jenž mohl být součástí prvotní stavební etapy.

V roce 2012 byly opraveny fasády. Podařilo se při tom obnovit torzálně dochované architektonické tvarosloví a zdokumentovat barokní kamenné portálové ostění, patrně upravené (zúžené) již v době vzniku pavilónu. V roce 2013 byla provedena prozatím poslední etapa památkové obnovy. Týkala se východní fasády středního křídla a jihovýchodní a severovýchodní strany severního křídla. Neodmyslitelnou součástí akce byla rehabilitace okeních a dveřních otvorů a výroba nových slohových oken a dveří. Sekundární vnitřní dřevěná dělicí konstrukce byla odstraněna.

Část pavilónu dnes slouží pro prezentaci historické hasičské techniky sborů dobrovolných hasičů z jižního

Plzeňska. Dosud provedené práce přinesly zahradnímu pavilónu v areálu bývalého kláštera premonstrátek v Chotěšově nejen záchranu, ale i nové smysluplné využití. Za to patří obci Chotěšov naše poděkování.

Karel Foud

Výstava *Půvab dřeva v sakrálním prostoru*

Výstava se konala od prosince roku 2013 do letošního května v mázhauzu domu *U Zlatého slunce* v Plzni. Volně navázala na jinou fotografickou výstavu, kterou uspořádalo v rámci vlastního vzdělávacího cyklu pro veřejnost s názvem *Ze života památek* územní odborné pracoviště v Plzni Národního památkového ústavu během léta v roce 2013, aby upozornilo na starou krásu dřevěných, mnohdy již neexistujících staveb v západních Čechách. Fotografie, z nichž se skládala zimní výstava, pocházely opět z bohaté fototéky plzeňského pracoviště Národního památkového ústavu.

Vybranými snímky se kurátorky výstavy pokusily obrátit pozornost návštěvníků k interiérum církevních památek s jejich velmi cenným historickým inventářem, provedeným takřka výlučně ze dřeva. Umělecká a uměleckořemeslná řezbářská práce byla na výstavě zastoupena fotografiemi oltářů, kazatelen, křtitelnic, zpovědnice, lavic, skříní, samostatných soch a dále drobných užitkových a liturgických předmětů, jako jsou například svícny, relikviáře nebo krucifixy.

Dokumentární, ale zároveň umělecké, vesměs černobílé fotografie daly na výstavě vyniknout historickým tvarům ve hře světla a stínu.

V převážně většině případů se výstava týkala předmětů odcizených ze sakrálních objektů v minulosti zloději. O jejich dnešním umístění není Národním památkovému ústavu zpravidla nic bližšího známo; s největší pravděpodobností tyto věci – kulturní památky nebo předměty kulturní hodnoty – stále existují. Výstava se stala příležitostí, byť jen skromnou, k tomu, aby se na ně docela nezapomnělo.

Lenka Koderová, Michaela Nováčková

Předvánoční exkurze památkářů do Nebílov v roce 2013

Stěny a strop takzvaného Tanečního sálu na zámku v Nebílovech u Plzně vymaloval na konci 18. století Antonín Tuvora tak, aby vznikla co nejdokonalejší iluze fantastního subtropického lesoparku a krajiny se zvířaty a antikizující architekturou. Jde o významnou památku dekorativistického pozdně barokního (rokokového) malířského umění.

S přihlédnutím k havarijnímu stavu zadní budovy nebílovského zámku včetně Tanečního sálu (obr. 1) byla nástropní malba sejmuta, a tak zachráněna v období let 1967–1969 restaurátorem V. Bergerem.

Akci komplexní památkové obnovy Tanečního sálu připravil Národní památkový ústav, jenž zámek v Nebílovech spravuje pro stát, v roce 2011. Tehdy se podařilo v její prospěch získat nejen mimořádnou finanční podporu od Ministerstva kultury, ale i restaurátorku Karin Artouni, ak. mal., která má velké zkušenosti s velkoplošnými transfery a restaurováním starých nástropních a nástěnných maleb a patří v tomto oboru mezi nejuznávanější odborníky v České republice.

Je pochopitelné, že restaurátorský výkon K. Artouni v Nebílovech vyvolal mezi plzeňskými památkáři živý

Obr. 2. Nebílovy, zámek, Taneční sál. Z exkurze památkářů. (Foto J. Kaigl, 16. 12. 2013)

Obr. 3. Nebílovy, zámek, Taneční sál. Iluzivní nástěnná a nástropní výmalba – část dvou stěn a stropu. (Foto J. Kaigl, 2013)

Obr. 1. Nebílovy (okr. Plzeň-jih), zámek, Taneční sál. (Foto b. a., asi 1943)

zájem. Byl pro ně příležitostí, jak se přímo seznámit s pracovními postupy restaurátora, jež jsou svým způsobem unikátní. Proto byly uspořádány v Nebílovech Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni, hned dvě specializované exkurze. První z nich se konala 8. 10. 2012, při umístování transferů maleb zpět na strop Tanečního sálu. Druhá proběhla 16. 12. 2013, krátce po zdárném dokončení celého díla (obr. 2).

Obnovu Tanečního sálu v Nebílovech, jenž byl letos znovu zpřístupněn pro veřejnost, lze považovat za jeden

Obr. 4. Nebílovy, zámek, Taneční sál. Iluzivní nástěnná a nástropní výmalba – detail. (Foto J. Kaigl, 2013)

z největších úspěchů památkové péče v západních Čechách za posledních několik let (obr. 3, 4).

Restaurátorka K. Artouni byla nominována plzeňskými památkáři na cenu Národního památkového ústavu *Patrimonium pro futuro* za rok 2013. Na slavnostním předávání cen, které se konalo na zámku v Nebílovech právě v Tanečním sále 23. 9. 2014, jí byla udělena generální ředitelkou Národního památkového ústavu zvláštní (mimořádná) cena. Blahopřejeme!

Jan Kaigl

Památkářská dílna v Merklíně

Dne 4. 7. 2014 se uskutečnila v rámci III. tesařského sympozia v Merklíně u Přeštic první část jedné ze dvou letošních památkářských dílen plzeňského pracoviště Národního památkového ústavu. Jejím cílem bylo získat základní představu o tom, jak vznikají kopie prvků historického krovu s využitím tradiční tesařské práce pod vedením mistra tesaře R. Kloučka.

Na úvod jsme se seznámili s pracovními nástroji, které tesaři při výkonu svého řemesla potřebují, včetně způsobu jejich broušení, a s typem a detaily krovu, jenž byl během sympozia vyráběn. Následovala prohlídka staré hambalkové konstrukce krovu stavení čp. 25 v Merklíně, kde vzniká muzeum se zaměřením na výuku a předávání tradičních řemesel, především tesařů a truhlářů. Během prohlídky nám R. Klouček vysvětlil principy těžby dřeva v zimních měsících v závislosti na lunárním kalendáři a techniku výroby dřevěných trámů. Na závěr měli účastníci akce možnost vyzkoušet si tesařské řemeslo; konkrétně se jednalo o práci na dlabech na vaznici a sloupku pro osazení pásku a na čepech pásku.

Navazující druhá část památkářské dílny zaměřené na historické krovy měla charakter série odborných exkurzí, které vedl Ing. J. Bláha, Ph.D., z Ústavu teoretické a aplikované mechaniky Akademie věd České republiky a které se konaly od 15. 9. do 19. 9. 2014 na Domažlicku a Horšovskotýnsku v rámci kurzu *Dokumentace a průzkumy*

Merklín, III. tesařské sympozium a jednodenní památkářská dílna Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni. Ve skupince stojí zleva Ing. arch. T. Krošlaková, Ing. L. Tlustá, Ing. arch. P. Danda, Mgr. L. Hradilová, Mgr. A. Aubrechtová a Mgr. A. Ptáčková, památkáři v odboru péče o památkový fond. (Foto R. Klouček, 4. 7. 2014)

historických krovů, uspořádaného Sdružením pro stavebněhistorický průzkum.

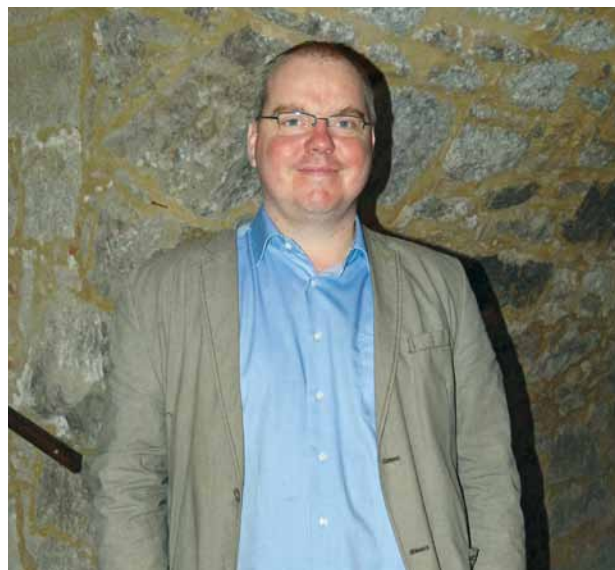
Alena Aubrechtová, Andrea Ptáčková

Nové ve starém

16. 6. 2014 se v rámci přednáškového cyklu *Ze života památek*, pořádaného již čtvrtým rokem územním odborným pracovištěm v Plzni Národního památkového ústavu, konala v domě *U Zlatého slunce* v Plzni přednáška PhDr. Richarda Biegela, Ph.D., ředitele Ústavu pro dějiny umění Univerzity Karlovy v Praze, s názvem *Nové ve starém*. Z pozice historika umění, památkáře a dlouholetého člena Klubu Za starou Prahu se v ní R. Biegel zaměřil na současnou architekturu vstupující do historického prostředí a na obecně zažitý mýtus o vzájemném nepochopení mezi architekty a památkáři. R. Biegel se nejdříve dotkl typologie českých a moravských historických měst a okolností vzniku památkových rezervací za minulého režimu, včetně metodiky památkové péče a tehdejšího přístupu vládních představitelů a pracovníků projektových ústavů k dědictví minulosti. Ve zbývající části svého vystoupení ukázal příklady dobré a špatné dnešní architektury v centrech historických měst, které systematicky sleduje právě Klub Za starou Prahu (klub každoročně uděluje cenu za nejlepší realizace, aby upozornil na to, že existují i pozitivní příklady uplatnění nové architektury v historickém městském prostředí). Ukázky přestavb a novostavb z období let 1990–2010 (především z Prahy, Brna či Lito-myšle) R. Biegel rozdělil do čtyř kategorií: *Nové ve starém*, *Nevratné ztráty*, *Za oponou* a *Živé město*. Navázal tak na stejnojmennou putovní výstavu, kterou kurátorsky připravil v roce 2011 ve spolupráci s Národním památkovým ústavem a Galeríí Jaroslava Fragnera v Praze.

Alena Křížková

R. Biegel hostem v Národním památkovém ústavu, ú. o. p. v Plzni. (Foto A. Křížková, 16. 6. 2014)

Leporelo Horšov – kostel Všechn svatých

V roce 2013 vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, třetí svazek populárně naučné řady v edici *Památky západních Čech*. Jde o leporelo s názvem *Horšov – kostel Všechn svatých*, *Kulturní památka* (autor: Jan Kaigl, plnobarevná dvanáctistránková publikace formátu 9,9 × 26 cm, resumé v němčině a angličtině, 1. vydání v roce 2013, náklad: 1000 výtisků, ISBN 978-80-85035-42-1).

Publikace nabízí čtenáři slovem a obrazem základní vhled do poměrně složitého stavebního a uměleckého vývoje horšovského kostela v minulosti, jehož dnešní podoba zahrnuje prvky románské, gotické a barokní architektury. Nejdříve si autor všímá pozůstatků a půdorysného a prostorového uspořádání někdejší podélné tribunové svatyně horšovského arcijáhna přibližně z druhé poloviny 12. nebo z počátku 13. století; tato stavba se vyznačovala románským svislým zdívkem ze žulových kvádrů. Další kapitola se vztahuje k radikální vrcholně gotické přestavbě kostela v době kolem roku 1363. Právě z roku 1363 se dochovaly i krovy vysokých sedlových střech nad presbyteriem a chrámovou lodí. Gotická sakristie a věž nad jihozápadním koutem lodi vznikly jen o něco málo později.

Barokní stavební úpravy kostela v Horšově pocházejí z doby kolem roku 1740. Zasáhly především interiérem (například dvoupatrová nová západní hudební kruchta). Vybavení mobiliářem je pojednáno bohatou vrcholně barokní řezbářskou a další uměleckořemeslnou prací (hlavní oltář a dva boční oltáře, kazatelna s baldachýnem, varhanní skříň).

V hodnotě památky se významně uplatňují pozdně gotické nástěnné malby v sakristii z roku 1489. Mezi nimi strhává na sebe pozornost diváka podrobné znázornění legendy o sv. Barboře v celkem dvaceti pěti obrazech.

Poslední kapitola se týká obnovy památky v období let 2001–2005 a jejího dnešního využití. Kostel slouží už devátým rokem veřejnosti. Konají se v něm prohlídky s odborným výkladem, sváteční koncerty a příležitostně opět bohoslužby.

Leporelo o kostele v Horšově je k dispozici zdarma. Dostane ho každý návštěvník zároveň se vstupenkou na prohlídku památky v pokladně na státním zámku v Horšovském Týnu.

– vyd –

Vratislav Ryšavý sedmdesátiletý

Letos v říjnu se významného životního jubilea dožil náš dlouholetý kolega, historik umění PhDr. Vratislav Ryšavý. Narodil se 17. 10. 1944 v Mýtě u Rokycan. V roce 1962 absolvoval gymnázium (dvanáctiletou střední školu) v Rokycanech, pak studoval na Pedagogické fakultě v Plzni obor hudební výchova – učitelství. Po krátkém učitelském působení na Sokolovsku se stal v roce 1968 adeptem historie a dějin umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Studia dokončil v roce 1974 obhájením diplomové práce na téma *Světské stavby Františka Maxmiliána*

V. Ryšavý. (Foto L. Lohrová, 2010)

Kaňky. Neformálním vedoucím této práce byl přední český historik architektury V. Mencl; V. Ryšavý patřil mezi několik jeho posledních soukromých žáků.

Od roku 1974 jubilant pracoval jako historik umění především ve státní památkové péči (1974–1977 ve Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze, 1977–1987 v Krajském středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Plzni), ale i jinde (například 1987–1988 v Národní galerii v Praze). V březnu 1992 se vrátil mezi plzeňské památkáře, do tehdejšího Památkového ústavu v Plzni, kde setrval až do konce roku 2011.

Své poznatky z různých uměnovědných disciplín a schopnost trpělivě pracovat s archiváliemi V. Ryšavý zúročil v památkové péči zejména při stavebněhistorických a archivních průzkumech. Jím zpracované elaboráty průzkumů jsou dnes uloženy ponejvíce v archivu plzeňského pracoviště Národního památkového ústavu a hojně používány v praxi.

Od devadesátých let 20. století V. Ryšavý soustavně publikuje. Předmětem jeho badatelského zájmu jsou dějiny výtvarného umění v širších kulturněhistorických souvislostech a dějiny architektury s důrazem na období baroka.

V. Ryšavý zůstává se svými někdejšími spolupracovníky v Národním památkovém ústavu ve stálém kontaktu. Od vzniku edice *Památky západních Čech* v roce 2011 je členem její redakční rady a jejím kmenovým autorem.

Do nadcházejících let přejeme V. Ryšavému jen to nejlepší, kromě jiného pevné zdraví a mnoho dalších badatelských úspěchů ve prospěch poznání hmotného kulturního dědictví v západních Čechách.

Výběr z bibliografie V. Ryšavého

- Kaple Nejsvětější Trojice v Novém Čestíně. In *50 let Galerie Klatovy – Klenová*. Klatovy, Galerie Klatovy – Klenová, 2014, s. 57–61.
- Neprovedený návrh kaple v Žerovicích u Přeštic. In *Památky západních Čech*. 3. Plzeň, Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, 2013, s. 97–99.
- Další možná interpretace stavebního vývoje tzv. Nového zámku v Hořovicích. *Památky středních Čech*. 2012, roč. 26, č. 1, s. 18–28.
- Kostel sv. Prokopa a trinitářský klášter ve Štěnovicích. *Zprávy památkové péče*. 2012, roč. 72, č. 3, s. 176–181.
- Lovecký zámeček Diana u Rozvadova. In *Památky západních Čech*. 2. Plzeň, Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, 2012, s. 59–62.
- Ostrov u Stríbra – stavba, zařizování a výzdoba filiální kaple sv. Václava a Vojtěcha. *Zprávy památkové péče*. 2012, roč. 72, č. 2, s. 117–121.
- Původní plány pozdně barokní fary v Jesenicích. *Památky středních Čech*. 2012, roč. 26, č. 2, s. 39–40.
- Ke stavební historii zámku v Kanicích a v Nalžovských Horách. In *Památky západních Čech*. 1. Plzeň, Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, 2011, s. 48–61.
- Sousolí kalvárie u Bohušova za zámek Hradiště u Blovice. In *Jižní Plzeňsko*. 9. Blovice, Muzeum jižního Plzeňska, 2011, s. 79–86.
- Stavba tzv. Dolního nebo Nového zámku v Bečově nad Teplou. In *Castellologica bohemica*. 12. Praha, Archeologický ústav AV ČR, 2011, s. 369–384.
- Stavební vývoj zámku Zbiroh. In *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech*. 22. Rokycany, Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2010, s. 68–109.
- Stavitelská rodina Rohuřů z Přeštic. In *Jižní Plzeňsko*. 8. Blovice, Muzeum jižního Plzeňska, 2010, s. 22–24.
- Červené Poříčí, zámek a park v krajině. *Historická geografie*. 2009, roč. 35, č. 1, s. 249–266.
- Dvě pravděpodobně dosud neznámé stavby J. B. Santiniho v západních Čechách. *Zprávy památkové péče*. 2009, roč. 69, č. 2, s. 132–135.
- Kostnice, později panská hrobka v Blovicích. In *Jižní Plzeňsko*. 7. Blovice, Muzeum jižního Plzeňska, 2009, s. 32–42.
- Dosud neznámé informace k životu a dílu architekta Giovanni Antonia Biana Rossy. In *Zpráva o činnosti v letech 2004 až 2005, Odborné příspěvky*. Plzeň, Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, 2008, s. 47–55.
- Další nálezy k architektuře, sochařství a malířství v klášterním areálu v Kladrubech. *Zprávy památkové péče*. 2007, roč. 67, č. 2, s. 119–125.
- Ještě k malířské výzdobě kláštera v Kladrubech. *Zprávy památkové péče*. 2007, roč. 67, č. 4, s. 327–328.
- Hrabě Jan Adam z Questenberka a jeho kulturní aktivity na panství Bečov nad Teplou. *Akta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*. 2. Plzeň, Fakulta filozofická Západočeské univerzity, 2006, s. 99–104.
- Pražský architekt Filip Spannbrucker na zbirožském panství. *Zprávy památkové péče*. 2006, roč. 66, č. 5, s. 429–432.
- Barokní úpravy a zařizování hřbitovního kostela sv. Štěpána v Mýtě. *Zprávy památkové péče*. 2005, roč. 65, č. 4, s. 362–363.
- Hamr v Dobřívě a hamry v Holoubkově a okolí. In *Z dějin hutnictví*. 35. Praha, Národní technické muzeum, 2005, s. 81–85.
- Hřbitovní kaple sv. Michaela archanděla v Bechyni. *Zprávy památkové péče*. 2005, roč. 65, č. 3, s. 274–276.
- Malíř Jan Jiří Major na zámku v Červeném Poříčí. *Zprávy památkové péče*. 2005, roč. 65, č. 1, s. 63–64.
- Barokní pivovar ve Švabíně u Zbiroha. In *Zpráva o činnosti v roce 2003, Odborné příspěvky*. Plzeň, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, 2004, s. 30–32.
- Deskové obrazy pozdně gotického oltáře z Mýta. *Muzejní a vlastivědná práce*. 2004, roč. 42, č. 1, s. 43–46. (Společně s L. Sršněm.)
- Historie a popis zámku [Červené Poříčí]. In *Červené Poříčí, Toulky minulostí obce a zámku*. Klatovy, Arkáda, 2004, s. 5–21. (Společně s D. Klímou.)
- Ještě k „neznámému západočeskému architektovi“. *Zprávy památkové péče*. 2004, roč. 64, č. 5, s. 459–460.
- K architektovi romantického zámku Klenová. In *Sborník prací z historie a dějin umění*. 3. Klatovy, Galerie Klatovy – Klenová, 2004, s. 217–219.
- Zámek v Kruknicích. In *Zpráva o činnosti v roce 2003, Odborné příspěvky*. Plzeň, Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, 2004, s. 27–30.
- Budovy areálu děkanského kostela v Klatovech. In *Sborník prací z historie a dějin umění*. 2. Klatovy, Galerie Klatovy – Klenová, 2003, s. 177–182.
- Další bavorský sochař v jezuitském kostele v Klatovech? In *Sborník prací z historie a dějin umění*. 2. Klatovy, Galerie Klatovy – Klenová, 2003, s. 187–190.
- Dějiny umění jako věda o člověku. In *Antropologické symposium*. 2. Dobrá Voda, Aleš Čeněk, [2003], s. 296–300.
- Josef Jäger – kopiáře, sv. 1., [recenze]. In *Pražský sborník historický*. 32. Ústí nad Labem, Albis international, 2003, s. 261–263.
- Pravděpodobný pokračovatel Jakuba Augustona v Chotěšově. In *Minulostí západočeského kraje*. 38. Ústí nad Labem, Albis international, 2003, s. 83–102.
- Barokní zámek v Týnci u Klatov. In *Sborník prací z historie a dějin umění*. 1. Klatovy, Galerie Klatovy – Klenová, 2002, s. 25–34.
- Poutní kostel ve Skokách u Žlutic. In *Výroční zpráva Státního památkového ústavu v Plzni za rok 2001*. Plzeň, Státní památkový ústav v Plzni, 2002, s. 133–135.
- Zámek v Chyších. In *Castellologica bohemica*. 8. Praha, Archeologický ústav AV ČR, 2002, s. 247–261.
- Barokní fara v Plánici a Bochově. In *Výroční zpráva Památkového ústavu v Plzni za rok 2000*. Plzeň, Památkový ústav v Plzni, 2001, s. 115–117.
- Barokní panské sídlo Terešov. In *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka*. 13. Rokycany, Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2001, s. 11–20. (Společně s L. Drcovou.)
- K barokním umělcům v Kašperských Horách. In *Vlastivědný sborník Muzea Šumavy*. 6. Sušice, Muzeum Šumavy, 2001, s. 59–63.
- Prezent sušických pánů podkomořímu v roce 1637. In *Vlastivědný sborník Muzea Šumavy*. 5. Sušice, Muzeum Šumavy, 2001, s. 119–121.
- Případ italského štukatéra Bernarda Spinettiho. *Dějiny a současnost*. 2001, roč. 23, č. 5, s. 46–48.

Radnice v Kašperských Horách. In *Vlastivědný sborník Muzea Šumavy*. 6. Sušice, Muzeum Šumavy, 2001, s. 14–20. Stavení v závěru dvorku za budovou Muzea Šumavy v Sušici. In *Vlastivědný sborník Muzea Šumavy*. 6. Sušice, Muzeum Šumavy, 2001, s. 46–51.

Nové nálezy k sochařské výzdobě klášterního areálu v Kladrubech. *Zprávy památkové péče*. 2000, roč. 60, č. 6, s. 160–166.

Rokycanský pozdně barokní stavitel Jan Mourek. In *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka, Suppl. Hist. č. 9/2000, Regionální výzkum a jeho využití v praxi*. Rokycany, Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2000, s. 21–26.

Kostel sv. Barbory u Radnic. In *Minulostí Západočeského kraje*. 34. Ústí nad Labem, Albis international, 1999, s. 47–50.

Rozmanitosti z kulturních dějin pozdně barokního Bečova. In *Sborník 600 let Bečova*. Bečov nad Teplou, Město Bečov nad Teplou, 1999, s. 26–30.

K barokní přestavbě kostela a zámku ve Štědré u Žlutic. *Zprávy památkové péče*. 1998, roč. 58, č. 1, s. 21–24.

Stavebně historický průzkum Klenová. In *30 let Galerie Klatovy – Klenová*. Klatovy, Galerie Klatovy – Klenová 1998, s. [45–55].

Barokní přestavba kostela sv. Jana Křtitele v Čížkově. In *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka*. 9. Rokycany, Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 1997, s. 7–16.

K barokním uměleckým památkám Vodňan. In *Vodňany a Vodňansko*. 4. Vodňany, Městské muzeum a galerie, 1997, s. 65–72.

Nová zámecká kaple v Doubí. In *Historický sborník Karlovarska*. 7. Karlovy Vary, Státní okresní archiv v Karlových Varech, 1997, s. 101–107.

Romantický zámek v Klenové. In *Kamenná kniha, Sborník k romantickému historismu – novogotice*. Sychrov, Zámek Sychrov, 1997, s. 117–121.

Barokní kostel a děkanství v Jesenici u Rakovníka. In *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1996, s. 126–132. Ke stavební historii někdejšího farního kostela v Rabštejně. In *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1996, s. 112–114.

Loreta ve Starém Hrozňatově u Chebu. *Zprávy památkové péče*. 1996, roč. 56, č. 3, s. 86–93.

Architekt Jakub Auguston mladší, In memoriam prof. Jaromíra Kováře († 1. 11. 1984). In *Minulostí Západočeského kraje*. 30. Ústí nad Labem, Albis international, 1995, s. 73–111.

Kaple sv. Kateřiny v Nynicích. In *850 let plaského kláštera, (1445–1995)*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1995, s. 67–73.

Hospodářský dvůr zámku v Manětíně. In *Severní Plzeňsko*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1994, s. 52–58.

Hrad Andělská Hora. In *Historický sborník Karlovarska*. 2. Karlovy Vary, Státní okresní archiv v Karlových Varech, 1994, s. 46–49.

Zámek v Osvračíně. *Zprávy památkové péče*. 1993, roč. 53, č. 7, s. 289–290.

Několik poznámek k barokní architektuře západních Čech. In *Minulostí Západočeského kraje*. 25. Plzeň, Západočeské nakl., 1989, s. 129–150.

Spolupráce sochaře Matyáše B. Brauna s architektem Františkem M. Kaňkou. In *Matyáš Bernard Braun, 1684–1738, Sborník z vědecké konference Národní galerie v Praze 26. a 27. listopadu 1984*. Praha, Národní galerie, 1988, s. 151–158.

Barokní zámek v Dolní Lukavici. *Památky a příroda*. 1982, roč. 7, č. 10, s. 582–587.

Bývalý klášterní kostel v Chyších. *Památky a příroda*. 1978, roč. 3, č. 1, s. 18–24.

Karel Matásek

Za Lucii Štěřbovou

29. 4. 2014 tragicky zemřela Mgr. L. Štěřbová, naše kolegyně a nadějná adeptka památkářství v plzeňském pracovišti Národního památkového ústavu, a to pádem z vysokého lešení na zem, jenž následoval po její náhlé nevolnosti.

Je pravděpodobné, že k pádu by bylo vůbec nedošlo, pokud by lešení, na němž Lucie pracovala při průzkumu a dokumentaci barevnosti fasád jedné z historických budov na území městské památkové zóny v Boru (okr. Tachov), splňovalo podmínky bezpečnosti.

L. Štěřbová se dožila dvaceti šesti let. Pocházela z Olešnice u Chlumce nad Cidlinou ve východních Čechách. Byla absolventkou oboru dějin umění na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Na územním odborném pracovišti v Plzni Národního památkového ústavu působila od 2. 9. 2013. Ve své práci se věnovala s velkou odpovědností především restaurování kulturních památek, jež jsou díly výtvarných umění nebo uměleckých řemesel.

Málokdo si umí představit bolest, kterou v souvislosti s tragédií má už navždy nejužší rodina L. Štěřbové, zejména její rodiče.

Poslední rozloučení s Lucií se konalo v kostele sv. Voršily v Chlumci nad Cidlinou 9. 5. 2014.

Jan Kaigl

L. Štěřbová. (Foto R. Kodera, 11. 2. 2014)

Recenze

Petr Rožmberský, Pavel Vařeka – Středověké osídlení Rokycanska

Recenzovaná publikace (formát A5, 208 str. včetně černobílé a barevné obrazové přílohy, vydala Společnost přátel starožitností v Praze ve spolupráci se Západočeskou univerzitou v Plzni a Státním oblastním archivem v Třeboni; Praha, Unicornis, 2013; ISBN 978-80-86204-27-7) se rozpadá na dvě nesouměřitelné části: *Úvod* (od P. Vařeky) v rozsahu necelé jedné stránky a na dílo *Města, městečka, hrady, tvrze a vesnice na Rokycansku v písemných pramenech 10.–17. století* (od P. Rožmberského), které pojednává historii sto třiceti šesti lokalit a k němuž počítáme také obsáhlý závěrečný oddíl *Prameny a literatura*. Na závěr byl redakcí připojen *Slovníček odborných výrazů*. Jaksi neústrojně stojí v knížce obrazová dokumentace (viz níže). Publikace už tradiční ediční řady *Vlastivědná knihovnička Společnosti přátel starožitností* (jde o její 20. svazek) neselevuje z odborné úrovně. Obrací se však zejména k interresované veřejnosti.

V úvodu autor informuje o činnostech katedry archeologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni ve vztahu k středověkému a novověkému osídlení dnešního okresu Rokycany. Dále pak právem vyzdvihuje podíl P. Rožmberského na poznání historie a topografie daného území.

Jak už bylo výše zmíněno, jádro publikace vyšlo z pera P. Rožmberského, svrchovaného znalce dějin zejména obvykle opomíjených či zaniklých míst, o čemž svědčí jeho mimořádně rozsáhlá bibliografie.¹ Nejdříve se zabývá rozbořením pramenů využitých při sepisování historie jednotlivých lokalit, a kromě jiného podává zasvěcený výklad významu údajů berního rejstříku Plzeňského kraje, k jejichž hlubšímu objasnění P. Rožmberský přispěl vlastními výzkumy. Ten lze hodnotit jako zřejmě nejzávažnější část vstupní pasáže (kapitoly 2. 1.).

Navazující *Soupis sídel* (kapitola 2. 2.) obsahuje v literatuře zatím nejuplněnější a hluboce fundované sepsání vytyčeného úseku dějin jednotlivých lokalit. V případě mnoha z nich se jedná o vůbec první takovéto zpracování. Lze jen vyslovit přání, aby se dostalo ke čtenářům přímo v místech, ke kterým se váže, a bylo zde přijato jako text autoritativní, což mu plným právem náleží. Autor se opírá nejen o pramenné edice, ale i o vlastní poznání primárních pramenů. A pokud pracuje s dřívější literaturou, ne jednu napravuje její nedostatky či přímo omyly.

Podoba závěrečného odborného slovníčku by byla jistě zdařilejší, kdyby autor dostal více času na jeho přípravu. Že knížka představuje žeň mnohaleté soustředěné práce P. Rožmberského, snad není třeba zdůrazňovat.

Problémem, s nímž se soupisová literatura tohoto druhu obecně potýká, je vymezení zájmového území. Zde se Rokycanskem bez úvodní diskuse či vysvětlení chápe okres Rokycany v jeho naposledy platném administrativním vymezení, tedy bez území vytržených z Rokycanska ve prospěch Vojenského újezdu Brdy. Zařazen sice je hrad Držtka (dnes za hranicí okresu v rámci újezdu), chybí ale ves Kolvín, se kterou hrad kdysi úzce souvisel, nemluvě o vzdálenější Padrti.

Komentáře map stabilního katastru v závěrečných odstavcích statí o jednotlivých lokalitách jsou podle zdání recenzenta poněkud povrchní až naivní a kontrastují s jinak konzistentním textem jako cizorodý prvek. Lze uvažovat vůbec o smyslu jejich zařazení v dané podobě.

Slabinou publikace je její obrazový doprovod, jenž se ve výběru i kvalitě jeví jako nekonceptní. Dalo by se s úspěchem pochybovat o účelnosti výběrového či spíše namátkového zařazení map stabilního katastru, které každý zájemce jinak snadno najde prostřednictvím internetových portálů, avizovaných v publikaci. Fotografie popisovaných sídel jsou pro nezavěšeného čtenáře nejednou málo sdělné, znehodnocené nevhodnou volbou vegetačního období nebo osvětlení (namátkou obr. 6, 11, 20, 53, 54 a další). Vztah zobrazeného k sepsání konkrétní historie nebývá specifikován. Fotografie lze tak vnímat jen jako nezávaznou stafáž textu.

Uvedené výhrady ovšem nesmějí zastítní fakt, že široké obci zájemců se dostává do rukou důležitá příručka, nejhodnotnější v těch zásadně převažujících částech, kde se P. Rožmberský pohybuje s jistotou, tedy na poli písemných zpráv, a bravurně „třídí zrna od plev“ v líčení historie jednotlivých sídel. Publikace se stane nezbytnou pomůckou jak pro poučení o lokálních dějinách v rámci rokycanského okresu, tak při snahách řešit obecnější historické otázky.

Jan Anderle

Lesk, barvy a iluze – Architektura Plzně v šedesátých letech

Západočeská galerie v Plzni, Výstavní síň 13, 20. 11.
2013 – 9. 2. 2014¹

Ing. arch. Petr Domanický se zabývá architekturou v širokém záběru – vedle architektury samotné ho zajímá i urbanismus, vedle jejích dějin i současné projevy. Architektuře a urbanismu se věnuje nejen jako historik, ale

1 NOVOBILSKÝ, Milan: Petr Rožmberský padesátníkem. *Hláska*. 2002, roč. 13, č. 1, s. 8–9. Týž: Rožmberský stále mládne. *Hláska*. 2012, roč. 23, č. 2, s. 28–29.

1 K výstavě vyšla stejnojmenná publikace. DOMANICKÝ, Petr: *Lesk, barvy a iluze, Architektura Plzně v šedesátých letech*. Plzeň, Západočeská galerie, 2013. (Formát A5, 139 str., černobílá obrazová příloha; ISBN 978-80-86415-90-1.)

také jako komunální politik a zároveň aktivista, razantně vstupující do diskusí nad aktuálními problémy, kterých se v Plzni v posledních letech objevila celá řada. Lze říci, že v tomto smyslu je v měřítku Plzně tím typem angažovaného historika architektury, jakého v celostátním kontextu asi nejlépe reprezentuje všeobecně uznávaný odborník profesor Rostislav Švácha.

P. Domanický si vyzkoušel hned několik pracovních přístupů. Nejdříve to byla pozice památkáře v krajské instituci státní památkové péče v Plzni, kde od devadesátých let minulého století on a jeho bratr Pavel začali společně systematicky zpracovávat dějiny moderní architektury Plzně a celého regionu, jimiž se předtím nikdo vážně nezabýval. V roce 2009 dostal nabídku, aby v Západočeské galerii v Plzni založil samostatné oddělení architektury, což je mimochodem mezi českými muzei umění mimo Prahu něco zcela unikátního. Vedle sbírkové aktivity, díky níž se galerii podařilo získat a zachovat mnohé z toho, co by jinak nenávratně zmizelo, zde už stačil připravit několik zásadních výstavních a publikačních výstupů. Jeho poslední výstavní a zároveň publikační projekt nese podnázev *Architektura Plzně v šedesátých letech*.

P. Domanický rozhodně tedy není typem akademického badatele uzavřeného do věže ze slonoviny. Možná, že i díky své předchozí památkářské praxi si více než kdo jiný uvědomuje, že architektonická tvář města je výsledkem dynamických veličin a často protichůdných vlivů nejrůznějšího druhu. Vedle těch, jež souvisí s vlastní architekturou a jsou odrazem autonomního vývoje této disciplíny, hrají nemenší roli i faktory, které působí proti ní jako jisté meze, na něž architektura naráží, ať už to jsou společenské poměry, ekonomická realita státem řízeného hospodářství, nebo i neschopnost lokálních politiků vnímat věci v náležitých souvislostech. Důležité je znát také specifika soudobého architektonického provozu; plzeňský *Stavoprojekt* představoval do sebe uzavřenou entitu, odstříženou nejen od informací o zahraničním dění, ale také od impulsů domácí konkurence. P. Domanický podrobně analyzuje toto prostředí, v němž se střetávají protichůdné koncepce i konkrétní lidé a kde ideální představy vtělené do působivých perspektivních kreseb (jedna z nich je na obálce výstavního katalogu), jež na kreslicím prkně rýsují život „nového“ socialistického člověka, narážejí na limity jako omezené finanční zdroje, technologické možnosti a další.

Příběh architektury krajského města musí být nutně jiný, než byl celkový vývoj architektury té doby, byť ho samozřejmě odráží – je mnohem méně souvislý, ovlivněný lokálními specifiky, rozbitý do mnoha oddělených příběhů. I proto pro svou výstavu a publikaci autor zvolil mozaikovitou koncepci, v níž je celek poskládan z několika desítek fragmentů, dílčích témat, které zpracovává hutnými texty – někdy delšími, ale jindy třeba jen v rozsahu jednoho odstavce. Ty pak sdružuje do osmi kapitol. Této kolážovitě metodě odpovídá snaha tehdejší realitu rekonstruovat v co nejbohatší škále médií, a to jak v knize, tak i na výstavě: vedle textů je to především velké množství dobových dokumentárních fotografií, dále umělecká díla ve veřejném prostoru, ukázky

dobové typografie, vybavení interiérů, to vše samozřejmě doplněno tradičními exponáty architektonických výstav, jako jsou modely či architektonické kresby. Od kontextu československé architektury a popisu historického vývoje Plzně s důrazem na urbanismus, jehož historii autor dokonale ovládá a velmi zajímavě interpretuje, se směřuje k jednotlivým tématům. Jsou jimi nejen významné stavby, ale právě také asanace, vnímané jako klíčový doprovodný jev plzeňské architektury své doby, neboť novostavby byly většinou podmíněny likvidací starší zástavby. Nikoliv náhodou se tento termín v názvech kapitol opakovaně objevuje. Hned několika tématy prolíná motiv fatálně špatných řešení dopravní situace, jimiž byly četné asanační zásahy předurčeny. Ostatně právě na plzeňské dopravě lze nejlépe demonstrovat autorovu tezi, jež by mohla být mottem výstavy a dokladem jejího přínosu: Na všechny klíčové urbanistické problémy současnosti bylo „zaděláno“ už hluboko v minulosti. Bez poznání minulosti je nelze pochopit a často ani identifikovat, protože je po čase bereme, jako by tu byly vždy.

Na výstavě i publikaci lze ocenit střizlivě kritický přístup. P. Domanický architekturu města Plzně nikterak neglorifikuje. Nicméně přesně rozeznává, co se v Plzni šedesátých let 20. století dotklo celostátního kontextu, ať už je to zimní stadion, obchodní dům *PRIOR*, jenž stojí na počátku návratu tohoto stavebního typu u nás, věžové domy na Borech, soubor budov plzeňského výstaviště nebo jiné příklady.

Ke zvolené metodologii patří, že se téměř nesoustředí na tvůrce staveb. Ostatně u drtivé většiny se opakují jména zhruba desítky plzeňských architektů, jejichž tvorba měla sice svůj standard, ale rozhodně nepatřili mezi špičkové osobnosti české architektury své doby. A charakteristickým rysem nejen Plzně, ale i celé naší poválečné architektury je to, že regionální projekční organizace realizovaly drtivou většinu zakázek. Pro Plzeň to platí takřka absolutně; když už jednu z nich – zimní stadion (Urbanec – Janeček – Švábek) navrhovala mariánskolázeňská filiálka *Stavoprojektu* v Plzni, vnímáme to jako příjemné zpestření.

S příchodem R. Musila do čela Západočeské galerie v Plzni v roce 2007 se radikálně proměnila nejen odborná kvalita, ale i vizuální tvář galerie a jednotlivých výstav, důsledně založených na spolupráci s kvalitními typografy, mezi nimiž nechybí absolutní špičky svého oboru. Platí to i pro tento projekt (zde za jeho podobou stojí M. Bušek), jenž měl velmi atraktivní, divácky vstřícnou tvář. Architektonické výstavy mívají často problém, že pro veřejnost jsou až příliš odtažitě a komplikované. Zde se však diváci rozhodně nenudili. Vedle rozmanitosti exponátů k tomu přispělo i několika výborných instalačních nápadů jako třeba funkční model neonu nebo promítání dobových pohlednic, které dokumentovaly nejen stavby, ale evokovaly i tehdejší typografii a vůbec celou atmosféru doby. Výstava se stala zážitkem, který se vyplatilo zopakovat několikrát. Doprovodná publikace, byť její technická kvalita notně zaostává za obsahem, je vynikajícím počinem s dlouhodobou platností.

Marcel Fišer

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ
V PLZNI

PAMÁTKY ZÁPADNÍCH ČECH IV – 2014

Vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, Prešovská 7, 306 37 Plzeň

Redaktor: Ing. arch. Jan Kaigl, Ph.D.

Redakční spolupráce: Mgr. Karel Matásek, Mgr. Alena Křížková

Tisková příprava: Nakladatelství Jalna, Mickiewiczova 17, 160 00 Praha 6; www.jalna.cz

Tisk: Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s., Husova ul. 1881, 580 01 Havlíčkův Brod

1. vydání

Plzeň 2014

Náklad: 200 výtisků

Neprodejně

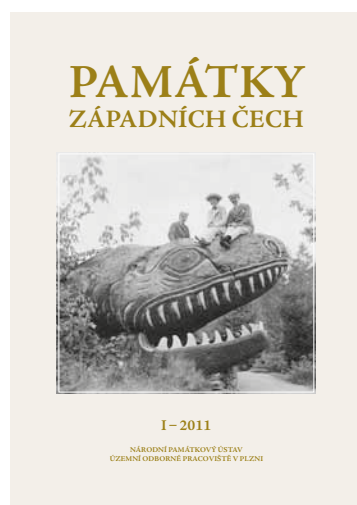
Tento svazek je volně dostupný na webových stránkách vydavatele.

ISBN 978-80-85035-43-8

ISSN 1805-8906

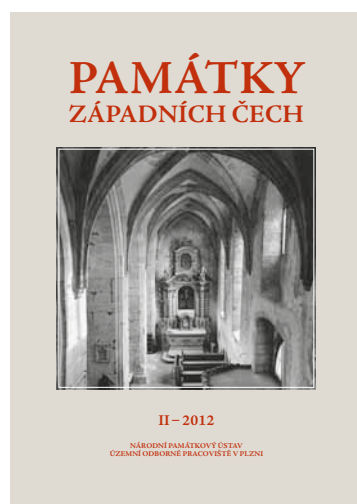
PAMÁTKY ZÁPADNÍCH ČECH

Dosud vydané svazky a jejich obsah v rozsahu studií a zpráv

Rozebráno. Dostupné na webových stránkách vydavatele.

- J. Kaigl: *Kostel v Srbicích*
P. Sokol: *Praníře a klece hanby – drobné památky práva a soudnictví*
R. Široký – K. Nováček: *První etapa výzkumu v areálu premonstrátské kanonie v Teplé*
V. Ryšavý: *Ke stavební historii zámků v Kanicích a v Nařovských Horách*
D. Tuma – V. Zelinková: *Průzkum zanikajícího lesoparku Prašivice u Nařovských Hor*
Z. Chudárek: *Průzkum obvodových zdí trojlodí kostela Nanebevzetí Panny Marie bývalého cisterciáckého kláštera v Plasích*
V. Pilná-Kulová: *Portrétní kachel ze Sedla na Karlovarsku z pohledu historické módy*
M. Solář: *Zpráva o opravách zámku v Horšovském Týně od jeho prohlášení za národní kulturní památku*

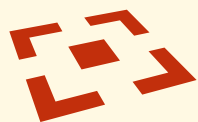
V prodeji.

- J. Kaigl: *Gotické portály členěné dvojicí výžlabků a pravouhlým zářezem mezi nimi v bývalém horšovském arcijáhennství*
D. Tuma: *Historická zařízení pro lov vlků*
J. Krček – R. Široký: *Pozdně barokní fara ve Kbelu*
J. Kaigl: *Nové drobnosti v sakristii kostela ve Starém Sedle*
V. Ryšavý: *Lovecký zámeček Diana u Rozvadova*
T. Štumbauer: *Nové poznatky ke vzniku sgrafitové výzdoby ve vestibulu vlakového nádraží v Klatovech*
P. Sokol: *Gutštejn – průzkumy a stabilizace hradní zříceniny*
L. Sommer – M. Sommerová: *Ohlédnutí za obnovou obvodového pláště kostela v Bukovci*

V prodeji.

- J. Kaigl: *Mělnice a Loučim, Příspěvek do rozpravy o gotické architektuře dvou vesnických kostelů v západních Čechách*
J. Anderle: *Tradiční výroba sladu a piva z hlediska stavební typologie na příkladech z Plzeňska*
P. Vlček: *Vrcholně barokní fara v Žebnici a typologie farních budov z druhé poloviny 18. století*
V. Chňupková: *Portréty Márie Terézie a Jozefa II. z Horšovského Týna*
J. Krček – R. Široký: *Štola U Všech svatých – pozoruhodná památka plzeňského vodárenství*
P. Kroupa: *Točité vřetenové schodiště na hudební kruchtě v kostele sv. Jakuba v Nepomuku*
P. Křišťuf – O. Švejcar: *Současný stav mohylových pohřebišť v Dolním kyjovském lese u Plzně*
V. Kovařík – P. Zahradník: *Sloup s kaplicí a sochou Krista po bičování a sloup se sochou Panny Marie (Madony) Svatohorské – dvě pozapomenuté plzeňské barokní památky a jejich osudy*
V. Ryšavý: *Neprovedený návrh kaple v Žerovicích u Přeštic*
J. Bukovská: *Nemovitě kulturní památky v Plzeňském kraji prohlášené v letech 2011–2012*
J. Kaigl: *K nedávné demolici tří souborů historických budov v Plzeňském kraji*
M. Waldmannová: *Tisová u Tachova – nové poznatky o domnělé středověké tvrzi*
M. Břízová: *Nový spojovací mostek v Klatovech*

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE
V PLZNI